

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK-YUNAN İLİŞKİLERİNDE AZINLIK SORUNLARI
(1923–1990)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HALE AYTEKİN

ANABİLİM DALI : ULUSLARARASI İLİŞKİLER
PROGRAMI : ULUSLARARASI İLİŞKİLER

KOCAELİ–2011

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK-YUNAN İLİŞKİLERİNDE AZINLIK SORUNLARI
(1923–1990)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HALE AYTEKİN

ANABİLİM DALI : ULUSLARARASI İLİŞKİLER
PROGRAMI : ULUSLARARASI İLİŞKİLER

DANIŞMAN: DOÇ. DR. İRFAN KAYA ÜLGER

KOCAELİ–2011

KABUL VE ONAY SAYFASI

Hale AYTEKİN tarafından hazırlanan “Türk-Yunan İlişkilerinde Azınlık Sorunları (1923–1990)” adlı bu çalışma jürimizce Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

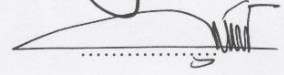
Jüri Üyelerinin Ünvanı, Adı-Soyadı ve Kurumu:

İmzası

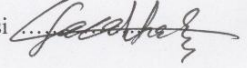
Jüri Üyesi: Doç Dr. İrfan Kaya ÜLGER – Kocaeli Üniversitesi

Jüri Üyesi: Doç Dr. Yılmaz BİNGÖL – Kocaeli Üniversitesi

Jüri Üyesi: Yrd. Doç. Dr. Caner SANCAKTAR – Kocaeli Üniversitesi

Sınav Tarihi: 30.06.2011

Enstitü Yönetim Kurulunun Onay Tarihi ve Karar No: 06.07.2011–20

ÖNSÖZ

Türkiye ile Yunanistan, 1920’den beri savaşmamalarına ve 1952’den beri de aynı ittifak içinde yer almalarına karşın komşulukları uyum göstermeyen iki devlettir. Türkiye ve Yunanistan arasındaki sorunlar, zaman içerisinde sayı ve muhteva bakımından genişlemiştir. Tezin kapsamı ve konusu itibariyle çalışmada tarihsel süreç boyunca yaşanan tüm sorunlara değinilmemiştir. Bu tez konusunun seçilmesinde Türk Yunan ilişkilerinin çok önemli bir boyutu olan azınlıklar meselesini bir bütün olarak ele alma düşüncesi etkili olmuştur.

Bu çalışmanın amacı, Yunanistan’da azınlık statüsünde yaşayan Batı Trakya Türkleri ile Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde gayrimüslim azınlık statüsünde yaşayan Rumları temel alarak iki komşu ülke arasındaki azınlık sorunlarını ve uygulanan politikaları tespit etmek ve sorgulamaktır. Temel araştırma sorumuz, azınlıklar sorununun Türk Yunan ilişkilerini ne şekilde etkilediğidir.

Çalışmamızla ilgili yapılan literatür araştırmasında öncelikle kitap ve makaleler taranmıştır. Konunun objektif incelenebilmesi için genellikle akademik eserlerden ve ayrıca dönemlere ilişkin gazetelerden yararlanılmıştır.

Çalışmanın ortaya çıkmasında en önemli katkı sağlayan, yüksek lisans esnasında kendisinden ders aldığım ve daha sonra danışmanım olan, görüş ve eleştirileriyle çalışmama yön veren Sayın Doç. Dr. İrfan Kaya Ülger’e ve eğitim hayatım boyunca desteklerini her zaman hissettiren sevgili aileme ve kütüphane araştırması boyunca desteğini eksik etmeyen sevgili ablam Hande Aytekin Özata’ya teşekkürleri bir borç bilirim.

Hale AYTEKİN

Kocaeli, Temmuz 2011

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
İÇİNDEKİLER.....	II
ÖZET	VI
ABSTRACT	VIII
KISALTMALAR	X
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

ULUSLARARASI POLİTİKADA AZINLIK SORUNU

1.TÜRK YUNAN İLİŞKİLERİNİN TEORİK BOYUTU: OYUN KURAMI.....	5
2.AZINLIK KAVRAMI VE AZINLIKLARIN KORUNMASI SORUNU	14
2.1. Azınlık Ne Demektir?	14
2.2. Azınlık Ölçütleri.....	20
2.3. Azınlık Çeşitleri	20
2.3.1. Etnik Azınlıklar	21
2.3.2. Dinsel Azınlıklar	22
2.3.3. Dilsel Azınlıklar	22
2.3.4. Ulusal Azınlıklar	23
3.AZINLIK SORUNLARININ TEMELİ VE ULUSARARASI BİR NİTELİK KAZANMASI.....	24
3.1. Azınlık Sorunlarının Ortaya Çıkışı	24
3.2. Azınlık Sorunlarının Uluslararası Boyut Kazanması.....	28

II. BÖLÜM

BATI TRAKYA'DA YAŞAYAN TÜRK AZINLIĞIN SORUNLARI

1.BATI TRAKYA BÖLGESİNİN VE SORUNUN TANIMI.....	31
1.1.Coğrafya	31
1.2.Kısa Tarihçe	32
2.BATI TRAKYA AZINLIĞININ HAKLARINI KORUYAN ULUSLARARASI METİNLER	33

2.1.19. Yüzyıl Gelişmeleri.	33
2.1.1. 19. Yüzyıl Sistemi İçinde Batı Trakya Türk Azınlığının Korunmasına İlişkin Uluslararası Metinler.	35
2.1.1.1. Yunanistan'ın Bağımsız Oluşu ve 1830 Londra Protokolü.	36
2.1.1.2. 1881 İstanbul Uluslararası Sözleşmesi	38
2.1.1.3.1913 Atina Muahedenamesi ve 3 Numaralı Protokol.....	39
2.2.Milletler Cemiyeti Dönemi.	40
2.2.1. Milletler Cemiyeti Sistemi İçinde Batı Trakya Türk Azınlığının Korunmasına ve Statüsünün Belirlenmesine İlişkin Uluslararası Metinler.	45
2.2.1.1.10 Ağustos 1920 Yunan Sevr'i.	46
2.2.1.2.Lozan Sistemi.	47
2.2.1.2.1. Lozan Öncesi Genel Durum.....	47
2.2.1.2.2. Lozan Barış Antlaşmasında Azınlıklar Sorunu ve Hukuki Statü.....	50
2.2.1.2.3.Nüfus Mübadelesine İlişkin Lozan Sözleşmesi	55
2.2.1.2.4.1926 Atina, 1930 Ankara ve 1933 Ankara Antlaşmaları.....	61
3. YUNANİSTAN'IN BATI TRAKYA MÜSLÜMAN TÜRK AZINLIĞA BAKIŞ AÇISI VE UYGULAMALARI	62
3.1.Eğitim Sorunu.	65
3.1.1. Eğitim ve Öğretim Hususundaki Düzenlemeler	68
3.2. Vakıflar Sorunu.	72
3.3. Müftülük Sorunu.	74
3.4. Sosyal ve Siyasi Alandaki Uygulamalar.	75
3.4.1. Yunanistan Vatandaşlık Yasası Bağlamında Türk Azınlığının Karşılaştığı Sorunlar.	75
3.4.2. Yasak Bölge Uygulaması.	77
3.4.3. Türk Kelimesine Getirilen Yasaklar	79
3.4.4.Siyasal Baskılar: Dr. Sadık Ahmet Örneği	80
3.5. Yunanistan'ın Batı Trakya Türk Azınlığına Dair Politikası	82
3.6. Türkiye'nin Batı Trakya Türk Azınlığına Dair Politikası.....	86
4. DEĞERLENDİRME.....	88

III. BÖLÜM

TÜRKİYE’DE YAŞAYAN RUM AZINLIĞIN SORUNLARI

1.OSMANLI İMPARATORLUĞU DÖNEMİNDE RUMLAR	90
1.1. Osmanlı Millet Sistemi	91
1.2. Gayrimüslimleri Etkileyen Hukuki Düzenlemeler.....	96
2. TÜRK ULUSLAŞMA SÜRECİ VE RUM AZINLIKLAR.....	99
2.1.Rumların “Gayrimüslim Azınlık” Statüsüne Geçişleri: Lozan Barış Antlaşması ...	100
2.1.1. Lozan Barış Antlaşması’nda Gayrimüslim Azınlıkların Statüsü	102
2.2. Patrikhane Sorunu	105
2.2.1. Lozan Barış Antlaşması’ndan Önce Patrikhane.....	106
2.2.2. Lozan Barış Antlaşması’nda Patrikhane	108
2.3. Heybeliada Ruhban Okulu’nun Kuruluşu ve Hukuki Durumu.....	112
2.4. Azınlık Vakıfları Sorunu.....	119
2.5. Askerlik ve Kamu Hizmetlerinde Azınlıklar	123
2.6. Siyasal Katılma ve Azınlıklar	124
2.7. Eğitimin Ulusallaştırılması ve Azınlıklar.....	125
2.8. Dil Sorunu ve Azınlıklar	128
3.AZINLIKLARI ETKİLEYEN ÖNEMLİ DÜZENLEMELER VE OLAYLAR	130
3.1. 1923 Nüfus Mübadelesi	130
3.2. 1927 Tarihli 1151 Sayılı Yasa.....	133
3.3. Varlık Vergisi.....	135
3.4. 6–7 Eylül Olayları.....	140
3.4.1. 6–7 Eylül Olaylarının Başlaması	143
3.4.2. 6–7 Eylül Olaylarının Sonuçları.....	149
3.5. Kıbrıs Olayları.....	152
3.5.1. Kıbrıs’ın Konumu ve Önemi.....	153
3.5.2. Kıbrıs Adası’nın Tarihi	154
3.5.3. Kıbrıs Cumhuriyeti’nin Kurulması	156
3.5.4. Kanlı Noel Olayları	160
3.5.5. 1974 Barış Harekatı.....	166
3.4.6. KTFD ve KKTC’nin Kurulması	168
4. AZINLIK HAKLARINA İLİŞKİN TÜRKİYE’NİN TARAF OLDUĞU BEYNELMİNEL SÖZLEŞMELER	170

4.1. Birleşmiş Milletler Örgütü Kapsamında Yapılan Düzenlemeler	170
4.2. Avrupa Konseyi Kapsamında Yapılan Düzenlemeler	174
4.3. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı Kapsamında Yapılan Düzenlemeler	176
5. DEĞERLENDİRME.....	180
SONUÇ	182
EKLER	185
YARARLANILAN YAYINLAR.....	198
ÖZGEÇMİŞ	235

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

TÜRK-YUNAN İLİŞKİLERİNDE AZINLIK SORUNLARI
(1923–1990)

ÖZET

Bu çalışma, 1923 ve 1990 yılları arasında Türk Yunan ilişkilerindeki azınlık sorunlarını incelemektedir. Bu çerçevede Yunanistan'da bulunan Batı Trakya Türk azınlığının ve Türkiye'de yaşayan Rum azınlığının temel sorunları ele alınmıştır.

1923 Lozan Antlaşması'yla, Batı Trakya Türklerine dinlerini, dillerini, kültürlerini koruma altına alan haklar tanınmıştır. Ayrıca, Yunan hukuku tarafından da Türkler koruma altına alınmışlardır. Fakat uygulamada korunma altında olmalarına rağmen Türkler, insan haklarına aykırı durumlarla karşı karşıyadırlar. Aynı şekilde bu antlaşma ile Türkiye'deki Rum azınlığının statüsü de belirlenmiş ve aynı haklar onlara da tanınmıştır.

Çalışmada ayrıntılı olarak incelenmiş olan bu uygulamalar, bu iki toplumu beklenmeyen sonuçlara götürmüştür. 1923 Nüfus Değişiminin ardından da bu iki toplum yeni ortamlarına ve uygulanan hukuka uyum sürecinde birtakım zorluklar yaşamışlardır. Sonuç olarak daha iyi bir ortam sağlamak için yapılan bu antlaşmalar beklenen sonuca ulaştıramamıştır. Türkiye ile Yunanistan arasında günümüzde var olan bir düzineye yakın sorun, başka faktörler yanında azınlık sorunlarından etkilenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk-Yunan İlişkileri, Azınlıklar, Azınlıkların Korunması, Batı Trakya, Lozan Barış Antlaşması

Tezi Hazırlayan : Hale AYTEKİN
Tez Danışmanı : Doç. Dr. İrfan Kaya ÜLGER
Tez Kabul Tarih ve No : 06.07.2011–20
Jüri Üyeleri :Doç. Dr. İrfan Kaya ÜLGER, Doç. Dr. Yılmaz BİNGÖL, Yrd. Doç. Dr. Caner SANCAKTAR

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

MINORITIES ISSUES IN RELATIONS BETWEEN TURKISH AND
GREEKS
(1923–1990)

ABSTRACT

This study looks over the minority problems between Turkey and Greece, from 1923 to 1990. In this context, the problems about the ethnic Turkish minorities of Western Thrace in a region of Greece and Greek minorities in Turkey are discussed which are problems will be taken on.

In 1923, under the Treaty of Lausanne, the Turkish minority of Thrace was granted some array of rights to ensure protection of their religion, language, culture. In addition, as Greek citizens, ethnic Turks also enjoy the protection of Greek law. In practice, despite such protections, however, ethnic Turks suffer and face to face a host of human rights violation. Equally, the statute of Greek minorities in Turkey was modified and the same rights were given to this minority, too.

These practices which are studied in this study, lead to unexpected results. After the 1923 The Change of Population, each of these societies had lots of difficulties during process of their new environment and law in practice. As a result, these treaties which were signed for better days can not reach to expected results. That exists today between Greece and Turkey nearly a dozen problems, as well as minority issues are affected by other factors.

Key Words: Turkish-Greek Relations, Minorities, Protection of Minorities, West Thrace, Lausanne Treaty

Tezi Hazırlayan : Hale AYTEKİN
Tez Danışmanı : Doç. Dr. İrfan Kaya ÜLGER
Tez Kabul Tarih ve No : 06.07.2011–20
Jüri Üyeleri :Doç. Dr. İrfan Kaya ÜLGER, Doç. Dr. Yılmaz BİNGÖL, Yrd. Doç. Dr. Caner SANCAKTAR

KISALTMALAR

AB	: AVRUPA BİRLİĞİ
AET	: AVRUPA EKONOMİK TOPLULUĞU
AGİK	:AVRUPA GÜVENLİK VE İŞBİRLİĞİ KONFERANSI
AGİT	: AVRUPA GÜVENLİK VE İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI
AK	: AVRUPA KONSEYİ
ASAM	: AVRASYA STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
ATO	: ANKARA TİCARET ODASI
AÜSBFD	: ANKARA ÜNİVERSİTESİ SİYASAL BİLGİLER FAKÜLTESİ DERGİSİ
BM	: BİRLEŞMİŞ MİLLETLER
KKTC	: KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ
KÖKSAV	: KÖK SOSYAL VE STRATEJİK ARAŞTIRMA VAKFI
KTFD	: KIBRIS TÜRK FEDERE DEVLETİ
KSHS	: KİŞİSEL VE SİYASAL HAKLAR SÖZLEŞMESİ
MC	: MİLLETLER CEMİYETİ
M.S.	: MİLATTAN SONRA
NATO	: NORTH ATLANTIC TREATY ORGANIZATION (KUZEY ATLANTİK İTTİFAKI ANTLAŞMASI)
SAEMK	: STRATEJİK ARAŞTIRMA VE ETÜDLER MİLLİ KOMİTESİ
SÖPA	: SELANİK ÖZEL PEDAGOJİ AKADEMİSİ
OTAM	: OSMANLI TARİHİ ARAŞTIRMA VE UYGULAMA MERKEZİ
TDK	: TÜRK DİL KURUMU
TESEV	: TÜRKİYE EKONOMİK VE SOSYAL ETÜDLER VAKFI
TTK	:TÜRK TARİH KURUMU
TODAİE	: TÜRKİYE VE ORTADOĞU AMME İDARESİ ENSTİTÜSÜ
A.e.	: Aynı eser
a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
A.m.	: Aynı makale
b.	: BASKI
Bkz.	: BAKINIZ

C. : CİLT
Çev. : ÇEVİREN
Der. : DERLEYEN
Ed. : EDİTÖR
Haz. : HAZIRLAYAN
No : Numara
s. : SAYFA
ss. : SAYFALAR
Vol. : Volume (Cilt)
vb. : Ve benzeri
vs. : Vesaire
Yay. Haz. : Yayına Hazırlayan

GİRİŞ

Tarih boyunca toplumlar içerisinde, çoğunluktan farklı ve sayıca az gruplar daima var olmuştur. Bu farklılıkların kaçınılmaz bir biçimde kimi dönemlerde istikrarı tehdit ettiği ve çatışmaları arttırdığı bilinen bir gerçektir. Fransız devrimi ile birlikte gündeme gelen milliyetçilik akımı, bu çerçevede özellikle bünyesinde birden fazla etnisite, din/mezhep ve dil farklılığı bulunan çokuluslu devletler bakımından yeni bir dönemin kapısını aralamıştır. Azınlıklar, spesifik olarak Fransız devrimi sonrasında dünyanın dikkatini çekmeye başlamıştır.

Sonraki yıllarda çokuluslu imparatorlukların dağılmasına paralel olarak, sınır değişiklikleri ve siyasal yapılarda dönüşümler yaşanmıştır. Sınırların yeniden çizilmesi ve yeni devletlerin kurulmasıyla birlikte devletlerin içerisinde çoğunluktan farklı olanların hakları ve çıkarları gündeme gelmiştir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı İmparatorluğu ve Avusturya Macaristan İmparatorluğu'nun dağılmasıyla meydana gelen sınır değişiklikleri yeni azınlıkların ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Soğuk Savaşla birlikte ortaya çıkan ve giderek devletleri daha fazla etkisi altına alan küreselleşme, azınlık sorunları bakımından yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Haberleşme teknolojilerindeki gelişmeler ve özellikle uydu sistemlerinin kullanılmaya başlanması, dünya çapında iletişimi kolaylaştırmış ve dünyayı adeta küçültmüştür. Küreselleşme, tıpkı milliyetçilik rüzgarı gibi ulus-devletleri derinden etkilemiş ve devletin fonksiyonlarının yeniden tanımlanması zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte uluslararası ilişkilerde ulus-devletler hala temel aktör olmaya devam etmektedirler. Ancak güç kaybına uğradıkları, sahip oldukları egemenliğin törpülenmekte olduğu bir gerçektir. Kuşkusuz tüm bu gelişmeler azınlıkların ve azınlık haklarının gelişmesine önemli ölçüde etkilemiştir. Nitekim günümüzde azınlıklar sorunu, devletlerin bir iç meselesi olmaktan çıkıp uluslararası bir sorun haline gelmiştir. Azınlıklar konusunun gündeme gelmesinin uluslararası barış ve istikrara katkı yapıp yapmadığı ile ulus-devletlerin zayıflamasındaki rolü tartışmalıdır.

Azınlıklar konusu, iç siyaset bakımından ülkenin birlik ve bütünlüğünün korunması açısından önem arz ederken, komşu ülkelerden birinin içindeki azınlıkların “akraba devleti” olması durumunda da dış siyaset açısından önemli hale gelmektedir. Uluslararası ilişkilerde ise iki devlet arasındaki ilişki, azınlıklara yapılan muamele nedeniyle etkilenebilmektedir. Azınlıklar ve azınlık hakları söz konusu olduğunda temel sorun, azınlıkların farklı kimliklerinin tanınması ve korunması ile ülkenin toprak bütünlüğünün tehlikeye atılmaması dengesi olmaktadır.

Bu çalışma Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkileri azınlıklar üzerinde yoğunlaşarak analiz etmeyi amaçlamaktadır. İki devlet arasındaki ilişkilerin geçmişi, 19. yüzyılın başına kadar uzanmakta ise de, bu çalışma spesifik olarak 1923–1990 dönemini incelemektedir. Bununla birlikte çalışmada sınırlı biçimde 1923 öncesi ve 1990 sonrasına da değinilmiştir. Çalışmanın amacı, Yunanistan’da azınlık statüsünde yaşayan Batı Trakya Türkleri ile Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde yaşayan gayrimüslim azınlık statüsündeki Rumları temel alarak, iki komşu devlet arasındaki azınlık sorunlarından kaynaklanan politikaları tespit etmek ve sorgulamaktır. Çalışmamız, azınlıkların iki ülke arasındaki ilişkilerde ne derece belirleyici olduğunu ve iki ülke arasındaki anlaşmazlıkların azınlık sorunlarını ne ölçüde etkilediğini ortaya koyma amacı gütmektedir.

Çalışmanın teorik çerçevesini realist teorinin kabullerini büyük ölçüde içeren oyun kuramı oluşturmaktadır. Gerçekten de Türkiye ve Yunanistan, ikili ilişkilerinde rasyonel aktör modeline uyumlu tavır ve davranışlar ortaya koymuşlardır. Bu genel çerçeve içerisinde ikili ilişkilerin seyri büyük oranda “oyun kuramı” modellerine uyarlık göstermektedir. Özellikle sıfır toplamlı modeller arasında yer alan “Mahkumun İkilemi”, Türkiye ile Yunanistan ilişkilerine on yıllar boyunca uyarlık göstermiştir. Türkiye ve Yunanistan, söz konusu modelde öngörüldüğü şekilde davranışlar ortaya koymuş, istenmeyen durumdan kaçınmak için işbirliği yapmaları gerekirken, aralarındaki iletişim eksikliği ve karşılıklı güvensizlikten dolayı, ilişki biçimi, birinin kazancı diğerrinin kaybı modeline dönüşmüştür.

Lozan Antlaşması’ndan günümüze azınlık sorunları, Türkiye ile Yunanistan arasındaki sorunlara damga vurmuştur. Bununla ikili ilişkileri tek başına azınlık

sorunları temelinde ele alıp analiz etmek yanıltıcı olabilmektedir. Zira Türkiye ile Yunanistan arasında Kıbrıs gibi dev sorunlar yanında Ege Denizi'nden kaynaklanan kimileri Osmanlı dönemine kadar uzanan derin ve kapsamlı anlaşmazlık konuları da vardır. İkili ilişkilere karşılıklı tehdit algılamaları ve güvensizlik damga vurmuştur. Bununla birlikte nadir hallerde de olsa Türkiye ve Yunanistan'ın işbirliğine gittikleri gözlemlenmektedir. Özellikle global düzeydeki gelişmelerin etkisi ile şekillenen işbirliği dönemi, çoğu kez bir dış aktörün yönlendirmesi sonucu söz konusu olabilmektedir. Bu çerçevede Sovyet tehdidi ve ABD ile yakın ilişkiler iki devleti birbirine yaklaştıran faktörler olarak öne çıkmaktadır.

İngiltere'nin Kıbrıs adası üzerindeki egemenliğini Londra ve Zürih antlaşması ile adada yaşayan Rum ve Türklere devrettiği 1960 yılı, ikili ilişkilerde yeni bir dönemin kapısını aralamış ve işbirliği öne çıkmıştır. Ne var ki, 1963 Aralık ayında patlak veren olaylar, fanatik Rumların şiddet hareketleri, ardından adada yaşayan Türklerin çıkarlarını korumak için yapılması planlanan müdahale tartışmaları ve Johnson Mektubu ikili ilişkileri karmaşık ve dış müdahalelerle şekillenen hale getirmiştir. Türkiye'nin 1974 yılında adada yaşayan Türklerin çıkarlarını korumak için operasyon yapması bu alanda çok önemli bir adımı simgelemektedir. İkili ilişkilere damga vuran bu gelişme, uluslararası politikayı ve tarafların dış dünyaya yaklaşımlarını da etkilemiş ve iki ülke sınırları içerisinde yaşayan azınlıklar tüm bu gelişmelerden olumsuz yönde etkilenmişlerdir.

Türkiye ve Yunanistan arasındaki azınlık sorunlarını ele almayı amaçlayan bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde genel olarak Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkiler, özel olarak da azınlık sorunları için temel oluşturabilecek teorik çerçeve üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede öncelikle azınlık kavramının ortaya çıkışı, kapsamı ve tanımı, ardından ikili ilişkilerin üzerine oturacağı oyun kuramının temel varsayımları ortaya konmuştur.

İkinci bölümde, Yunanistan sınırları içinde yaşayan ve spesifik olarak Batı Trakya'da yoğunlaşan Türk azınlığın sorunları incelenmiş, Yunanistan yönetiminin azınlık politikaları analiz edilmiştir. Türk azınlığın sahip olduğu hakları ihtiva eden

antlaşma ve diğer düzenlemeler ile Yunanistan hükümetinin uygulamaları karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde ise Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayan Rum azınlığın hakları, toplum ve devletle ilişkileri aynı perspektiften incelenmiştir. Eserin sonunda ise Batı Trakya haritasına ilave olarak Lozan antlaşmasının azınlık haklarını düzenleyen maddelerine yer verilmiştir.

I. BÖLÜM

ULUSLARARASI POLİTİKADA AZINLIK SORUNU

1. TÜRK YUNAN İLİŞKİLERİNİN TEORİK BOYUTU: OYUN KURAMI

Coğrafyanın komşu yaptığı, tarihin düşman kıldığı Türk-Yunan ilişkilerinin temeli, 11. yüzyılda Türklerin Anadolu'ya giriş macerasıyla başlar. Buna müteakip iki toplum arasındaki ilişkiler Selçuklu-Bizans, Osmanlı-Bizans, Osmanlı-Rum ahali, Osmanlı-Yunanistan, Milli Mücadele Türkiyesi-Yunanistan ve Cumhuriyet Türkiyesi-Yunanistan arasında genellikle sürekli rekabete dayalı olarak şekillenmiştir.¹

Türkiye, jeopolitik konumu ve jeostratejik önemi bakımından tarih boyunca çeşitli tehditlere maruz kalmıştır. Tehditler zaman zaman genel zaman zaman da mahalli tehdit niteliği taşımaktadır. Yunanistan Türkiye'nin komşusu olması nedeniyle, özellikle 1829 yılından sonra bir mahalli tehdit merkezi olmuştur. Türkiye ve Yunanistan birbirlerinin iç ve dış politikalarında önem teşkil eden iki komşu ülkedir. İki ülke arasındaki mevcut sorunlar tarihten gelen sebeplerle şekillenen Yunan politikalarının bir eseridir. İki ülke arasındaki sorunların sürekli krize dönüşüp çözümsüzlüğe mahkum edilmesinin asıl nedeni güven problemidir. Türk-Yunan ilişkileri tarihinde hemen her on yılda bir iyi komşuluk adımları atılmakta, ancak iki ülke arasındaki kemikleşmiş sorunlara bir türlü çözüm bulunamamaktadır. Türkiye ekonomik potansiyeli olan, jeopolitik konumu ve nüfusu ile bölgesel bir aktördür ve bu da onu bu bölgesel arenada anahtar aktör yapmaktadır. Yunanistan bu gerçeğe geç de olsa yüzleşmiştir.²

Yunan Stratejik doktrininin amacı, Türk saldırganlığının caydırılması şeklinde ifade edilmiştir. Yunanistan'ın stratejik düşüncesinde caydırıcılık, dört ana

---

¹ Erol Kurubaş, "Türk-Yunan İlişkilerinde Neo Detant Dönemi ve İlişkilerin Geleceği", Der. Birgül Demirtaş Coşkun, **Türkiye-Yunanistan Eski Sorunlar, Yeni Arayışlar**, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2002, s. 3.

² Kostas Ifantis, "Greece's Turkish Dilemmas: There and Back Again...", **Routledge Taylor&Francis Group**, Southeast European and Black Sea Studies, Vol.5, No: 3, September 2005, s. 379.

kategoriye ayrılmaktadır: 1) Ulusal caydırıcılık, 2) Uluslararası caydırıcılık, 3) Genişletilmiş caydırıcılık, 4) Aktif caydırıcılık. Bunların temelinde hep Türk saldırganlığının önlenmesi, bunu yaparken de kapıların tamamen kapatılmaması düşüncesi hakimdir.³ Türkiye'nin sahip olduğu askeri yetenekler, Türk Silahlı Kuvvetlerinin konuşlandırılma şekli, Yunanistan tarafından tehdidin açık göstergesi olarak sunulmaktadır. Yunanlı stratejistler arasında Türklerin bir gün bir “*oldubittilerle*” saldıracağı korkusu yaygın bir inanıştır.⁴

Buna istinaden iki ülke ilişkilerinde sorun teşkil eden konular; *Ege sorunları*: karasuları, kıta sahanlığı, FIR hattı, hava sahası, adaların silahlandırılması; Kıbrıs sorunu; *Azınlıklar sorunu*: Batı Trakya'daki Türk azınlığa yapılan baskılar, Fener Rum Patrikhanesi'nin siyasi faaliyetleri, Heybeliada Ruhban Okulu'nu yeniden açma girişimleri; Yunanistan'da Türkiye'ye yönelik terörün örgütlenmesi, bu örgütlere sağlanan Yunan desteği⁵ ve Avrupa Birliği-Türkiye ilişkilerinde Yunanistan'ın çıkardığı güçlüklerdir.

Türk Yunan ilişkilerinde gerginlikler yaratabilecek bu sorunlar yalnızca hukuki, politik, ekonomik ve askeri alanlara odaklanarak anlaşılabilir. Bazen üzerinden yüzlerce yıl geçse dahi, travma ya da zaferlere ait algı ve düşünceler kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır. Aynı şekilde Türk Yunan ilişkilerinde de tarafların birbirleriyle ilgili olarak akılda kalan ve birtakım tarihsel ve psikolojik izler bırakan olaylar bulunmaktadır. Bu bağlamda devletlerin dış politikalarına ve diğer devletlerle ilişkilerine ilk bakıldığında, çoğu zaman alınan kararların ve diğer dış politika davranışlarının duygusal öğelerden soyutlanmış saf rasyonel bir mekanizma aracılığıyla ortaya çıktığı izlenimi uyanmaktadır. Halbuki dış politika kararlarının

---

³ K. Mehmet Büyükçolak, “Yunanistan'ın Stratejik Analizi Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Yunanistan'ın Savunma Politikaları, Güvenlik Stratejileri, Askeri Doktrini ve Silahlı Kuvvetleri”, **Türkiye'nin Komşuları**, Der. Mustafa Türkes ve İhan Uzgel, İmge Kitabevi, Ankara, 2002, s. 96.

⁴ Gülden Ayman, “Kardak Krizinin Türk-Yunan İlişkilerine Etkisi”, **Foreign Policy**, Yaz 1998, s. 117.

⁵1967 yılından itibaren Yunanistan'ın Türkiye'ye yönelik terör faaliyetlerine verdiği destek hakkında ayrıntılı bilgi almak için bkz. Cem Başar, **Terör Dosyası ve Yunanistan C:I-II**, İNAF Uluslararası İlişkiler Ajansı Yayınları, İstanbul, 1993.

alınmasında sadece rasyonalite (akılcılık) değil, aynı zamanda sosyo-psikolojik nedenler de önemli rol oynamaktadır.⁶

Yunanistan açısından bakıldığında tarihsel olayların kendisinde derin ve olumsuz sosyo-psikolojik izler bırakmış olduğunu gözlemleyebiliriz. Yunanlılar Helenistik dönemde kurduğu ihtişamlı medeniyetinin varlığını Doğu Roma İmparatorluğu (Bizans) ile sürdürmeye devam ederken bu medeniyet Türkler tarafından yıkılmıştır. Osmanlı Devletinin Rumeli topraklarını ele geçirmesiyle ve daha sonra da İstanbul'un 1453 yılında alınmasıyla Yunanlılar Osmanlı Devleti'nin tebaası haline gelmişlerdir. Bu gelişmelerin ardından 377 yıl Türk egemenliği altında yaşayan⁷ Yunanlıların bilinçaltına Türklere karşı olumsuz fikirler oluşmaya başlamıştır. Sonrasında bağımsızlığın vermiş olduğu rahatlıkla Yunanlılar tüm yitirdiklerini geri almak amacıyla büyük ülkeleri olan "Megali İdea"⁸larını gerçekleştirme yolunda birtakım eylemlere girişmişlerdir.

Bu ülküde ilerleyip genişlemeye çabalayan Yunanlıların çoğunlukta bulunduğu yerleri anavatana katmak (irredentizm⁹) amacıyla attıkları her adımda coğrafya gereği Türkiye engeliyle karşılaşmışlardır. Bunun neticesinde de Yunanlıların zihinlerinde Türkiye'nin Megali İdea'ya engel olduğu kanısı yer etmiştir.

---

⁶ Ali Yaşar Sarıbay, "Dış Politika Kararlarını Belirlemede Psikolojik Etkenler ve Türkiye", **Türk Dil Politikasının Analizi**, Der. Faruk Sönmezoğlu, 2. b., Der Yayınları, İstanbul, 1998, s. 536.

⁷ Oğuz Kalelioğlu, "Türk-Yunan İlişkileri ve Megali İdea", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı: 41, Mayıs 2008, ss. 107.

⁸ Kelime anlamı "büyük fikir, büyük ülkü"dür. Bizans İmparatorluğunu bir Helen İmparatorluğu kabul eden Yunan milliyetçileri, "Megali İdea" adını verdikleri büyük ülkeleri ile eskiden Bizans'a ait olan tüm toprakları yeniden elde ederek, "Konstantinopolis" diye adlandırdıkları İstanbul başkent olmak üzere, büyük Helen İmparatorluğunu yeniden kurmayı hayal etmektedir. Bu ülküyü esas örgütlü güç, Osmanlı Devleti içinde çok geniş imtiyazlar elde etmiş olan Ortodoks Kilisesidir. Bu ülkü Fatih'in İstanbul'u alarak Bizans'a son verdiği günden beri yürürlüktedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Sabahattin İsmail, **Kıbrıs Sorununun Kökleri: İngiliz Yönetiminde Türk Rum İlişkileri ve İlk Türk-Rum Kavgası**, Akdeniz Haber Ajansı Yayınları, İstanbul, 2000, s. 5; Sabahattin İsmail, **Kıbrıs'ta Yunan Sorunu (1821-2000)**, Akdeniz Haber Ajansı Yayınları, İstanbul, 2000, s. 8; Ahmet O. Evin, "The Future of Grek-Turkish Relations", **Routledge Taylor&Francis Group**, Southeast European and Black Sea Studies, Vol. 5, No: 3, September 2005, s. 395.

⁹ Bir ülkenin, başka bir ülkede yaşayan, dil, din veya etnik köken bakımından kendisinden saydığı topluluklar üzerinde hak iddia etmesi. Bilgi için bkz. Ömer Demir, Mustafa Acar, **Sosyal Bilimler Sözlüğü**, 2. b., Vadi Yayınları, Ankara, 1997, s.117.

Bu bağlamda kendisine oranla büyük ve güçlü bir Türkiye'nin varolmasından ötürü Yunanistan, korku ve endişeye dayalı bir politika izlemektedir. Karşısında ise bağımsızlık mücadelesini kazanana kadar sürekli küçülmüş, işgal edilmiş ve bölünmeye çalışılmış bir tarihi geçmişe sahip olmasından ötürü güvenliği dış politikasının en öncelikli unsuru yapan bir Türkiye bulunmaktadır. Bu iki ülke arasındaki ikili ilişkiler de doğal olarak, “*karşılıklı güvensizlik*” üzerine kurulmuştur.

“Karşılıklı güvensizlik” unsuru bu ilişkilerin psikolojik yönünde yer alan unsurlardan en önemlisidir. Güvensizlik, taraflar arasındaki sıkıntıyı da açıklamaktadır. Günümüzde devletlerarası ilişkilerde sürekli dostluklar olmadığı gibi, sürekli düşmanlıklar da yoktur. Devletler bakımından oluşan bu güvensizliğin temel nedenleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

- *Tarihsel ilişkilerin oluşturduğu travmalar:* “Seçilmiş travma” büyük bir grubun diğer bir grup tarafından kendini çaresiz ve mağdur edilmiş durumda hissetmesine neden olan olaydır.¹⁰ Nesiller atalarına yapılanları onarmak ve kimliklerinin bir parçası olan onur kırıklığından kendilerini kurtarmak için bilinçli ya da bilinç dışı seçilmiş travmaları yaşatırlar. Çünkü travmatik olay sona erse dahi grup olayla ilgili sorunlarını çözememişse düşman olarak gördüğü diğer grupla bu bağı koruyacaktır. İstanbul'un ve tüm Yunan topraklarının Türklerin eline geçmiş olması, 1919–1922 arası Anadolu'yu işgalleri sırasında uğradıkları hezimet¹¹, Türklerin Kıbrıs'a müdahaleleri sırasında yaşananlar Yunanlıların seçmiş olduğu başlıca travmalardır. Türkler içinse, Yunanlıların Osmanlı'dan ilk ayrılan Balkan ulusu olmaları, Türklerin anavatan olarak benimsedikleri Anadolu'nun Yunanlılarca işgal edilmesi sırasında yaşananlar, Rumların 1963 ve sonrası Kıbrıs'ta giriştikleri kanlı eylemler başlıca seçilmiş travmalardır.

İki toplum arasında yaşanmış bu simgesel olayların bıraktıkları psikolojik izler de oldukça derin ve olumsuz yönde olmuştur. Sorunun tarihsel olan ve önemli ölçüde bugünü de belirleyen kaynağı, Osmanlı İmparatorluğu'nun son yüzyılındaki, daha belirgin olarak ise 20. yüzyılın başlarındaki trajik ayrışma ve çatışmalarla ilgilidir. Çok kültürlü ve çok dinli

¹⁰Erol Kurubaş, “Türk-Yunan İlişkilerinin Psikopolitiği ve Sorunların Çözümü Üzerine Düşünceler”, Der. İdris Bal, **21. Yüzyıl Eşiğinde Türk Dış Politikası**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001, s. 246.

¹¹ Yunan literatüründe buna “Küçük Asya Felaketi” denir.

bir sosyolojik yapının milliyetçi akımların etkisine maruz kalmasıyla başlayan, iç ve dış dinamiklerin olumsuz etkileriyle şiddetlenen ve son olarak bir arada yaşama geleneğini tahrip eden olayların damgasını vurduğu bir sürecin ardından Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. Bu süreçte yaşanan acılar, gayrimüslimlere ilişkin bir dizi olumsuz kanaati de beraberinde getirmiştir. Kısacası, bu olumsuz kanaatlere göre “onlar”, “içimizdeki yabancılar”dır; bin yıl birlikte yaşamışlardır, ancak bu birliktelik sadece devletin güçlü olduğu zamanlar için geçerlidir.

- *Ulusal kimlik oluşum sürecinde yer alan “öteki”¹²*: İki ulusun bağımsızlığını ve ulusal kimliğini birbirleriyle yaptıkları mücadelenin sonucunda kazanmış olmaları aralarındaki güvensizliğin ve düşmanlığın en önemli nedenlerinden birisidir. Bu iki toplum, kimliklerini edinme süreçlerinde birbirlerinden faydalanarak “*düşmana karşı birlikte olma*”, böylece grup içi dayanışmayı pekiştirme anlayışı doğrultusunda hareket etmişlerdir. Ulusal bağımsızlık savaşları her iki devletçe de “*ortak acı*” ve “*ortak kader*” olarak ulusal kimliklerin inşasında kullanılmıştır.

- *Karşılıklı oluşan imajlar*¹³: Türk ve Yunan kimliklerinin oluşumunda “öteki”nin işgal ettiği yer, iç siyasal sorunların unutturulması için dış düşmanın ön plana çıkarılmasına son derece elverişli bir ortam hazırlamaktadır. Ama bu sorun iki ülkede aynı yoğunlukta yaşanmamaktadır. Yunanistan’da Türkiye aleyhtarlığı yapmadan politika yapılamaz hale gelmiştir. Bu durum da halkın Türkiye’ye olan öfkesini arttırmıştır.

Dikkatle bakıldığında anlaşılacağı gibi, bu iki ülke arasındaki ilişkiler aynı zamanda “diyalogsuzluk” üzerine de kurulmuştur. Bir taraf, öteki tarafa güvenmediği için önlemler almakta, örneğin silahlanmakta, öteki taraf da yine güvensizlik yüzünden aynı tavrı takınmaktadır. İki ulusun bağımsızlığını kazanma

---

¹² Ayrıntılı bilgi için bkz. A. Nuri Yurdusev, “Avrupa Kimliğinin Oluşumu ve Türk Kimliği”, **Türkiye ve Avrupa**, Der. Atilla Eralp, İmge Kitabevi, Ankara, 1997, s. 17–80; Nevzat Kösoğlu, **Türk Kimliği ve Türk Dünyası**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1996, s. 28–108.

¹³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Gülden Ayman, “Türkiye-Yunanistan: Bir Diğeri İçin Öteki Olmak”, **Görüş**, No. 37, Ekim-Kasım, 1998, s. 60; Osman Özsoy, **Türkiye’nin İmaj Sorunu**, Alfa Yayınları, İstanbul, 1998, ss. 13–50, 61–107.

süreçlerinde benlik ve kimlik bütünlüğünü korumak için birbirlerini “öteki” olarak görerek iç dayanışmayı arttırmaya çalıştıkları ve diyalogun yokluğu bir gerçektir.

Bu çalışma Türkiye ile Yunanistan arasındaki azınlık sorunlarını, çatışan tarafların karar verme mekanizmalarını anlamaya yardımcı olmak üzere ortaya atılmış “**Oyun Kuramı**” (Game Theory¹⁴) senaryolarından “**Mahkumun İkilemi**” (Prisoner’s Dilemma) temelinde ele alıp incelemeyi amaçlamaktadır. Çünkü taraflar birbirlerinin her hareketini dikkatle izlemekte, bazen karşılıklı olarak silahlanmakta ve uluslararası ilişkilerinde aralarındaki dengenin bozulmamasına çaba harcamaktadırlar. İki taraf arasındaki ilişkilerin oyun kuramına ne şekilde uyarladığımızı anlayabilmek için oyun kuramından kısaca bahsetmekte yarar vardır.

Oyun teorisi ve modellerinin toplum bilimlerinin değişik alanlarında kullanımı özellikle 1940’larda başlamış olmakla beraber, uluslararası çatışmaların analizine uygulanması esas olarak 1950’lerde söz konusu olmuştur. Oyun teorisi, John Von Neumann ve Oscar Morgenstern’in 1944’te kaleme aldıkları “*Theory of Games and Economic Behavior*” adlı çalışmayla dikkatleri çekmeye başlamıştır.¹⁵

Oyun teorisinin modelleri, genellikle iki oyuncu ya da iki grup (ittifak) arasındaki ilişkilere uygulanmaktadır. Oyun teorisi, devletlerin rasyonel olarak davrandıklarını varsayması, devletler arasındaki ilişkileri çıkarın maksimizasyonuna dayandırması ve uluslararası ilişkilerin temel faktörü olarak devleti kabul etmesi gibi temel unsurları açısından bakıldığında realizmin¹⁶ özelliklerini yansıtan ve bu nedenle oyun kuramını uluslararası ilişkileri realizmin varsayımlarıyla analiz eden bir teori olarak kabul etmek mümkündür. Örneğin belirsizlik ve güvensizlik oyun

---

¹⁴Oyun Teorisi için yararlanılabilecek Türkçe ve İngilizce internet siteleri için bkz. <http://www.canaktan.org/ekonomi/oyun-teorisi/web-kaynaklar.htm>.

¹⁵Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, 4. b., İstanbul: Alfa Yayınevi, 2005, s. 234.

¹⁶Realizm, devleti uluslararası ilişkilerin temel aktörü olarak kabul ederek, uluslararası ilişkiler ve uluslararası politikayı devletlerarasındaki mücadele süreci olarak görmektedir. Devlet içi dinamikleri göz ardı eden realistlere göre, askeri ve güvenlik konuları önceliklidir. Uluslararası istikrarın sağlanması ve anlaşmazlıkların çözülmesi de gücün kullanımıyla ilişkilidir. Realizme göre devlet adamını yönlendiren unsurlar, korku, şüphe, güvensizlik, prestij, çıkar gibi unsurlardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. L. Torbjörn Knutsen, **A History of International Relations Theory: An Introduction**, Manchester University Press, Manchester, 1992, s. 235.

teorilerinin varsayımları arasında yer almaktadır.¹⁷ Bu yaklaşıma göre, devletler, ulusal çıkarları çerçevesinde hareket ederler ve bu çerçevede çıkarlarının çatıştığı devletlere karşı zaman zaman düşmanca bir tutum içine girerler.¹⁸

Oyun teorisi, farklı amaçları ve çıkarları olan iki veya daha fazla oyuncu arasındaki ilişkileri basite indirgeyerek ve soyutlaştırarak açıklama çabası gütmektedir. Hiçbir oyuncu, oyunu tamamen kontrol edebilme olanağına sahip değildir ve sonuçları belirleyen tarafların izleyecekleri stratejilerdir. Her bir oyuncu ya da taraf diğer tarafın izleyeceği olası politikaları dikkate alarak politikasını ve stratejisini belirler. Her oyunda oyuncular için tehdit, hile, blöf ve karşı blöf gibi olası politikalar ve davranışlarda bulunmaktadır. Bununla beraber her zaman çatışma söz konusu olmadığı gibi işbirliğinin de bulunduğu durumlar vardır. Oyun teorisi modelleri, “Sıfır Toplamlı Oyunlar, Sıfır Toplamlı Olmayan Oyunlar” şeklinde ikiye ayrılmaktadır.¹⁹

“Mahkumun İkilemi” modeline göre, tarafların karşılıklı istenmeyen bir durumdan kaçınmaları için işbirliği yapmaları gerekmele beraber, aralarında iletişim olmadığından diğerine güvenmeleri ve işbirliğinden kaçınabileceği riskini göze almaları söz konusudur. Bu modelde taraflar birlikte kazanabilecekleri veya kaybedebilecekleri gibi taraflardan biri için kayıp diğeri için kazanç anlamına geldiğinden model sıfır toplamıya dönüşebilme özelliğine sahiptir.²⁰ Yunanistan’ın Türkiye’ye karşı tutumunda da “zero-sum relationship/sıfır toplamı ilişki” daha belirgin görülmektedir.²¹ Bu bağlamda Türk-Yunan ilişkileri de Türk dış politikasında çoğunlukla “sıfır toplamı oyun” olarak görülmekte, Yunanistan’dan gelen ve Türkiye’ye fayda sağlayacak herhangi bir hamle bile Türk tarafınca

---

¹⁷Michael Nicholson, **Formal Theories in International Relations**, Cambridge University Press, Cambridge, 1990, s. 26.

¹⁸Atıla Eralp, “Uluslararası İlişkiler Disiplinin Oluşumu: İdealizm-Realizm Tartışması”, **Devlet Sistem ve Kimlik**, Der. Atıla Eralp, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 72–78

¹⁹Arı, **a.g.e.**, s. 259.

²⁰Nicholson, **a.g.e.**, s. 29.

²¹Ioannis N. Grigoriadis, “The Changing Role of the EU Factor in Greek-Turkish Relations”, **London School Of Economics And Political Science Hellenic Observatory 1st Phd Symposium On Modern Greece**,

http://www2.lse.ac.uk/europeanInstitute/research/hellenicObservatory/pdf/1st_Symposium/GrigoriadisIoannis.pdf

kuşkuyla karşılanmakta ve samimi görülmemektedir.²² Türkiye kendini güvende hissederken Yunanistan güvensiz hissedecek, birinin güvenliği diğerinin güvensizliği olacaktır.²³

Bu tür sıfır toplamli ilişkilerde stratejiler maksimum veya minimaks olarak ifade edilmektedir. Her iki taraf da maksimum olabilecek zararlarını minimum ve minimum olabilecek kazançlarını da maksimum kılmaya çalıştıklarından buna “maksimin veya minimaks strateji” denmektedir. Böyle bir ilişkide, her bir devletin diğer bir stratejiyi seçmesini veya işbirliğine gitmesini gerektirecek bir durum söz konusu değildir. Kısacası elindeki kartlar iyi olduğu sürece kazancını mümkün olduğu kadar arttırmayı şans aleyhine döndüğü anda ise oyunu bırakarak zararı minimumda tutmayı öngörmektedir.²⁴ Böyle bir durumda devlet ya alternatif kazanımlar arasından ya minimum kazanca razı olacak ya da olası zararlar arasından minimum zararı seçecektir. Buna kötünün en iyisini ya da iyinin en kötüsünü seçme de denebilir.

Bu bağlamda iki devlet de sürekli, diğer devletin en olumsuz tavrına karşı kendisine en iyi savunmayı sağlayacak strateji hazırlığı içindedir. Dolayısıyla her iki devlet de diğeri karşısında kendisine en iyi kazancı sağlayacak bir tavır içine girer. Bu nedenle her iki devlet de, kendi olası davranışından çok rakibin kapasitesine dayalı bir strateji geliştirmektedir. Bu durumda karşı tarafın niyetiyle değil sadece sahip olduğu potansiyel unsurlar dikkate alınmaktadır. Kuşkusuz iki devletin bu şekilde davranmasında iletişim eksikliği, tarafların birbirlerinin niyetini engellediği için önemli bir etkidir. Bu şartlarda karşı tarafın kapasitesini tahmin etmek, niyetini tahmin etmekten çok daha kolaydır.²⁵

---

²² Aynı durumun Yunanistan için de geçerli olduğu söylenebilir. Bunun için bkz. Alexis Heraclides, **Yunanistan ve “Doğu’dan Gelen Tehlike” Türkiye: Türk- Yunan İlişkilerinde Çıkmazlar ve Çözüm Yolları**, Çev. Mihalis Vasilyadis ve Herkül Millas, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, ss. 45–46.

²³ Yannis A.Stivachtis, Living with Dilemmas: Greek-Turkish Relations at the Rise of the 21st Century; http://www.bmlv.gv.at/pdf_pool/publikationen/03_jb00_25.pdf

²⁴ Raymond F. Hopkins and Richard W. Mansbach, **Structure and Process in International Politics**, Harper and Row, New York, 1973, s. 361.

²⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, 4.b., Alfa Yayınları, İstanbul, 2001, ss. 412–416; Tayyar Arı **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, ss. 246–253.

Yunanistan, Türkiye'nin kendisini ilgilendiren bir konuda elde edeceği kazancı, daima kendi kaybı olarak görmektedir. Bu mantıkla Kafkasya, Karadeniz ve Ortadoğu'da nüfuzunu artırmaya çalışmaktadır. Ayrıca, Türkiye'nin sorunları olan ülkelerle (Ermenistan, Rusya, Suriye vb) "stratejik ortaklık" oluşturmaktadır. Buna karşılık Türkiye ile İsrail arasındaki askeri işbirliği gibi yeni stratejik ilişkiler de iki ülke arasındaki rekabeti daha da kızıştırmaktadır.²⁶ Yunanistan'ın bu tavrı onu Türkiye ile –aralarında Batılı herhangi bir ülke olmadan- karşı karşıya geldiğinde savunmasız bırakmakta ve kendisinde Türk fobisi oluşturmaktadır. Yunanistan'ın Türkiye'ye olan bu olumsuz tavrı sonucu iki ülke arasındaki çıkarlar hiçbir zaman örtüşmeyecek, biri kazanırken diğeri kaybedecek ve Yunanistan'ın gerçekleştireceği her faaliyet, Türkiye'nin ulusal çıkarlarına ters düşecektir.

Ancak Türk-Yunan ilişkileri iki bakımdan bu genel kuraldan farklılık göstermektedir. Birincisi, Türk-Yunan ilişkilerindeki ulusal çıkar çatışmaları genelde hep varolmuş ve sürekli düşmanca tutumlara yol açmıştır, ancak ulusal çıkarların uyumlu olduğu nadir dönemlerde (1930'lar ve 1950'ler) ilişkilerinde işbirliği gözlenmiştir. Ama bu dönemlerde bile taraflar arasında güvensizliğin daha doğrusu kuşkuvarın tamamen kaybolduğunu belirtmek mümkün değildir. Sadece dış tehditlerden ötürü ertelenmeler söz konusudur. Bir başka ifadeyle, Türk-Yunan ilişkileri "sürekli düşmanlık" üzerine kurulmuştur.

İkincisi, genelde devletlerarası ilişkilerdeki uzlaşmazlıklar toplumlar düzeyinde derin ve çok uzun süreli güven bunalımlarına ve düşmanlıklara yol açmazlar. Ama Türk-Yunan ilişkileri, Türk ve Yunan halkları arasında derin ve uzun süreli kin, nefret gibi duyguların doğmasına yol açmıştır. Bu iki komşu halklar yıllarca birbirleriyle sosyal, ekonomik, kültürel herhangi bir etkileşime girmeden yaşamışlar ve bunu birbirlerinin ülkelerinde kendi soylarından insanlar yaşarlarken yapabilmişlerdir. Bu açıdan bakıldığında Türk-Yunan ilişkilerinin ayrırcı bir niteliği olduğu söylenebilir.

---

²⁶ Tözün Bahçeli, "Türkiye'nin Yunanistan Politikası", **Türkiye'nin Yeni Dünyası: Türk Dış Politikasının Değişen Dinamikleri**, Der., Alan Makovsky-Sabri Sayarı, Çev., Hür Güldü, Alfa Yayınları, İstanbul, 2002, s. 190.

Ancak azınlık kavramının bir sorun olarak ortaya çıkmaya başlamasıyla ve uluslaşma sürecinin de etkisiyle bu etkileşim Türk-Yunan ilişkilerinde azınlıklar kapsamında sorunlara sebep olmuştur. İki ülke azınlıklarının sorunlarına geçmeden önce, azınlık kavramı ve ortaya çıkışı hakkında tarihsel arka plana ışık tutmak açısından yarar vardır.

2. AZINLIK KAVRAMI VE AZINLIKLARIN KORUNMASI SORUNU

2.1. Azınlık Ne Demektir?

Azınlık kavramı²⁷ ve azınlıkların korunması²⁸ sorunu özellikle son yüzyıl boyunca dünya siyasetini ve dolayısıyla uluslararası hukuku oldukça meşgul eden konulardan birisi olmuştur. Kuşkusuz azınlıklar sorununun, hukuk düzenine yansıdığından çok daha önemli tarihsel, siyasal, toplumsal, ekonomik, kültürel ve ideolojik boyutları vardır.²⁹ Azınlıklar sorununun incelenmeye ve tartışılmaya başlamasından bu yana genel olarak yeterli bir tanımın yapılamadığı kabul edilmektedir. Latince küçük, az anlamına gelen “*minor*” kelimesine dayanan azınlık kavramı³⁰ insanların toplum halinde bir arada yaşamaya başlamasından sonra ortaya çıkmıştır. Çünkü içinde yaşadığı toplumlardan birtakım özellikleriyle farklılaşan gruplar her zaman varolmuştur. Ancak hem hukuken tanınmadıkları için azınlık olarak görülmemişler, hem de azınlık bilinci olmadığı için, onlar da kendilerini azınlık olarak görememişlerdir.³¹

Tarihsel gelişim sürecinde azınlık kavramı uluslararası ilişkiler bakımından önemli bir kavram haline gelmiş ve gerek hukuksal, gerekse sosyolojik bakımdan çok çeşitli bir biçimde yorumlanmıştır. Zaman içinde kuramsal tanımların yanı sıra

---

²⁷ Azınlık kavramı üzerine tartışmalar için Naz Çavuşoğlu, “Azınlık Nedir?”, **TODAİE İnsan Hakları Yılığ**, Cilt 19–20, TODAİE Yayınları, Ankara, 1998, ss.93–101; Thomas W. Simon, “Protecting Minorities in International Law”, **Pubblicazioni Centro Studi per la Pace**, January 29th, 2000.

²⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Simon, **a.g.m.**

²⁹ Gökçen Alpkaya, “Uluslararası İnsan Hakları Hukuku Bağlamında Azınlıklara İlişkin Bazı Gelişmeler”, **TODAİE İnsan Hakları Yılığ** Cilt 14, 1992,s.145.

³⁰ Hasan Duran, Hakan Arıdemir, “Rum Azınlık Özelinde Türkiye’de Uygulanan Azınlıklar Rejimi”, **Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi**, C.1, Sayı: 4, 2005, s.1.

³¹Erol Kurubaş, **Asimilasyondan Tanınmaya Uluslararası Alanda Azınlık Sorunları ve Avrupa Yaklaşımı**, Asil Yayınları, Ankara, 2004, s. 1.

çeşitli hukuksal ve siyasal metinlerle bu kavrama birbirinden farklı anlamlar yüklenmiştir.³²

Azınlık kavramı, yerli ve yabancı kaynaklarda birbirinden farklı şekillerde tanımlanmakta ve farklı anlaşılmaktadır. Batı literatüründe azınlık kavramı soy, din, dil ve ırk gibi belirleyici özelliklerle açıklanırken, Osmanlılarda azınlık kavramının belirleyici unsuru dindir.³³ Azınlığın tüm devletlerin kabul ettiği hukuksal bir tanımına ise bugüne kadar ulaşılmamıştır.³⁴ Bununla birlikte azınlık kavramı iki açıdan ele alınabilir: *Sosyolojik* ve *hukuksal*.³⁵

Sosyolojik bakımdan azınlıklar; “Çoğunluktan farklı özellikler taşıyan, sayı bakımından genellikle az olan ve kendini çoğunluktan farklı hissetmenin yanı sıra çoğunluk tarafından ezildiği kanısını taşıyan grup”tur. Bu tanım azınlığın kapsamı bakımından geniş bir yoruma yol açmaktadır. Buna göre, çeşitli etnik, dinsel ve dilsel grupların yanı sıra evsizler, özürlüler, yabancı işçiler vs. azınlık olabilirler. Bu tanımda önemli olan “sayı” ögesi değil, “baskı” algılama ögesidir.³⁶

Hukuksal bakımdan; mutlaka vatandaş olması gereken azınlıkların statüsü, ya ulusal yasalarla ya da uluslararası antlaşmalarla saptanır. Bu saptamalar da bizi “uluslararası azınlık³⁷ hakları” kavramına götürmektedir.

Yukarıda ifade edildiği gibi azınlık kavramını sosyolojik ve hukuksal iki farklı bakış açısından değerlendiren Oran; sosyolojik olarak azınlığı “*bir toplulukta sayısal bakımdan azınlık oluşturan, başat olmayan ve çoğunluktan farklı niteliklere sahip*

---

³² Türkaya Ataöv, “Azınlıklar Üzerine Bazı Düşünceler”, *AÜSBFD*, C. XLII, No: 1–4, Ocak-Aralık 1987, s. 49.

³³ Eyüp Kaptan, **Lozan Konferansı’nda Azınlık Sorunu**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2002, s. 46.

³⁴ Ayşe Özkan Duvan, “Avrupa Birliği ve Azınlık Hakları”, **Avrasya Dosyası**, C.10, Sayı: 2, 2004, s. 193.

³⁵ Baskın Oran, **Küreselleşme ve Azınlıklar**, 4. b., İmaj Yayıncılık, Ankara, 2001, s.67

³⁶ Baskın Oran, **Türkiye’de Azınlıklar: Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 24.

³⁷ Ulusal azınlık kavramı tarihsel, kültürel, dilsel bağlarının olduğu etnik grubun egemenliği altındaki devletin ülkesi dışında, başka bir devletin sınırları içinde yaşayan grup ya da bir devletin ulusal sınırları içinde, o devletle vatandaşlık bağı bulunan etnik, dinsel ya da dilsel azınlıklar anlamında kullanılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Naz Çavuşoğlu, **Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları**, Su Yayınları, İstanbul, 2001, s. 41; Erol Anar, **Öte Kıyıda Yasayanlar Azınlıklar, Yerli Halklar ve Türkiye**, Belge Yayınları, İstanbul, 1997, s. 15.

olan grup” olarak tanımlamakta, hukuki tanımda ise Capotorti’nin yapmış olduğu tanımı kabul etmektedir.

Farklı azınlık tanımlarına göz attığımızda kabul gören en genel tanımlardan bir tanesi Inis L. Claude tarafından *National Minorities: An International Problem* çalışmasında yapılan tanımdır. Bir devletin içinde bir ulus oluşturduğuna veya bir ulusun parçası olduğuna ve nüfusunun çoğunluğunun dahil olduğuna ikna olmuş ulusal bünyenin dışında kalanları azınlık olarak tanımlamaktadır.³⁸

J. Laponce ise azınlığı şu şekilde tanımlamıştır: “Bir azınlık, siyasi olarak egemen gruptan ortak ırk, dil, din ve ulusal mirasla ayrılan, kendi seçimleri olan ulusal bütünlüğe dahil olma isteklerinin engelleneceğinden veya kendi kimlikleri pahasına ulusal bütünlüğe dahil olmaya zorlanacağından korkan bir topluluktur.”³⁹

Azınlık tanımı, devleti oluşturan nüfusun geri kalanından ulusal kimlikleri ile farklılaşan yönetici konumlarda olmayan grupları tanımlamaktadır. Bir başka ifadeyle azınlık, kimi görünür nitelikleriyle (esas olarak dilsel ve kültürel) veya bağımsız devletin diğer uyruklarından ulusal duyarlılıkları temelinde ayırt edilebilen bir topluluktur. Fakat bu tanımların hepsinde eksiklikler söz konusudur.

J. J. Preece’e göre de azınlıklar, “bir devletin nüfusu içinde sayıca azınlıkta kalan, yönetici konumlarda olmayan, tarihsel olarak söz konusu devletin topraklarının belirli bir bölümünü işgal eden, devletin uyrukları olarak kabul edilen bireylerin nüfusun geri kalan kesiminden farklı etnik, dini, dilsel veya kültürel özelliklere sahip ve kendi kültürlerini, geleneklerini, din ve dillerini korumaya yönelik gizli veya açık dayanışma duygusu sergileyen bir toplumsal grubu ifade etmektedir.”⁴⁰

Azınlık kelimesi, 1919 yılında imzalanan Versailles Barış Antlaşması’nda da yer almaktadır. Antlaşmanın kendisi azınlığın tanımını yapmamakla birlikte, etnik,

---

³⁸ Jennifer Jackson Preece, **Ulusal Azınlıklar ve Avrupa Ulus-Devlet Sistemi**, Donkişot Yayınları, İstanbul, 2001, s. 34.

³⁹ **A.e.**, s. 35.

⁴⁰ Levent Ürer, **Azınlıklar ve Lozan Tartışmaları**, Derin Yayınları, İstanbul, 2003, s. 20.

dinsel ve dilsel azınlıklardan bahsetmektedir. O tarihten günümüze kadar geçen süre içerisinde, uluslararası insan hakları hukukunda azınlık kavramına ilişkin genel kabul gören bir tanıma ulaşılamamıştır.⁴¹ Bunun sebepleri; devletlerin kendilerini belli bir azınlık tanımı ile bağlamayarak kendi azınlık tanımlamalarını yapabilme serbestisine sahip olmak istemeleri⁴², ülke sınırları içerisinde bir gruba azınlık statüsü tanımının ayrılıkçı hareketlere sebep olacağına ve sonuç olarak ülkenin parçalanacağına inanılması ve her azınlık grubunun birbirinden farklı özelliklere sahip olmasıdır.⁴³ Her ülkenin sosyal ve politik yapısının farklı olması, bu korkuyla birleşince azınlık kavramında ortak bir tanımda buluşmak mümkün olamamaktadır.

Uygulanan uluslararası hukukta ilk azınlık tanımı ise Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra belirli devletlerde kalan ve çoğunluktan ayrı ırk, dil ya da dine sahip olan toplumsal grupların korunmasını düzenleyen antlaşmaların yorumu çerçevesinde Uluslararası Sürekli Adalet Divanı tarafından yapılmıştır. Buna göre; azınlık kavramı “bir devlette yerleşmiş bulunan ve nüfusu ayrı bir ırk, dil ya da dinden oluşan toplumsal gruplar”ı ifade etmektedir.⁴⁴

BM 1945 sonrasında birçok kez azınlık tanımını netleştirmeyi denemiştir. MC' nin azınlık tanımını belirli bir coğrafi alanla sınırlandıran sistemine karşılık BM azınlık haklarını genel insan hakları sistemi içinde ele almış ve evrensel geçerliliği olan bir azınlık hakları kavramı geliştirme gerekliliği duymuştur. Milletler Cemiyeti'ne göre bir azınlık tek başına çoğunluğunu farklı bir ırkın oluşturduğu bir devlet içindeki küçük bir etnik grup değildir. Ayırt edici özellikleri belirleyen psikolojik toplumsal ve tarihsel niteliklerde söz konusudur. Cemiyetin azınlık kavramına anlam verme çabalarına işaret ederken, bu örgütün genel azınlık sorunlarıyla değil, bilinen birkaç Orta ve Doğu Avrupa devletlerindeki azınlık sorunlarıyla ilgilendiği unutulmamalıdır. BM İnsan Hakları Komisyonu Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu tarafından 1949 yılında kabul

---

⁴¹ Kristin Henrard, **Devising an Adequate System of Minority Protection**, Martinus Nijhoff Publishers, The Hague, 2000, s. 16.

⁴² ⁴² Hüseyin Akgül, **Azınlık Kavramı: Azınlıklarla ilgili Düzenlemeler Azınlık Kavramı ile İlgili Temel Sorunlar ve Avrupa Birliği Ülkelerinde Azınlıklara Bakış**, Akademi Kitabevi, İzmir, 2003, s. 9.

⁴³ Henrard, **a.g.e.**, s. 18.

⁴⁴ U.S.A.D.'nin **Arnavutluk'taki Yunan Azınlık Okulları** konusundaki 6.4.1935 tarihli danışma görüşü: Seri A/B, 1935, No: 64, s. 17.

edilen azınlık tanımı şöyledir: “Bir toplum içinde sürekli etnik, dil ve dini geleneklere yahut diğer önemli özelliklere sahip olan, bu özellikleri ile toplumun diğer kesimlerinden açık olarak ayrılan ve bu özellikleri muhafaza etmek isteyen, hakim pozisyonda bulunmayan gruplar” azınlıktır.⁴⁵ Bu tanımda “vatandaş olma” kriteri yer almamaktadır. Bu nedenle, yabancı işçilerin, göçmenlerin ve sığınmacıların diğer kriterleri karşılamaları durumunda azınlık olarak kabul edilmeleri mümkündür.

Doktrinde en çok kabul gören tanım, BM İnsan Hakları Komitesi’nin “Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu”⁴⁶ özel raportörü Capatorti’nin, 1966’da yapılmış BM Medeni ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesinin azınlıkların korunmasına ilişkin 27. maddesi bağlamında hazırladığı incelemede azınlık kavramı üzerine yaptığı tanımdır: “Başat olmayan bir durumda olup, bir devletin geri kalan nüfusundan sayı olarak daha az olan, bu devletin uyruğu olan üyeleri etnik, dinsel ve dilsel nitelikler bakımından nüfusun geri kalan bölümünden farklılık gösteren ve açık olarak olmasa bile kendi kültürünü, geleneklerini ve dilini korumaya yönelik bir dayanışma duygusu taşıyan grup”.⁴⁷

Tanımdan da anlaşıldığı üzere, azınlık statüsü sadece devletin vatandaşı olan kişilere tanınmakta, uluslararası hukuk teamüllerine uygun olarak yabancı işçiler, göçmenler ve sığınmacılar azınlık kavramı dışında bırakılmaktadır. Benzer şekilde, sayıca az olan ancak egemen durumda bulunan gruplar da azınlık olarak kabul edilmemiştir. Capotorti’nin tanımı üzerinde ülkeler arasında ortak bir görüşe ulaşılamamıştır.

Aynı Alt Komisyon üyelerinden Kanadalı Jules Deschènes’in 1985’te sunduğu ve Capotorti’ye ek olarak “amaç” unsurunu da içeren azınlık tanımı, konuya bakışı bir nebze netleştirmektedir. Buna göre azınlık; “bir devletin sayısal olarak azınlık oluşturan ve o devlette egemen konumda bulunmayan, nüfusun çoğunluğundan farklı

---

⁴⁵Ayşe Füsün Arsava, **Azınlık Kavramı Azınlık Haklarının Uluslararası ve Özellikle Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesinin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1993, s. 42.

⁴⁶ Bu organın adı 1999’da “İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Alt Komisyonu” olarak değiştirilmiştir

⁴⁷ Arsava, **a.g.e.**, s. 42. Ayrıca bkz. U.N., Study On The Rights Of Persons Belonging To Ethnic, Religious And Linguistic Minorities, New York, 1991, s. 96; Abdulrahim P. Vijapur, “International Protection of Minorities Right”, International Studies, Vol. 43, 2006, s. 371; Natan Lerner, **Group Rights and Discrimination in International Law**, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht, 1991, ss. 8-9.

etnik, dinsel ya da dilsel özelliklere sahip, birbirleriyle dayanışma duygusu içinde, üstü örtülü de olsa, varlıklarını sürdürmek için ortak bir istekle yönlenmiş ve amacı çoğunluk ile fiili ve hukuki eşitlik elde etmek olan bir grup vatandaşdır.”⁴⁸

Avrupa Konseyi'nin azınlıklara ilişkin benimsediği belgelerde ise azınlık tanımına rastlanmamakla birlikte 1991 yılında “Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu” (Venedik Komisyonu) tarafından hazırlanan azınlıkların korunması için Avrupa Sözleşmesi Tasarısı'nda Capatorti'nin tanımının esas alındığı görülmektedir. Buna göre, *“Bu sözleşmenin amaçları bakımından azınlık terimi, bir devletin nüfusunun geri kalanından sayıca az olan, üyeleri bu devletin vatandaşı olan ve nüfusun geri kalanından farklı etnik, dinsel ya da dilsel özelliklere sahip olan ve kültürlerine, geleneklerine, dinlerini ya da dillerini koruma isteğiyle hareket eden bir grubu belirtir.”*

1993'te Avrupa Konseyi Parlamenterler Asamblesi'nin “Ulusal Azınlıklara Mensup Kişiler Hakkında Avrupa Sözleşmesi Ek Protokol” önerisi daha ayrıntılı bir tanım getirmektedir. Buna göre, *“ulusal azınlık, bir devletin ülkesinde ikamet eden ve bundan dolayı o devletin vatandaşı olan, o devletle eskiden beri süregelen sıkı ve sürekli bağlarını koruyan, ayırt edici etnik, kültürel, dinsel ya da dilsel özellikler gösteren, o devletin ya da o devletin bir bölgesinin geri kalan nüfusundan sayıca az olmasına rağmen, yeterli derecede temsil edilen, kültürleri, gelenekleri, dinleri ya da dilleri dahil olmak üzere ortak kimliklerini oluşturan öğeleri hep birlikte koruma kaygısıyla hareket eden kişiler grubudur.”* Ek Protokol önerisi, azınlıkları sadece “ulusal” niteleyerek etnik, dinsel ya da dilsel azınlıklara atıf yapmamaktadır.⁴⁹

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) belgelerinde de azınlık tanımına yer verilmemiştir. Ama AGİT Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiseri görevi gereği doğal olarak resmen kabul edilmemiş bir dizi ölçütü kullanılır hale getirmiştir. Bu ölçütler Capatorti'nin tanımındaki ölçütlerle örtüşmektedir.⁵⁰

---

⁴⁸ Çavuşoğlu, **a.g.e.**, s. 36.

⁴⁹ **A.e.**, s. 27.

⁵⁰ Alpkaya, **a.g.m.**, ss.153-155, M. Çağatay Okutan, “Teori ve Uluslar arası Metinlerde Azınlık Tanımı”, **AÜSBFD**, C. 59, No: 2, Nisan-Haziran 2004, ss. 61-71.

2.2. Azınlık Ölçütleri

Bu sosyolojik kavramı doğru anlayabilmek için kavramın temel öğelerini ve tanım konusunda nelere dikkat edilmesi gerektiğini belirtmekte yarar vardır. Buna göre bu tanım 5 ana öğeye dayanmaktadır.⁵¹ Azınlık, çoğunluktan çeşitli bakımlardan *farklı* olmalıdır. Azınlık, nüfusun geri kalanından ırksal, etnik, dinsel, dilsel ya da kültürel açıdan farklılıklar göstermelidir.

Bu farklı özellikleri koruyabilecek bir *sayı* gerekir. Azınlık, farklı özelliklerini koruyabilecek ve sürdürebilecek yeterli sayıya sahip olmalı ama nüfusun geri kalanından sayısal bakımdan az olmalıdır. Bu gruplar nüfusun geri kalan kısmı üzerinde *egemen olmamalıdır*lar. Ayrıca *yurttaşlık* statüsüne sahip olmalı ve grup niteliklerini ve geleneklerini korumaya istekli olmalıdır.⁵²

Bunun yanı sıra azınlıklara ilişkin uluslararası belgelere bakıldığında, bir azınlık için üç temel hakkın varlığından söz etmek mümkündür.

Birincisi, *azınlık grubu olarak varolma hakkıdır*. Bu hak kabul edilmesi gereken doğan bir insan hakkı olup, azınlıkların fiziksel varlığının korunması konusunu içermektedir. İkincisi, *eşitlik ve ayırım gözetilmemesi hakkıdır*. Bu hak da insan hakları belgelerinde yer almaktadır. Üçüncüsü de *azınlık kimliğinin tanınması ve kimlik unsurlarının yaşatılması, geliştirilmesi hakkıdır*.⁵³

2.3. Azınlık Çeşitleri

Tanımlarda da belirtildiği gibi, azınlık olarak kabul edilebilmek için çoğunluktan farklı etnik, dinsel ve dilsel özelliklere sahip olma gerekliliği hemen hemen tüm tanımlarda yer almakta olup, uluslararası hukukta da genel kabul görmektedir. Bu nedenle azınlıkları üç gruba ayırarak incelemek doğrudur.

---

⁵¹ Oran, **Türkiye’de Azınlıklar**, s. 26; Eric Heinze, “The Construction and Contingency of the Minority Concept”, in **Minority and Group Rights in the New Millennium**, Ed. Deirdre Fottrell, Bill Bowring, Martinus Nijhoff Publishers, The Hague, 1999, ss. 43–44.

⁵² Alpaya, **a.g.e.**, s.155-157; Kurubaş, **a.g.e.**, s.17-19; Oran, **Küreselleşme ve Azınlıklar**, ss. 67-69.

⁵³ Kurubaş, **a.g.e.**, s. 24.

Avrupa kıtasında, savaşlar neticesinde meydana gelen sınır değişiklikleri nedeniyle hemen hemen her ülkede başka bir ulusa mensup olan gruplar varolmuşlardır. Bu nedenle azınlık dendiğinde genel olarak ulusal azınlıklar anlaşıldığından ulusal azınlık kavramına da ayrıca değinilecektir.

Bu kavramlar birbiriyle iç içe geçmiş olup azınlık türleri arasında kesin bir ayırım yapmak mümkün değildir. Ulusal azınlık aynı zamanda etnik, dinsel veya dilsel azınlık olabilir. Azınlıkların sınıflandırılmasında Tanase, etnik, dinsel ve dilsel azınlıkları “*eski azınlıklar*”, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa’da meydana gelen sınır ve nüfus değişimleri sonucu ortaya çıkan azınlıkları ise “*yeni azınlıklar*” olarak isimlendirmektedir.⁵⁴

2.3.1. Etnik Azınlıklar

Etnik kelimesinin kökeni Yunanca halk anlamına gelen “*ethnos*” kelimesidir ve belli bir topluluğa aidiyeti ifade etmektedir.⁵⁵ Etnik kelimesi ilk defa David Riesman tarafından 1953 yılında kullanılmıştır.⁵⁶ Etnik grup kimliğini “*emik*” ve “*etik*” olmak üzere farklı iki bakış açısından tanımlamak mümkündür. Emik bakış, bir grubun kendisini tanımlamasını ifade ederken, etik bakışta ise, grup, dışarıdaki bir başka grup tarafından tanımlanmaktadır.⁵⁷

MC döneminde azınlıkların korunması ile ilgili dokümanlarda ırksal, dinsel ve dilsel azınlıklardan bahsedilirken, BM dönemine gelindiğinde, 1950 yılından itibaren, sistematik olarak ırk kelimesinin etnik kelimesiyle değiştirildiği görülmektedir. Bunun sebebi, ırk kelimesinin sadece fiziksel farklılıkları içermesi, ırksal farklılıkların bilimsel olarak belirlenmesindeki güçlük ve etnik kelimesinin tüm biyolojik, kültürel ve tarihsel özellikleri ifade eden geniş bir anlama sahip

---

⁵⁴ Ioana Tanase, “Defining National Minorities: Old Criteria and New Minorities”, Seminar Series “Citizenship and National Minorities in Europe”, **St. Antony’s College**, 02.10.2004, <http://www.sant.ox.ac.uk/areastudies/Tanase.htm>

⁵⁵ Patrick Thornberry, **International Law and the Rights of Minorities**, Clarendon Press, Oxford, 1991, s. 159.

⁵⁶ Nimmi Hutnik, **Ethnic Minority Identity**, Clarendon Press, Oxford, 1991, s. 17.

⁵⁷ Ali Tayyar Önder, **Türkiye’nin Etnik Yapısı**, Önerler Yayıncılık, Ankara, 1999, s. 2.

olmasıdır.⁵⁸ Etnik azınlık terimi ırksal ve ulusal azınlıkları da kapsamaktadır.⁵⁹ Avrupa hukuk literatüründe ise “etnik grup” kavramı çoğunlukla “ulusal azınlık” veya “milliyet” kavramları yerine kullanılmaktadır.⁶⁰ Etnik bir grubun her zaman azınlık olması gerekmez. Etnik grup egemen durumda ise, fert çoğunluk grubunun üyesi; eğer ferdin mensubu olduğu etnik grup egemen durumda değilse, o zaman bu fert, bir azınlık grubunun üyesi sayılır.

2.3.2. Dinsel Azınlıklar

Bir grubun dinsel azınlık olduğundan söz edebilmek için, dinin nesnel olarak o grubu toplumun çoğunluğundan ayırt edici özellikte olması ve grup üyelerinin yaşam ve kültürünü etkilemesi gerekmektedir. Bu nedenle büyük bir dini cemaate nazaran sayıca daha az miktarda olan her dini topluluğun azınlık olarak tanımlanması mümkün değildir.⁶¹

Dinsel azınlığı, “*ortak bir inançla birleşmiş azınlık üyeleri*” olarak tanımlayan Henrard’a göre, din kavramı, kişinin inanç dünyası ile ilgili, tamamen kendi iradesine dayanan öznel bir kavramdır. Bugün belli bir dini inanca sahip olarak azınlık konumunda olan bir kişinin, sonradan inancını değiştirerek azınlık sıfatını kaybetmesi söz konusu olabilecektir. Ayrıca günümüzde din kavramının oldukça geniş yorumlandığı ve birbirinden çok farklı inanç sistemleri olduğu dikkate alındığında, azınlığın belirlenmesinde geleneksel inançlar ve bu inançların mezhepleri ile hiçbir inanca sahip olmama ve ateizm gibi inançlar arasında bir ayırım yapmak oldukça zordur.⁶²

2.3.3. Dilsel Azınlıklar

Milliyetçilik hareketlerinin gelişmesine paralel olarak, ulusal kimliğin belirlenmesinde dinin yerini dil almış ve çoğunlukla birçok ortak özelliği paylaşmasına rağmen, ortak dili, ana dili olarak konuşmayanlar azınlık olarak

---

⁵⁸ Henrard, **a.g.e.**, s. 45.

⁵⁹ Thornberry, **.g.e.**, s. 160.

⁶⁰ Lerner, **a.g.e.**, s. 30.

⁶¹ Arsava, **a.g.e.**, s. 56.

⁶² Henrard, **a.g.e.**, s. 46.

nitelendirilmişlerdir. Böylece dilsel azınlıklar ortaya çıkmıştır. Dünyada yazılı veya sözlü konuşulan birçok dil ve bu dillerin farklı lehçeleri bulunmaktadır. Dil kavramı en geniş anlamı ile yorumlansa bile çoğunluk dilinden farklı olan her dilin azınlık dili olarak kabulü mümkün değildir. Azınlık dillerinin belirlenmesi ancak dil bilimi tarafından yapılabilir. Dil azınlıklarının saptanmasında nüfus yoğunluğu, göç, dilin gelişmişlik derecesi, grubun dil bilgisi, muhtariyet, okul dili, azınlığın büyüklüğü, siyasi güç, resmi dilin statüsü gibi faktörler dikkate alınmaktadır.⁶³

Ayrıca bir dilin azınlık dili olarak kabul edilmesi durumunda; yükümlü devlet tarafından bu dille ilgili alınacak özel önlemlere harcanacak çabayla, söz konusu grubun bu önlemlerden elde edeceği faydanın birbiriyle orantılı olması gerekmektedir. Birden fazla dilin konuşulduğu bir ülkede dillerden hiçbirisi sayısal çoğunluğu sağlayamazsa, diğer kriterleri de karşılamak kaydıyla her grup dilsel azınlık olarak kabul edilebilir.⁶⁴

2.3.4. Ulusal Azınlıklar

Ulus bilincinin yerleşmesinin sonucu olarak, ulus-devlet modelinin uluslararası alanda yaygınlaşmasıyla ortaya çıkan ve Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra azınlıkların korunması çerçevesinde yapılan düzenlemelerle devletler hukuku terminolojisine giren, ulusal azınlık kavramı genel anlamda kendi milli özellikleri, tarihi, kültürü yahut dili olan grupları ifade etmektedir.⁶⁵

Ulusal azınlık kavramı etnik, dilsel ve dinsel azınlıkları da içermektedir. Theodor Veiter, ulusal azınlıklar konusunda yaptığı bir çalışmada, uluslar arası hukuk bakımından “milliyet”, “etnik grup” ve “ulusal azınlık” kavramları arasında belirgin bir ayırım yapılmadığını ve BM tarafından “etnik grup” ve “ulusal azınlık” kavramlarının çoğunlukla eş anlamlı olarak kullanıldığını belirtmektedir.

Delpéréé ise ulusal azınlığı;

---

⁶³ Arsava, **a.g.e.**, ss. 57–58.

⁶⁴ Henrard, **a.g.e.**, s. 50.

⁶⁵ Arsava, **a.g.e.**, s. 55.

“bir devlet topraklarında ikamet eden, buldukları yerde sayısal olarak daha önemli olan, belirli bir yoğunlukla uluslararası topluluğun başka bir devletine aidiyetlerini - fiili ya da hukuki - ileri süren ve sınırlar ötesinde ve onlara rağmen anavatanının yetkili makamlarıyla sıkı dayanışmalar - özellikle kültürel planda- sürdürmeyi isteyen bir kişiler grubu” olarak tanımlamaktadır.⁶⁶

Genellikle, bir devletin sınırları içinde azınlık olan grubun mensubu olduğu ulus, bir başka devlette egemen konumda bulunmaktadır. Bu nedenle devletler için ulusal azınlık kavramı, otonomi, bağımsızlık ve ayrılma gibi olumsuz düşünceler uyandırmakta ve kullanımından kaçınılmaktadır.

3. AZINLIK SORUNLARININ TEMELİ VE ULUSLARARASI BİR NİTELİK KAZANMASI

3.1. Azınlık Sorunlarının Ortaya Çıkışı

Azınlık sorunları ulus-devlet oluşumuna paralel olarak tarihsel süreç içinde farklı zamanlarda dünyanın farklı yerlerinde ortaya çıkmıştır. Nerede şekillenirse şekillensin hepsinin temelinde uluslaşma, ulus-devlet, ulusal egemenlik, ulusçuluk⁶⁷, ulusal kimlik ve self-determinasyon⁶⁸ (kendi kaderini tayin ilkesi) gibi kavramların oluşturduğu bir felsefe yatmaktadır. Tarihsel süreç dikkate alındığında azınlık sorunlarının ulus-devlet kavramından bağımsız bir olgu olmadığı görülmektedir.

Ulus-devlet, sınırları belirlenmiş bir toprak parçası içinde (ülke), yönetimi altındaki toplulukları ve bunlara ait alt kimlikleri (bölgesel, etnik, dilsel ve dinsel farklılıkları), gelenek ve köken/soy mitlerini canlandırarak (gerekirse uydurarak)

⁶⁶ Francis Delpérée, “Avrupa ve Azınlıklar”, Der. İbrahim Ö. Kaboğlu, **Kopenhag Kriterleri**, Doğa Basım Yayın, İstanbul, 2000, s. 189.

⁶⁷ Ulusçuluğun siyasal bir ideoloji olarak ortaya çıkışı 19. yüzyılın başlarına denk düşmektedir. Bu ideolojiyi besleyen toplumsal ve siyasal dönüşümleri 3 temel aşamayla açıklayabiliriz. İlk olarak, monarkların Tanrıdan kaynaklı egemenlik haklarına son vermeye başlanmıştır. İkinci olarak, egemenliğin monarktan alınıp ulusa verilmesinin bir sonucu olarak, ulusal egemenlik ilkesine bağlı gelişen bağımsızlık hareketleri ortaya çıkmıştır. Üçüncü olarak da, feodal ayrıcalıklar karşısında eşitlik savunulmuştur. Gencay Şaylan, “Milliyetçilik İdeolojisi ve Türk Milliyetçiliği”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C. VII, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 1946.

⁶⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Patrick Thornberry, “International and European Standards on Minority Rights”, **Minority Rights in Europe: Prospects for a Transnational Regime**, Royal Institute of International Affairs, Ed. Hugh Miall, Council on Foreign Relations Press, New York, 1994, s. 14.

ortak kültür, simgeler ve değerler çerçevesinde tek tipleşmeye çabalayan ve böylece tek bir bütün olarak genelleştirilmiş üst kimlik (ulus⁶⁹) içinde onları örgütleyen siyasal yapılardır (egemenlik).⁷⁰

Günümüzde anlaşıldığı biçimiyle azınlıklar modern çağlarda ortaya çıkmıştır. Diğer bir deyişle modern ulus-devletlerin ortaya çıkışına paralel olarak azınlıkların doğdukları görülmektedir.⁷¹ Modernleşme ve uluslaşma süreçlerindeki farklılıklara paralel olarak azınlıkların gelişimi de her yerde farklılık göstermiştir. Avrupa, modernleşme ve uluslaşma süreçlerinin ilk ortaya çıktığı yer olması nedeniyle ilk azınlıklar da burada oluşmuştur. Azınlık kavramı 16. yüzyılda, Reform döneminde dinsel azınlık kavramıyla birlikte doğmuştur. Buna koşul olarak, azınlıkların korunması benzer bir şekilde Avrupa'daki din savaşları ve ardından yapılan uzlaşma sürecinde gündeme gelmiştir.⁷²

Azınlıklar ve azınlık hakları konusu ilk defa 20. yüzyılda ortaya çıkmış bir kavram değildir. Azınlık kavramının uluslararası hukukta ortaya çıkması, 1560–1648 yılları arasında Avrupa'da yaşanan Protestan- Katolik çatışması ile olmuştur. Fransız Devrimine kadar da azınlık hakları dinsel boyutta iken, bu boyut Devrim sonrasında ulus-devlet eksenine doğru kaymıştır. Fransa, 1598 tarihli Nant Fermanı ile Protestan uyruklarına dinsel özgürlükler tanımış, toplu ibadet etmelerine ve yurttaşlık haklarından tam olarak yararlanmalarına olanak sağlamıştır.⁷³ Görüldüğü üzere, çoğunluk ve azınlık kavramlarında görülen en önemli değişiklik, kimlik olarak hükümdarın tebaalığından milli olarak tanımlanan vatandaş kimliğine geçiş, buna paralel olarak da kişi haklarının önce medeni daha sonra da sırasıyla siyasi ve sosyal haklarının gelişip netleşmesidir. Toplumlardaki çoğunluk ve azınlıklar bu kıstaslara göre tanımlanmaya başlanmışlardır. Avrupa tarihinde büyük bir dönüm noktası olarak kabul edilen ve 1648 yılında imzalanan Westphalia Barış Antlaşması ise

---

⁶⁹ Ulus kavramı insanların kendi dayanışmalarının ürünüdür. Aynı gruba mensubiyet hissine sahip olan kişiler birtakım hak ve görevlerinin bilincine vararak ulus haline gelmişlerdir. Ernest Gellner, **Uluslar ve Ulusçuluk**, Çev. Büşra Ersanlı Behar ve Günay Göksoy Özdoğan, İnsan Yayınları, İstanbul, 1992, s. 28.

⁷⁰ Kurubaş, **a.g.e.**, s. 5; ayrıntılı bilgi için bkz. Daniel Katz, "Nationalism and Strategies of International Conflict Resolution", Ed. Herbert C. Kelman, **International Behavior: A Social Psychological Analysis**, Holt, Rinehart and Winston, New York, 1965, ss. 358–366.

⁷¹ Yasemin Özdek, **Uluslararası Politika ve İnsan Hakları**, Öteki Yayınevi, Ankara, 2000, s. 290.

⁷² Ürer, **a.g.e.**, s. 35.

⁷³ Preece, **a.g.e.**, s. 11.

konunun başlangıcı olarak kabul edilebilir. Bu tarihten itibaren, 1660 Oliva, 1678 Nijmegen, 1763 Paris, 1815 Viyana, 1856 Paris ve 1878 Berlin Antlaşmaları önemli kilometre taşlarıdır.⁷⁴

Roma örneğinde (yabancılar, köleler) de görüleceği üzere azınlıkların imparatorluklarla özdeşleştiği husus tarihsel süreç içerisinde bir vakıa olmakla birlikte, günümüzde özellikle modernite ve Fransız Devrimi ile beraber ulus devletlerle azınlıklar arasında benzer bir ilişkinin ortaya çıktığı ve Avrupa’da yaşanan din savaşlarıyla beraber konunun uluslararası planda ele alınmaya başlandığı görülmektedir.⁷⁵ Devrim sonrasında kullanılmaya başlanan ulusal azınlık kavramı, gelişen ulusçuluk akımının kaçınılmaz bir sonucudur. Ulusçuluk, ilk evrensel tanımlı ulus anlayışından uzaklaşarak, sınırları belli bir toprak parçası üzerinde, aynı din, dil ve ırktan insanların meydana getirdiği homojen bir birliktelik olarak algılanan bir ulus anlayışının gelişmesine neden olmuştur. Dolayısıyla bu kriterler dışında kalan gruplar yeni bir tür azınlık olgusunu oluşturmuşlardır.⁷⁶

Buna bağlı olarak, 17. ve 18. yüzyıllarda, Avrupa’daki dinsel azınlıklara korumaya yönelik girişimlerde bulunulmuştur. Bu girişimler, daha çok antlaşmalara dinsel azınlıklarla ilgili maddelerin dahil edilmesine yönelik olarak gerçekleşmiştir.⁷⁷ Din, özellikle Batı’da 18. yüzyıla kadar, toplumsal kimliğin en önde gelen tanımlayıcı ve ayırt edici ögesidir. Ortaçağ Avrupa’sındaki bütün savaşların dinden kaynaklanması da bu niteliğin siyasi öznelere meşruiyet sağlayan en önemli öge olmasıyla birebir ilişkilidir.⁷⁸

1648 tarihli Westphalia Kongresi’nde alınan kararlarla “dinsel azınlıklardan” söz edilmiştir. Buna göre; Din (dil, kültür gibi diğer belirleyici özelliklerden ziyade) azınlık haklarının esasını oluşturmaktadır. Çünkü dini ilişkiler bu dönem

---

⁷⁴ Delpéréé, **a.g.e.**, s. 190.

⁷⁵ M. Mehmet Hekimoğlu, **Uluslararası İnsan Hakları Hukuku Açısından Azınlık Hakları ve Türkiye**, Detay Yayıncılık, Ankara, 2007, s. 27.

⁷⁶ Ülkü Bilgin, **Azınlık Hakları ve Türkiye**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 31.

⁷⁷ Javaid Rehman, “Accommodating Religious Identities in an Islamic State: International Law, Freedom of Religion and the Rights of Religious Minorities” **International Journal on Minority and Group Rights**, Issue: 7, 2000, s. 142.

⁷⁸ F. Müge Göçek, “Türkiye’de Çoğunluk, Azınlık ve Kimlik Anlayışı”, **Türkiye’de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları**, Der. Ayhan Kaya ve Turgut Tarhanlı, TESEV Yayınları, İstanbul, 2006, s. 64.

Avrupa’ında farklı toplulukları birbirinden ayıran en önemli unsur olarak göze çarpmaktadır.⁷⁹

Bir başka görüşe göre ise devletlerarası ilişkilerde kendisine önemli bir yer edinen azınlıklar konusu, aslında ardılı olması gereken “insan hakları” kavramının ortaya çıkışından bile daha eskiye dayanmaktadır. Nitekim 1648 Westphalia Antlaşması’nda devletler, dindaşlarını, onların kendi devletleriyle olan çatışmalarda desteklememeyi taahhüt etmekteydiler. Bu da azınlıkların eski çağlardan beri siyasi amaçlarla ve devletlerin iç işlerine müdahale amacıyla kullanılabilen bir tür diplomasi aracı olduğunu ortaya koymaktadır.

“Azınlık grubu” bir terim olarak, 1930’lardan itibaren ırksal, etnik, biyolojik ya da diğer bazı özellikler temelinde baskıya uğramış veya damgalanmış toplumsal grupları ifade etmek amacıyla kullanılmıştır.⁸⁰ Napolyon Savaşlarından sonra, Avrupa’nın siyasi coğrafyasının yeniden düzenlendiği 1815 Viyana Kongresi’nde, azınlıklar, dinsel topluluklar olarak değil, ulusal gruplar olarak tanımlanmışlardır.⁸¹ Azınlık haklarının tartışılmasında temelde başlangıç belgesi de olacak olan Viyana’da imzalanan belgeler, azınlık haklarının evrimi açısından dikkate değer nitelik taşımaktadırlar. Antlaşma, o güne kadar yapılmış olanların dışında azınlıkları dini topluluklar olarak değil, ulusal gruplar açısından tanımlamaktadır.⁸²

Bu bağlamda yeni devletlerin kuruluşu, sınır değişiklikleri ve siyasal yapılarıdaki dönüşümler azınlıkları da etkilemiş ve yeni azınlıkların doğmasına yol açmıştır. Özellikle Avrupa’da çok uluslu imparatorlukların çözülüşüne paralel olarak sınırların yeniden çizilmesi ve yeni devletlerin kurulmasıyla birlikte birçok topluluk azınlık haline gelmiştir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı İmparatorluğu ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun dağılmasıyla meydana gelen sınır değişiklikleri Doğu Avrupa ve Balkanlar ile Orta Doğu’da çeşitli yerlerde azınlıkların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Örneğin Yunanistan’daki Türk azınlığı

---

⁷⁹ Preece, **a.g.e.**, s. 11.

⁸⁰ Bilgin, **a.g.e.**, s. 45.

⁸¹ Zeri İnanç, **Uluslararası Belgelerde Azınlık Hakları**, Ütopya Yayınevi, Ankara, 2004, s. 17.

⁸² Ürer, **a.g.e.**, s. 48.

bu sürecin ürünüdür.⁸³

İki dünya savaşı arasındaki dönem, ulusal azınlık sorunlarının ortaya çıktığı bir dönemdir. Büyük güçlerin çıkarları doğrultusunda ülke sınırlarının yeniden belirlenmesi, yeni sınırlar içinde kalan etnik/ulusal grupları azınlık haline getirmiştir. Kuşkusuz hiçbir devlet etnik açıdan homojen değildir. Özellikle toplumsal çalkantıların, savaşların yaşandığı ve sonrasında yeni devletlerin ortaya çıktığı veya sınırların yeniden çizildiği dönemlerden sonra, uluslararası toplumun ulusal azınlık sorunlarına ilgisinin arttığı görülmektedir. Bu dönemde, yeni düzenlemelere gidilerek, ortaya çıkabilecek sorunları en aza indirmek amacıyla birtakım girişimlerde bulunulmuştur.⁸⁴ Azınlık hakları alanında yapılan düzenlemeler de genellikle Milletler Cemiyeti çatısı altında yürütülmüştür.

Ancak hala günümüz dünyasında birçok devlet azınlıkları iç ve dış ilişkilerini istikrarsızlaştıran potansiyel veya fiili bir tehdit olarak görmekte⁸⁵ ve bu anlayış çerçevesinde azınlık politikalarını⁸⁶ şekillendirmektedir.

3.2. Azınlık Sorunlarının Uluslararası Boyut Kazanması

Azınlıkların tanınması ve korunmasına ilişkin çok taraflı ya da ikili anlaşmalarla getirilen düzenlemeler, insan haklarının ulusüstü ölçekte kurumsallaşması sürecine önemli katkılarda bulunmuştur. Bu antlaşmalarda azınlıklara tanınan haklar, hem bireysel hem de kolektif nitelik göstermiştir.⁸⁷ Tarihsel gelişim sürecine bağlı olarak da azınlıklar sorunu bölgesel istikrarı etkilediği ölçüde bir iç sorun olmaktan çıkıp uluslararası bir sorun haline dönüşmektedir. Bu açıdan azınlık sorunları kısa sürede uluslararası boyut kazanabilmektedir.

---

⁸³ Ataöv, **a.g.m.**, s. 51; Kurubaş, **a.g.e.**, s. 3.

⁸⁴ İnanç, **a.g.e.**, s. 18.

⁸⁵ Simon Gillespie, "Minorities, States and The International Systems", **Politics**, C.17, Sayı: 3, Eylül 1997, s. 141.

⁸⁶ Azınlık politikaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Kadir Canatan, **Avrupa'da Müslüman Azınlıklar**, İnsan Yayınları, İstanbul, 1995, s. 159.

⁸⁷ M.Semih Gemalmaz, **Ulusüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş**, 3. b., Beta Yayınları, İstanbul, 2001, s.256.

Bunun nedenlerinden ilki, kimi azınlıkların geniş bir coğrafyaya yayılmasıdır. Azınlıkların sınır aşan niteliğe sahip olmasının en önemli nedeni, yeni ulus devletlerin ortaya çıkması neticesinde yaşanan sınır değişiklikleridir. Özellikle Avrupa'daki imparatorlukların çözülmesiyle birlikte sınırların yeniden çizilmesi ve yeni devletlerin kurulmasıyla birlikte birçok topluluk azınlık haline gelmiştir. Örneğin Batı Trakya'da yaşayan Türk azınlığın Türkiye'de yaşayan insanlarla akraba olmaları nedeniyle; bu ülkelerde yaşayan azınlıkların insan hakları ihlalleriyle karşılaşmaları durumunda sorun kısa sürede bölgesel, hatta uluslararası nitelik kazanmıştır. Modernist yaklaşımın öncülerinden olan Karl W. Deutsch, millet kurmayı toplumsal demografik süreçlere bağlamaktadır. Kentleşme, artan toplumsal hareketlilik ve okuma yazma oranları, gelişen iletişim teknolojisi milletlerin kurmasını kolaylaştırmıştır.⁸⁸

Azınlık sorunlarının uluslararası boyut kazanmasının ikinci nedeni ise, bir devlet veya devletlerin diğer bir devlet üzerinde stratejik kazanımlar elde etmek, özellikle de uluslararası bir güç haline gelmesini engellemek amacıyla, hedef devlet içinde azınlık sorunları yaratmak veya var olan azınlıkları destekleyerek hedef devlet içinde bir çatışma ortamı yaratmayı hedeflemeleridir.⁸⁹ Örneğin, Osmanlı Devletindeki gayrimüslimler, 19. Yüzyılın başlarından itibaren, Osmanlı Devleti'nin zayıflamasıyla birlikte onun topraklarını paylaşmak isteyen, İngiltere, Fransa ve Rusya gibi ülkeler tarafından kendi çıkarları ve emelleri doğrultusunda kullanılmışlardır. Büyük devletlerin kendi çıkarları doğrultusunda azınlıkları himaye etmeleri, onlara azınlıkların haklarını koruma bahanesiyle Osmanlı Devletinin iç işlerine karışma fırsatı vermiştir.⁹⁰ Yunanistan'ın da yıllar boyu Rumlar üzerinde uyguladığı politika aynı nedenden ötürüdür. Üçüncü neden ise devletlerin kendi ülkeleri dışındaki soydaşlarını koruma arzusudur. Yunanistan'ın Türkiye'de yaşayan Rumları, Türkiye'nin ise Batı Trakya Türklerini koruma arzusu soydaşlık duygusundan dolaydır. Son olarak da, devletlerin başka ülkelerde yaşayan etnik vatandaşlarından yararlanma çalışmaları bir neden teşkil etmektedir. Yunanistan'ın

---

⁸⁸ Umut Özkırımlı, **Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış**, 3.b., Doğu Batı Yayınları, Ankara, , 2009, s. 64.

⁸⁹ Kurubaş, **a.g.e.**, s. 13.

⁹⁰ Önder Kaya, **Tanzimat'tan Lozan'a Azınlıklar**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 67; Kurubaş, **a.g.e.**, s. 12.

yıllar boyu Megali İdea uğruna Türkiye ve Kıbrıs'ta yaşayan Rumları kullanması buna güzel bir örnektir.

Bu nedenledir ki azınlık haklarının korunması artık evrensel insan haklarının bir parçası olarak görülmekte, azınlık sorunlarının beraberinde insan hakları ihlallerini getirdiği varsayılmakta ve bu nedenle de uluslararası toplum (BM, AGİT ve AK gibi) azınlıklar konusuna hassasiyetle yaklaşmaktadırlar. Bugün artık azınlıklar sorunu devletlerin saklı yetki alanına ait bir sorun olmaktan çıkarak, ulusal azınlıkların ve bu azınlıklara mensup kişilerin hak ve hürriyetlerinin korunması, insan haklarının uluslararası alanda korunmasının ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmektedir.

II. BÖLÜM

BATI TRAKYA'DA YAŞAYAN TÜRK AZINLIĞIN SORUNLARI

1. BATI TRAKYA BÖLGESİNİN VE SORUNUN TANIMI

1.1. Coğrafya

Coğrafi bir bölge adı olan Batı Trakya⁹¹, Yunanistan'ın kuzeydoğusundadır. Bölgenin doğusunda Türkiye, kuzeyinde Bulgaristan, batı ve güneybatısında 1912-1913'ten beri Yunan yönetimi altında bulunan Ege Makedonyası, güneyinde ise Ege Denizi yer alır.

Trakya, Doğu ve Batı olmak üzere iki kısma ayrılır. Doğu Trakya, Türkiye'nin Avrupa kıtasındaki arazini teşkil ederken, bunun dışında kalan kısım ise Batı Trakya olup bugün tamamıyla Yunanistan'ın elinde bulunmaktadır.⁹² Batı Trakya Türkleri özellikle 14. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin Balkan fetihleri sürecinde Anadolu'dan gelip bölgeye yerleşen Türklerin günümüze kadar aralıksız süregelen devamıdır. Batı Trakya Türkleri, Yunanistan vatandaşı olmakla birlikte, etnik Türklük bilincine sahiptir.

Trakya adı, M.Ö. 2000 ila 1200 yıllarında bu bölgeye gelip yerleşen ve daha sonra güneye doğru göçen Trek kabilelerinden mirastır. Trakya, Balkan-Rodop Dağları, Meriç Nehri ve Karasu Nehri arasında bulunmaktadır. Batı Trakya Türkleri bu bölgenin denize kadar uzanan düzlük kesimlerine “*Ova*”, burasıyla Rodop-Balkanları arasında kalan kısma “*Yaka*” ve buranın kuzeyinde kalan yüksek dağlık bölgeye de “*Cebel veya Balkan Kolu*” demektedirler. Yunanistan idari olarak, Batı Trakya'yı üç mülki birime bölmüştür. Bunlar en doğuda Evros-merkezi Dedeoğaç

---

⁹¹ Batı Trakya coğrafyası için bkz. Ek 1.

⁹²Kadir Mısırhoğlu, **Lozan Zafer Mi Hezimet Mi?**, C. 2, Sebil Yayınları, İstanbul, 1992, s. 223.

(Aleksandrupolis), ortada Rodop-merkezi Gümülcine (Komotini) ve batıda İskeçe-merkezi İskeçe'dir (Ksanthi)⁹³

1.2. Kısa Tarihçe

Bölgedeki ilk Türk yerleşimi M.Ö. II. Yüzyılda İskit Türkleri ile başlamış daha sonra da yine her biri Türk kavmi olan, Hunlar M.S. IV. Yüzyılda, Avarlar V. Yüzyılda, Peçenekler IX. Yüzyılda, Kumanlar (Kıpçaklar) ise XI. Yüzyılda Batı Trakya ve çevresine yerleşmişlerdir.⁹⁴ Rumeli'ye Osmanlı fetih hareketleri neticesinde yerleşen Türkler “Konyarlar, Yürükler (Yörükler) ve Tatarlar”dır. Bunlardan “Konyarlar”ın Konya'dan kalkıp geldiğine dair ittifak söz konusudur.⁹⁵

Batı Trakya Bölgesi, 1912–1913 Balkan Savaşları'na kadar aralıksız 550 yıl Osmanlı-Türk egemenliğinde kalmış ve nüfusunda da her zaman Türkler çoğunluk teşkil etmiştir. Bölge, 1913–1919 arasında Bulgaristan işgali altında kalmış, 1919–1920 yılları arasında İtilaf devletlerince işgal edilmiş ve 1920'de Yunanistan'a dahil edilmiştir. Balkanlarda kontrol kurmak isteyen Rusya'nın Slav ulusçuluğunu destekleyen politikalarının etkisi ile Balkanlardaki Osmanlı kontrolü 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, hızla zayıflamıştır.⁹⁶

Batı Trakya Türkleri, Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) sonrasında, Ayastefenos Antlaşması'nın⁹⁷ bölgeyi Rusya'nın aracılığıyla Bulgaristan'a vermesi üzerine ayaklanarak 16 Mayıs 1878'de “Rodop Hükümeti” adı altında geçici bir

⁹³ Baskın Oran, **Türk Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu**, 2. b., Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991, s. 25.

⁹⁴ Tefvik Bıyıklıoğlu, **Trakya'da Milli Mücadele**, C. 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1955, s. 23; Ahmet Aydın, **Batı Trakya Faciasının İç Yüzü**, Akın Yayınları, İstanbul, 1971, s. 25.

⁹⁵ Mısıroğlu, **a.g.e.**, C. 2, s. 240'den, M. Tayyib Gökbilgin, **Rumeli'de Yürükler, Tatarlar ve Evlad-ı Fatihan**, İstanbul, 1957, ss. 9–11.

⁹⁶ Ürer, **a.g.e.**, s. 52.

⁹⁷ Ayastefenos Antlaşması ile Balkanlarda Sırbistan, Karadağ, Romanya ve Bulgaristan gibi yeni ulus-devletler bağımsızlıklarını kazandılar. Türkiye kendisine sınırdış Yunanistan'dan sonra ikinci bir sınırdış düşman devlet kazanmıştı. Fakat bu antlaşma aslında Rusya'nın stratejik yaklaşımları ve uzun vadeli yayılma hesapları doğrultusunda şekillendiğinden, bu yeni ulus-devletlerin yeni çizilen sınırları da pek çok etnik azınlığı içinde barındıracak biçimde şekillenmişti. Antlaşma metni ve ayrıntılı bilgi için bkz. Nihat Erim, **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri**, C.1, Ankara, 1953, ss. 387–400.

hükümet kurmuşlar, ancak Ayastefenos Antlaşması'nın Berlin Kongresi'nde⁹⁸ revize edilmesiyle 20 Nisan 1886'da bu hükümeti feshetmişlerdir. Bu kongre ile büyük devletlerin temsilcileriyle aynı haklara sahip olmamak koşuluyla Balkan devletlerinin temsilcileri de kabul edilmiştir. Berlin Antlaşması'nın 13. maddesi gereğince, Trakya'nın kuzey bölümü İstanbul tarafından atanacak ve büyük devletlerce onaylanacak bir Hıristiyan valinin yönetimine bırakılmış ve Doğu Rumeli adını almıştır. Bu bölge siyasal ve askeri bakımdan Osmanlı İmparatorluğuna bağlı kalacak fakat idari yönden özerklik olacaktı. Ancak Doğu Rumeli, yine 1878 Berlin Antlaşmasıyla kurulan Bulgaristan Prensiği topraklarına 1885'te katılmıştır.⁹⁹

Buna rağmen Batı Trakya Türkleri'nin bağımsız bir yönetim oluşturma çabaları tüm saldırı ve işgallere karşı devam etmiştir. Daha sonra 31 Ağustos 1913'de ilk Batı Trakya Türk Cumhuriyeti kurulmuştur; ancak varlığı 28 Ekim 1913'te sona ermiştir. 30 Temmuz 1915'te yeniden bir yönetim kurulmuş; ancak bu yönetim de kalıcı olamamış, varlığı 27 Eylül 1917'de son bulmuştur.¹⁰⁰

2. BATI TRAKYA AZINLIĞININ HAKLARINI KORUYAN ULUSLARARASI METİNLER

2.1. 19. Yüzyıl Gelişmeleri

Avrupa'nın siyasi coğrafyasının yeniden düzenlendiği 1815 Viyana Kongresi'nde¹⁰¹, azınlıklar, ilk kez dinsel topluluklar olarak değil, ulusal gruplar olarak tanımlanmışlardır. Bu kongreyle birlikte, devletlerarası ilişkilerde, milliyetçilik ve onun uzantısı olan ulus-devlet kavramları ile birlikte yeni bir meşruiyet ilkesi işlerlik kazanmaya başlamıştır. Viyana Kongresi ilk defa ulus-devlet kavramı ile monarşileri karşı karşıya getirmiştir. Ulusallık ilkesi, Avrupa uluslararası

---

⁹⁸ Antlaşma metni ve ayrıntılı bilgi için bkz. Rıfat Uçarol, **1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Anlaşması (Ada'nın İngiltere'ye Devri)**, 2. b., İstanbul, 1998, s. 61.

⁹⁹ Vladimir Potyemkin, **Uluslararası İlişkiler Tarihi**, Çev. Atilla Tokatlı, C. 2., May Yayınları, İstanbul, 1978, ss. 134–141.

¹⁰⁰ Tahsin Ünal, "Batı Trakya Türkleri", **Türk Kültürü**, Sayı: 76, Ankara, 1979, ss. 279–280.

¹⁰¹ Kongrenin amacı Avrupa'ya yeni bir düzen getirmektir. Avusturya, İngiltere, Prusya ve Rusya tarafından yönetilmiştir. Partha Chatterjee, **Milliyetçi Düşünce ve Sömürge Dünyası**, Çev: Sami Oğuz, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 75 ve ayrıca bkz. Norman Rich, **Great Power Diplomacy 1814-1914**, Mac Graw Hill Inc., New York, 1992, ss. 18–23.

ilişkilerinin gündemine imparatorlukların çelişkili emellerine hizmet edebilecek şekilde girdiyse de gerçekte içeriği ile çok uluslu yapılara ölümcül bir tehdit taşımıştır.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bir taraftan imparatorlukların tasfiyesi çabaları çerçevesinde içişlere karışmanın bahanesi olarak, diğer taraftan da yeni ulus-devletlerin kurulması ve bunların toprak bütünlüklerinin korunması çerçevesinde azınlıklar tekrar gündeme gelmiştir. 1878 Berlin Kongresi'nde azınlık sorunu ulus-devletlere (Sırbistan, Karadağ, Bulgaristan, Romanya) sınır değişikliklerine boyun eğmenin bedeli olarak dayatılmış ve adeta bu uluslararası tanımının bir ön koşulu haline getirilmiştir.¹⁰² Azınlık hakları 19. yüzyılda bir siyasal düzenleme şeklinde olmaktan çok başka bir yönetimden yeni kazanılmış topraklar üzerinde yaşayan huzursuz dini topluluklara yönetimin bağışladığı dini özgürlükler olarak kabul görmüştür.

19. yüzyıl azınlık sisteminin temel özellikleri şunlardır:¹⁰³ Birincisi, yeni azınlık koruma antlaşmaları artık ikili değil, çok taraflı hale gelmiştir ve azınlığın yaşadığı ülkenin katılmasıyla, bazen de onsuz yapılmıştır. İkincisi, azınlık haklarından yararlanan gruplar genişlemiştir. Artık sadece dinsel azınlıklar¹⁰⁴dan değil, “soy, din, dil” azınlıklarından söz edilmeye başlanmıştır ve böylece “ulusal azınlıklar” ön plana çıkmıştır. Üçüncüsü, güvence altına alınan hakların kapsamı genişletilmiştir. Dinin gereklerini yerine getirme hakkının yanı sıra bir de medeni ve siyasal haklar devreye girmiştir.

Ancak bu sistemin eleştiriye neden olan yanları da yok değildir. Örneğin bu sistem evrensel düzeyde geçerliliğe sahip değildir. Ayrıca bir denetleme mekanizması da bulunmamaktadır. Büyük devletler sık aralıklarla azınlık haklarını koruma bahanesiyle devletlerin iç işlere müdahale etmişlerdir. Sistemin uygulanması

---

¹⁰²Preece, **a.g.e.**, ss. 75–76.

¹⁰³Oran, **Kürselleşme ve Azınlıklar**, s. 122.

¹⁰⁴Azınlık kavramının ortaya çıktığı 16. yüzyılda egemen ideolojinin din olması nedeniyle uzunca bir süre din ölçütü azınlıkları belirlemede kullanılmıştır. Bu bağlamda dinsel azınlıkların en eski azınlık türü olduğu söylenebilir. Bununla birlikte 1789 Fransız Devrimi'nden itibaren egemen ideolojinin değişerek, dinin yerini milliyetçiliğin almasıyla dinsel azınlıklar ulusal azınlıklara dönüşmüşlerdir. Dinsel azınlık kavramı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Kurubaş, **a.g.e.**, s. 21.

sonucunda bir yandan azınlıklar yüreklendirilmiş, öte yandan bünyesinde azınlık yaşayan devletler ortada bırakılmıştır.

II. Dünya Savaşı sonrasında azınlık hakları korunması, insan hakları çerçevesinde ele alınmıştır. Bu çerçevede azınlıkların korunması ayırım gözetmenin yasaklanması ve bireysel insan hakları bağlamında değerlendirilmiştir. Ancak bu yaklaşım 1980'li yıllarda değişmeye başlamıştır. İnsan hakları çerçevesinde ayırım gözetmeme ilkesine dayanarak korunmaya çalışılan azınlıkların bu yolla korunmasının zor olduğu ve azınlık gruplarının doğrudan korunmasına yönelik düzenlemelere yer verilmesi gerektiği anlayışı öne çıkmış ve 1990'lı yıllarda yeni birtakım uluslararası belgelerin kabul edilmesine yol açmıştır.

2.1.1. 19. Yüzyıl Sistemi İçinde Batı Trakya Türk Azınlığın Korunmasına İlişkin Uluslararası Metinler

Azınlıkların korunması konusunda 19. yüzyıl sisteminin en tipik biçimde yansıdığı ülkelerden biri Yunanistan olmuştur. Gerek bağımsızlığını elde edişi, gerekse Osmanlı İmparatorluğu'nun zararına durmadan gelişmesi süreci sırasında Yunanistan, her yeni toprak elde edişinde bu genişlemesini Batılı ülkelere tescil ettirebilmek için Büyük Devletlerle anlaşmalar yapmak ve bu anlaşmalar sonucu yeni kazandığı bölgeler üzerinde kalan azınlıklara birtakım azınlık hakları tanımak zorunda kalmıştır.

Yunanistan'ın insan hakları bağlamında imzalamış olduğu uluslararası metinlerin çoğu, Batı Trakya Türk azınlığının haklarını korumada temel alınabilir niteliktedir. Din ve İnanca Dayalı Ayrım ve Hoşgörüsüzlüğün Tüm Biçimlerinin Ortadan Kaldırılmasına İlişkin BM Bildirgesi, BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, BM Irk Ayrımının Tüm Biçimlerinin Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme, BM Ekonomik, Toplumsal, Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi bu kategorideki uluslararası düzenlemelerdir.

Ancak kimi metinler vardır ki, bunlar sadece Batı Trakya konusunda imzalanmış ikili veya çok taraflı yapıdadır. Tarihte Yunanistan'ın azınlıkların korunmasına ilişkin imzaladığı ilk uluslararası düzenleme 3 Şubat 1830'da Büyük Britanya, Fransa ve Rusya'nın da katılımıyla Londra'da toplanan ve Yunanistan'ı bağımsız devlet olarak ilan eden *Londra Protokolü*'dür¹⁰⁵. Söz konusu protokolle beraber, bu tarihte Yunanistan'a bırakılan topraklarda yaşayan Müslümanlardan, yerlerinde kalmak isteyenlerin hakları koruma altına alınmıştır.

İkinci belge, bir tarafta Fransa, Almanya, Avusturya-Macaristan, Büyük Britanya, İtalya, Rusya ve diğer tarafta Osmanlı İmparatorluğu arasında imzalanmış olan *1881 İstanbul Sözleşmesi*'dir. Bu metin Teselya'nın Yunanistan topraklarına katılması sonrasında imzalanan sözleşme olup bu devlete birtakım yükümlülükler getirmiştir. Buna göre Yunanistan'a bırakılan topraklarda yaşayan Müslümanların hakları koruma altına alınmıştır.

Üçüncü belge, Balkan Savaşları'nın ardından Yunanistan ve Osmanlı İmparatorluğu arasında yapılan ve ikili antlaşma niteliği taşıyan 1913 Atina Antlaşması'dır.¹⁰⁶ Daha sonra söz konusu antlaşmaya 3 adet protokol eklenmiştir.

2.1.1.1. Yunanistan'ın Bağımsız Oluşu ve 1830 Londra Protokolü

Osmanlıların Mora Yarımadası'nı fethetmeleri¹⁰⁷ ve böylece Yunanlıların yaşadıkları bölgelerin tümünü Osmanlı bayrağı altında toplamaları çok önemli bir sonuç yaratmıştır: Helenizm'in (yani tüm Yunanlıların) siyasal birliği ilk kez kurulmuştur. Siyasal ve ekonomik karmaşadan kurtulan Yunanlı gemiciler iki çok önemli olaydan yararlanarak Yakındoğu'nun en önemli tüccarları haline gelmişlerdir. 1774 Küçük Kaynarca ile Rusya'nın himayesini sağlayan Yunan tacirleri gemilerini Rus bayrağı altında dolaştırabilmeye başlamışlar, bir de 1789 Fransız İhtilali sonucu Fransa ile İngiltere savaşa tutuştukları zaman Yunan gemileri İngiliz ablukasını

¹⁰⁵ Selim Sun, **1897 Osmanlı-Yunan Harbi**, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1965, s. 9.

¹⁰⁶ Antlaşma metni için bkz Erim, **a.g.e.**, ss. 447-488.

¹⁰⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Mübahat S. Kütükoğlu, "**Yunan İsyanı Sırasında Anadolu ve Adalar Rumlarının Tutumları ve Sonuçları**", Üçüncü Askeri Tarih Semineri: Türk-Yunan İlişkileri, Ankara, 1986, s. 133.

yararak Kara Avrupası'nı beslemişlerdir. 18. yüzyılın sonunda Fransız tüccarlarını yerinden eden ve İngilizlerle ciddi bir rekabete girişen bir Yunan burjuvazisi iyiden iyiye ortaya çıkmıştır.¹⁰⁸ İşte bozulan Osmanlı toprak düzeni ve siyasal yapısının bütün reaya yanında Yunan köylüsünü de ezmesinin yarattığı tepkiden ve 1763'ten başlayarak Balkanlarda başkaldırma tohumları eken Rus ajanlarının yaptığı etkiden çok daha ötede, 1821'de patlak verecek olan Yunan bağımsızlık savaşında bir ekonomik gelişme ve yarattığı yeni sınıf en belirleyici rolü oynamıştır.¹⁰⁹ Yunanistan, Balkanlar'da Osmanlı'dan en erken ayrılan devlet olmuştur.

Yunanistan bağımsızlık savaşının kaderini¹¹⁰, Fransa ve İngiltere'nin çok yakından ilgilendiği bir konu olmakla birlikte, doğrudan doğruya Osmanlı-Rus çatışması belirlemiştir. 1828'de patlayan savaş sonunda imzalanan Edirne Antlaşması¹¹¹ (1829) ile Yunanlılara bağımsızlık verilmiştir. Bu durum Rusya'nın Balkanlarda muazzam bir prestij elde etmesi anlamına gelmektedir. İngiltere hemen harekete geçerek Londra'da Fransa ve Rusya'nın da katılımıyla bir konferans düzenlemiş ve 3 Şubat 1830'da Yunanistan'ı bağımsız bir devlet olarak ilan eden Londra Protokolü¹¹² imzalanmıştır.

Bu çerçevede Yunanistan'ın kuruluşuna ilişkin bazı önemli noktaları aktarmakta yarar vardır. Birincisi Yunanistan dış destekle kurulmuştur. İkincisi bağımsız Yunanistan küçük bir yarımada doğmuş ve devletin yaşayıp etkin hale gelebilmesi için genişleme politikası izlemiştir. Üçüncüsü Yunanlılar Osmanlı topraklarında ilk bağımsızlığını kazanan toplum olarak önem taşımaktadır. Son olarak kurulan devlet tüm Yunanlıları içine alamamış, bundan dolayı da irredentist (yayılmacı) bir politika izlemiştir. Fakat Yunanistan'ın yaşaması için gerek olan genişleme alanlarında Türk faktörü karşılıklarına çıkmıştır. Dolayısıyla Yunanistan Türklerle olan ilişkilerini bu tarihsel süreç ışığında belirlemiştir. Bu ortam dış devletlerin de çıkarlarına uygun olarak geliştiği için daima desteklenen ve himaye altında olan bir Yunanistan olarak tarih sahnesinde boy göstermiştir.

¹⁰⁸ N. Bilal Şimşir, **Ege Sorunu: Belgeler (1912–1913)**, C. 1, Ankara, 1976, s.13.

¹⁰⁹ Toktamış Ateş, **Siyasal Tarih**, 3. b., Der Yayınları, İstanbul, 1994, s. 288.

¹¹⁰ Yunanistan'ın bağımsızlık savaşı üzerine ayrıntılı bilgi için bkz. Richard Clogg, **Modern Yunanistan Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s. 25.

¹¹¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Erim, **a.g.e.**, ss. 279–286.

¹¹² Sun, **a.g.e.**, s. 9.

Londra Protokolü'nün imzalanmasıyla Osmanlı ve Yunan Devleti arasında ilk azınlık sorunu da ortaya çıkmıştır. İşte, yeni Yunanistan devletinin toprakları içinde kalan Müslüman azınlıklar bu 1830 Londra Protokolü ile birtakım güvencelere sahip olmaktadır. Protokolün 5. maddesine göre, Yunan hükümeti derhal bir genel af ilan edecek ve kendisine karşı çatışmış olanların mal-mülklerinden yoksun bırakılmamasını ve bu kişilere hiçbir nedenle dokunulmamasını sağlayacaktır. Yunanistan'a bırakılmış olan toprak ve adalarda yaşayan Müslümanlardan yerlerinde kalmak isteyenler mülkiyetlerini koruyacaklar ve aileleriyle birlikte güven içinde yaşayacaklardır.

Ancak bu metnin günümüzde Batı Trakya açısından herhangi bir geçerliliği kalmamıştır. Çünkü bu metin Yunanistan'a terk edilen topraklar üzerinde yaşayan Müslümanların haklarıyla sınırlıdır ve Yunanistan'ın bağımsız olduğu andaki topraklardan Mora ve Atik Yarımada ile civar adalarla ilgilidir. Geçerli olduğu bu topraklarda 1923 Nüfus Mübadelesi'nden sonra Müslüman kalmadığından günümüz açısından ölü bir metin niteliğindedir.

2.1.1.2. 1881 İstanbul Uluslararası Sözleşmesi

19. yüzyıl sisteminin diğer bir azınlık koruma metni, Yunanistan'ın Teselya'yı topraklarının içine alacak biçimde genişlemesi¹¹³ üzerine bu devlete birtakım yükümlülükler getirmiş olan 24 Mayıs 1881 İstanbul Uluslararası Sözleşmesi'dir. Bu sözleşme Osmanlı hükümetinin Yunan Devleti'ni tanıdığını ve Yunanistan'a terk edilen topraklar üzerinde Müslümanların korunacağını garanti eder niteliktedir. Fransa, Almanya, Avusturya-Macaristan, Büyük Britanya, İtalya, Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu arasında imzalanan bu sözleşme, 1878 Berlin Antlaşmasınının 24. maddesince öngörülmüş olan arabuluculuğu yerine getirmekte ve Yunanistan Krallığı ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki yeni sınırları ortaya koyduktan sonra, Yunanistan'a terk edilen topraklar üzerindeki Müslümanların haklarını güvence altına almaktadır.

---

¹¹³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Sun, **a.g.e.**, s. 29.

Buna göre, terk edilen topraklarda doğan veya halen oturan ve Osmanlı uyrukluğunu korumak isteyenlere, ikametgahlarını Osmanlı İmparatorluğu'na taşımak için üç yıllık bir süre tanınmaktadır. Ayrıca bu kişilerin taşındıktan sonra 6. madde hükmünden yaralanacağı belirtilmekte ve bu süre zarfında askerlik yükümlülüğü getirilemeyeceği karar altına alınmaktadır. Kısacası, 1881 İstanbul Sözleşmesi Yunanistan'a iki grup azınlık hakları açısından yükümlülük getirmektedir.¹¹⁴

Bu sözleşme de Yunanistan'a terk edilen topraklar üzerinde yaşayan Müslümanların haklarıyla sınırlıdır ve Yunanistan'ın bağımsız olduğu andaki topraklardan Teselya ile ilgilidir. Geçerli olduğu bu topraklarda 1923 Nüfus Mübadelesi'nden sonra Müslüman kalmadığından günümüz açısından bir geçerliliği kalmamıştır.

2.1.1.3. 1913 Atina Muahedenamesi (Antlaşması) ve 3 Numaralı Protokol

Balkanlarda yeni kurulan ulusal devletlerin bağımsızlık heyecanı içinde bulunduğu bir dönemde Osmanlı İmparatorluğu da iç karışıklıklarla uğraştığından İmparatorluk gerilemeye başlamıştır. İtalya'nın Trablusgarp'a saldırmasından yararlanarak Balkan ülkeleri birleşmişler ve daha İtalya ile barış görüşmeleri başlamadan Osmanlı Devletine savaş açmışlardır. Savaş büyük devletlerin hiç ummadıkları bir biçimde ve hızla Osmanlı ordularının her tarafta yenilmesiyle sonuçlanmıştır. Edirne dahi işgal edilmiştir. Bununla birlikte Balkan ülkeleri savaş ganimetlerini paylaşamadıklarından birbirlerine girmişler ve bundan yararlanan Osmanlı Devleti, Edirne ve bir kısım toprağı geri almıştır. Selanik, Güney Makedonya ve Girit'i alan Yunanistan'la 14 Kasım 1913'te Atina Antlaşması¹¹⁵ imzalanmıştır. Bu antlaşma Müslümanlara vermek zorunda kaldığı azınlık hakları açısından Yunanistan'a en fazla yükümlülük getiren uluslararası belge olma özelliğine sahiptir.

Antlaşmanın 2. maddesi, iki ülke arasında daha önce yapılmış veya yürürlüğe konmuş bütün anlaşmaları tekrar gündeme getirmektedir. Ayrıca 3 Numaralı

¹¹⁴ Oran, **Türk Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu**, s. 60.

¹¹⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Erim, **a.g.e.**, ss. 477-488.

Protokol¹¹⁶, sadece “Yunanistan’a bırakılan topraklar” için değil, “Yunanistan’ın bütün toprakları için geçerli kılınmıştır.

1913 Antlaşmasına üç adet protokol eklenmiştir. 3 Numaralı Protokol de yine Müslüman azınlıkları koruma altına alan bir belge niteliğindedir. Buna göre başmüftü ve müftüler Yunan memurlarının hak ve görevlerine sahip olmakla beraber, başmüftü, müftüleri mali ve dinsel bakımdan denetleyebilmektedir. En önemlisi, protokol, 13. maddesiyle Müslüman cemaatlerinin tüzel kişiliğini tanımaktadır. Ayrıca Müslüman özel okullarını ve bunların gelirlerini de tanımaktadır. Ayrıca bireylerden veya İslam ileri gelenlerinden oluşacak komisyon tarafından kurulacak olan okullar aynı statüde olacak, bu okullarda eğitim resmi programa uymak ve Yunanca zorunlu olmak şartıyla Türkçe yapılacaktır.

2.2. Milletler Cemiyeti Dönemi

Birinci Dünya Savaşı sonrası, özellikle Doğu Avrupa ve Balkanlarda imparatorlukların tasfiyesi sonucu büyük sınır değişikliklerinin yaşanması, “her ulusa bir devlet” çağrısında ifadesini bulan “milliyetler prensibi”¹¹⁷ çerçevesinde yeni devletlerin kurulması ve bazı özel örgütlerin (Uluslar Bürosu, Merkezi Kalıcı Barış Örgütü), Yahudi örgütlerinin çabaları sonucu azınlık sorunları bir kez daha uluslararası gündemde yerini almıştır. Ancak yine azınlık hakları evrensel bir anlayışla değil, sadece Doğu Avrupa’da ve Balkanlarda yeni kurulan veya savaştan topraklarını genişleterek çıkan devletlere, hem bu kazanımlarının hem de uluslararası topluma katılmanın bedeli olarak dayatılmıştır. Buna istinaden azınlıklara tanınan geniş haklar, ulusal azınlıklara self-determinasyon hakkının verilmeyişinin bir telafisi anlamına gelmektedir.¹¹⁸

---

¹¹⁶ Bilgi için bkz. “1913 Atina Antlaşması ve 3 Numaralı Protokol”, <http://trakya.ihh.org.tr/hukuk/atina.html>; Ayrıntılı bilgi için bkz. Konstantinos Tsitselikis, “The Legal Status Islam in Greece”, **Koninklijke Brill NV**, Leiden, 2004, s. 404.

¹¹⁷ Milliyetler prensibi, halklara ve ulusal gruplara, siyasal örgütlenme şeklini ya da siyasal aidiyetlerini kendilerinin belirlemesi hakkını tanımaktadır. Bu prensip, bir ulus devletin kurulmadığı durumlarda ilgili devlet içinde kalan farklı toplulukların azınlıkların korunması çerçevesinde korunmalarını içerir. Arsava, **a.g.e.**, s. 34.

¹¹⁸ Kurubaş, **a.g.e.**, s. 37.

20. yüzyılın ilk yarısında Birinci Dünya Savaşı'nın yaşanması, uluslararası toplumun yeni düzenlemeler yapmak zorunda olduğu gerçeğini doğurmuştur. Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Wilson da, bu gerekliliği, yayınladığı "14 İlke"¹¹⁹ bildirisinde beyan etmiş, savaşın sonlarına doğru da bu amaçla Amerika ve İngiltere arasında çalışmalara başlanmıştır. Galip devletler azınlık sorununun Osmanlı Devleti gibi devletlerden değil, yeni kurulan ve nüfusu tümüyle azınlıklardan oluşan devletlerden kaynaklanacağını ve bu sorunun halledilmezse yeni bir dünya savaşına bile yol açabileceğini düşünmüşlerdir. Bu itibarla, savaş sonunda imzalanan ateşkes antlaşmalarında azınlıklara din özgürlüğü ve eşitlik hakkı, ayrıca kendi kendini tayin hakkının verilmesi öngörülmüştür. Savaşın sona eren Paris Barış Konferansı'nda ise, uluslararası örgütlenmeyi gerçekleştirmek üzere gerekli hazırlıklara girişilmiştir. İşte bu çalışmaların sonucunda da "Milletler Cemiyeti" ortaya çıkmıştır.¹²⁰

Milletler Cemiyeti'ni kurma girişiminin temel amacı realist yaklaşıma göre, Birinci Dünya Savaşı sonundaki toprak düzenlemelerinden doğan özel durumlar içindir. İdealist yaklaşıma göre ise; yeni bir dünya savaşını önlemek ve dünya barışını sağlamaktır. Böylece Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra, barış ve barışın sürekliliğini sağlamak için bir ümit kaynağı olarak, uluslararası ilişkilerde önemli rol oynayabilecek geniş kapsamlı, o tarihe kadar örneği bulunmayan, bir "dünya örgütü" meydana getirilmiştir.¹²¹ Bu da uluslararası ilişkilerin boyutlarının genişlemesi ve diplomasi tarihinde yeni bir dönemin başlaması demektir.

Avrupa'da inanç şu şekildedir: Avrupa'da sınırların yeniden çizilmesi ve yeni coğrafi sınırlardan hoşnutsuz grupların ortaya çıkması, gelecekte olabilecek savaşların önlenmesi için bu hoşnutsuzluğun giderilmesi ihtiyacını doğurmuştur. Bunun da ancak Milletler Cemiyeti gibi uluslararası bir örgütün eliyle başarılacağına inanılmıştır. Bu dönemde, azınlıklara ve diğer gruplara yurttaşlık

---

¹¹⁹Bildirgenin maddeleri için bkz. Murat Sarıca, **Birinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Avrupa'da Barışı Kurma ve Sürdürme Çabaları (1919-1929)**, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1982, ss. 5-7.

¹²⁰ Mehmet Gönlübol, **Milletlerarası Siyasi Teşkilatlanma**, 3. b. , Ankara, 1975, ss. 71-76; J. Jackson Preece, **Ulusal Azınlıklar ve Avrupa Ulus Devlet Sistemi**, Çev. Ayşegül Demir, Donkişot Yayınları, İstanbul, 2001, s. 90.

¹²¹ Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-1999)**, 5. b., Filiz Kitabevi, İstanbul, 2000, s. 526.

ve siyasi eşitlik hakları ile asgari düzeyde kültürel korunma hakkı verilmiştir. Çünkü söz konusu bireylerin ayrılıkçı ulusal emellerini gerçekleştirme isteğinden vazgeçecekleri ve varolan statülerinden hoşnut, sadık yurttaşlar haline geleceklerine inanılmıştır.¹²² Ancak Milletler Cemiyeti'nin koruması düşünülen sistem, baştan yanlış doğmuştur.¹²³

Azınlıklar sorunları açısından bakıldığında Milletler Cemiyeti genel azınlık sorunlarıyla değil, Paris Barış Konferansı'ndaki toprak paylaşımından doğan Orta ve Doğu Avrupa'daki azınlık sorunlarıyla ilgilenmiştir. Millet Cemiyeti'nin ilk yıllarına bakıldığında azınlıklar açısından cesaret vericidir. Ancak yetersiz bir sistem olduğundan dönemin ulusal azınlıkları, yine kendi bağımsızlıklarının yollarını aramaya devam etmişlerdir.¹²⁴

Sistemin temel hukuksal yapısını oluşturan antlaşmalara bakıldığında¹²⁵, devletlerin kabul ettiği iki tür yükümlülük ortaya çıkmaktadır. Birincisi, vatandaş olsun olmasın, o ülkede oturan herkesin yaşam, kişisel, özgürlük ve dinsel hakları kabul edilmektedir. İkincisi, soy, din ve dil bakımından farklılık gösteren vatandaşlar, yani azınlıklar ise, bunların dışında ve ötesinde birtakım haklara sahip olmaktadır. Bu kişiler, yasa karşısında eşit olmanın yanı sıra kendi dillerini yayınlarda, mahkemelerde kullanabilecekler, giderlerini kendileri ödemek koşuluyla dinsel, eğitsel kurumlar kurabilecekler, yoğun olarak buldukları bölgelerdeki devlet ilkokullarında kendi dillerinde eğitim görebilecekler, eğitsel ve dinsel amaçlarla devletten hakkaniyet ölçüsünde para yardımı alabileceklerdir.¹²⁶

Görüldüğü gibi, azınlıklar için iki farklı nitelikte hak söz konusudur: Birincisi, bir ayrıma uğramaksızın diğer vatandaşlarla eşit haklara sahip olmalarıdır. İkincisi, dillerini ve geleneklerini sürdürmeye yarayacak birtakım özel haklar elde

---

¹²² Preece, **a.g.e.**, s. 85.

¹²³ Oral Sander, **Siyasi Tarih**, c. 2., 6. b., İmge Kitabevi, Ankara, 1996, s. 32.

¹²⁴ David McCrone, **The Sociology of Nationalism**, London, Routledge, 1998, s.125.

¹²⁵ Antlaşmalar için bkz. Ayşe Füsün Arsava, "Azınlık Hakları ve Bu Çerçevde Ortaya Çıkan Düzenlemeler", **AÜSBF Dergisi**, C. 47, No:1-2, 1992, ss. 52-53.

¹²⁶ Oscar Janowsky, **Nationalities and National Minorities**, The Macmillan Company, New York, 1945, ss. 112-115.

etmeleridir. “Negatif Haklar” diye anılan birinci hakkın yanında, “Pozitif Haklar”¹²⁷ veya “Grup Hakları” diye anılan ikinci hakkın sağlanması, azınlıkların ayrıcalık sahibi olmaları için değil, eşitlik sahibi olmaları için gerekli görülmüştür. Sistemle birlikte, kurulan Uluslararası Daimi Adalet Divanı'na göre, her iki tür hak birbirine sımsıkı bağlıdır.¹²⁸

Bir başka ifadeyle, Osmanlı Millet Sistemi'ndeki gibi bir “grup” kavramı antlaşmalarda mevcut değildir. Çünkü hem sistemi kuranlar grubu değil bireyi önde tutan liberal okuldan gelmişlerdir, hem de azınlıkları kollektif gruplar olarak tanımlayıp devlet içinde devlet yaratmak istememişlerdir.¹²⁹

Bununla birlikte, Milletler Cemiyeti dönemi azınlıkların korunması bakımından önemli yenilikler de getirmiş ve bazı başarılar da elde etmiştir. Birincisi, ilk kez azınlıkların korunması uluslararası örgüt denetimi ve güvencesi altına alınmıştır. İkincisi, Milletler Cemiyeti örgütüne bağlı olmak üzere bir de La Haye Uluslararası Daimi Adalet Divanı kurulmuştur. Bundan sonra, uluslararasıdaki anlaşmazlıkların bu mahkeme aracılığıyla çözümlenmesi için birtakım sözleşmeler imzalanmaya başlanmıştır.¹³⁰ Üçüncüsü, bu dönemde azınlık grupları ve hakları genişletilmiştir. Azınlıklar için “soy, dil, din azınlıkları” formülü ortaya çıkmıştır. Ayrıca azınlıklara tanınan haklar da genişletilerek dinsel haklara ek olarak kimlik unsurlarının korunmasına yönelik dinsel haklar ve eğitim hakları da antlaşmalarda ayrıntılı biçimde yer almıştır. Dördüncüsü, kimi ihmal edilmiş azınlıklar (Pindus Vlahları, Romanya'daki Szekler, Saksonlar, Çekoslovakya'daki Ruthenyalılar gibi) bu sistem sayesinde ilk kez korunma altına alınmıştır. Son olarak Milletler Cemiyeti,

---

¹²⁷ **Negatif haklar**, eşit ve ayırım gözetmeksizin tanınan genel vatandaş haklarıdır. **Pozitif haklar** ise, dinsel ve dinsel hakları da içeren özel haklardır. Burada azınlıklara bu haklar tanınarak, dillerini özel ilişkilerinde olduğu kadar ticarete, dinde, basında, adliyede kullanabilmeleri, vakıflar ve eğitim kurumları kurabilmeleri, kendi dillerinde eğitim görebilmeleri, hatta belli bölgelerde yerleşik olmaları halinde azınlık kurumlarının kamu gelirlerinden eşit pay alabilmeleri sağlanmıştır. Daha ayrıntılı bilgi için Bkz. Preece, **a.g.e.**, ss.84-85., Michael Hartney, “Some Confusions Concerning Collective Rights, Ed. Will Kymlicka, **The Rights of Minority Cultures**, Oxford University Press, 1995, ss.202-220.

¹²⁸ Tennent Harrington Bagley, **General Principles and Problems in The International Protection of Minorities**, Institut Universitaire de Hautes Etudes Internationales, Geneve, 1950, s. 41.

¹²⁹ Oran, **Küreselleşme ve Azınlıklar**, s. 126.

¹³⁰ Uçarol, **a.g.e.**, s. 527.

1990'lara değin azınlıklar konusunda doğrudan ve en ayrıntılı düzenlemeler getiren tek sistem olmuştur.¹³¹

Milletler Cemiyeti'nin getirdiği yenilik, bu dönemden sonra büyük devletlerin himayeciliğinin yerini Uluslararası Örgütlerin almasıdır. Ancak burada dikkat edilmesi gereken bu dönemde koruma işlevini üstlenen Milletler Cemiyeti'nin aynı zamanda savaş sonrası dünyanın galip devletlerinin bir tasarımı olduğudur. Bu yenilikler sonucu Milletler Cemiyeti, azınlıkların korunması alanında büyük bir tarihsel sürece girmiştir. Bu süreç, günümüze dek getirilmiş en kapsamlı azınlık koruma sistemini oluşturmuştur. Bununla birlikte evrensel değil, siyasal nedenlerle konmuştur, büyük devletlerin siyasal amaçlı müdahalelerine açıktır.¹³²

Bunların dışında sistemin eleştirilecek yönleri de söz konusudur. Birincisi, sistemin işleyiş biçiminde bir belirsizlik söz konusudur. Bu belirsizlik de azınlıkları korumakla yükümlü devletlere geniş bir hareket alanı sağlamıştır. İkincisi, sistem azınlıkları korumakla, onların asimilasyonuna göz yummak arasında bocaladığı gibi; adaleti gerçekleştirmekle, barışı korumak arasında da kararsız kalmıştır. Başka bir deyişle, devletçi ilkelere öncelik tanımıştır. Aslında bu sistem bir orta karar üretimi ve uluslararası kamuoyunun onayıyla devletlerin azınlıklarla ilgili yükümlülüklerine boyun eğmelerini sağlamaktadır. Ancak uluslararası koruma, henüz yeni doğmuş bir örgütün yerine getirmekte zorlanacağı büyük bir sözdür.¹³³

Sonuç olarak, Milletler Cemiyeti döneminde azınlıklara devletlerin kuruluş antlaşmalarında bazı haklar verilmesi, sorunun çözümünü sağlayamamış ve özellikle akraba devleti olan azınlıklar (Rumlar, Batı Trakya Türkleri) kendilerine verilen hakların uygulanmadığı iddiaları ile sürekli olarak Milletler Cemiyeti'ne şikayette bulunmuşlardır. Bu dönemde sorun, büyük devletlerin diğer devletlere dayatmaları sonucu benimsenen ve doğal olarak kendilerine uygulamadıkları bir sistemin parçası haline dönüşmüştür.

---

¹³¹ Kurubaş, **a.g.e.**, s. 41.

¹³² Oran, **Küreselleşme ve Azınlıklar**, s. 127.

¹³³ Preece, **a.g.e.**, s. 90.

2.2.1. Milletler Cemiyeti Sistemi İçinde Batı Trakya Türk Azınlığının Korunmasına ve Statüsünün Belirlenmesine İlişkin Uluslararası Metinler

Batı Trakya Türkleri veya Batı Trakya Müslüman Türk Azınlığı diye de bilinen bu topluluk, Yunanistan tarafından sadece dinsel kimliği ön plana çıkartılarak “Müslüman Azınlık” olarak ifade edilmektedir. Batı Trakya Türk Azınlığı, etnik kimliği inkar edilen¹³⁴, ancak bu ülkede azınlık statüsünü de sahip tek topluluk olma özelliğine taşımaktadır.

Milletler Cemiyeti azınlık koruma sistemi çerçevesinde imzalanmış olan ilk belge, 10 Ağustos 1920 *Yunan Sevri*'dir. Bu antlaşma sadece Yunanistan'da bulunan Müslüman azınlıkları değil, tüm Yunanistan'daki azınlıkları koruma altına almıştır. Batı Trakya bölgesinde yaşayan Türklerin azınlık statüsü esas itibariyle yine Milletler Cemiyeti azınlık koruma sistemi kapsamında imzalanmış 24 Temmuz 1923 *Lozan Barış Antlaşması*¹³⁵ ile belirlenmiştir.

Lozan Barış Antlaşması'nın 37–45. maddeleri, 30 Ocak 1923'te Türkiye ve Yunanistan arasında imzalanmış *Türk ve Yunan Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol*¹³⁶ ve bu sözleşmenin uygulanmasından doğan sorunları çözmek amacıyla imzalanmış 1926 *Atina*¹³⁷, 1930 *Ankara*¹³⁸ ve 1933 *Ankara*¹³⁹ *Antlaşmaları* ile Batı Trakya Türk azınlığının hakları güvence altına alınmıştır. Tüm bu antlaşmalar grubunu da “*Lozan Sistemi*” başlığı altında toplayabiliriz.

---

¹³⁴ “Destroying Ethnic Identity-The Turks of Greece”, **A Helsinki Watch Report**, New York: Washington, 1990, ss. 15–17.

¹³⁵ Lozan Antlaşması'nın tam metni için bkz. <http://www.ttk.org.tr/index.php?Page=Sayfa&No=121>.

¹³⁶ Bu geniş kapsamlı nüfus mübadelesi gelecek yıllarda kolayca ortaya çıkabilecek olan büyük ölçekli etnik uyuşmazlıkları önlemiş olabilir. Çünkü hem Türkler hem de Yunanlılar bu aşamada komşu ülkeler olarak yan yana yaşadıkça barışın yerleşeceğine inanıyorlardı. Gelecekte hem Rumlar hem de Batı Trakya Türkleri geride kalmaktan sıkıntı çekeceklerdi ancak o zaman için ülke değiştirenlerin geride bıraktıkları mal mülke ilişkin sorunları çözen 1930 Ankara Antlaşmasıyla nispeten barışçıl bir döneme girilmiştir.

¹³⁷ Antlaşmanın metni için bkz. **Resmi Gazete**, 15 Mart 1927, kanun no: 576.

¹³⁸ Antlaşmanın metni için bkz. **Resmi Gazete**, 1 Temmuz 1930, kanun no: 1534.

¹³⁹ Antlaşmanın metni için bkz. **Resmi Gazete**, 8 Ocak 1934, kanun no: 2599.

2.2.1.1. 10 Ağustos 1920 Yunan Sevr'i

Yunanistan'daki azınlıkların korunmasıyla ilgili olarak yapılan anlaşma (bundan sonra "Yunan Sevr"i olarak anılacaktır) olup Britanya İmparatorluğu, Fransa, İtalya, Japonya ve Yunanistan arasında imzalanmıştır.

Yunan Sevr'i Lozan'dan önceki son belge olmakla beraber önceki antlaşmalardan farklı olarak "karşılıklılık ilkesine (mütekabiliyet esası)"¹⁴⁰ dayanmamaktadır. Bütün azınlıklara tüm Yunanistan topraklarında uygulanabilecek genel bir antlaşma niteliğindedir ve Milletler Cemiyeti sisteminin en tipik örneklerindedir. Başlangıç bölümünde, bu antlaşmanın Yunanistan'ın bundan sonra edinebileceği topraklar için de geçerli olduğu açıkça belirtilmiştir.

İki bölümden oluşan, birinci bölümü azınlık haklarıyla, ikincisi ise büyük devletlere birtakım ayrıcalıklar tanımakla ilgili olan antlaşmanın önemli hükümleri¹⁴¹, Müslüman azınlıklar açısından Lozan Antlaşmasınının 37–45. maddeleriyle aynıdır. Lozan'ın aksine, Sevr'de bu konunun ayrı bir bölüm (madde 140–151) halinde düzenlenmesi¹⁴², konuya Mütteliklerin verdiği önemi göstermektedir.

1920 Yunan Sevr'i bu ülkeye üç çeşit yükümlülük getirmiştir. Birincisi, bu ülkede yaşayan herkese yaşama hakkı ve özgürlük tanınmaktadır. İkincisi, din, dil ve soy azınlıklarına kişisel ve siyasal haklardan ayırım yapılmaksızın yararlanma hakkı gibi negatif haklar getirmektedir. Üçüncüsü, kendi dillerinde eğitim, vakıfların tanınması gibi pozitif haklar getirmektedir.

---

¹⁴⁰**Mütekabiliyet esası** devletlerarası ilişkileri düzenleyen, devlet hukukunun bir ilkesidir. Bu ilke temel olarak, bir devletin kendi sınırları içerisinde yaşayan başka bir devletin vatandaşlarına tanıdığı hak ve ayrıcalıkları, söz konusu diğer devletin sınırları içerisinde yaşayan kendi vatandaşlarına tanınan hak ve ayrıcalıklar esasında belirlemesidir. Örneğin, diğer bir ülke vatandaşının Türkiye'de gayrimenkul satın alabilmesi, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının da söz konusu diğer ülkede gayrimenkul satın alabiliyor olması şartına bağlanmıştır. Dilek Kurban, "TESEV Demokratikleşme Programı, Anayasal Vatandaşlık ve Azınlık Hakları: Vakıflar Kanunu İzleme Projesi" kapsamında TESEV için hazırlanan rapor, Aralık 2007, http://www.tesev.org.tr/UD_OBJE/PDF/DEMP/AH/TESEV-VakiflarKanunuGorusu2007.pdf

¹⁴¹ Antlaşmanın maddeleri için bkz. Oran, **Türk Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu**, s. 73.

¹⁴²Gülnehal Bozkurt, "Türk Hukuk Tarihinde Azınlıklar", <http://auhf.ankara.edu.tr/dergiler/auhfd-arsiv/AUHF-1993-43-01-04/AUHF-1993-43-01-04-Bozkurt.pdf>

2.2.1.2. Lozan Sistemi

“Lozan Sistemi” olarak anılacak uluslararası metinler iki uluslararası antlaşma ve üç adet de ikili antlaşmalardan oluşmaktadır. Uluslararası antlaşmalardan birincisi Lozan Barış Antlaşması’nın¹⁴³ “Kesim III, Azınlıkların Korunması” başlığını taşıyan 37. ila 44. maddeleridir¹⁴⁴, ikincisi de iki ülke azınlıklarının karşılıklı olarak değişimini öngören Mübadele Sözleşmesi’dir. Üç adet ikili antlaşma ise Mübadele Sözleşmesi’nin uygulanmasından doğmuş olan sorunları çözmeye çalışan 1926, 1930 ve 1933 tarihli anlaşmalardır.¹⁴⁵

2.2.1.2.1. Lozan Öncesi Genel Durum

Azınlık tartışmaları ve bu konuda yapılan antlaşmaların kuşkusuz farklı boyutları vardır. Tarihsel olarak, Osmanlı’da azınlıklar çoğunluk hakları peşinde koşmak yerine kendi haklarını koruma mücadelesi vermişlerdir. Azınlıkların güvence altına alınarak, kendi dil ve kültürlerini korumalarına ilişkin verilen uluslararası güvenceler devrin ulus-devletlerinin beklemediği bir gelişme olmuştur. Bu hakları güvence altına alacak olan her türlü oluşum, çoğunluk konumunda olan diğerleri karşısında azınlıkları ayrıcalıklı konuma getirmiştir.

Uluslararası antlaşmalarla egemen eşit birer devlet olarak uluslararası ortamda tescil edilen devletler, aynı zamanda içlerinde bulunan azınlıkları da tescil ettirmiş ve tanımışlardır. Bu durum zamanla onların zayıf yanlarını da oluşturmuştur. Azınlıklara verdiği tüm hakları, vatandaşlık tanımı içinde genele yayabilen devletler bir yana, diğer devletler de farklı etnik gruplar için zamanla azınlık hakları arzu edilen bir konuma gelmeye başlamıştır. Bu bağlamda azınlık hakları, ulus-devletin doğuşuyla modern anlamda ortaya çıkan uluslararası hukukun ürettiği kavramlardan

---

¹⁴³ Orijinal İngilizce metni için bkz. http://wwi.lib.byu.edu/index.php/Treaty_of_Lausanne, Aslan Gündüz, *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Teşkilatlar Hakkında Temel Metinler*, 2. b., Beta Yayınları, İstanbul, 1994, ss. 603–612.

¹⁴⁴ Maddeler için bkz. Çev. Seha Meray, *Lozan Barış Konferansı: Tutanaklar, Belgeler*, Takım II, C. 2, Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1973, ss. 11–14; ayrıca bkz. Ek 2.

¹⁴⁵ M. Murat Hatipoğlu, *Yakın Tarihte Türkiye Ve Yunanistan (1923–1954)*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1997, ss. 56–58.

biri olup, ulus-devletin etnik, dinsel, dilsel ve kültürel bakımdan homojen bir ulus yaratma çabasının doğal bir uzantısıdır.¹⁴⁶

Bu dönemde hazırlanan anlaşmalar ve yine bu anlaşmaları hazırlayan raporlar incelendiğinde, devrin büyük devletlerinin dünyayı kendi nüfuz bölgelerine bölme arzusu içinde olduklarını gösterir. Türkiye açısından bakıldığında, Rusya'nın da katılımıyla yapılan Sykes-Picot Anlaşması¹⁴⁷ (1916) çerçevesinde Türkiye'nin paylaşımı tamamlanmış bulunmaktadır. Hazırlanan taslakların pratiğe geçirilmesinde temel zorluk masa başında hazırlanan haritalarda etnik ayrımlara pek dikkat edilmemiş olmasıdır. Kimi bölgelerde aynı etnik temele sahip olmalarına karşın farklı devletlerin sınırları içinde azınlık durumunda kalmış olmaları bu grupların daha sonraki yıllarda temel şikayetlerini oluşturacaktır. Bu ihmal daha sonraki yıllarda yeniden düzenlemeler yapılmasına yol açacaktır. Bugünkü çatışmaların kökleri Birinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde belirledikleri ve 1919'da büyük devletlerin kendi çıkarlarına uygun olarak dondurdukları, önce iki savaş arası dönemin ve daha sonra da Soğuk Savaş'ın istikrarsız ortamında değiştirilmeden korunan, ama aslında ateşkes antlaşmalarınca rastlantısal olarak belirlenmiş olan sınırlardır.¹⁴⁸

Birinci Dünya Savaşı sonrası dönemde ulus-devletlerin taraf olarak yerini aldığı uluslararası antlaşmalarda, bu devletlere azınlıkların varlığını kabul etmek ve bu azınlıkların güvence altına alınması konusunda yapılan çok taraflı sözleşmelerde kabul edilen genel bir durum söz konusudur. Buna göre, devletin egemenliği ilkesi doğrultusunda egemen bir devletin iç işlerine karışmama temeldir. Egemen ve kendi bağımsızlığına sahip olan tüm devletlerde olduğu gibi, devletin kendisine bağlı olan vatandaşlarının kültürel gelişiminde uygulayacağı politikalarda sınırsız bir serbesti içinde olduğu da kabul edilmektedir. Tarihsel donanımlarıyla genel olarak "uluslaşma süreci" denilen bu dönem, azınlıklar dışında tüm öteki farklılıkları homojen bir biçime dönüştürme çabası olarak kabul edilmiştir.

---

¹⁴⁶ Yasemin Özdek, **Uluslararası Politika ve İnsan Hakları**, Öteki Yayınevi, Ankara, 2000, s. 290.

¹⁴⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. A. Haluk Ülman, **Birinci Dünya Savaşına Giden Yol**, 2. b., Ankara, 1973, s. 231.

¹⁴⁸ Stefanos Yerasimos, , **Milliyetler ve Sınırlar (Balkanlar, Kafkasya, Ortadoğu)**, Çev. Şirin Tekeli, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s. 9.

Kurtuluş Savaşı'nda kazanılan büyük zafer ve kesin başarı üzerine Yeni Türkiye Devleti ile Birinci Dünya Savaşı'nın galip devletleri arasında yapılan Lozan Barış Konferansı¹⁴⁹ sonucunda, eşit koşul esasına göre, 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Barış Antlaşması¹⁵⁰ ile Türkiye Devleti'nin uluslararası planda kuruluşu belgelenmiştir. Böylece Türkiye uluslararası topluma girmiştir. Bu antlaşma, bundan sonra da Türkiye'nin uluslararası ilişkilerinin temelini teşkil etmiştir.

Bu bağlamda, Lozan Antlaşması sadece bir barış antlaşması olmaktan öte adeta bir hesaplaşma şeklinde imzalanmıştır. Bu hesaplaşma yeni bağımsızlığını kazanmış olan bir devletin eskiden kalma hesapların döküldüğü bir masayı ifade etmektedir. Nitekim Türk devleti, Anadolu toprakları içinde doğrudan mücadele eden Yunanlılar dışında Birinci Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı İmparatorluğu'nu yenen devletlerin tamamıyla masaya oturmak durumunda kalmıştır. Lozan'da Türkiye kendisini yeni bir devlet olarak ifade etmeye çalıştıysa da, devamlı olarak Osmanlı'nın mirasçısı olarak görülmek istenmiştir. Yeni bir ülkenin doğmak üzere olduğunu kabul etmek yerine, Osmanlı İmparatorluğu'nun devamı gözüyle bakılmıştır. Yeni Türkiye'yi kuranlar için ise, Türkiye bağımsızlık savaşını başarıyla vermiştir.¹⁵¹

Lozan Antlaşması, bağımsızlık hareketini tamamlamış olan genç Türkiye Cumhuriyeti'nin uluslararası ortamda tanınmasını ifade etmektedir. Türkiye'nin bu konudaki siyasi ve hukuki tutumu, Milli mücadele ve sonuçlarında gerekçesini bulmaktadır. Gerek Türkiye'nin Birleşmiş Milletler nezdindeki temsilcilerinin beyanlarında gerek Anayasa Mahkemesi'nin ilgili kararlarında, Kurtuluş Savaşı, Türkiye halkının kendi kaderini kullanma hakkının kabul edilmesi şeklinde kabul edilmekte ve bu süreç Lozan Barış Antlaşmasıyla birlikte tamamlanmış

---

¹⁴⁹ Lozan Barış Konferansı'na katılan devletler şunlardı: Bir tarafta Türkiye, diğer tarafta dört Müttefik Devlet yani, İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya ile bütün görüşmelere çağırılan Yunanistan, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Devleti ve Amerika Birleşik Devletleri Boğazlar statüsü ile belirli konulardaki görüşmelere çağırılan Sovyet Rusya, Bulgaristan, Belçika ve Portekiz.

¹⁵⁰ İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları, (1920-1945)**, 2. b., C. 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1983, ss. 67-244.

¹⁵¹ Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam (1884-1938)**, 6. b., Remzi Kitabevi, İstanbul, 1984, s. 221.

sayılmaktadır.¹⁵² Lozan Konferansı süreci sonrasında yapılan Lozan Barış Antlaşması, yoğun müzakereler sonrasında gerçekleşecektir.

2.2.1.2.2. Lozan Barış Antlaşmasında Azınlıklar Sorunu ve Hukuki Statü

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun temeli olan ve uluslararası toplum tarafından imzalanarak benimsenen Lozan Antlaşması'nda, azınlık kavramı yalnızca Müslüman olmayan unsurlar için, yani gayrimüslimler için kullanılmış ama bunun dışında herhangi bir etnik ya da kültürel bir grup, kesim ya da kökenden gelenler için kullanılmamıştır. Bundan dolayı, Türkiye Cumhuriyeti içinde sadece Müslüman olmayanlar, azınlık statüsüne sahiptirler, diğer etnik kökenleri farklı olan insanlar ya da gruplar, böyle bir azınlık hakkına veya statüsüne sahip değildirler. Çünkü Lozan Antlaşması'ndan gelen Türkiye Cumhuriyeti modeli böyle bir etnik alt kimlikli yapıya elverişli değildir.

Mudanya Mütarekesinden sonra, İsviçre'nin Lozan şehrinde, kesin bir barış antlaşması yapılması için toplanan konferansa İngiltere, Fransa, İtalya, Yunanistan, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Devleti ve Japonya ile Türkiye adına TBMM Hükümeti katılmıştır. Belirli konularda Rusya ve Bulgaristan da konferansa katılmış, ABD ise konferansa gözlemci olarak katılmayı kabul etmiştir.¹⁵³ Lozan Barış Konferansı'na giden Delegeler Kurulu'na Ankara'da 14 maddeden oluşan direktif verilmiştir. Bu direktifin azınlıklarla ilgili maddeleri şu şekildedir:¹⁵⁴

“1.-Doğu Anadolu'da bir Ermeni yurdu kurulması konusundan kesinlikle söz edilemez. Edilmek istenirse görüşmeler kesilecektir.

9.-Azınlıklar konusundaki esas, karşılıklı değiştirmedir.

10.-Cemaatler (dinsel azınlıklar) ve İslam vakıflar hukuku eski antlaşmalara göre sağlanacaktır”.

21 Kasım 1922'de başlayan Lozan Konferansı, İtilaf Devletlerinin Sevr Antlaşması'nı temel alma yönündeki dayatması, Türkiye'nin direnmesi ve

¹⁵² Turgut Turhanlı, “Kendi Kaderini Tayin Hakkı ya da ‘Öteki’nin İradesi”, Der. Faruk Sönmezoğlu, **Türk Dış Politikası Analizi**, Der Yayınları, İstanbul, 1994, s. 505.

¹⁵³ Ali Güler, **Osmanlıdan Cumhuriyete Azınlıklar**, TÜRKAR Türk Metal İş Sendikası Araştırma Bürosu, Ankara, 2003, s. 220.

¹⁵⁴ Talimatın tüm maddeleri için bkz. **A.e.**, ss. 227–228.

görüşmelerin zaman zaman kesintiye uğraması nedeniyle sekiz ay sürmüştür. Lozan'da azınlıklar konusunda yapılan görüşmelerde Türk tarafı 'Türkiye'de dini azınlıklar bulunduğunu (gayrimüslimler), fakat ırki azınlıkların bulunmadığını, ırki ya da dilsel azınlıkların himayesi prensibinin kabul edilemeyeceğini bildirmiştir.¹⁵⁵

Türk Heyeti üyesi Dr. Rıza Nur bu konudaki görüşlerini görüşmeler esnasında şöyle dile getirmiştir: "*Tarih, Türkiye'de azınlıklar sorununa, her zaman, Müslüman olmayanların konu olduğunu göstermektedir. Bu yüzden, biz de Misak-ı Millimizde bu kelimeyi bu anlamda anladık ve Alt Komisyona sunmakla onur duyduğumuz tasarıda da bu anlamda anlamaktayız.*"¹⁵⁶

Dr. Rıza Nur, hatıralarında ise bu konuda şunları söylemektedir:

"Frenkler ekalliyet diye üç nevi biliyorlar: Irkça ekalliyet, dilce ekalliyet, dince ekalliyet. Bu bizim için gayet vahim bir şey, büyük bir tehlike. Aleyhimize olunca şu adamlar ne derin ve ne iyi düşünüyorlar... Irk tabiri ile Çerkez, Abaza, Boşnak, Kürt vb. Rum ve Ermeni'nin yanına koyacaklar. Dil tabiri ile Müslüman olup başka dil konuşanları da ekalliyet yapacaklar. Din tabiri ile halis Türk olan bazı Türkmen boylarını da ekalliyet yapacaklar. Yani bizi hallaç pamuğu gibi dağıtıp atacaklar. Bu taksimi işittiğim vakit tüylerim ürperdi. Kollarım sanki birer kazık oldu. Bileklerimi sıvadım bütün kuvvetimi bu tabirleri kaldırmaya verdim. Pek uğraştım. Pek müşkülât ile fakat kaldırdım."¹⁵⁷

Lord Curzon, 9 Ocak 1922 günü yapılan oturumda, bu konuya ilişkin şunları söylemiştir:

"Alt Komisyonun Türk Temsilci Heyeti'ne verdiği iki büyük tavize geçiyorum. Alt Komisyon önce, bütün etnik azınlıkların, başka bir deyişle, Müslüman olmayan azınlıklar gibi, Müslüman azınlıkların da –örneğin Kürtlerin, Çerkezlerin ve Arapların- tasarısındaki koruma tedbirlerinden yararlanmalarında direnmişti. Türk Temsilci Heyeti, bu azınlıkların korunmaya ihtiyaçları olmadığını ve Türk yönetimi altında bulunmaktan tamamıyla memnun olduklarını söylemiştir. Durumun gerçekten

¹⁵⁵ Ahmet Yavuz, **Lozan Barış Konferansı Tutanakları**, Dışişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1968, s. 173.

¹⁵⁶ **A.e.**, s. 179.

¹⁵⁷ Rıza Nur, **Hayat ve Hatıratım II**, İşaret Yayınları, İstanbul, 1992, s. 259.

böyle olduğunu ummak isterim. Ne olursa olsun, Alt Komisyon, bu inandırıcı sözler üzerine, koruma tedbirlerini, yalnız Müslüman olmayan azınlıklarla sınırlamayı kabul etmiştir.”¹⁵⁸

Türk Heyeti Başkanı İsmet Paşa, Lord Curzon'un bu sözleri üzerine verdiği cevapta şunları ifade etmiştir: *"Azınlık terimine sihirli bir anlam verilmesi, Müttefiklerce, Türk Temsilci Heyeti'ne yapılmış önemli bir taviz gibi gösterilmektedir. Türk Temsilci Heyeti, durumu böyle görmemektedir. Türkiye'de hiçbir Müslüman azınlık yoktur. Çünkü kuramsal yönden olduğu kadar, uygulamada da, Müslüman nüfusun çeşitli unsurları arasında hiçbir ayırım gözetilmemektedir."*¹⁵⁹ Böylece Türk heyeti genç Türk devletine yüklenmek istenen ve İstanbul'da bir Azınlık Komisyonu kurmak gibi standart dışı azınlık koruma hükümlerine kesin bir tutumla karşı çıkmıştır.

Görüşmelerin ardından Lozan Barış Antlaşmasının metninde "Azınlıkların Korunması" başlığı altında dokuz maddelik bir düzenlemeye gidilmiştir.¹⁶⁰ Ayrıca iki çok önemli ödün koparmıştır: Antlaşmaya yalnızca Müslüman olmayan azınlıkların girmesinin sağlanmasının yanı sıra, Milletler Cemiyeti döneminin standart azınlıkları koruma antlaşmalarında bulunmayan bir hüküm daha konulmuş ve madde 45 ile Türkiye, madde 37.-43. hükümlerine ancak Yunanistan'la karşılıklılık olma durumunda rıza göstermiştir. Böylece kabul edilen 45. madde ile Lozan'da azınlık koruma hükümleri, Batı Trakya Türklerinin özel azınlık koruma rejimi olarak ortaya çıkmıştır.¹⁶¹

Lozan Barış Antlaşması ile azınlıklara tanınan haklar Batı Trakya Türklerini ilgilendirdiği kadarıyla yani Yunanistan'ın yükümlülükleri açısından şöyle özetlenebilir:¹⁶²

---

¹⁵⁸ Seha L.Meray, **Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler, Cilt: 1, Kitap: 1**, Ankara, 1969, s. 301, 302

¹⁵⁹ **A.e.**, s. 306.

¹⁶⁰ Mısıroğlu, **a.g.e.**, C. III, s. 341. Maddelerin tamamı için bkz. Ek 2.

¹⁶¹ Oran, **Türk Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu**, s. 79.

¹⁶² Batı Trakya Müslümanları ifadesinin kullanıldığı yerlerde, İstanbul Rumları ifadesinin de karşılıklılık ilkesi gereği olarak geçtiğini unutmamalıyız. Maddeler için bkz. Ek 2.

Madde 37'e göre, Yunanistan bu hükümleri, temel yasa olarak tanıyacak ve hiçbir yasa, vb. metin ve resmi işlemin bunlarla çelişmesine izin vermeyecektir.

Madde 38, negatif azınlık haklarını getirmektedir. Herkesin, kamu düzeni ve ahlak kurallarıyla çatışmadığı sürece her din, mezhep ve itikadın gereklerini, açıkça veya özel olarak serbestçe yerine getirme hakkı, savunma amacıyla veya kamu düzeninin korunması için alınacak önlemler saklı olmak üzere dolaşım ve göç etme hakkı tanınmıştır.

Madde 39'a göre; Müslümanlar tüm medeni ve siyasi haklardan yararlanacaklar, yasa önünde eşit olacaklar, din ayrılığı bu haklardan yararlanmada, özellikle kamu hizmetine girmede ve yükseltilmede engel oluşturmayacaktır. Bunun din, inanç veya mezhep ayrılığı gözetilmeksizin, medeni ve siyasi hakların kullanılmasında, kamu hizmet görevlerine kabul edilmede, yükseltilmede veya onurlandırma, meslek ve iş kollarında çalışmada eşitlik anlamına geldiği ayrıca ifade edilmiştir. Buna ek olarak, herhangi bir dili kullanma özgürlüğü ve mahkemelerde Müslümanların kendi dillerini kullanabilmeleri için gerekli kolaylıkların sağlanması yükümlülüğü getirilmiştir.

Madde 40'a göre; Müslümanların giderlerini kendileri tarafından karşılanmak üzere, hayır kurumları, dini ve sosyal kurumla, okullar ve benzeri eğitim ve öğretim kurumları kurmak, yönetmek, denetlemek ve buralarda kendi dillerini serbestçe kullanmak ve dini törenlerini serbestçe yapma konusunda eşit muamele hakkı gibi ayrıcalıklar tanınmıştır.

Madde 41'e göre; Müslümanların önemli oranda oturdukları yerlerde Yunan yetkilileri Müslüman çocuklarının anadilinde öğrenim görebilmeleri için gerekli önlemleri alacak, bu azınlıklar bu tür yerlerde kamu bütçelerinden eğitim, din ya da hayır işleri için hakça bir pay alma hakkına sahip olacaktır.

Madde 42'ye göre; Yunan hükümeti Müslümanların aile hukuku ve kişisel statüye ilişkin sorunların, bu azınlığın örfleri uyarınca çözümlenmesini sağlayacak önlemleri alma yükümü ve ayrıca diğer dini kurumlarına tam bir koruma sağlama

yükümü getirilmiştir. Türkiye’de halen mevcut olan vakıflara, din ve hayır işleri kurumlarına bütün kolaylık ve izinleri sağlama yükümlülüğü ile yeni din ve hayır kurumları kurulması söz konusu olduğunda, bu nitelikteki diğer özel kurumlara tanınan gerekli kolaylığın bunlara da tanınması yükümlülüğü getirilmiştir.

Madde 43’e göre; Yunan hükümeti açısından Müslüman azınlıkların, inançlarına veya dini ayinlerine aykırı davranışta bulunmaya zorlanmama, hafta tatili günlerinde mahkemelerde hazır bulunmamalarından veya kanunun öngördüğü herhangi bir işlemi yerine getirmemeden ötürü haklarını yitirmeme ilkesi kabul edilmiştir. Ancak bu ayrıcalık, kamu düzeninin korunması için diğer Türk vatandaşlarına yüklenen yükümlülükler dışında tutulmaları sonucunu doğurmayacaktır.

Madde 44, karşılıklılık maddesi olan 45 ile birlikte düşünülerek Batı Trakya’ya uygulanamayacak bir maddedir. Bu maddeye göre, Türkiye’nin yükümlendiği hükümler uluslararası nitelikte sayılarak Milletler Cemiyeti’nin himayesi altına alınmakta, Cemiyet Konseyinin çoğunluk kararı olmadan değiştirilememekte, konsey üyelerinden herhangi biri bu hükümlere aykırı davranış gördüğü zaman bunu konseyin dikkatine sunabilmekte ve konsey de bu konuda gerekli göreceği yönergeleri verebilmektedir. Bir anlaşmazlık durumunda, Uluslararası Daimi Adalet Divanına gidilecek ve divanın hükmü kesin olacaktır. Madde 45’e göre; Türkiye’nin Müslüman olmayan azınlıklarına tanınmış olan haklar, Yunanistan’ca da, kendi ülkesinde bulunan Müslüman azınlığa tanınmıştır.¹⁶³ Eğer bu madde olmasaydı Türkiye, Batı Trakya Türkleri üzerinde söz sahibi olamayabilirdi.

Bu çerçevede, Yunanistan Batı Trakya’da yaşayan Müslüman Türk azınlığıyla ilgili olarak bir belgeye daha imza atmış ve bunların korunmasını üstlenmiştir. Böylece Yunanistan, Lozan’ın hükümlerini esas yasa olarak tanımayı, bu hükümlere aykırı olarak herhangi bir yasa çıkarmamayı; aykırı uygulamalara gitmemeyi uluslararası bir belgeyle taahhüt etmiştir.

---

¹⁶³ İsmail Soysal, **Balkan Paktı (1943-1941)**, Ankara, 1985, s. 98; Mısıroğlu, **a.g.e.**, C. II, s. 289.

Lozan Antlaşması'nın azınlık haklarını korumakla ilgili bu hükümleri tek yanlı olmayıp karşılıklılık ilkesi üzerine kurulmuştur. Ayrıca azınlık türleri açısından özel bir durumla, yalnızca Müslüman azınlıkların durumu ile ilgilidir. Son olarak Müslüman Azınlıklar 1923 Değişim Sözleşmesi ile Batı Trakya'dakiler dışında Türkiye'ye yollandığı için Lozan, coğrafi açıdan da sınırlı bir antlaşma niteliği taşımaktadır. Başka bir ifadeyle, mübadele sonrası Batı Trakya ve İstanbul haricinde azınlık kalmadığı için fiilen sadece bu bölgelerde geçerli olduğu tartışılmaz bir durumdur.

2.2.1.2.3. Nüfus Mübadelesine İlişkin Lozan Sözleşmesi

Lozan Konferansı'nda Türk heyetini bekleyen önemli bir konu, gerek savaş sırasında gerekse savaştan sonra ortaya çıkan nüfus hareketleri ve bununla ilgili Yunanistan ile Türkiye arasındaki problemler olmuştur.¹⁶⁴ Özellikle bir yandan milliyetçilik akımının diğer yandan ise Rusya, İngiltere ve Fransa gibi Avrupalı devletlerin müdahaleleriyle her bakımdan karışık bir durumda olan Balkan coğrafyası, yıllar boyu büyük bir nüfus hareketine sahne olmuştur. Bu coğrafyada Osmanlı Devleti hakimiyetinde yaşayan milletler, bağımsızlık hareketlerine girişmişler ve yabancı güçlerin teşvik ve tahrikleriyle Balkanlar'da bir çok milli devlet kurmuşlardır. Ancak bu yeni devletlerin asırlardır aynı coğrafyayı paylaştıkları Türk ve Müslüman grupları, kendi toplumsal yapıları için tehlike olarak görmeleri, onlara karşı baskı uygulamalarını da beraberinde getirmiştir.

Balkan devletlerinin baskı politikasının amacı, bu coğrafyadaki Türk-Müslüman varlığının ortadan kalkması yönünde olmuştur. Bu baskılar çoğu zaman katliamlara kadar varmıştır. Buna karşılık Balkanlardaki Türk nüfusun hayatta kalabilmek için tek seçeneği, bu coğrafyadan kopup Anadolu'ya göçme fikri olmuştur. Neticede özellikle 1877-1878 Osmanlı Rus Harbi ve Balkan Savaşları ve sonrasında Balkanlardan Anadolu'ya büyük bir göç hareketi yaşanmıştır.¹⁶⁵ Bunun yanı sıra Yunan Hükümetinin finanse ettiği ve İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliğinin de desteklediği özel bir komisyon; savaş sırasında 1. Türk ordusuna

¹⁶⁴ Seçil Akgün, "Birkaç Amerikan Kaynağından Türk-Yunan Mübadelesi Sorunu", **Üçüncü Askeri Tarih Semineri (Türk-Yunan İlişkileri)**, Ankara, 1986, s.241

¹⁶⁵ Baskın Oran, **Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu**, s.76.

kumanda eden Alman Generali Liman Von Sanders'in tavsiyesi üzerine İtilaf Devletlerine gizlice yardım etmelerini önlemek için Anadolu'nun iç taraflarına yerleştirilen Hıristiyan nüfusun eski yerlerine getirilmesi ve iskanı işlerini üzerine almıştır.¹⁶⁶

Milli Mücadele döneminde ise o güne kadar Balkanlardan Anadolu'ya süregelen göç hareketinin tersine döndüğü görülmektedir. Bu gelişmedeki en etkin neden, Türk ordularının Yunan orduları karşısında gösterdiği başarıdır. Yunanistan'ın Anadolu'dan çekilmesi, bu topraklardaki Rumların Yunanistan'a göçmelerine sebep olmuştur. Bu göç hareketine paralel olarak Yunanistan da Türk-Müslüman unsurlara baskılarını arttırmış ve böylece, Yunanistan'a Rum nüfus yığılarken, Yunanistan'da yaşayan Türk-Müslüman unsurlar da, Türkiye'ye göçmeye başlamışlardır.¹⁶⁷ Bütün bu göçmenler iki ülkede de ekonomik, sosyal ve idari sorunları beraberinde getirmiştir.

Bu göç hareketleri, sadece göçmenler için değil, her iki devlet için de büyük problem teşkil etmiştir. Dolayısıyla hem Türkiye hem de Yunanistan bu soruna kalıcı bir çözüm bulma arayışına girmiştir. Bunun için en uygun ortam ise her bakımdan kalıcı bir barışın hedeflendiği Lozan Konferansı olmuştur.

Lozan Konferansı'na giden heyete azınlıklar konusunda değişimin esas tutulması yolunda talimat verilmiştir.¹⁶⁸ Türk heyeti bu konuda ilk olarak, konferansın toplanmasından önce Milletler Cemiyeti tarafından meseleyi araştırmak ve üzere görevlendirilmiş olan Norveçli Dr. Friedtjof Nansen'in hazırladığı raporlarla karşılaşmıştır. Nansen, nüfus hareketi sonucunda ortaya çıkan durumu incelemek üzere Yunanistan ve Türkiye'ye gitmiş ve yetkililerden bilgiler almış ve çözüm yolunun ne olabileceği konusunda düşünceler geliştirmiştir. Nansen'in ilk çözüm teklifi, Yunanistan'daki Müslümanlarla, Anadolu'daki Ortodoksların isteğe

---

¹⁶⁶ Alexander Anastasius Pallis, **Yunanların Anadolu Macerası (1915–1922)**, Çev: Orhan Azizoğlu, Yapı kredi Yayınları, İstanbul, 1995, s. 104.

¹⁶⁷ Kemal Arı, "Kurtuluş Savaşı'nın Bitiminde Türkiye Dışına Yönelik Göçler ve Sonuçları", **Beşinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri (Değişen Dünya Dengeleri İçinde Askeri ve Stratejik Açından Türkiye)**, C. I, Ankara, 1995, 496–504

¹⁶⁸ Tefik Bıyıkoğlu, **Trakya'da Milli Mücadele**, C.I., TTK Yayınları, Ankara, 1987, s. 470.

bağlı olarak değiş tokuşudur. Ancak İstanbul'da yaşayan Rumların bu uygulamanın dışında tutulması görüşündedir.¹⁶⁹

Nansen'in bu görüşü, Türkiye tarafından uygun görülmemiştir. İstanbul'daki Rumların değişim dışı tutulmasının kabul edilemeyeceğini bildiren Türk heyeti, Batı Trakya Türkleri'nin de değişim dışı tutulmasını istememiştir.¹⁷⁰ Bunun gerekçesi "Batı Trakya'daki Türklerin azınlık değil, çoğunluk olduğu, dolayısıyla çoğunluk olan bir kitlenin, bulunduğu yerden göçe zorlanmasının kabul edilemeyeceği" şeklinde açıklanmıştır.¹⁷¹

Buna karşılık Yunanistan özellikle Türk-Yunan Savaşı sonrasında Yunanistan topraklarında biriken nüfusa dikkat çekerek, ortaya çıkan yerleşim yeri ve barınma sorunlarını gündeme getirmiş ve bu sorunların önüne geçebilmek için 350.000 Türkün Anadolu'ya, Rumlardan boşalan yerlere gönderilmesini istemiştir.¹⁷²

İki ülkenin de itirazlarını dikkate alan Nansen, raporunu tekrar gözden geçirmiş ve yeni rapor azınlıklar meselesinin ele alındığı 1 Aralık 1922'de konferansta okunmuştur. Yeni raporda, mübadele uygulamasının göçmenler için çok iyi bir çözüm olacağı belirtilmiş ve göç meselesinin çözüme kavuşturulmaması halinde, harp sonrası ortaya çıkan ekonomik sıkıntıların daha da artacağı vurgulanmıştır.¹⁷³

Nüfus mübadelesinin bir an evvel sonuca bağlanması, bu olumsuzlukların önüne geçecektir. Türkiye, ayrılıp giden Rumlardan artakalan toprakları işlemek için gereken nüfusu sağlayabilecektir. Yunanistan'dan Müslümanların ayrılması, o sırada Yunanistan'ın çeşitli şehirleriyle kasabalarına sığınmış göçmenlere önemli ölçüde kendi gereksinimlerini kendi başlarına sağlama olanağı verecektir.

---

¹⁶⁹ Mübadele konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. H. Cevahir Kayam, "Lozan Barış Antlaşması'na Göre Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Konunun T.B.M.M.'de Görüşülmesi", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. IX, Sayı 27, Ankara, 1993, s. 581; Bilgi Küçükcan, "Lozan Barış Antlaşması'na Göre Türkiye ile Yunanistan Arasında Gerçekleştirilen Zorunlu Nüfus Değişiminde Türkiye'ye Gelen Göçmenlerin Sorunları", **Kocaeli Üniversitesi İktisadi Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı 2, Kocaeli Üniversitesi Yayınları, Kocaeli, 1998, s. 269.

¹⁷⁰ Aydemir, **a.g.e.**, s.237.

¹⁷¹ Akgün, **a.g.m.**, s. 248.

¹⁷² **A.e.**, s. 249.

¹⁷³ Meray, **Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler, Takım: 1, C: 1**, s. 116.

Nüfus mübadelesi meselesi, ziraat mevsiminin yaklaşması sebebiyle daha da önem arz etmekteydi. Çünkü Türkiye’de göç nedeniyle bazı köyler boşalmış, araziler ve tarım aletleri atıl kalmışken, Yunanistan’da da nüfusun artması sıkıntı doğurmuştu. Konunun hiç olmazsa bir kısmının Şubat sonundan önce, üç ay içinde sonuçlandırılması gerekliydi. Çünkü bu tarihten sonra, hem Türkiye hem de Yunanistan’ın tarım mevsimine yetişmesi mümkün olamazdı. Yunanistan’dan mübadele edilecekler Anadolu’daki boş köylere yerleştirilmeli ve böylece Yunanistan’da Rum göçmenleri yerleştirmek için fırsat bulabilirdi.¹⁷⁴

İşte bu gelişmeler sırasında da, 20 Kasım 1922’de Lozan Barış Konferansı toplanmış ve “Değişim Sorunu” Konferans’ın gündemine girmiştir. Bundan sonra da sorun, taraflar arasında büyük tartışmalara ve uzun görüşmelere yol açmıştır. Sonuçta Türkiye ile Yunanistan arasında 30 Ocak 1923’te “*Türk ve Rum Nüfus Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol*”¹⁷⁵ imzalanarak, bir bakıma çözümlenmiş ve bir formüle bağlanmıştır. Tamamı 19 maddeden oluşan ve yapılacak Barış Antlaşması’nın bir parçası sayılacak olan bu “Sözleşme”nin ilk iki maddesi şöyledir:¹⁷⁶

“Madde 1. Türk topraklarında yerleşmiş Rum Ortodoks dininden Türk uyruklar ile Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyruklarının, 1 Mayıs 1923 tarihinden başlayarak, zorunlu mübadelesine girilecektir. Bu kimselerden hiçbiri, Türk Hükümeti’nin izni olmadıkça Türkiye’ye, ya da Yunan Hükümeti’nin izni olmadıkça Yunanistan’a dönerek orada yerleşemeyecektir.

Madde 2. Birinci Maddede öngörülen Mübadele:

- a) *İstanbul’da oturan Rumları,*
- b) *Batı Trakya’da oturan Müslümanları kapsamayacaktır.”¹⁷⁷*

Değişime girecek kişilerin götüremedikleri taşınır mallar ile arkada bıraktıkları

¹⁷⁴ Meray, **Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler, Takım: 1, C: 1**, s. 123.

¹⁷⁵ Tam metin için bkz. Soysal, **a.g.e.**, ss. 177–183; Sözleşmenin tam metni için ayrıca bkz. Ek 3.

¹⁷⁶ Mübadele konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Stephen P. Ladas, **The Exchange of Minorities: Bulgaria, Greece and Turkey**, New York, 1932, s. 333; M. Murat Hatipoğlu, **Yakın Tarihte Türkiye ve Yunanistan (1923–1954)**, ss. 45–58.

¹⁷⁷ Sözleşmeye göre, 30 Ekim 1918’den önce İstanbul belediye sınırları içinde “yerleşmiş” (établi) sayılan Rumlarla, Batı Trakya’nın Türk halkı, bu değişimin dışında kalacaktır. Dr. Rıza Nur mübadeleden Batı Trakya Türk halkının değişim dışı tutulmasını bir kar olarak değerlendirmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Dr. Rıza Nur, **Hayat ve Hatıratım, C. III**, Altındağ Yayınları, İstanbul, 1968, s. 1010.

taşınmaz mallar Karma Komisyon tarafından tasfiye edilecek ve elde edilecek para, göçmenin terk ettiği ülkenin göçmenin gideceği ülkeye borcu olacaktır.

Mübadele uygulamasında, her iki halkın mülkiyet haklarına ve alacaklarına hiç bir zarar verilmeyecek, mübadele edilecek halklara mensup bir kimsenin hangi nedenle olursa olsun gidişine hiç bir engel çıkarılmayacaktır. Zanlı ya da suçu kesinleşmiş kişiler, kovuşturma yapan ülkenin makamlarınca göçmenin gideceği ülkenin makamlarına teslim edileceklerdir. Göçmenler, bırakıp gidecekleri ülkenin uyrukluğunu yitirecekler, vardıkları ülkenin topraklarına ayak bastıkları anda, bu ülkenin uyrukluğunu edinmiş sayılacaklardır. Göçmenler, her çeşit taşınır mallarını yanlarında götürme ya da bunları taşıtırmakta serbest olacaklar ve bu mallardan giriş-çıkış vergisi alınmayacaktır. Aynı zamanda, cami, tekke, medrese, kilise manastır, okul, hastane, dernek, birlik gibi tüzel kişiler ve başka kurumlar personellerini de kapsamak üzere, kendi topluluklarının taşınır mallarını serbestçe götürmeye, taşıtırmaya hak kazanmışlardır. Her iki ülke, karma komisyonun önerisi üzerine, taşıma işlerinde en geniş kolaylıkları sağlayacaktır. Taşınır malların tümünü ya da bir bölümünü yanlarında götüremeyecek olan göçmenler, bunları oldukları yerde bırakacak, bu durumda yerel makamlar, bu malların dökümünü ve değerini ilgili göçmenin gözleri önünde saptayacaktır. Göçmenin bırakacağı taşınır malların dökümünü ve değerini gösteren tutanaklar dört nüsha olarak düzenlenecek, bunlardan biri yerel makamlarca saklanacak, ikincisi karma komisyona sunulacak, üçüncüsü gidilecek ülkenin hükümetine, dördüncüsü de göçmenin kendisine verilecektir.

Sözleşmede dikkat çeken ilk konu mübadelenin Türk ve Rum halklarının karşılıklı göçünün isteğe bağlı değil, zorunlu olmasıdır. Bu durum insan ve mülkiyet hakları açısından uygun olmayan bir durum olarak değerlendirilebilir. Ancak mübadelenin yürütülmesini sağlayacak ilke, kuram, kuruluş ve yöntemler, gereklilik ve zorunluluk temeli üzerinde biçimlenmiştir. Daha açık bir ifadeyle, bu tarihsel gelişmelerin ve uzantıların ortaya çıkardığı bir sonuçtur. Zorunlu göçün, kişiye yüklediği psikolojik, toplumsal ve hatta ekonomik yük, diğer sorunları gölgede bırakacak ölçüde büyüktür. Göçün zorunlu oluşu, konuyu hem kuramda, hem de uygulamada ayrıntılardan ve değişik sorunlardan arındırıp sade ve kesin bir niteliğe

büründürmüştür. Böylece, türlü zorluklar getirmiş olmasına karşın, bu nitelik göçü kolaylaştırmış ve uygulamayı hızlandırmıştır.

Sözleşme ile Türkiye ve Yunanistan, Türkiye’de kalan Rumlarla, Yunanistan sınırları içinde kalan Müslümanların değişimine ve bu değişimin 1 Mayıs 1923 tarihinden itibaren, yani Lozan’da barış antlaşmasının düzenlenmesini beklemeden başlamasına karar vermişlerdir.¹⁷⁸ Öte yandan, Sözleşme’nin 11. maddesine göre, belirtilen nüfus değişimini sağlamak üzere, bir Uluslararası Karma Komisyon kurulmuştur. Komisyon, Türk ve Yunanlı üyeler ile 1914–1918 Savaşı’na katılmamış devletlerin uyrukları arasında Milletler Cemiyeti tarafından seçilerek üç üyeden oluşmuştur ve bir tarafsız başkanı vardır.

Komisyon 7 Ekim 1923’ten itibaren çalışmalarına başlamıştır. Komisyon, 4’ü Türk, 4’ü Yunanlı ve 3’ü de tarafsız olmak üzere 11 üyeden meydana gelmiştir. Ancak ilk andan itibaren, Sözleşmede yer alan İstanbul’da “yerleşmiş (établi)” ifadesi, Komisyonun Türk ve Yunan üyeleri tarafından farklı yorumlandığından, arada anlaşmazlık çıkmıştır. Türk üyeleri, İstanbul’da 30 Ekim 1918’den önce “yerleşmiş” bulunan kimselerin Türk kanunlarına göre saptanmasının gerektiğini öne sürmüşlerdir. Buna karşılık, İstanbul’da daha çok Rum’un kalmasını isteyen Yunanlı üyeler ise, Sözleşmede Türk ve Yunan kanunlarına bu hususta bir atıf yapılmadığını, bu bakımdan 30 Ekim 1918’den önce her ne şekilde olursa olsun İstanbul’da bulunan Rum’un “yerleşmiş (établi)” sayılması gerektiğini belirtmişlerdir.

Karma Komisyonun bu konuda bir çözüme ulaşamaması üzerine, anlaşmazlık, Milletler Cemiyeti’nin tavsiyesi ile La Haye Daimi Adalet Divanı’na sevk edilmiştir. Fakat Divanın, 21 Şubat 1925’te, “yerleşmiş” ifadesi hakkında yaptığı yorum da Yunanistan’ınki ile aynı olmuştur. Bir başka deyişle, “yerleşmiş” sayılabilmek için uzun süredir 1912 yasasında belirtilen İstanbul sınırları içinde yaşıyor olmak, 30 Ekim 1918 tarihinden önce başka bir bölgeden uzun süre kalmak amacıyla belirlenen bölgeye gelmiş olmak gerekmektedir. Ancak bu öneri

---

¹⁷⁸ Bu esnada Yunan makamlarının ortaya koyduğu resmi rakamlara göre Batı Trakya’nın 200.000’lik nüfusunun 120.000’i Türk, 34.000’i Rum idi. Rakamlar hakkında bilgi için bkz. Mısıroğlu, **a.g.e.**, C. 2, s. 242.

anlaşmazlığı giderememiş, bu durumla da Türk Yunan ilişkilerinde gerginlik yaşanmıştır.

Bu göç hareketinin sonunda, yaklaşık 1.700.000 insan mübadeleye tabi tutulmuştur. Bu sayının 1.200.000'ini Anadolu'dan Yunanistan'a giden İstanbul dışındaki Türkiye uyruklu Ortodoks Rumlar; 500.000'ini de, Yunanistan'dan Türkiye'ye gelen Batı Trakya dışındaki Yunanistan uyruklu Müslümanlar oluşturmaktadır.¹⁷⁹

2.2.1.2.4. 1926 Atina, 1930 Ankara ve 1933 Ankara Anlaşmaları

Yunanistan, mübadillerin yanı sıra, 1922 yılı öncesinde ve sonrasında ülkesine gelen göçmenlerin yerleştirilmesiyle ilgili çeşitli önlemler almıştır. Bu arada Yunanistan'dan Türkiye'ye gelen Türklerin yerlerini anlaşmaya aykırı olarak Rum göçmenlere vermeye başlamıştır. Burada amacı Batı Trakya bölgesini "Helenleştirmek"tir. İşte bu gelişmeler çerçevesinde, mübadele sözleşmesinin özellikle mülkiyetlerle ilgili hükümleri etkisiz kalmıştır. Çünkü yerleştirilen Rumlar, Türklerin ev ve arazilerini işgal etmişlerdir. Bunun üzerine 1926'da Atina'da toplanan iki ülke temsilcileri 1 Aralık'ta, "*Atina İtilafnamesi*" denilen bir anlaşmaya varmışlardır.¹⁸⁰

Anlaşmanın 9. maddesine göre, Batı Trakya köy ve kentlerindeki mülkler bir ay içinde sahiplerine geri verilecektir. 10. maddesi, Lozan Antlaşmasının yürürlüğe girmesinden önce veya sonra Batı Trakya'daki Müslüman mülkleri ile ilgili olarak alınmış bütün "istisnai" karar ve önlemlerin kaldırılmasını öngörmekte, 11. madde ise kamulaştırılan malların geri verilmesi hükmünü getirmektedir.

1926 Anlaşması'ndan sonra iki ülke arasında gerginlik de giderek artmıştır. Ancak Venizelos'un 1928'de tekrar iktidara geçmesiyle, takındığı ılımlı tutum sayesinde, Ankara da dostluk yanlısı bir tutum sergilemiş ve değişimden çıkan

¹⁷⁹ Kemal Arı, **Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göçler (1923–1925)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995, s. 8., Pallis, a.g.e., s.104.

¹⁸⁰ <http://www.batitrakyalilar.com/dev/kronoloji/duzenleyen.asp>

sorunların artık kesin bir çözüme ulaşması için 10 Haziran 1930'da “*Ankara Mukavelenamesi*” imzalanmıştır.¹⁸¹

Türkiye ile Yunanistan arasında uzun yıllar sıkıntı olarak kalan “*établi*” sorunu kesin çözümünüyle ilgili son anlaşma, Karma Komisyon'un kaldırılmasına ilişkin olarak 9 Aralık 1933 tarihinde Ankara'da yapılmıştır. Bu anlaşmanın Batı Trakya için önem teşkil eden 2. maddesine göre, değişime giren ya da dönüş hakkından yoksun olan kişilere ait oldukları saptansa bile, Karma Komisyonun dağılmasından sonra, Yunanistan'da oturan kişilerin 10 Haziran 1930 tarihinden önce Yunan hükümeti tarafından fiilen işgal edilmemiş olan malları hakkında hiçbir önlem ya da sınırlayıcı işlem getirilmeyecektir.

3. YUNANİSTAN'IN BATI TRAKYA MÜSLÜMAN TÜRK AZINLIĞA BAKIŞ AÇISI VE UYGULAMALARI

Yunanistan'da Arnavutlar, Makedonlar, Ulahlar, Pomaklar ve Müslüman Türk azınlığı ana azınlıklar olarak kabul edilmektedir.¹⁸² Müslüman Türk azınlığı Yunanistan'daki azınlıkların en önemlisidir. Bu azınlık özellikle 1967'den bu yana Yunanistan'ın kendisine ayrımcı bir uygulama yaptığını dile getirmektedir. Bu ifadelere göre, Yunanistan gerek çok taraflı ve gerekse uluslararası ikili anlaşmalarla azınlık haklarını sürekli olarak ihlal ettiği gibi, Yunan anayasası ve yasalarından doğan insan ve yurttaş haklarını da azınlık mensuplarına uygulamaktan kaçınarak ayırım yapmaktadır. Buna göre Yunanistan azınlık hakları ihlallerini iki şekilde yapmaktadır.¹⁸³ Birincisi uluslararası anlaşmalarla tanınmış birtakım hakların uygulanması reddetmektedir. İkincisi, Yunan yasaları ayrımcı, tek yönlü ve azınlıkları hedef alarak uygulama yapmaktadır. Yunanistan her iki iddiayı da reddetmektedir.

İki devlet arasında 1930'ların başından 1960'ların başına kadar dış etkenlerden kaynaklı bir işbirliği dönemi yaşanmıştır. Yunanistan'ın Türkiye'ye karşı

---

¹⁸¹ <http://www.batitrakyalilar.com/dev/kronoloji/duzenleyen.asp>

¹⁸² Ayrıntılı bilgi için bkz. Richard Clogg, **Minorities in Greece Aspect of a Plural Society**, Hurst&Company, London, 2002.

¹⁸³ Stefanos Yerasimos, **a.g.e.**, s.36.

olumsuz tutumunu değiştirmesiyle son bir asırdır ilk kez Türk-Yunan dostluğundan söz edilmeye başlanmıştır. Aslında iki tarafı birbirine yaklaştıran gelişmeler, özellikle 1929 dünya ekonomik buhranından dolayı Avrupa’da yaşananlardır. 1920’lerin barışçı ve silahsızlanma söylemi yerini sınır değişikliği isteklerine ve silahlanma yarışına bırakmıştır. Böyle bir ortamda Bulgaristan da Balkanlar’da birtakım değişiklikler yapılması gerektiği üzerinde durmaya başlamış ve Batı Trakya’dan dolayı bu ortam Yunanistan’ı ilgilendirir hale gelmiştir. Ayrıca İtalya’nın 1930’a kadar Türkiye ile Yunanistan’ı içine alan bir Akdeniz Paktı kurma çabası içine girmesi iki ülkeyi rahatsız etmiş ve bu iki ülkeyi birbirine yakınlılaştırmıştır. Dahası o sıralarda iç çalkantılar yaşayan Yunanistan Türkiye ile rekabet edecek durumda değildir. Bu konjonktürde Venizelos da bir anda Türk dostluğundan bahseder olmuştur. Böylece etabli sorunu tamamen halledilebilmiş ve taraflar arasında ikili ilişkileri geliştiren birtakım antlaşmaları imzalanmıştır.¹⁸⁴

1930’lu yıllarda, iki savaş arası bu dönemde, Türkiye ile Yunanistan’ın hem ikili antlaşmalarda hem de 1934 Balkan Paktı çerçevesinde taraflar arasında güvenlik konusunda da bir görüş birliği sağlanmış ve dostluk atmosferinin doğmasıyla da bu olumlu hava Batı Trakya Türkleri’nin hayatına bazı tehditler ve kısıtlamalar dışında olumlu yönde yansımış ve eğitimden dinsel kurumlara kadar, şikayet yol açacak önemli bir sorun yaşanmamıştır. Bu durum İkinci Dünya Savaşı’na olağandışı ortamında da devam ettiyse de, bölge bilindiği gibi Alman denetiminde Bulgar işgaline uğramış, Türkler de en az Yunanlılar kadar zor günler yařamıřtır¹⁸⁵; daha da önemlisi, Türkiye işgal altında zayıf duruma düşen Yunanistan’ın bu durumunu istismar etmemiş, bölgede yaşanan kaosu fırsat bilip Batı Trakya’ya yönelik herhangi bir girişimde bulunmamış ve komşusu Yunanistan’ın toprak bütünlüğüne saygı göstermiştir.

Yunanistan, İkinci Dünya Savaşından sonra Truman Doktrini (1947) ve Marshall Planı (1948) çerçevesinde önemli ölçüde ABD yardımı almış; Sovyet tehdidine karşı 1949’da kurulan NATO’ya Türkiye ile beraber 1952’de üye olmuştur. Bir bakıma bölgesel kader birliği eden iki ülke arasındaki ilişkiler de bir süre daha

¹⁸⁴ Der. Mehmet Gönlübol, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, Genişletilmiş 7. baskı, Alkım Kitabevi Yayınları, Ankara, 1989, ss. 68–69.

¹⁸⁵ Türk Yunan yakınlılaşması için bkz. Soysal, **a.g.e.**, ss. 125–226.

ılımlı bir havada seyretmiştir. Ancak 1954'ten itibaren Kıbrıs meselesi Türk-Yunan münasebetlerini gerginleştirmeye başlayınca Kıbrıs'ta olduğu gibi Batı Trakya'da da bir Türk kitlesinin bulunmasını kendisi bakımından tehlikeli bulan Yunanistan, Batı Trakya'daki Türk varlığını eritmek için çeşitli yollara başvurarak bu yönde uygulamakta olduğu sindirme ve eritme politikalarına ivme kazandırmıştır. Bu uygulamalar Lozan Antlaşması'nın ihlali olduğu için Batı Trakya meselesi sık sık Türk-Yunan ilişkilerinde gerginlik sebebi olmuştur.¹⁸⁶

1963'e kadar ilişkilerin dostluk havasında sürmesine bağlı olarak Batı Trakya Türkleri de rahat bir nefes almışlardır. 1963'ten sonra Kıbrıs olaylarının yeniden alevlenmesiyle sıkıntılı bir döneme girilerek bir daha geri dönüşü olmayan baskılara, ayrımcılık politikalarına ve Türk azınlığının statüsünü ihlal eden uygulamalara maruz kalmışlardır.

Kıbrıs sorununun Batı Trakya Türkleri üzerindeki olumsuz etkisi 1974'e kadar devam etmiştir. 1974'te Kıbrıs'a Türk müdahalesinden sonra - ki bu olay Yunanistan'da cuntanın devrilmesine ve cumhuriyetin kurulmasına yol açmıştır - Yunanistan Batı'yla ilişkilerini bozma pahasına NATO'nun askeri kanadından çıkmış, bunun sağladığı rahatlıkla da Türkiye'ye ve tabii ki Batı Trakya Türklüğüne karşı sürekli taciz içeren bir politika izlemeye başlamıştır. 1974 Kıbrıs Barış Harekatı ve arkasından Cunta askeri yönetiminin sona ermesi ile Yunanistan'a gelen demokratik idare ilk başta Türk azınlığının durumunu düzeltecek gibi görünmüşse de durum hiç de böyle olmamıştır. Türkiye'nin Kıbrıs'a asker çıkarması dünyada şok etkisi yapmıştır. Özellikle Yunanistan'da Kıbrıs Sendromu oluşmuştur. Bu olayla Batı Trakya Türkleri, bundan sonra kolay kolay düzelmeyecek sıkıntılı bir döneme girmişlerdir. Yunan hükümetinin baskılarına dayanamayan Türk azınlık çareyi malını mülkünü yok pahasına satarak Türkiye'ye göç etmekte bulmuştur. Bundan sonra Yunanistan Batı Trakya'da asimilasyon ve göç ettirmeyi amaç edinen bir politika izlemeye başlamıştır.¹⁸⁷

---

¹⁸⁶ Fahir Armağanoğlu, **Batı Trakya**, Alkım Yayınları, İstanbul, 1982, s. 271.

¹⁸⁷ Hülya Emin, "Batı Trakya'da Türk Varlığı", **Balkanlar'da Türk Kültürünün Dünü-Bugünü-Yarını Uluslararası Sempozyumu**, Bursa, 2002, s. 160.

1982 ve sonrasında Batı Trakya Türkleri haklarını daha örgütlü ve bilinçli olarak arama eğilimine girmişlerdir. Yaşlanan Yunan nüfusu dolayısıyla Avrupa'nın güvenliği açısından Yunanistan, homojen bir millet oluşturma gayreti içersindedir. Batı Trakya'nın da jeopolitik konumu nedeniyle ki bir gün, Batı Trakya Türkleri'nin Türkiye ile birleşeceği korkusu hakimdir. Yunanistan, azınlıkları, dış bağlantıları nedeniyle içteki düşmanlar olarak görmekte ve bu olguyu sürekli canlı tutmaktadır.¹⁸⁸ Yunanistan tek uluslu, tek kültürlü millet olma iddiasının arkasında Yunan Megali İdea'sını aramak gerekmektedir. Bu, kuruluşundan beri evrensel bir Yunan kimliği oluşturma amacının bir sonucudur.¹⁸⁹

O günden bugüne Batı Trakya'da şüphesiz çok şey değişmiştir, ancak değişimin yurttaşlık hakları olarak tanımlayabileceğimiz negatif haklar alanıyla sınırlı kaldığının, azınlık hakları alanında yani pozitif haklar alanında tam manasıyla bir gelişmenin gerçekleşemediğinin altını çizmemiz gerekir. Yunanistan'ın Batı Trakya Türkleri üzerindeki ihlal söz konusu olan baskı ve uygulamaları detaylı olarak bölümler halinde incelenecektir.

3.1. Eğitim Sorunu

Batı Trakya'daki Azınlık Okulları, Türkiye ile Yunanistan arasında akdedilen antlaşmalar gereği Yunan Devletinin mülkiyetinde değildir. Okullar azınlığın kendisi tarafında seçilen encümenler tarafından yönetilmekte, öğretmenlerin maaşları vakıf gelirlerinden karşılanmakta, yetmediği takdirde veliler tarafından ödenmektedir. Bunların hepsine Yunan Devleti tek taraflı olarak son vermiştir.

Batı Trakya Türklerine yaşadıkları ülkenin vatandaşlık hakları ile birlikte ikili ve uluslararası antlaşmalarla bazı özel haklar tanınmıştır. Yunanistan'da yaşayan Batı Trakya Türk Azınlığı için bu haklar birçok antlaşma ile teoride geçerli, fakat pratikte geçersizdir. Yunanistan bir taraftan yükümlülüklerini yerine getirmemekte ve Batı Trakya'daki Türk toplumunu asimile etme ve burada yaşayan insanları göçe

---

¹⁸⁸ Osman Metin Öztürk, "Batı Trakya'da Muhtemel Çözümler", **Milletten Azınlığa Yolculuk Dünü-Bugünü-Geleceği İle Batı Trakya Türklüğü**, Haz., Mustafa Kahramanyol, ATO-Türk Ocakları Genel Merkezi Yayınları, Ankara, 2003, s. 44

¹⁸⁹ Damla Aras, "Yunanistan'daki Slav-Makedon Azınlığı ve Sorunları", **Makedonya Sorunu Düünden Bugüne**, Der., M. Murat Hatipoğlu, ASAM Yayınları, Ankara, 2002, s. 95.

zorlamaya çalışırken bir yandan da kültürel varlıklarını yok edici çeşitli baskılar uygulamaktadır. Bu sebeple Yunanistan, asimilasyon için en güçlü silah olan eğitim kurumlarını kullanmaktadır.¹⁹⁰

Eğitimin topluma yeniden can vermesi, onu tazelemesi gibi vazgeçilmez bir işlevi vardır. Bu işlevi tanınmayan toplum var olma çizgisinin altına düşer. Bir toplumu dejenere etmenin en kestirme yolu, toplumun ilim, kültür kaynaklarını ve eğitim yuvalarını yozlaştırmaktan geçer. Bugün okul ve eğitim açısından Batı Trakya gencinin durumuna baktığımızda planlı ve programlı bir dejenerasyon hareketinin uygulanmakta olduğunu görmekteyiz.¹⁹¹ Sonuç itibariyle Yunanistan, Batı Trakya Türklerinin azınlık olarak ayakta kalabilmesinde eğitimin büyük rol oynadığını iyi bilmektedir. Bu sebepten ötürü de Batı Trakya Türk toplumunu çağdaş eğitim imkanlarından mahrum bırakmakta, Türk eğitim kurumları üzerinde uyguladığı baskılarla buraları neredeyse işlemez hale getirmekte ve azınlığın milli kimliğini uzun vadede eritecek bir eğitim politikası takip etmektedir.

Yunanistan'ın amaçlarından biri Türk azınlığının gelişmesini önlemek olduğundan, antlaşma ve kanunlarla garanti altına alınan Türk azınlığın okul ve vakıf hakları, Yunan idaresi tarafından sürekli baskı altında tutulmuştur. 1967'de Yunanistan'da, demokrasi yerine cunta hakim olunca, Türk azınlığa karşı yürütülen siyaset değişerek sertleşmiştir. Kıbrıs bunalımına paralel olarak ise sertleşerek baskılar devam etmiştir. Hatta 1974'te cuntanın devrilmesine rağmen Batı Trakya politikası aynı kalmıştır.

Bunun yanı sıra coğrafi olarak sınırlandırılmış olan ve sadece Batı Trakya'da yaşayan Türk azınlık mensuplarına tanınmış olan anadilinde eğitim bölgede bulunan ilkokulların yanı sıra, Gümölcine ve İskeçe'de faaliyet gösteren birer azınlık ortaokulu ve lisesi ile altı yıllık eğitim veren birer medresede yürütülmektedir. Eğitim bölgedeki iki dilli azınlık okullarında verilmektedir. Bu okullarda dersler hem Türkçe hem de Yunanca olarak yapılmaktadır ve okuma yazma eş zamanlı olarak her iki dilde verilmektedir. Önceleri özerk olan bu okullar yıllar içinde çıkarılan

---

¹⁹⁰ Mehmet Hakses, "Batı Trakya'da Anaokulları", **Batı Trakya'nın Sesi Dergisi**, Sayı: 3, İstanbul, 1988, s. 5.

¹⁹¹ H. Hüsni Cırılı, **Cumhuriyet Döneminde Eğitim**, Öncü Yayınları, İstanbul, 1983, s. 261.

yasalarla bu niteliğini bugün yitirmiştir. Bölgede yaşayan Türkler çocuklarını iki dilli azınlık okullarına ya da sadece Yunanca eğitim veren devlet okullarına gönderebilmektedirler.

1970'li yıllarda, 115'i İskeçe, 147'si Gümülcine ve 17'si Dedeğaç vilayetlerinde olmak üzere, Batı Trakya'da Türklere' ait 279 ilkokul vardır.¹⁹² 1990'lı yıllarda ise Türklere ait 241 ilkokul ve sadece 2 orta dereceli okul kalmıştır. Azınlık öğretmenleri sözleşmeli çalıştırılmakta ve basit bir bahane ile valiler tarafından görevlerinden uzaklaştırılmaktadır. Ancak Selanik Pedagoji Akademisi mezunları daimi öğretmen statüsünde olup, maaşlarını Yunan Devleti'nden almakta ve genelde Yunan müfettişlerinin talimatı doğrultusunda hareket etmektedir.

İlkokullarda 12.000'i aşkın öğrenci okumaktadır. Fakat Yunan makamlarının kasıtlı uygulamalarından dolayı, Türk çocuklarının eğitim-öğretiminde birçok mesele ile karşı karşıya kalınmaktadır. Örneğin, Türkiye ile Yunanistan arasında yapılan kültür protokolleri gereğince, Türk okullarına verilmesi gereken Türkçe yazılmış ders kitapları 1966 yılından itibaren yerlerine ulaştırılmamakta, Türkiye'den öğretmenlerin gitmesine müsaade edilmemekte, derslerin boş geçmesine rağmen öğretmenlerin tayinleri yapılmamakta, okullara gereken ders araç-gereçleri sağlanmamakta, eğitim-öğretim ve sağlık şartlarına uygun okul binaları tahsis edilmemektedir.¹⁹³

Ayrıca ilkokullardan mezun olan Türk çocuklarının Yunan okullarına gitmelerinin zorlanması için orta dereceli okulların açılmasına müsaade edilmemektedir. Türk okullarında Sağlık Bilgisi, Tarih ve Coğrafya dersleri bile Yunanca okutulmakta ve her geçen gün Türkçe okutulan derslerin oranı azaltılmaktadır.¹⁹⁴ Şöyle ki, 20 yıl önce % 80 olan Türkçe okutulan derslerin oranı, % 20'nin altına düşürülmüş, buna karşılık Yunanca dersler % 80'in üzerine çıkarılmıştır.¹⁹⁵

---

¹⁹² Cengiz Orhonlu, "Yunanistan Türkleri", **Türk Dünyası El Kitabı**, Ankara, 1976, s. 1103.

¹⁹³ "Batı Trakya Türkleri Eğitim Raporu", **Batı Trakya'nın Sesi**, Yıl: 1, Sayı: 4, İstanbul Mayıs-Haziran 1988, s. 31.

¹⁹⁴ Eren, **a.g.e.**, ss. 20-21

¹⁹⁵ Uluslararası İlişkiler Ajansı, **a.g.e.**, s. 58

Buna ilaveten 1980'den itibaren Yunan üniversitelerine Türklerin kabul edilmemesi dikkat çekici bir husustur. Gümölcine'de, Türklerden kamulaştırılan topraklar üzerinde kurulan Dimokriton Üniversitesi'nde bile herhangi bir Türk öğrenci okuyamamaktadır.¹⁹⁶ Türkiye'deki üniversitelerde okuyan Batı Trakyalı öğrencilerin Yunanistan'daki üniversitelere nakli dahi kabul edilmemektedir.

AB üyesi Yunanistan'ın taraf olduğu uluslararası antlaşmalarla statüsü ve varlığı belirlenmiş azınlığın iki dilli (Türkçe ve Yunanca) kreş, anaokulu, ilköğretim, lise açmasına izin vermemektedir. Yunanistan uyruğundaki Batı Trakyalı Müslüman Türkler hukuken azınlık statüsünde oldukları Yunanistan'da kendi ana dillerinde eğitim ve öğrenim imkanlarından bilinçli ve sistematik bir biçimde mahrum bırakılmaktadırlar.

3.1.1. Eğitim ve Öğretim Hususundaki Düzenlemeler

Batı Trakya Müslüman Türk azınlığının eğitimi konusunda bugün geçerli olan en eski uluslararası metin *1913 Atina Antlaşması*'dir. Bu antlaşmanın 3 Numaralı Protokol, 15. maddesi ile Yunanistan, Müslüman özel okullarını tanımakta, bunların gelir kaynaklarına saygı gösterileceğini ve buralarda eğitimin Türkçe yapılacağı hükmünü getirmektedir. 15.maddenin ayrıntısı şu şekildedir: "Müslüman özel okulları ve bu arada, Selanik'teki Mithat Pasa Sanat ve Meslek Okulu tanınacak ve bunların gereksinimlerini karşılamak için baştan beri ellerinde bulundurdukları gelir kaynaklarına saygı gösterilecektir." 1913 Atina Antlaşması'nın eğitimle alakalı maddelerinde, Müslüman okulların gelir kaynaklarına saygı gösterileceği ve Yunanca mecburi eğitim dilinin Türkçe olacağı belirtilmesine rağmen antlaşmanın tam tersine olduğu görülmektedir. Batı Trakya'da eğitim-öğretim kurumlarının en başta gelen gelir kaynakları vakıflar, halktan toplanan paralar ve hibe edilen mahsullerdir.

1980'de bu antlaşmanın statüsü değiştirilmiş ve normal cemiyet statüsüne indirilmiştir. Yeni çıkan kanun vakıfların kontrolünün müftülüklerden Rum valilere devretmekte ve şehirlerdeki vakıflarının merkezi yönelimini küçük birimlere

---

¹⁹⁶ Sarımay, a.g.e., s. 259

ayırarak, heyet seçiminde Rum valilere yetkiler vermektedir. Böylece yıllardan beri okulları ayakta tutan en önemli gelir kaynağı Rum valilerin inisiyatifine bırakılmakta ve böylece eğitim-öğretim faaliyetine Batı Trakya Türklerinin önüne Yunan Hükümet politik bir engel daha koymuş olmaktadır.

Bütün bunlardan anlaşılacağı gibi Yunan Hükümeti'nin "vatandaşları durumundaki" Türk azınlığına karşı eğitim-öğretim konusunda ciddi engellemeler yaptığı görülmektedir. Karakteristik olarak doğrudan müdahale yerine yukarıda açıklandığı gibi "gelir kaynaklarını" kurutarak, söz konusu faaliyetleri kısıtlamak, yok etmek istemektedir.¹⁹⁷

Eğitim konusunda diğer bir düzenleme *1920 Yunan Sevri*'dir. Antlaşmanın 8. ve 9. Maddeleri de, azınlıkların eğitimi ile ilgili hükümler getirmektedir. Antlaşmanın 8.maddesi; Irk, din ve din bakımından farklı olan azınlıklara, harcamaları kendilerine ait olmak üzere, dini ve toplumsal kurumlar ve okullar kurma, işletme ve denetleme hakkını vermekte, burada kendi kültürlerini kullanma imkanı sağlamaktadır.

Batı Trakya Türkleri daha sonra Lozan Antlaşması'nın 41. maddesi çerçevesinde, kendi ana dillerinde eğitim yapmak, okullar açmak, dini ibadette bulunabilmek, hayır, dini ve içtimai kurumlar kurmak, bunları yönetmek ve denetlemek hakkını elde etmişlerdir. Bu hüküm Yunan Sevri'nin 8. ve 9. maddelerini teyit eder niteliktedir. Şöyle ki antlaşma tarihleri farklı olmasına rağmen Yunan yönetimi yürürlükte olan antlaşma metnine bağlı kalmaksızın keyfi uygulamalarına devam etmiştir. Bunun sonucunda problemleri çözmek için yeni antlaşmalar yapılması gereği duyulmuştur. Bu şunu göstermektedir; Yunan yönetimi için antlaşma o kadar önemli değildir. Mühim olan uygulamalar ve özellikle icraatın antlaşmalara uygun olup olmadığının denetlenebilmesidir.

Bu antlaşmaların yanı sıra çeşitli kanunlarla da eğitim konusunda düzenlemeler yapılmıştır. Türk azınlığının vakıf, müftülük ve eğitimiyle ilgili ilk Yunan Kanunu, 3 Temmuz 1920 tarihinde, *2345 sayılı kanun* ile düzenlenmiştir.

---

¹⁹⁷ Adil Özgüç, **Batı Trakya Türkleri**, İstanbul , 1974, s. 24.

Bununla Türk azınlığına okul açma, bu okulları yönetme, öğretmenleri atama, vakıf gelirlerini azınlık eğitime tahsis etme, vakıfları cemaat idare heyetlerince yönetme, müftüleri ve cemaat yöneticilerini seçme hakları verilmiştir.¹⁹⁸ Batı Trakya azınlığının eğitimini ilgilendiren ilk Yunan yasası 1920 yılında çıkarılan 2345/1920 sayılı “Müftüler ve Başmüftü” Seçimiyle İslam Cemaatlerine ait Evkaf Gelirlerinin Yönetilmesine İlişkin Yasa”dır. Bu yasanın 12. maddesi, vakıf gelirlerinin cemaat yönetim kurullarınca ne biçimde harcanacağını anlatırken, 4. paragrafta, diğer cemaat gereksinimleri yanı sıra çeşitli eğitim harcamalarının da buradan karşılanacağı hükmünü getirmiştir. Aynı paragrafın ikinci bendi, cemaate ait Müslüman okullarının yönetilmesi ile buralarda görev alacak öğretmenlerin vb. atanması ve görevden alınması yetkisini, söz konusu cemaat yönetim kurullarına vermektedir. Fakat gerekli resmi işlem yapılmamış ve yasanın bu hükümleri uygulamaya konulmamıştır. Yasada sözü edilen Başmüftülük hiçbir zaman kurulmamış, yasanın çıkış tarihinden başlayarak 29 yıl boyunca da cemaat seçimleri yapılmamıştır. Cemaat kurulları Yunan hükümeti tarafından atanmıştır. Sonunda, 16 Haziran ve 28 Eylül 1949 tarihlerini taşıyan iki Kral İradesi ile cemaat yönetim kurullarının üç yılda bir yapılan seçimlerle işbaşına gelmeleri sağlanabilmiştir.¹⁹⁹

1950’lili yıllarda Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkilerinde dostane bir hava göze çarpmaktadır. 20 Nisan 1951 tarihinde imzalanan *Kültür Anlaşmasıyla*²⁰⁰ da olumlu adımlar atılmıştır. Antlaşmanın 4.ve 5. maddeleri; üniversite ve ilmi enstitülerin kayıt vesaire ücretleri, araştırma ve öğrenim için burs verilmesi konularını kapsamaktadır. 12. maddesi; her iki memleketin kültürlerinin daha iyi tanınmasını sağlamak amacıyla tiyatro, kitap, sergi, konferans, konser, radyo, film ve plak gibi araçların temininde birbirlerine karşılıklı yardım yapmayı öngörmektedir. Madde 13’te; iki memleketin fazla parçalarına sahip buldukları eski eserler ile müze eşyalarının mübadelesi, tarihi eserlerin ve belgelerin tamiri, onarımı, bakımı,

---

¹⁹⁸ Sarımay, “Batı Trakya Örneği ve Kıbrıs Gerçeği”, s. 258.

¹⁹⁹ Baskın Oran, **Türk Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu**, s. 118.

²⁰⁰ “Federation of Western Thrace Turks in Europe”, **OSCE: Human Dimension Implementation Meeting**, Warsaw, 28 September–10 October 2008, http://www.osce.org/documents/odihr/2008/10/33695_en.pdf

gerektiğinde işbirliğini gerektirir. 14. maddesinde ise okul kitaplarında yapılan yanlışların düzeltilmesi öngörülmüştür.²⁰¹

1954 yılında da, “*Mareşal Papagos Kanunu*” diye anılan 3065/1954 sayılı “*Batı Trakya'daki Temel Eğitim alanındaki Türk okullarının kuruluşu, işleyişi hakkında ve bunların denetlenmesi ile Batı Trakya'daki Türk Okulları Müfettişlerine dair*” kararname çıkarılmıştır. Azınlık ilkokullarının işleyişini, kuruluşunu, idari yapılarını ve öğretmenlerin atanmasını düzenleyen ve azınlık okullarını resmi olarak “*Türk*” okulları olarak niteleyen ilk hukuk metin özelliği taşımaktadır. Aynı zamanda bu tanımlamayı kullanan son metin olmuştur. Bu yasa ile okullara ve çeşitli kuruluşlara “Müslüman” yerine “Türk” adlı ve sıfatlı tabelalar asılmaya başlanmış ve bu uygulamanın Yunanistan devleti tarafından verilen talimatlarla devreye sokulması önemli adımlar olmuştur.²⁰²

Bu dostça ilişkiler 1955 yılında Türkiye’de patlak veren 6–7 Eylül olaylarından fazla etkilenmemiştir. Ancak Kıbrıs’ta yaşanan gelişmeler gitgide ilişkileri kötü bir dönemece sokmuştur.

Albaylar Cuntası döneminde 1972 yılında çıkarılan bir sonraki kapsamlı düzenleme “*Batı Trakya'daki Azınlığın Eğitimi ile ilgili 3065/1954 sayılı kararnamenin kimi maddelerini yeniden düzenleyen, değiştiren*” 1109/1972 sayılı kanun hükmünde kararnamedir. Yeni yasa “*Türk Okulları*” adını resmen bırakarak “*Azınlık Okulu*” tanımlamasını benimsemektedir. 1260/1972 sayılı kanunla da şehir, köy vb. yerlerin haberleşme, yazışma, basın ve teşkilatlarda Türkçe adların kullanılması yasaklanmıştır. Uymayanlar, para veya hapis cezası gibi yollarla caydırılmaya çalışılmıştır.²⁰³ Bu hüküm de açıkça göstermektedir ki baştan beri burada ileri sürülen tezin yani Yunan idaresinin Türk Azınlığına karşı baskı ve asimilasyon uygulaması hususunu tartışmasız bir biçimde ortaya koymaktadır.

---

²⁰¹ Ethem Cebecioğlu, **Batı Trakya Türklerinin Yaşam Savaşı**, Anka Yayınları, İstanbul, 1975, s. 88.

²⁰² Baskın Oran, **Türk Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu**, s. 120.

²⁰³ Nevzat Karagil, “Batı Trakya”, **Yeni Batı Trakya Dergisi**, Sayı: 1, İstanbul, 1983, s. 14.

Takip eden yıllarda da Türkiye’den gönderilen öğretmenlerin, ders kitaplarının, eğitim araç ve gereçlerinin Yunanistan’a girmeleri yasaklanmıştır. Batı Trakya’daki Türk Azınlık okullarının özerk niteliğini tamamen ortadan kaldırıp bu okulları Yunan Devletinin tam anlamıyla güdümüne sokan ve kapsamlı bir düzenleme içeren son hukuki metni ise Albaylar Cuntasının ardından 1976 yılında gerçekleştirilen genel eğitim reformunun ardından 1977 yılında çıkarılan ve azınlık okullarının bugünkü statüsünü belirleyen 694/1977 sayılı “*Batı Trakya’daki Müslüman Azınlığın Azınlık Okullarına Dair*” yasadır. 694 sayılı “Batı Trakya Müslüman Azınlık Okulları Yasası” ve 695 sayılı “Azınlık Okulları ile Selanik Özel Pedagoji Akademisi (SÖPA)²⁰⁴ Öğretim ve Denetim Yasası” ile Batı Trakya’daki Türk okulları bütünüyle Yunan devletinin denetimi altına alınmıştır. Bu iki yasa, Türk okullarının açılması ve yönetimdeki bütün yetkileri valiye devretmektedir. Bu yasanın 3. maddesinin 7. fıkrasında öğretmen atamalarında Selanik Özel Pedagoji Akademisi Mezunlarının tercih edileceği özellikle belirtilmektedir. Böylece okul encümenlerinin bu alandaki yetkileri ortadan kaldırılmaktadır. Bu yasal dayanak sonucu azınlık ilkokullarına öğretmen atanması sürecinde, Türkiye’den Eğitim Fakültelerinden mezun öğretmenlerin azınlık okullarında görev alması imkansız hale gelmiştir. Yunan Hükümeti, 1977’de azınlık okullarının mal varlıklarının idaresini de Türk Cemaat Heyetleri’nden alarak Eğitim Bakanlığı’na devretmiştir.²⁰⁵

3.2. Vakıflar Sorunu

Yunanistan antlaşmalara aykırı olarak, Batı Trakya’da her ilde bulunan “Cemaat-i İslami’ye Heyeti veya Müslüman Cemaati İdare Kurulunu (Musulmaniki Kinotita’yı)”, İslam Cemaati Reisliğini 1951’den sonra “Müslüman Mal Varlığını İdare Kurulu (Diahiristiki Epitropi Musulmanikis Mionotitas)” haline

²⁰⁴ Amacı, Türkiye’ye gidip eğitim kursu görmüş veya Türkiye’deki öğretmen okullarında okumuş olan Batı Trakyalıları devreden çıkaracak adamlar yetiştirmekti. Bu okula yalnızca, Yasak Bölgede doğmuş Pomak kökenli azınlık gençleri alınmaktadır. Bunlar ilkokuldan sonra beş yıl medrese eğitim görmüşler ama Türkçeleri ve okuma-yazmaları oldukça zayıftır. Akademide de yalnızca Yunanlı öğretmenlerden ders görmekteler ve Türkçeden çok Yunanca öğrenmektedirler. Bu okulda parasız yatılı olarak okumaktalar ve her ay burs almaktadırlar. Pomaklar koyu Müslüman olup genellikle Batı Trakya’nın “Balkan Kolu” denilen kuzey dağlık bölgesinde bulunan Yasak Bölge içinde yaşamaktadırlar. Pomak kökenli Batı Trakyalılar, Bulgaristan, Yunanistan ve Türkiye arasında bir paylaşım sorunu yaratmakta ve her üç ülke de bu halkın kendisinden olduğunu savunmaktadır. Pomak Türkleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Halim Çavuşoğlu, **Balkanlarda Pomak Türkleri Tarih ve Sosyo-Kültürel Yapı**, KÖKSAV Yayınları, Ankara, 1993.

²⁰⁵ Eren, **a.g.m.**, s. 19.

dönüştürmüştür. Müslüman Türklerin Cemaat liderlerini ve heyetlerini özgür iradeleri ile seçmelerini engelleyerek, Yunan Devletine yakınlığı ile tanınan “işbirlikçi” kişileri bu kurullara Müslüman Türklerin görüşünü almadan atayarak; İskeçe, Gümölcine ve Dedeagaç’taki bu Cemaat Yönetim Kurullarını sadece vakıf mallarının ve gelirlerinin yönetimi ile ilgilenmeleri konusunda yetkili kılmıştır. Böylece Yunanistan’daki Müslümanların uluslararası antlaşmalarla kazandıkları ve uyguladıkları “idari özerklik” ortadan kaldırılmıştır. Ayrıca bu vakıfların mülk edinme hakları da engellenmiştir.

Böylece 2345/1920 Sayılı Kanun’a ve Lozan Antlaşması’na aykırı olarak dini vakıflar Yunan Hükümeti’nce denetim altına alınmıştır. 1967 yılından itibaren Türk Vakıflarının gayrimenkul edinmeleri, hatta yıkılan cami, işyeri ve evlerin tamir edilmesi yasaklanmıştır. 12 Kasım 1980’de, “Batı Trakya’daki Müslüman Vakıfların Yönetimi” hakkında çıkarılan 1091 sayılı yasayla valilere vakıf yönetim kurullarına aday gösterme yetkisi verilmiştir. Ayrıca yönetim kurulu üyelerinin seçiminin Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile tespit edilecek hükümler çerçevesinde yapılması zorunlu tutulmuştur. Bu yasa Türk azınlığının tepkisinden dolayı ancak 15 Ocak 1988’de yürürlüğe konmuştur.²⁰⁶ 1989 yılında ise, sayım bahanesiyle, Yunan yönetimi Türk vakıflarının bütün varlığına el koymuştur.

Vakıf Emlaki Yönetim Kurullarına Yunan Devletine yakın, işbirlikçi kişiler atandığından, Müslüman Türk Cemaatine ait vakıf malları satılarak, kamulaştırılarak, kat karşılığı verilerek, takas edilerek ve kötü idare edilerek yok edilmektedir. Bugün Batı Trakya Müslüman Türk Cemaati, vakıflarının malvarlığının gerçek sayıları, gelir giderleri ve bunların nasıl yönetildikleri, şeffaflık olmadığı için bilinmemektedir. Bu nedenle gerçek bir denetim de mümkün olmamaktadır. Vakıflar meselesi Batı Trakya’da adeta kapalı bir kutudur.

Oysa günümüzde Avrupa Birliği üyesi Yunanistan’da da Avrupa Birliğinin koyduğu kurallar çerçevesinde “tarihi ve kültürel miras değeri” olan ve “kutsal

---

²⁰⁶ “Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu”, **Uluslararası İlişkiler Ajansı (İNAF)**, İstanbul 1992, s. 65.

sayılan” yerler koruma altındadır. Diğer taraftan 1999’da başlayan Türk-Yunan dostluğunun ve bunun sağladığı güvenin de Batı Trakya Müslüman Türk Cemaati ve Azınlığı için ayrı ve önemli bir koruma oluşturması gerekmektedir. Türkiye tarafından İstanbul’daki gayrimüslim azınlık vakıflarının durumlarını iyileştirici yasa ve yönetmelikler çıkarılıp, yayımlanırken, vakıf yöneticilerinin seçimle işbaşına gelmeleri sağlanırken, tam da bu dönemlerde 2004 yılında, Yunanistan’daki Müslüman Türklere ait vakıf mallarının kamulaştırılması, kat karşılığı verilmek veya satılmak istenmesi, vakıf yöneticilerinin seçimle değil de 235 sayılı ve 30 Kasım 2004 tarihli Yunan Resmi Gazetesi’nde yayınlanan bir kararname ile Batı Trakya Müslüman Türk Cemaati’nin itibar etmediği ve tanımadığı kişilerin vakıf yönetim kurullarına tayin edilmesi, anlamlıdır.²⁰⁷ Yunanistan Devleti ve şahıslar tarafından hukuki hileler, baskılar ve kamulaştırmalar ile ele geçirilmiş olan Batı Trakya’daki Müslüman Türk vakıflarına ait mülklerin iade edilmesi ve en önemlisi de Yunanistan’daki Müslüman Türklere ait vakıflara da taşınmaz mal edinme hakkı verilmesi gerekmektedir.

3.3. Müftülük Sorunu

Türk azınlığına uygulanan dini baskıları iki kategoride değerlendirmek mümkündür. Bunlardan birincisi, Türklerin dini hayatlarını sürdürmelerine yapılan çeşitli engellerdir. İkincisi ise, son zamanlarda güncel bir mesele haline almış olan müftülerin seçimine müdahaledir.

Batı Trakya Türkleri dini bakımdan İskeçe, Dimetoka ve Gümülcine’de bulunan 3 müftülük halinde teşkilatlanmışlardır.²⁰⁸ Müftülüklerin teşkilatlanması, müftülerin seçimi, görev ve yetkileri 1913 Atina Antlaşması ile belirlenmiştir. Bu antlaşma, 2345/1920 sayılı kanun ile Yunanistan’ın iç hukukuna yansımıştır. Böylece müftülük makamının görev ve yetkileri ayrıntılı bir biçimde yasa ile düzenlenmiştir. Yasaya göre, müftüler Müslümanlar tarafından seçilecektir. Yalnız, Mezhepler Bakanı uygun görmediği adayları listeden çıkarabilecektir. Müftüler öğretim ve din görevlilerini denetleyecek, Cemaat İdare Heyetleri’nin cami, medrese, imaret, vakıf

²⁰⁷ **Azınlıkça Dergisi**, Sayı 2, Eylül 2004. s. 12

²⁰⁸ Abdurrahim Dede, **Rumeli’de Bırakılanlar (Batı Trakya Türkleri)**, İstanbul, 1975, ss. 123–124.

gelirlerini kontrol edeceklerdir. Müslümanlar arasındaki evlenme, boşanma, nafaka, miras vs. hukuk konularında karar vereceklerdir. Müftülerin kararlarını ise Yunanistan tanıyarak uygulayacaktır. Ayrıca Yunanistan’da yaşayan Müslümanların en büyük dini makamı olacak ve müftüleri denetleyecek bir başmüftü seçilecektir. Başmüftü, Yunanistan’daki müftülerin 3 aday seçmesi, Mezhepler Bakanı’nın bunlardan birini tercih etmesi ve Kral iradesiyle atanacaktır. Ancak başmüftü, Müslümanların birleştirici bir önderi olacağı endişesiyle, Yunan makamlarınca hiçbir zaman atanmamıştır.²⁰⁹

Görüldüğü gibi, Batı Trakya Türkleri 2345/1920 sayılı kanuna göre kendi müftülerini seçme hakkına sahiptir. Ayrıca Lozan Antlaşması da bu hakları teyit etmektedir. Özellikle 38. madde²¹⁰ “azınlıkların dil, din ve milli kültürlerinin korunmasını, karşılıklı olarak hak ve özgürlüklerin tanınmasını” öngörmektedir. Buna rağmen Yunanistan bu hükümleri çiğnemektedir. Yunan Hükümeti, yükümlü olduğu antlaşmalara aykırı olarak, Türk azınlığının seçimiyle göreve gelmesi gereken müftüleri 1980’li yıllardan itibaren atamaya çalışmıştır.²¹¹ Bugün Yunanistan’da, antlaşmalara aykırı olarak Başmüftülük kurumunun açılmasına Yunan makamları izin vermemektedir. Yunanistan’ın uzlaşmaz tutumu nedeniyle, bu sorun hala antlaşmalara uygun bir biçimde çözülememiştir. Buna karşılık Batı Trakya’da durum bu olmasına rağmen Yunanistan, her platformda “Patrikhane”, “Evrensel Patrikhane”, Vakıflar ve Heybeliada Okulu konularını gündemde tutmaktadır ve Türkiye’ye baskılar yapılmasını sağlamak için var güçleriyle çalışmaktadır.

3.4. Sosyal ve Siyasal Alandaki Uygulamalar

3.4.1. Yunanistan Vatandaşlık Yasası Bağlamında Türk Azınlığının Karşılaştığı Sorunlar

Yunan parlamentosu tarafından 9 Haziran 1975 tarihinde kabul edilen Yunan Anayasasının 4/1. maddesine göre bütün Yunanlılar yasa önünde eşittir. Madde 4/3’e

---

²⁰⁹ Baskın Oran, **Türk Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu.**, s. 159.

²¹⁰ Madde için bkz. Ek 2.

²¹¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Turgay Cin, **Yunanistan’daki Müslüman Türk Azınlığın Din ve Vicdan Özgürlüğü Sorunu (Başmüftülük ve Müftülükler)**, Seçkin Yayınları, Ankara, 2003, s. 149.

göre; Yunan vatandaşlığından çıkarma ancak başka bir vatandaşlığın gönüllü olarak edinilmesi veya yabancı bir ülkede ulusal çıkarlara aykırı hizmetler kabul edilmesi durumlarında mümkündür. Madde 5/1'e göre, herkes kişiliğini özgür biçimde geliştirme ve ülkedeki toplumsal, ekonomik ve siyasal yaşama katılma hakkına sahiptir. Madde 5/2'ye göre Yunanistan topraklarında yaşayan herkesin yaşamı, onuru ve özgürlüğü, milliyetine, ırkına, diline, dinsel ve siyasal inançlarına bakılmaksızın tam koruma altındadır. Madde 5/4'e göre her Yunanlı, ülke içinde özgür dolaşım ve oturma hakkına sahiptir. Madde 14/2'ye göre basın özgürdür. Her türlü önleyici tedbirler yasaklanmıştır.²¹² Ancak bu maddeye rağmen, milli bilince hizmet gazeteler sık sık kapatılmakta ve gazeteciler çeşitli bahanelerle hapsedilmektedirler.²¹³

Bu anayasaya rağmen Batı Trakya Türk azınlığı yine de baskı ve ayrımcılığa maruz kalmıştır. Geçmişe dönüp bakıldığında bunlardan biri de 1955 tarihli ve 3370 sayılı Yunan Yurttaşlık Yasasının 19. maddesi ile ilgili uygulamalar olmuştur. Bu maddeye göre;

*“Yunan olmayan kökenden bir kişi geri dönme niyeti olmaksızın Yunanistan'dan ayrılırsa, bu kişinin Yunan vatandaşlığını yitirdiğine hükmedilebilir. Bu hüküm, yurtdışında doğmuş ve oturmakta olan Yunan-olmayan etnik kökenli kişilere de uygulanır. Ana-babasından ikisi birden veya hayatta olanı vatandaşlığını yitirmiş olan reşit olmayan çocuklardan yurt dışında yaşayanlar da vatandaşlığını yitirmiş olarak ilan edilebilir. Vatandaşlık Konseyinin aynı yönde alacağı karara dayanarak bu konuda İçişleri Bakanı hüküm verir.”*²¹⁴

Burada amaç Batı Trakya Türk nüfusunu azaltmaktır. Batı Trakya Türk Azınlığı mensuplarını vatandaşlıktan çıkarmak için kullanılan bu madde, Yunan vatandaşları arasında "etnik kökenlerini" kistas alarak, "Yunan asıllı olanlar ve olmayanlar" şeklinde ayırım yapmaktadır. Bu maddeden kaynaklı vatandaşlıktan çıkarılan kişiler kendilerine bir tebligat dahi yapılmadan, keyfi biçimde

²¹² Oran, **Türk Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu**, s. 183.

²¹³ Mısıroğlu, **a.g.e.**, C. II, s. 295.

²¹⁴ Madde için bkz. <http://www.westtrakien.com/batitrakya/sorunlari/haklarininihlali.html> ; “Batı Trakya Sorunu, Batı Trakyalıların Sorunları ve Çözüm Yolları”, (21 Mart 1994 tarihinde İstanbul’da düzenlenen panel), **Batı Trakya’nın Sesi**, Yıl: 7, Sayı: 60, İstanbul Mart 1994, s. 6–7; Cosmos Megalommatis, **Turkish-Greek Relations and The Balkans**, Cyprus Foundation, 2006, s. 20.

çıkarılmışlardır. Bu kişiler vatandaşlıktan çıkarıldıklarını sınır kapılarında öğrenmiş, haklarında alınan karara itiraz edebilmeleri için Yunanistan'a giriş yapmalarına dahi izin verilmemiştir.²¹⁵

Yasanın bu maddesi 1998'de kaldırılmıştır. 19. madde ve diğer ayrımcı uygulamalar sonucunda 60.000 Batı Trakya Türk azınlık mensubu Yunanistan vatandaşlığından çıkarılmıştır; etnik Türk azınlığın bugünkü sayısı yaklaşık olarak 80–120.000 civarındadır.²¹⁶ Ayrıca Yunan makamlarınca yasa iptalinin geriye dönük etkisi olmadığı, yani bu kişilerin ellerinden alınan vatandaşlıklarının iade edilmeyeceğini bildirilmiştir.

Yunan hükümeti Türk azınlık mensuplarını Batı Trakya'dan uzaklaştırmak ve bu bölgedeki Türk nüfusunu azaltmak için başka uygulamalara da gitmişlerdir. Örneğin iş arayan etnik Türkleri Yunanistan'da başka bölgelere gitmeleri için teşvik etmişler, daha sonra da burada kayda alınan Türklerin Batı Trakya'ya yeniden dönmelerine engel olmuşlardır.²¹⁷ Ayrıca bu kişilere Türkçe isimleri bırakıp Yunanca isim almaları dayatılmıştır.

3.4.2. Yasak Bölge Uygulaması

1975'te kabul edilen Yunan Anayasası'nın 5/4. maddesine göre: “Her Yunan vatandaşının ülke içinde dolaşım ve ikametini, ülkeden çıkış ve girişini kısıtlayıcı münferit idari önlemler yasaktır”²¹⁸ denilmektedir. Buna rağmen 1953 yılında çıkarılan ve günümüze kadar devam eden bir kanuna göre, “kuzeyden gelen komünizm tehlikesini önlemek” gerekçesiyle Batı Trakya'da, Bulgaristan sınırı boyunca, Türkiye'ye doğru uzanan alanda askeri “Kontrollü Bölge” oluşturulmuştur.²¹⁹ “Balkan Kolu” diye bilinen, 10–25 km derinlikte olan dağlık

²¹⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.westtrakien.com/batitrakya/sorunlari/haklarininihlali.html>

²¹⁶ “Human Rights Watch World Report 1999 – Greece”, Ocak 1999, Vol. 11, No. 1 (D), <http://www.hrw.org/legacy/reports/1999/greece/index.htm>

²¹⁷ Türklerin bölgeyi terke zorlandıkları hakkında bkz. Iawao Komasaawa, **The Case of Turks in Western Thrace**, Tokyo, 1983, s. 6.

²¹⁸ Uluslararası İlişkiler Ajansı, **a.g.e.**, s. 88

²¹⁹ “Human Rights Watch World Report 1999 – Greece”, Ocak 1999, Vol. 11, No. 1 (D), <http://www.hrw.org/legacy/reports/1999/greece/index.htm>

arazideki bu “Yasak Bölge”de 133 Türk köyü bulunmakta ve 35–40 bin Batı Trakya Türk azınlığı yaşamaktadır.²²⁰

“Yasak Bölge”deki azınlıkların seyahat ve sosyal faaliyetleri Yunan makamlarınca kontrol altına alınarak sınırlandırılmıştır. “Yasak Bölge”ye giriş çıkışlar bölge askeri komutanlığının ve polisin denetimi altında yapılmaktadır. Askeri komutanlık veya polisten, özel izin belgesi alamayanların giriş çıkış yapmasına müsaade edilmemektedir. Bölge, 24.00 ile 08.00 saatleri arasında ise giriş çıkışlara tamamen kapatılmaktadır.²²¹

Nüfus çoğunluğunu Pomak Türklerinin oluşturduğu “Yasak Bölge”de Türkçenin konuşulması, okullarda Türkçe eğitim-öğretimin yapılması, Türk radyo ve televizyonlarının izlenmesi engellenmektedir. Türkiye’den gazete, dergi, kitap vs. yayınların girmesine müsaade edilmemektedir. İdari makamlar, buradaki halka her fırsatta, Türk değil, “Müslüman Helen” olduğunu telkin etmeye çalışmaktadır.²²² Ayrıca 1366/1938 sayılı kanunla yabancıların sınıra yakın yerlerde, yani “Yasak Bölge”de, arazi satın almaları yasaklanmıştır. Halen devam eden bu kanun ise, Yunanistan vatandaşı olmalarına rağmen, Türklerle, Pomak Türkleri’ne uygulanmaktadır.²²³

Yunan idarecilerinin “Yasak Bölge”nin komünizmden korunmak üzere oluşturulduğu tarzındaki gerekçesi gerçek dışıdır. Nitekim Yunan-Bulgar ilişkilerinin düzelmesi, 1980–1990 yıllarında Doğu Bloğu’nun yıkılması, 1990’da Yasak Bölge’ye 10 yeni Türk köyünün ilave edilmesi²²⁴, Yunan idarecilerinin tehlikenin “kuzeyden” değil “doğudan” geldiğini öne sürmesi, Türklerin az olduğu Dedeoğaç ilinde, Türklerin yoğun olarak yaşadığı diğer bölgelere göre, denetimin zayıflaması gibi hususlar “Yasak Bölge”nin komünizmden korunmak için değil, Batı Trakya Türklerine karşı meydana getirildiğini göstermektedir. Yunan Hükümeti, “Yasak Bölge” uygulamasıyla öncelikle Pomak Türkleri’ni hedef seçmiştir. Bu uygulamanın

²²⁰ Oran, **Türk Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu**, s. 219.

²²¹ Nadir Yaz, **Ağlayan Batı Trakya**, İstanbul 1986, s. 50.

²²² Özgüç, **Batı Trakya Türkleri**, s. 182.

²²³ “Human Rights Watch World Report 1999 – Greece”, Ocak 1999, Vol. 11, No. 1 (D),

<http://www.hrw.org/legacy/reports/1999/greece/index.htm>

²²⁴ Sarımay, **a.g.e.**, s. 261

amacı ise, dağlık bölgelerde oturan Pomak Türkleri'yle Yaka ve Ova'da oturan Türkleri birbirinden ayırarak Batı Trakya Türklüğü'nü bölmek, Yunanistan'daki Türklerin Bulgaristan ve Türkiye'deki soydaşlarıyla irtibatını kesmek, Pomak Türkleri'nin iktisadi kalkınmalarını önlemek, soydaşlarımızı göçe zorlamak ve geriye kalanların daha kolay bir tarzda Yunanlılaştırılmasını temin etmektir. Diğer taraftan, 1995 yılında "Yasak Bölge" uygulamasının kaldırıldığı belirtilmekle birlikte, Yunan makamları bu bölgeye girişleri kontrol altında bulundurarak, yerli yabancı şahısların girişlerini sınırlandırabilmektedir.

3.4.3. Türk Kelimesine Getirilen Yasaklar

Yunanistan, ülkesindeki etnik grupların öz kimliklerini kullanmalarına izin vermemektedir. Kasım 1987'de Yunan hükümet sözcüsü Yannis Rubattis, Türkiye Dışişleri Bakanlığı sözcüsü İnal Batu'nun; "Türkiye'nin Batı Trakya Türklerine baskı yapan Yunanistan'dan alınacak demokrasi dersi yoktur" sözlerine karşılık, "Yunanistan'da Türk değil sadece Müslüman azınlığın olduğunu" söylemiştir. Kıbrıs buhranı ve dolayısıyla gerginleşen Türk-Yunan ilişkilerinde, 1977'de Gümülcine adının Türkçe telaffuzuna bile yasaklama getirilmiş ve tüm Türkçe yer adları Yunanca'ya çevrilmiştir. Ekim 1998'de Gümülcine mahkemesi, isminde coğrafi bir yer olan Batı Trakya kelimesi geçtiğinden dolayı bir Türk derneğinin kurulmasına müsaade etmemiştir. "Batı Trakya" bölge ismi dahi Yunanistan'ı huzursuz etmektedir. Mahkeme kararının gerekçesi ise, Batı Trakya isminin Yunanistan'ın bütünlüğünü tehdit ettiği ve kasıtlı anlamda kullanılmış olduğudur. Yine Türkiye'nin Gümülcine başkonsolosu Kenan Gür, Rodop valisine gönderdiği bir mektup da Batı Trakyalılardan soydaşlarımız diye söz etmesi, Atina'da rahatsızlığa neden olmuş ve Yunanistan, başkonsolosu istenmeyen adam (Persona non Grata) ilan ederek Türkiye'den geri çekmesini istemiştir.²²⁵

---

²²⁵ Ayşe Özkan, "Yunanistan Türkleri: Batı Trakya'da Uygulanan Azınlık Hukuku", **Balkan Türkleri Balkanlar'da Türk Varlığı**, Der., Erhan Türbedar, Ankara: ASAM Yayınları, 2003, ss.185- 186; Melek Fırat, "Yunanistan'la İlişkiler", **Türk Dış Politikası**, Der. Baskın Oran, C. II, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s.448.

3.4.4. Siyasal Baskılar: Dr. Sadık Ahmet Örneği

1985 yılı itibariyle Batı Trakya Türkleri haklarını savunacak kendi parlamenterlerini seçme yoluna gitmişlerdir. Ancak bu demokratik girişimler de Yunan makamlarınca engellenmeye çalışılmıştır. Siyasal hak ve özgürlükler konusuna bir örnek teşkil etmesi ve kısıtlamaların daha iyi anlaşılabilmesi açısından azınlıklar içinde ön plana çıkmış olan Dr. Sadık Ahmet hakkında bilgi vermekte yarar vardır.

1947, Gümülcine'de doğan Dr. Sadık Ahmet Selanik Tıp Fakültesi'nden mezun olmuş bir doktordur. Yunan meclisinde Bağımsız milletvekilliği, Azınlık Danışma Kurulu Başkanlığı yapmış ve kurucusu olduğu Demokrasi, Eşitlik ve Barış Partisi'nde ölümüne kadar Genel Başkan olarak görev yapmıştır.²²⁶ Azınlıklar içinde ön plana çıkmış liderler arasında siyaset deneyimi en az olmasına rağmen, büyük bir kitleyi etrafına toplamıştır.

1975 yılında başlayıp bütün Avrupa'yı etkileyen Helsinki Nihai Senedi²²⁷ Batı Trakya Türklerinin uluslararası platformda seslerini duyurmalarına da hız kazandırmıştır. Bu bağlamda Dr. Sadık Ahmet de 1985'te Türklerin sorunlarını içeren bir imza kampanyası başlatmıştır. Bu konuyla ilgili belgeler Yunan makamlarının eline geçtiyse de herhangi bir suç unsuru bulamamışlar; fakat yine de Dr. Sadık Ahmet'i yakın takibe almışlardır. Ancak azınlığın bu kampanyaya verdiği büyük destek Yunan yönetimini tedirgin etmiştir. 9 Ağustos 1986 günü sahte imza toplamak ve Yunanistan'ın uluslararası ilişkilerini zedelediği gerekçesiyle Sadık Ahmet tutuklanmış ve hakkında dava açılmıştır. Ancak Sadık Ahmet bir müddet sonra serbest bırakılmıştır.²²⁸

Bu tutuklama Ahmet'i yıldırılmamış çalışmalarına devam etmiştir. 1987'de Selanik'te düzenlenen Demokrasi ve İnsan Hakları konulu bir toplantıda, katılımcılara baskı, ayırım ve haksızlıkları anlatan 10.000 imzalı kampanya belgesinin

²²⁶ "Işık Sadık Ahmet", <http://www.westtrakien.com/batitrakya/sadikahmet/index.html>

²²⁷ Helsinki Nihai Senedi III. Bölümde kısaca özetlenmiştir.

²²⁸ Mustafa H. Mustafa, "Dr. Sadık Ahmet'in Şahsında Yargılanan Batı Trakya Müslüman Türk Azınlığının Davası Süresiz Ertelendi", **Batı Trakya'nın Sesi**, Sayı: 7-8, Aralık-Şubat 1988-1989, s. 11; Aydın Taneri, "Dr. Sadık Ahmet", **Yeni Batı Trakya**, Sayı:124, Ocak-Şubat 1994, s. 34.

İngilizce metnini dağıtınca hakkında dava açılmıştır. Bu konuda Dr. Sadık Ahmet, yalan haber yaymak ve sahte evrak düzenlemekten suçlanmış; 30 ay hapis ve 100.000 Drahmi para cezası almıştır. Kendisinin itirazı üzerine konu yabancı parlamenterler tarafından da dikkate alınmış ve 1990’da milletvekili seçilmesi üzerine aldığı hüküm dokunulmazlığından dolayı düşmüştür.²²⁹

Dr. Sadık Ahmet, ayrıca “Türk” kelimesi kullandığı için de suçlanmış ve “halkı şiddet ve bölünmeye teşvik etmek”le üç ayrı davadan yargı önüne çıkmıştır. Fakat Türk ve Alman parlamenterlerle uluslararası insan hakları örgütlerinin olaya sahip çıkmasıyla ceza alması engellenmiştir. Bu olay esnasında kendisi şu açıklamayı yapmıştır: “... Ben bir Türk olduğum için hapse götürülüyorum. Eğer Türk olmak bir suç ise, burada tekrar ediyorum. Ben bir Türk’üm ve öyle kalacağım. Bu mesajımla Batı Trakya azınlığına sesleniyorum ve Türk olduklarını unutmamalarını söylüyorum.”²³⁰ 1995 yılında şaibeli bir trafik kazasında hayatını kaybetmiştir. Vefatından sonra mücadelesini eşi Işık Sadık Ahmet üstlenmiştir.

Sadık Ahmet, 1985–1995 dönemi içinde büyük özverili mücadelesiyle Türk azınlığın uğradığı haksızlıkları, baskıları, insan hakları ihlallerini uluslararası platformlarda duyurmayı başarmış bir liderdir. Bu mücadelede iki kez bağımsız milletvekili seçilen Ahmet, iki kez de hapse atılmıştır. Onun bu azmini 1988–1991 yılları arasında Atina büyük elçiliğinde bulunan Gündüz Aktan şöyle ifade etmektedir. “ O zaman rahmetli Sadık Ahmet, meşhur imza kampanyasını başlatalı bir yıl olmuştu. Bir dışişleri için doğrusunu isterseniz, Sadık Bey fazla cesurdu. Ortallığı karıştıyordu. Kendisine her zaman evladım, biraz daha yavaş ol, bu kadar ürkütme, bu kadar üzerlerine gitme derdim. Her seferinde, tabii sayın Büyükelçim dedikten sonra hep bildiğini yaptı. Sadık Ahmet bir mücadeleciydi. En önemli vatsı cesaretiydi.”²³¹

²²⁹ Hatipoğlu, **Yunanistan’da Etnik Gruplar ve Azınlıklar**, s. 39.

²³⁰ “Işık Sadık Ahmet”, <http://www.westtrakien.com/batitrakya/sadikahmet/index.html>

²³¹ Ahmet C. Gazioğlu, “Batı Trakya Kıbrıs ve Yunan Emelleri Batı Trakya Türklerinin Hukuk Savaşında Sadık Ahmet’in Yeri ve Önderliği”, **Uluslararası Batı Trakya Paneli**, İzmir: Batı Trakya Türkleri Dayanışma Derneği İzmir Şubesi Yayınları, 1996, s.34; Gündüz Aktan, “Türk-Yunan Siyasi İlişkileri”, **Dünü, Bugünü, Geleceği ile Batı Trakya Türklüğü**, Haz., Mustafa Kahramanyol, ATO-Türk Ocakları Genel Merkezi Yayınları, Ankara, 2003, s.30.

Dr. Sadık Ahmet, Batı Trakya Türklerinin uluslararası belge ve antlaşmalardan kaynaklanan temel hakları için demokratik yöntemlerle mücadele vermiştir. Batı Trakya Türkleri için de ilk defa kendi bünyesinden kendini temsil etmek üzere bir parlamenter çıkarması önemli bir gelişmedir. Ayrıca Batı Trakya Türklerinin etnik bilinçlerinin gelişmesine ve Avrupa'daki İnsan Hakları kuruluşlarının harekete geçmesine ön ayak olmuş; Yunanistan'ın "Trakya'da Türk azınlık yoktur" iddiasını da dünya çapında çürütmüştür.

3.5. Yunanistan'ın Batı Trakya Türk Azınlığına Dair Politikası

Yunanistan, Batı Trakya sorununu bir iç sorun olarak addetmiştir. Avrupa Birliği'ne girmenin de verdiği rahatlıkla Türk fobisi üzerine kurulu bir iç ve dış politika ile Yunanistan, kimlik inkarı şeklinde bir siyaset yürütmektedir. Yalnız Türkler için değil ülkede yaşayan Makedon, Arnavut, Ulah, Yahudi, Çingene, Pomak azınlık içinde aynı şey söz konusudur. Görüldüğü gibi Yunanistan, çok etnisiteli bir devlet görünümündedir. Dolayısıyla Yunanistan'da azınlıklar, zafiyet unsuru olarak kabul edilmektedir. Bunun üstesinden gelebilmek için de Yunan yönetimi, Yunanistan'da yaşayan herkesi köken itibarıyla Helenler veya Yunanlılar olarak tanımlamaktadırlar.²³²

Batı Trakya Türklerinin hak arama davasında verdiği mücadele, bunu dünya kamuoyuna duyurması, Yunanistan için adeta boş bir uğraş gibidir. Çünkü Yunan hükümetleri ve devlet politikası Batı Trakya Türklerine yapılan baskıları ya reddetmektedir ya da hiçbir savunma yapmadan İstanbul'daki Rum azınlığın azala azala birkaç bin kişiye indiğini ve mütekabiliyet esasının ortadan kalktığı savını ileri sürmektedir.²³³ Yunanlıların Batı Trakya politikasındaki söylemi ise, "kendilerini Türk hissedenler Meriç'in öbür tarafına" şeklinde olmuştur. Uluslararası ve ikili anlaşmalarda Yunan vatandaşı kabul edilmiş olan Türk azınlık kendi topraklarından atılmak istenmektedir.²³⁴

---

²³² Murat Hatipoğlu, **Yunanistan'da Etnik Gruplar ve Azınlıklar**, Stratejik Araştırma ve Etüdler Milli Komitesi, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1999, s. 5.

²³³ Oran, **Türk Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu**, s. 152.

²³⁴ "Davet ve Protesto", **Yeni Batı Trakya**, Sayı: 60, Mart 1988, s.14

Yunanistan, Lozan'ın öngördüğü hükümleri daha ilk günlerden çiğnemiş ve Batı Trakya Türklerine baskı yapmaya başlamış, birçok Türk'ün Türkiye'ye göç etmesine sebep olmuş ve bunların da mallarına mülklerine el koymuştur.²³⁵ Yunanistan bir taraftan bölgenin demografik yapısını alt üst edip Türk azınlığın Batı Trakya'daki çoğunluk konumunu bozacak tedbirler almış ve Anadolu'dan göçen Rumları buralara yerleştirmeye gayret göstermiştir.²³⁶ Yunan hükümeti bir taraftan Batı Trakya Türklerinin Lozan ile belirlenmiş “yerleşik” durumlarına rağmen, onları göçmeye zorlarken, evlerine el koyup bunları göçüp gelen yeni Yunanlılara vermiştir.²³⁷ Ancak Batı Trakya Türkleri her şeye rağmen varlıklarını korumayı başarmışlardır.²³⁸

Yunanistan AB'nin sosyal, refah, eğitim, ekonomi, tarım ve alt yapı gibi hizmetlerin geliştirilmesi gibi projelerini Batı Trakya'ya yansıtmamaktadır. Azınlığı, halinden şikayet etmeyecek asgari ve uyuşuk bir yaşam seviyesinde bırakmıştır. Azınlık insanı böylece günü birlik yaşamakta, geleceğe yönelik birikim yapmamaktadır. Azınlığın bu durumunu dile getiren T.C. Başbakanlarından Süleyman Demirel'in; “Batı Trakya'da insan hakları çiğnenmektedir” sözü Yunanistan tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Türkiye'nin bu gibi söylemlerden vazgeçmesi gerektiği, insan hakları konusunda söz söylemeye hakkı olmadığı öne sürülmüştür. Yine T.C. Cumhurbaşkanlarından Turgut Özal'ın Batı Trakya söylemlerini Yunan başbakanı Konstantin Miçotakis tehdit olarak algılamıştır. Türkiye'de iç sorunların dış politika malzemesi yapıldığını söylemiştir.²³⁹

Soğuk Savaş sonrası dünyanın kavuştuğu yeni düzeninde demokratik, özgürlükçü, insan haklarının savunucusu Avrupa'da bulunan Yunanistan, azınlık politikasını değiştirmeye başlamıştır. Yıllarca azınlığı yok etme siyasetinin bir sonuç vermediği ortaya çıkınca bir takım haklar az da olsa verilmeye başlanmıştır. İnsan hakları ihlalleri Yunanistan'ı uluslararası arenada zor durumda bırakmış, Batılı bir ülke olmaktan uzaklaştırmıştır. Bunu gören ve anlayan Yunanistan, ekonomik, sosyal

---

²³⁵ Hatipoğlu, **Yakın Tarihte Türkiye ve Yunanistan (1923–1954)**, s. 115.

²³⁶ İsmet İnönü, **Hatıralar**, C. II, Bilgi Yayınları, Ankara, 1987, s. 236.

²³⁷ Hatipoğlu, **Yakın Tarihte Türkiye ve Yunanistan (1923–1954)**, s. 56.

²³⁸ Bülent Demirbaş, **Batı Trakya Sorunu**, Arba Yayınları, İstanbul, 1996, s. 123.

²³⁹ Işık Sadık Ahmet, “Batı Trakya'da Mevcut Durum”, **Dünü, Bugünü, Geleceği İle Batı Trakya Türklüğü**, s. 26.

ve siyasi baskıları azaltmaya başlamıştır. Kasım 1995’de AB’nin baskısı üzerine 50 yıldan beri devam eden yasak bölge uygulaması kalmıştır. 1955’den buyana binlerce Türk’ün vatandaşlıktan atılmasına neden olan Yunan anayasasının 19. maddesi iptal edilmiştir. Azınlığın gayrimenkul edilebilmesi, evine onarabilmesi, dükkan açabilmesi, Türk öğrencilerinin Yunan üniversitelerine alınabilmesi sağlanmıştır.²⁴⁰ Buna karşılık, Türklerin kendi temsilcilerini seçip meclise gönderebilmeleri engellenmekte, Yunan yönetiminin istediği müftüleri atayabilmesi devam etmekte, Türkçe öğretecek öğretmen sıkıntısı, dil, din, kültür ve vakıflar gibi can alıcı hususlarda ayrımcılıklar, hak ihlalleri sürmektedir.²⁴¹ Yunanistan’ın bu asimilasyon ile baskıcı uygulamalarının nihai amacı; Türk azınlığının her türlü gelişme imkanını yok ederek, ya çoğunluğunun içinde yok olmaları ya da Yunanistan’dan göç etmelerini sağlamaktır.

Batı Trakya Türklerinin sorunları yıllardır devam etmektedir ve bunlar kronik bir hal almıştır. Bu sorunların bazen üstüne gidildiği zamanlar olduğu gibi çoğu zaman da görmezden gelinmektedir. Nitekim İskeçe seçilmiş müftüsü Mehmet Emin Ağa ile yapılan röportajda Ağa, Avrupa konseyine çıktıklarını ve oradan aldıkları cevabın ise; “*Yunanistan’a problem çıkarıyorsunuz, zorluk çıkarıyorsunuz*” şeklinde olduğunu söylemektedir. Avrupa Birliği de sorunların farkında olmasına rağmen üzerine fazla düşmemektedir.²⁴² Yunan siyasetleri tarafından Batı Trakya sorununa ilginç ve gerçekçi yaklaşımlar da bir aradadır. Konstantin Miçotakis, kaderine terk edilen bu bölgede Müslüman Türk azınlığının bazı haksızlıklara uğradığını, ancak bunların bilinçli ve kasıtlı olmadığını söylerken, Gümilcine valisi Aris Yanakidis, Türklerin kimlikleriyle gurur duymaları gerektiğini, haklarının olduğunu bilmelerini, Yunan yönetimin en basit hakları dahi Türklere vermekten kaçındığını, siyasetlerin bu davranış ve uygulamalardan utanç duymaları gerektiğini söylemiştir. Yunan Dışişleri Bakanı Yorgo Papandreu da Türk azınlığa geçmişte ayrımcılık yapıldığını belirterek; “*Bir azınlığın sınır bölgesinde bulunmasının tehlikeli olabileceği duygusu vardı. Bunun sonucunda da azınlık tecrit ediliyordu*” demiştir.²⁴³

---

²⁴⁰ İbrahim Onsunoglu, Batı Trakya Türkleri İnsanı Haklarını Almaya Kararlıdır”, **Yeni Batı Trakya**, Sayı:147, Ocak-Şubat 1998, s. 11.

²⁴¹ “Ağa: Yunan Benden İntikam Aldı”, **Yeni Batı Trakya**, Sayı:176, 2003, ss. 14–15.

²⁴² **A.m.**, s.14.

²⁴³ “Batı Trakya’da Kültür Etkinlikleri”, **Yeni Batı Trakya**, s.177, 2003, s. 9.

Ülkesinde bulunan etnik gruplar nedeniyle, Yunanistan'ın Avrupa Birliği üyesi olduğu halde, Avrupa azınlık rejimine uyma konusunda isteksiz davrandığı ve yavaş hareket ettiği görülmektedir. Üstelik azınlıkları koruma altına alan birçok sözleşmeye de taraftır. Birleşmiş Milletler çerçevesinde aşağıdaki Sözleşme ve Bildiriler Yunanistan'daki Türk azınlığa koruma sağlamaktadır:

- Birleşmiş Milletler Şartı,
- Birleşmiş Milletler Evrensel İnsan Hakları Bildirisi,
- Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi²⁴⁴
- Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme,
- Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme,
- Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesine Dair Sözleşme,
- 1984 Tarihli İşkence ve Diğer Zalimce, İnsanlık Dışı Veya Küçültücü Davranış Veya Cezalara Karşı Sözleşme²⁴⁵,
- Birleşmiş Milletler Ulusal Veya Etnik, Dini ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Haklarına Dair Bildiri²⁴⁶,
- 1981 Tarihli Dine ve İnanca Dayalı Müsamahasızlığın ve Ayrımcılığın Bütün Şekilleriyle Ortadan Kaldırılması Hakkında Bildiri²⁴⁷

Diğer taraftan Avrupa bağlamında, Yunanistan'ın da taraf olduğu Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Protokolleri de Batı Trakya Türkleri için önemli bir koruma oluşturmaktadır. Ayrıca Yunanistan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin yargı yetkisine tabidir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de azınlıkların korunmasının temel bir Avrupa ilkesi olduğunu dile getirmektedir.

Avrupa Birliği bakımından, azınlık hakları genel olarak *Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıkların Korunması İçin Çerçeve Sözleşmesi*²⁴⁸ tarafından korunmaktadır.

---

²⁴⁴ Yunanistan sözleşmeyi 1997 yılında onaylayarak yürürlüğe koymuştur.

²⁴⁵ 1984 Tarihli İşkence ve Diğer Zalimce, İnsanlık Dışı Veya Küçültücü Davranış Veya Cezalara Karşı Sözleşme 1988 yılında 1782 sayılı (1782/1988) yasa ile onaylanmıştır.

²⁴⁶ Bu Bildiri Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.

²⁴⁷ Bildirinin Türkçe metni için bkz. Muzaffer Sencer, **Belgelerle İnsan Hakları**, Beta Yayınları, İstanbul, 1988, s. 296.

²⁴⁸ Yunanistan sözleşmeyi 22 Eylül 1997 tarihinde imzalamıştır.

Esasen Avrupa Birliğinin kendi azınlık koruma sistemi bulunmamaktadır. Ancak, azınlık hakları hakkındaki ilkeler ve bu hakların tanınması Avrupa Birliği mevzuatlarında yer almaktadır. Avrupa Birliğinin genişlemesi sürecinde 1990 *Kopenhag Belgesinde* “azınlıklara saygı göstermek ve koruma” ilkesi de önemli bir koruma teşkil etmektedir. *Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı*’nda azınlık haklarından doğrudan söz edilmemesine rağmen, azınlık haklarının göz ardı edilmesinin, bazı durumlarda, Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı tarafından yasaklanan ayrımcılık olarak ele alınabileceği yönünde bir ayrımcılık karşıtı madde içermesi dikkat çekmektedir. Helsinki Nihai Senedi, Avrupa Güvenlik ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı azınlıkların eğitimi, dil hakları, azınlıkların etkili katılımı, radyo ve televizyon yayınlarında azınlık dillerinin kullanımını da içeren belirli konulardaki Avrupa standartlarının belirlendiği yazılı kılavuz ilkeleri vardır. Tüm bu düzenlemeler Batı Trakya Türkleri için birer koruma teşkil etmektedir.

3.6. Türkiye’nin Batı Trakya Türk Azınlığına Dair Politikası

Türkiye’nin Batı Trakya politikası, siyasi çevreler ve basın-yayın kuruluşları tarafından eleştirile gelmiştir. Türkiye, gerçekten de etkili bir Batı Trakya politikası izleyememiştir. Sorunlar üzerine gidilerek halledilebilir ancak Türkiye, Batı Trakya sorununun üzerine hakiki manada gitme cesaretini bu zamana kadar gösterememiştir. Örneğin 1980’li yıllarda Davos’ta Papandreu Özal görüşmeleri istenilen neticeyi vermemiştir. İki ülke arasındaki kökleşmiş tarihsel ve siyasi sorunlar görüşülüp çözüleceği yerde iki taraf da bunlardan olabildiğince kaçınmaya çalışmıştır. Sonuçta iki ezeli düşmanın bir araya gelmesi başarı sayılmış ve buna gölge düşürmemek amacıyla Batı Trakya sorunu hiç gündeme getirilmemiştir. İki başbakan sadece Batı Trakya’nın birikmiş sorunları üzerinde durulabileceğini temenni etmişlerdir. Üstelik bu süreçte Batı Trakya’da meydana gelen hadiseleri iki taraf da süreci provoke etmekle nitelemişlerdir. Batı Trakyalı Davos’ta feda edilmiştir. Özal’ın azınlık meselesinde verdiği ödünler Yunan başbakanını bile şaşırtmıştır.²⁴⁹

Batı Trakya Türkleri, Türk-Yunan ilişkilerinin iyi gitmesi temennisi çerçevesinde değerlendirilmektedir. Türk azınlık ise sorunlarını kendi yayın

---

²⁴⁹ Fırat, **a.g.m.**, s. 117.

organlarıyla dile getirmeye çalışmaktadır. Türkiye'nin azınlık politikasındaki diğer zaafı ise Türk yöneticilerin Batı Trakya'yı ziyaret etmemeleridir. Bu durum azınlık insanını tedirgin etmekte, umutsuzluğa ve karamsarlığa itmektedir. Ziyaretler, Yunan engellemesinden değil aksine idarecilerimizin adeta ziyaret talebinde bulunmamalarından dolayı gerçekleşmemektedir. Halbuki mütekabiliyet esasına göre Türk idareciler, Gümölcine ve İskece'yi gidip ziyaret etmeleri ve oranın seçilmiş müftüleri ile temas etmeleri gerekir.²⁵⁰ Azınlık çok zorda kalmadıkça yerini yurdunu terk etmemiştir. Yunanistan'ın yıllardır süren baskılarına göğüs gererek hak ve hukukunu kanunlar ve yasalar çerçevesinde aramış, her halde Yunan vatandaşı olduğunu dile getirmiştir.

Dün olduğu gibi bugün de Türkiye'nin Doğu Trakya'da stratejik emniyetini kesinlikle temin edecek olan yer, Batı Trakya'dır. Batı Trakya Türkleri her ne kadar sınırlarımız dışında ise de onlar Türkiye'nin tamponu durumunda olduğunun unutulmaması gerekir.²⁵¹

---

²⁵⁰ Nedim Atamer, "Batı Trakyalı Türkler Türkiye'ye Sesleniyor: Neden Batı Trakya'yı Ziyaret Etmiyorsunuz", **Yeni Batı Trakya**, Sayı:63, Haziran 1988, s. 22.

²⁵¹ Aydın, **a.g.e.**, s. 442.

4. DEĞERLENDİRME

Batı Trakya, Türk-Yunan ilişkilerinde yıllardır belirleyici rol oynamaktadır. Bugüne baktığımız zaman bu konunun diğer gündem konuları kadar uluslararası arenada aktüel olmadığını görmekteyiz. İki ülke arasındaki ilişkiler daha çok Kıbrıs, AB ve Adalar konuları ile gündeme gelmektedir. Lozan Barış Antlaşması ile azınlık statüsü kazanan Batı Trakya Türk azınlığı, bugüne kadar uğradığı haksızlıklar sonucu çetin bir hukuk ve hak mücadelesinin içine sürüklenmiştir. Yıllardır seslerini duyurmak için çabalamışlar ve bu yolda Sadık Ahmet gibi birçok insan hayatını adanmıştır.

Sonuç itibari ile ortaya çıkan manzara karamsar bir görüntü ortaya koymaktadır. Yunanistan'ın verdiği vaatler yerine getirilmemektedir. Yunanlılarla Türkler arasında elbette ki kültürel ve sosyal farklılıklar vardır. Ancak bunlar başlı başına sorunun kaynağını oluşturamaz. Bu sorun yıllarca bir arada yaşamış iki halkın bir arada bulunuşunun son kalıntılarıdır. Bu birliktelik, milliyetçilik ve irredentizm karşı koyamamıştır. Bu bağlamda Batı Trakya Türk azınlığının yaşadığı sorunlar; eğitim, vakıflar, müftülük sorunları ile sosyal ve siyasal alandaki hak ihlalleri sonucu karşılaşılan sorunlardır.

Batı Trakya Türk azınlığı Yunan hükümetinden yasak bölge uygulamasının kaldırılmasını, ayırım yapılmaksızın vatandaşlık haklarının eşit olarak dağıtılmasını, ülkeye giriş-çıkışlarda pasaport ve vize sorununun çıkmamasını, kendilerini sadece dini olarak Müslümanlık sıfatıyla değil milli olarak da Türk sıfatıyla ifade edebilmek istemektedir. Eğitim ve öğretim konusunda da eşit şartlar istemektedirler. Onlar Yunanistan'dan toprak, devlet talebinde değil, değil Batı Trakya halkı, kendilerine uluslararası anlaşmalarla verilen hakların tekrar geri verilerek insanca yaşamayı istemektedirler. Ancak tüm bu taleplere karşılık Yunanistan uluslararası ve ikili antlaşmalardan kaynaklı yükümlülüklerini yerine getirmemekte ve hak ihlallerinde bulunmaktadır.

Avrupa'da oluşan yeni dengelerle birlikte artık kendini bir batı ülkesi olarak kanıtlanması gereken Yunanistan bu sebeple duygusal ve temelini Megali İdea'ya

dayalı bir dış politikadan uzaklaşarak, uzun vadeli, vizyon sahibi ve çıkarlara dayalı reel ve rasyonel bir politika izlemeye başlamıştır. Yunanistan'ın bu tavrı uluslararası imajını düzeltmeye yönelik bir çaba olarak değerlendirilmektedir. Değişen dengeler sonucu Türkiye'nin de kendine has sebeplerle karşılık vermek zorunda kaldığı bir dönem başlamış ve iki devlet ve toplum yumuşama sürecine girmiştir. Bu dönemde Yunanistan'ın temel kaygısı ulusal çıkarlarıdır.

Yunanistan ile Türkiye arasında yaşanan tüm sorunlar oldukça önemlidir; ancak ikili ilişkilerdeki olumlu ya da olumsuz gelişmeler ve Batı Trakya hakkında alınan her karar bölgede yaşayan insanların gündelik hayatlarını doğrudan etkilemektedir. Batı Trakya'daki sorunun çözülebilmesi inisiyatifin iktidar ve muhalefet arasında eşit olarak bölüştürülmesiyle mümkün olabilecektir. Bu da ancak Yunanistan'ın dar-milliyetçi bakış açısından uzaklaşmasıyla mümkün olabilir.

III. BÖLÜM

TÜRKİYE’DE YAŞAYAN RUM AZINLIĞIN SORUNLARI

1. OSMANLI İMPARATORLUĞU DÖNEMİNDE RUMLAR

Türklerin İstanbul’u 29 Mayıs 1453’te fethetmeleriyle²⁵², Bizans’ın son kalesi de düşmüş, Bizans İmparatorluğu’nun yerine Osmanlı İmparatorluğu geçmiş ve bu zafer bir çağı kapatıp yeni bir çağ açmıştır. Konstantinopolis bir Salı günü Türkler tarafından alındığından Salı günleri Rumlar²⁵³ ve diğer bazı Hıristiyanlar tarafından haftanın uğursuz günü sayılmaktadır.

Şehrin alınmasının ardından Türklerin şehirdeki varlıkları gerçeklik kazanmış olmakla birlikte özellikle Rumlar büyük bir travma yaşamışlardır. Konstantinopolis’in düşüşünden birkaç yıl sonra Osmanlı hakimiyetindeki bölgelerde yaşayan Hıristiyanlar, kaybı geri almak için birtakım girişimlerde bulunmuşlardır. İşte böylece bugün bile etkisini sürdüren büyük ülkü “Megali İdea” doğmuştur. Ancak “Megali İdea” daha 19. yüzyıl ortalarında bir ideoloji haline gelebilmiştir. Bu ülkü yukarıda da bahsettiğimiz gibi, Klasik Yunan ve Bizans Helenizm’ine ait bütün toprakların yeniden doğmuş ulus için, tekrar sahiplenilmesini (irredentizm) öngören bir Yunan doktrinidir.²⁵⁴

Konstantinopolis düştüğünde hem Türkler hem de Yunanlılar birtakım gerçeklerle yüz yüze gelmişlerdir. Türkler bir dünya gücü haline geldiklerinden kimliklerini değiştirmek zorundayken, Yunanlılar Bizanslarını kaybettiklerinden dolayı kendilerini yeniden değerlendirmeleri gerekiyordu. Onlar için büyük bir yas süreci başlamıştı. Kısacası o dönemin Türk Yunan ilişkileri oldukça karmaşık

---

²⁵² Mehmet Çelik, **Fener Patrikhanesi’nin Ekümeniklik İddiasının Tarihi Seyri**, Akademi Kitabevi, İzmir, 2000, s. 111.

²⁵³ *Urum* olarak da bilinen *Rum* kavramı Müslümanların Anadolu’da ve Roma ile Bizans İmparatorluklarının yayılma alanında yaşayan Ortodoks Hıristiyanlara verdikleri isimdir. Rum kavramı ve Türklerle yaşadıkları ilk ilişkiler için bkz. Ali Güler, **Sorun Olan Yunanlılar ve Rumlar**, Türk Metal Sendikası Araştırma Dizisi, Ankara, 2007, s. 1.

²⁵⁴ Vamik D. Volkan, Norman Itzkowitz, **Türkler ve Yunanlılar: Çatışan Komşular**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2002, s. 56.

içinde geçmiştir. Bir yandan aynıyken öte yandan farklı olma, bir taraftan hala işbirliği ve iç içeyken öbür taraftan düşman olma, kısacası kim olduklarını anlama sürecine girmişlerdir.

Fatih yıllar süren hükümdarlık sürecinde, topraklarını Balkanlar ve Anadolu'ya doğru genişlettikçe Ortodoks²⁵⁵ Kilisesine mensup birçok Hıristiyan'ın yöneticisi haline gelmiştir. Bu statüsüne yeni bir yapı kazandırmak zorunda olan Fatih, nüfusu yeniden oluşturmak ve ekonomik, toplumsal ve dinsel istikrarı yeniden kurmak için birtakım girişimlerde bulunmuştur. Bunu gerçekleştirmek için de II. Anastasios'dan beri boş olan Patriklik makamına, kilise ruhanileri ile sivil Hıristiyan halkın kendi örf adetlerine göre seçtikleri Yeorgios Kurtesis'i getirmiştir. Bundan sonra yeni patrik II. Gennadios adıyla²⁵⁶, Osmanlı Devleti idaresinde, Rum Kilisesi'ne seçilen ilk Patrik olmuştur.²⁵⁷ Ayrıca Patrik'e "Ekümenik"²⁵⁸ unvanı verilmiştir. Bu da millet sisteminin doğuşu anlamına gelmektedir.

1.1. Osmanlı Millet Sistemi

Osmanlı İmparatorluğu'nun en büyük özelliklerinden birisi çokuluslu bir imparatorluk olması ve farklı etnik kökenlere ve dinlere sahip olan insanları yönetmesidir.²⁵⁹ Dolayısıyla Osmanlı tebaasının bir kısmını gayrimüslimler teşkil etmiştir. Bu bağlamda Osmanlı Devletinde yaşayan bir kişinin kendini tanımlama şeklini ve diğer bireyler arasındaki sınırları belirleyen faktör etniklik değil din olmuştur.²⁶⁰ Osmanlı Devleti'nin topraklarında yaşayan toplulukları, din veya

---

²⁵⁵ Ortodoks, Hıristiyanlığın ortaya çıkışından beri nesilden nesile devam eden ilk, bölünmemiş kutsal gelenek ve öğretisi olarak kabul edilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Münir Yıldırım, **Yunanistan ve Ortodoks Kilisesi**, Aziz Andaç Yayınları, Ankara, 2005, s. 55.

²⁵⁶ Volkan, Itzkowitz, **a.g.e.**, s. 81; Kaya, **a.g.e.**, s. 36.

²⁵⁷ Çelik, **a.g.e.**, s. 114.

²⁵⁸ Ekümen kavramı "evrensellik" yani "dünya patrikliği" anlamına gelmektedir. Ekümen kavramının ilk ortaya çıkışı 1517 yılında Yavuz Selim'in, Mısır'ı fethettiğinde, İskenderiye ve Antakya Patrikhanelerini de, İstanbul'daki Patrikhane'ye bağlaması ve patriği de "Milletbaşı"lıktan, "Ekümen" yani "Cihan patriği" ilan etmesiyle ortaya çıktı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Aytunç Altındal, **Türkiye ve Ortodokslar**, Anahtar Kitaplar, İstanbul, 1995, s. 159.

²⁵⁹ Ahmet İçduygu-B. Ali Soner, "Turkish Minority Right Regime: Between Difference and Equality", **Routledge Taylor&Francis Group**, Middle Eastern Studies, Vol.42, No:3 May 2006, s. 449.

²⁶⁰ Cevdet Küçük, "Osmanlılarda Millet Sistemi ve Tanzimat", **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C. 4., s. 1007.

mezhep esasına göre örgütleyerek yönetme biçimine de “Millet Sistemi” denilmektedir.²⁶¹

İstanbul’un fethinden önce Osmanlı Devleti’nde gayrimüslimlere, İslam hukukuna²⁶² göre muamele edilmiştir²⁶³ ve bu da Osmanlı Devleti idaresinin temelini oluşturmuştur.²⁶⁴ İstanbul’un fethinden sonra İslam hukuku açısından bir değişiklik yapılmamakla birlikte biraz daha farklı bir uygulamaya gidilerek millet sistemi oluşturulmuştur.²⁶⁵ Fatih’le beraber oluşturulan bu idari, hukuki statü, sonraki hükümdarlar tarafından da verilen yeni fermanlarla, büyük değişiklik yapılmadan Tanzimat’a kadar aynen korunmuştur.²⁶⁶ Fatih Sultan Mehmet döneminden itibaren gayrimüslimlerin statüsü millet sistemi dahilinde düzenlenerek gayrimüslim cemaatlerin varlıklarını devam ettirmelerine imkan tanınmış²⁶⁷ ve birçok bağımsız millete nasip olmayan idari bir hürriyet verilmiştir.²⁶⁸

İslam hukukuna göre, halkı Müslüman olmayan bir şehir fethedilince şehrin sakinleriyle “zimmet akdi” denilen bir anlaşma yapılır. Bu anlaşmayı kabul eden gayrimüslimlere “zimmi²⁶⁹” denir. Bu anlaşmayla hakları garanti altına alınmış olan gayrimüslimler birçok konuda Müslümanlarla eşit hale gelir ve Müslümanlar gibi

---

²⁶¹ M. Akif Aydın; “Gayr-ı Müslimler”, **Osmanlı Devleti Tarihi**, C.2, İstanbul, 1999, s.419.

²⁶² Bilindiği gibi İslam hukuku; dinsel bir hukuk olarak kişi yaşamını tüm yönleriyle düzenleyen emir ve kurallardan oluşmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Erich Pritsch, “İslam’da Devlet Fikri”,Çev: Sabri Şakir Ansay, **Siyasal Bilgiler Okulu Dergisi**, C. 1, No:1, Ankara, 1943, ss. 245–274.

²⁶³ Macit Kenanoğlu, **Osmanlı Millet Sistemi: Mit ve Gerçek**, Klasik Yayınları, İstanbul, 2004, s. 281.

²⁶⁴ Halil İnalcık, **Fatih Devri Üzerine Tetkikler ve Vesikalar I**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1954, s. 184.

²⁶⁵ Murat Belge, “Yeni Birlik Biçimleri İhtiyacı ve Azınlıklar”, **Birikim**, Sayı: 71–72, Mart-Nisan 1995, s. 13.

²⁶⁶ Gülnihal Bozkurt, **Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığı Altında Gayr-i Müslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumları (189–1914)** Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989, s. 12.

²⁶⁷ T. Tankut Soykan, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Gayrimüslimler: Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Gayrimüslimlerin Hukuki Statüsü**, Ütopya Kitabevi, İstanbul, 2000, s. 4

²⁶⁸ La Gorce, **Çağlar Boyu Yunanlılar**, Haz. Doğu Araştırma Merkezi, Belge Yayınları, İstanbul, 1986, s. 259.

²⁶⁹ “Zimmi” kelimesi “and, güvenlik, söz verme” anlamlarına gelen zimmet sözcüğünden gelir ve İslam egemenliği altına girerek İslam topraklarında sürekli olarak yaşama hakkını elde eden gayrimüslimlere zimmi denir. Gülnihal Bozkurt, “İslam Hukukunda Zimmilerin Hukuki Statüleri”,**Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. III, Sayı: 1, Ankara, 1987, s.117; Hayreddin Karaman, **Mukayeseli İslam Hukuku**, C.III, İstanbul, 1986, s. 234.

bütün özel haklardan faydalanırlar.²⁷⁰ İslam hukukunun önemli bir bölümünü teşkil eden zimmet akdine göre Müslüman idareciler, bir yükümlülük olarak cizye²⁷¹ ödemeyi kabul eden zimmilerin can ve mal güvenliklerini sağlamak zorundadırlar.²⁷² Kanunların uygulanışı bakımından Müslümanlarla gayrimüslimler arasında bir fark gözetilmemiştir. Ayrıca İslam hukukuna göre dinde zorlama yoktur gerekçesiyle, Osmanlı toplumunda zimmilerin zorla Müslümanlaştırılması yasaklanmıştır. Buna göre hiç kimse kendi rızası olmadan Müslüman yapılamaz. Bununla birlikte kendi rızasıyla Müslüman olan birisinin önünde de hiçbir engel yoktur.²⁷³

Osmanlı Devleti'nde zimmilere İslam hukukunun yanında örfi hukuk²⁷⁴ da uygulanmıştır. Zaman zaman zimmilerle ilgili çıkarılan fermanlar, büyük ölçüde İslam hukukuna uygun olmakla birlikte devlet idarecilerinin görüşlerini de yansıtmaktadır. Ayrıca evlenme, boşanma miras ve vasiyet gibi meselelerini yine kendi dini hükümlerine göre çözmüşlerdir. Bununla birlikte istemeleri halinde Osmanlı mahkemelerine de başvurma hakları vardır.²⁷⁵

İstanbul'un fethinden sonra uygulamaya konulan sistemdeki "millet kavramı" bugünkü anlamını taşımamaktadır. Millet, dini topluluğu karşılayan bir terimdir.²⁷⁶ Millet sisteminde din ve mezhep esasına göre tasnif edilen zimmiler, Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler üç ayrı millet olarak kabul edilmiştir. Böylece gayrimüslimlerin devletle olan ilişkileri yeni bir yapıya kavuşturulmuştur.²⁷⁷ Bu sistemle gayrimüslimlerin idare edilmesi de kolay hale gelmiştir. Zira daha önce devlet, bir bütün olarak gayrimüslimler ile muhatap iken, şimdi bölümlere ayrılmış

²⁷⁰ Ahmet Özel, **İslam Hukukunda Ülke Kavramı: Darulislam Darulharb**, İklim Yayınları, İstanbul, 1991, s. 315.

²⁷¹ Cizye, Müslüman olmayanlardan askerlik yükümlülüğünden muaf tutulmaları karşılığında alınan vergidir. Bilgi için bkz. Demir, **a.g.e.**, s. 211.

²⁷² Abdü'l Kerim Zeydan, "İslam Hukukuna Göre Zimmiler", **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Çev. Hasan Güleç, İzmir, 1994, Sayı: VIII, s. 435.

²⁷³ Mehmet Şeker, "Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre İhtida Etmenin Şartları", **Diyanet İlmî Dergi**, C. 41, Sayı: 2, Ankara, 2005, s. 72.

²⁷⁴ Örfi hukuk, Osmanlı döneminde temelinde yerleşik örf ve adetler olmakla beraber, çoğunlukla padişahın toplumsal ve siyasal gelişmeler karşısında, özellikle kamu hukuku alanında yaptığı bağlayıcı kanun ve düzenlemelerdir. Bilgi için bkz. Demir, **a.g.e.**, s. 175.

²⁷⁵ Cevdet Küçük, "Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi", **Osmanlı**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 210.

²⁷⁶ İlber Ortaylı, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet", **Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C. 4., İletişim Yayınları, İstanbul, s. 996.

²⁷⁷ Bilal Eryılmaz, **Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi**, Risale Basın Yayınları, İstanbul, 1996, ss. 68-75.

ve her birinin başında devlete karşı cemaatinden sorumlu olan dini liderlerle (*millet başı*²⁷⁸) muhatap olmaya başlamıştır.²⁷⁹ Bu sistemle, gayrimüslimler bakımından İslam hukukunun kendilerine tanıdığı haklarda bir kayıp olmamışken, devletin zimmi tebaayla olan ilişkilerinin düzene girmesi sağlanmıştır. Millet başının yetki alanı son derece geniştir. Cemaatinin mallarını, eğitim işlerini yönetmek ve cemaatin özel hukuk işlerini çözmekle görevlidir. Dini, mali, hukuki işlerde gerekli giderleri karşılamak üzere cemaatinden vergi de toplayabilir. Dini konularda yargılama ve ceza verme iktidarına da sahiptir. Önemli bir kısmı ibadethanelerin içinde ya da yanında olan cemaat okullarının işletilmesi ve buralarda eğitim verilmesi de yine millet başının ve diğer din adamlarının yetkisi altındadır. Millet başının en önemli görevlerinden biri ise cemaati ile Osmanlı yönetimi arasındaki köprü vazifesidir. Osmanlı yönetimi millet başını cemaatinin her türlü eyleminin sorumlusu kabul etmektedir.²⁸⁰

Bu ayrıcalıklar, Avrupa'daki gibi mücadele sonucu zorunlu olarak verilmemiş; Berat²⁸¹ adı verilen fermanlarla İstanbul alınır alınmaz tek yanlı olarak verilmiştir. Her seçilen Patrik için de padişah tarafından seçilen bu kişinin devletçe uygun olduğunu, görevini yapma izni ve emrini belirten bir berat verilmiştir. Bu Beratlarla dayanan Millet Başları'nın sahip kıldıkları yönetim, denetim, yargı, maliye ve din alanındaki yetkiler bir de bu azınlıkların örgütlenmiş ve yönetimce tanınmış kamu hukuku tüzel kişileri olmaları olgusuyla birleşince, Osmanlı düzeninde azınlıkların olağanüstü nitelikte koşullardan yararlanmalarına yol açmıştır. Dolayısıyla, şunu söyleyebiliriz ki, o dönemin Batı dünyasına çok yabancı ve ters gelebilecek özgürlüklere eksiksiz olarak sahiptiler.²⁸² Osmanlı Devleti, gayrimüslimleri döneme göre son derece çağdaş, insan haklarına saygılı bir anlayışla serbest bırakmıştır. Gayrimüslimler de bu yolla kendi kültürlerini muhafaza ve

²⁷⁸ Millet kavramı daha da genellenerek, yerel yönetimler, mahalle ve köy yönetimlerinde görülen millet başı deyimini kullanılmakta, kavram cemaatlere dayalı kullanılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C. 2. İstanbul, 1953, s. 585.

²⁷⁹ Bilal Eryılmaz, **Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi**, Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1992, s. 21; Ali Güler, **XX. Yüzyıl Başlarının Askeri ve Stratejik Dengeleri İçinde Türkiye'deki Gayrimüslümler (Sosyo-Ekonomik Durum Analizi)**, Genkur Basımevi, Ankara, 1996, s. 8.

²⁸⁰ Gülnihal Bozkurt, "Türk Hukuk Tarihinde Azınlıklar," **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Vol. 43 (1-4), 1993, s. 52; Arus Yumul, "Azınlık Mı, Vatandaş Mı?," **Türkiye'de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları**, Der. Ayhan Kaya, Turgut Tarhanlı, TESEV Yayınları, İstanbul, 2005, s. 103-104

²⁸¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Soykan, **a.g.e.**, s. 202.

²⁸² Ateş, **a.g.e.**, s. 286.

geliştirme imkanı bulmuşlardır. Gayrimüslimler ve Müslümanlar yan yana, aynı devletin hükümrânlığı altında, ancak farklı hukuk düzenlerine tabi olarak barış içinde yaşamışlardır.²⁸³

Bütün Gayrimüslim unsurlar, kendi mezheplerine göre dini ibadet ve ayinlerini tam bir serbestlik ve hoşgörü içinde yapabilmişlerdir. Statüleri fermanlarla belirlenen ibadet yerlerinin bütünüyle dokunulmazlığı sahiptir. Devlet, bu ibadet yerlerinin iç teşkilatına ve idaresine kesinlikle karışmamış; ibadet yerlerinin idaresi ilgili cemaatlerin yönetim teşkilatlarına bırakılmıştır.²⁸⁴ Gayrimüslim toplulukların kendilerine mahsus kilise, manastır, havra ve diğer ibadet yerleri ile kendilerine mahsus mezarlıkları vardır. Kiliselere ve kiliselere ait vakıf arazilere kimse karışmamıştır. Dinlerini değiştirmeleri konusunda hiç bir baskıya maruz kalmayan Gayrimüslimlerin bu ibadet yerlerine yapılan saldırılar devlet tarafından daima engellenmiş, suçluları cezalandırılmıştır. Bu işlem yapılırken de suçlular Müslim, Gayrimüslim diye ayrılmamıştır. Yani kilise ve havralar sürekli olarak devletin güvencesi altında bulunmuştur.²⁸⁵

Osmanlı Devleti'ndeki Gayrimüslimler, diğer alanlarda kendilerine tanınan ayrıcalıklara ve sosyoekonomik statüye uygun olarak kendi dini kuruluşları, hastaneleri ve darülacezeleri yanında okullarını da kurmuşlar ve eğitimlerini dini ve kültürel teşkilatlarına bağlı olarak, kendi dillerinde ve devlet denetimi dışında sürdürmüşlerdir. Bilindiği gibi eğitim ve öğretim, sosyoekonomik durumun en önemli göstergelerinden birisidir. Gayrimüslimler eğitim konusunda devletin sağladığı imkanlarla hem nitelikli birer unsur haline gelmişler, hem kendi kültürlerini yaşatmışlar, hem de bağımsızlık yolunda bilinçlenmişlerdir.

Osmanlı Devleti, diğer bazı alanlarda olduğu gibi, eğitim sahasında da Gayrimüslimleri serbest bırakmıştır. Devlet önceleri, eğitim, din ve mezhep imtiyazlarının bir parçası olarak kabul etmiştir. Gayrimüslim milletler, mabetlerini nasıl kendileri idare ediyorsa, mekteplerini de yine kendi cemaat teşkilatları

---

²⁸³ İlber Ortaylı, **Osmanlı Barışı**, Ufuk Kitapları Da Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 1122.

²⁸⁴ Yavuz Ercan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslimlerin Giyim, Mesken ve Davranış Hukuku", **OTAM Dergisi**, C: I, Sayı:1, Haziran 1990, s. 124.

²⁸⁵ **A.m.**, s. 125.

vasıtasıyla kurup işletmişlerdir. Her cemaatin, kilise, havra ve benzeri mabetlerinin yanında, bunlara bağlı birer mektebi olmuştur. Her kilise, ruhani reislerinin denetim ve gözetimi altında gerçek bir eğitim kurumu halinde hizmet görmüşlerdir.²⁸⁶ Gayrimüslim milletlerin idare ettikleri okullar, tamamen müstakil bir niteliğe sahiptir. Gayrimüslimler bu cemaat okullarında milli dillerinde eğitim yapmakta ve ders programlarını diledikleri gibi düzenleyebilmekteydiler. Devlet bu okulları, önceleri hiç denetlememiş ya da denetleme gerekliliği görmemiştir. Gayrimüslimler, din ve mezhep sahasında olduğu gibi eğitim alanında da, özerk bir statü içinde hareket edebilme imkanına sahip kılınmışlardır. Cemaat okulları, zamanla Gayrimüslimlerin kendi tarih ve kültürlerinin öğretildikleri, bağımsızlık fikirlerinin aşılandığı ve hatta milli istiklalleri uğrunda, yabancı devletlerin siyasetlerine alet oldukları kurumlar haline gelmişlerdir.²⁸⁷ Kilise, yetişmiş tahsilli papazlara veya kabiliyetleri Rumlara Avrupa'da öğrenim yaptırıp sonraları bunları halkın öğretmen olarak mükafatlandırmıştır. Megali İdea fikri bir ülkü olarak gizlice Rum gençliğine öğretilmiştir. Rum vatandaşlarımızdan Rumca bilmeyenlerin Rumca öğrenmeleri sağlanarak Hıristiyan Grek fikirleri aşılanmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda uygulanan işte bu sistem, uluslararası ilişkileri etkileyecek düzeyde görülen ilk azınlık korunmasıdır. Osmanlı İmparatorluğu milletine Avrupalıların çağlar boyu Hıristiyan olmayanlara davrandıkları gibi davranmamışlardır. Ayrıca Osmanlı'nın düzeni, Avrupa'nın azınlıklara günümüze dek tanıdığı azınlık haklarının ve statüsünün karşılaştırma kabul etmeyecek kadar üzerindeydi. Osmanlı millet sistemi içinde tanımlanmış tüm gruplar, ayrıcalıklı biçimde gelişmelerini sürdürmekteydiler. Tüm hakları Osmanlı siyasal sistemi ile güvence altına alınmış ve bu anlamıyla da, diğer tüm gruplar karşısında ayrıcalıklıydılar.

1.2. Gayrimüslimleri Etkileyen Hukuki Düzenlemeler

19. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı İmparatorluğunun fetih eylemleri neredeyse bitmiştir. Bu bitişin nedeni, Osmanlı'nın içerideki gerilemesiyle Avrupa'daki

²⁸⁶ Bilal Eryılmaz, **Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi**, Risale Basımevi, İstanbul, 1996, s. 166.

²⁸⁷ **A.e.**, s. 167.

toplumsal ve teknolojik gelişmelerin bir araya gelmesidir. Osmanlılar hem diplomatik alanda hem de kurumsal alanda gerilemeye başlamışlardır. Ulusçuluk düşünceleri Balkanlar'da filizlenmeye başlamış ve Osmanlı Millet Sistemi'ni de sarsmaya başlamıştır.

Dış baskılara maruz kalarak da Osmanlı Devleti içinde Tanzimat ve Islahat reformları yaşanmaya başlamıştır.²⁸⁸ Bu da tebaanın vatandaşa dönüştürülmesi sürecinde önemli bir adım olarak tarihe geçmiştir.²⁸⁹ Tanzimat Fermanıyla gayrimüslimlerin can, mal, ırz ve konut dokunulmazlıklarının sağlanacağı belirtilmiştir. Ayrıca din ve devlet dışında, ülke ve milletinde kalkınması hedeflenmiş; bu modern devletin inşasında temel oluşturmuştur. Buna ek olarak, her dine tebaanın eşitliği prensibi esas alınmış ve herkesin kişi hakları, ceza ve vergi hukuku alanında aynı hak ve güvencelerden yararlanacağı ilkesi ilk kez pozitif hukuk kuralı haline getirilmiştir.²⁹⁰ Tanzimat Fermanının temel amacı, İmparatorluk sınırları dahilinde bulunan unsurların birliğidir.

1839'da verilen sözlerin tutulmamış olduğunu gören Batılı devletler, 1856 Paris Konferansı öncesi, "Osmanlı İmparatorluğunu Rusya'nın müdahalelerine karşı korumanın bedeli ve Avrupa devletleri ailesine kabul edilmenin de şartı olarak gayrimüslimler için yeni düzenlemeler istemişlerdir.²⁹¹ Padişah Abdülmecit de, aynı ülkede yaşayanların arasında ayrımcılığın olmaması gerektiğini işaret ederek, ilk kez bir İslam ülkesinde din işleri ile siyasal hakların birbirinden ayrılması gerektiğini belirtip 1856'da Islahat Fermanı ilan edilmiştir.

Islahat Fermanı 1839'da dile getirilen hakları teyit etmiş, ayrıca dini cemaatlerin iç düzenlemeleri ile ilgili birtakım kurallar getirmiştir. Patriğin dünyevi yetkilerinin cemaat üyelerince paylaşılması sağlanmış, laik meclislerin oluşturulması öngörülmüştür. Böylece Patriğin dini ve dünyevi mutlak hakimiyetinden kaynaklanan otoritesi sınırlandırılmıştır. Ayrıca gayrimüslimler çocuklarını sadece

---

²⁸⁸ Reformlar için bkz. Bülent Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, 2. b., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1998, s. 87.

²⁸⁹ Füsun Üstel, **Makbul Vatandaş'ın Peşinde: II. Meşruyetin Bugüne Vatandaşlık Eğitimi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 25

²⁹⁰ Bozkurt, **a.g.e.**, s. 42.

²⁹¹ Yerasimos, **a.g.e.**, s. 697.

cemaat okullarına değil, askeri okullar dahil okullara gönderebileceklerdir. Toplumsal ve siyasal eşitlik amacıyla da hangi milletten olursa olsun gayrimüslimler devlet hizmetine alınacaklar, doğal olarak eşitlik prensibine göre askerlik de yapacaklardır. Böylece gayrimüslimlerin vatandaşlık statüsüne geçişleri sağlanmıştır. Bu statünün gayrimüslimlerce olumlu karşılanması beklenirken tedirginlikle karşılanmıştır.²⁹² Çünkü ruhani kesim gücünü cemaat mensuplarıyla paylaşmış, cemaat üyeleri de askerli yükümlülüğü altına girmiştir. Böylece Islahat Fermanı, Tanzimat Fermanı gibi ulusal ve toplumsal tepkileri hızlandırıcı bir rol oynamıştır.

Osmanlı Devletince bir yandan millet sistemiyle milletlere kültürel ve dini özerklik sağlanırken, bir taraftan da eşitlik ilkesi doğrultusunda vatandaş statüsünde Devlete sadık kalacakları düşünülmüştür. Bu çelişkili ortamda millet sistemi çökmeye başlamış, yeni düzenlemeler de gayrimüslimlerin ulusçuluk duygularını pekiştirmiştir. 1876'da "Osmanlılık"²⁹³ adı altında "Osmanlı ulusu" yaratma projesi yürürlüğe girdiyse de beklenen sonucu vermemiş ve ilerleyen yıllarda Balkan Savaşları'ndan sonra İttihat Terakki Fırkası'nın "Türkçülük"²⁹⁴ politikasına yönelmesiyle her şey değişmiştir. Osmanlılık politikasını terk eden İttihat ve Terakki, dönemin Batılı güçleriyle benzer bir şekilde, fakat çok daha geç bir tarihte ekonomik, siyasal ve toplumsal bir merkezileştirme hareketine girişecektir. Bu merkezileşmenin üstyapıdaki görüntüsü Türk ulusal kimliğidir. Bu ülkü çerçevesinde Müslüman Türkler dışında kalan unsurların devlete olan bağlarını koparmaya başlamalarıyla, artık gayrimüslim vatandaşlardan ziyade "azınlıklar" olarak kabul edilmeye başlanacaktır. Çünkü gayrimüslimler, 1910'lu yıllardan itibaren "Osmanlı

---

²⁹² M. Hidayet Vahapoğlu, **Osmanlıdan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okulları**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1997, s. 67.

²⁹³ Osmanlılık, Osmanlı imparatorluğu içindeki tüm etnik grupların üzerinde bir "Osmanlılık" duygusunu ve bu duyguya paralel olarak bir "Osmanlı Milletini" ortaya çıkararak Osmanlı Devleti'nin menfaatleri doğrultusunda gayret sarf etmelerini sağlamaya yönelik bir düşünce akımıdır. 1839'da ilan edilen "Gülhane Hattı Hümayunu"nda bu fikir prensip olarak da tespit edilmiş oldu. Dolayısıyla Osmanlılık fikrinin esas gelişimi dönemi de Tanzimat'tan sonradır. Şükrü Hanioğlu, "Osmanlılık", **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C. V, İletişim Yayınları, İstanbul, 1986, s. 1390.

²⁹⁴ Türkçülük akımı Osmanlı'da 1908 sonrası siyasal hayatın çeşitlenmesinin ardından belirginleşmiş ve bu sayede ulusçuluk tartışmaları başlayabilmiştir. Balkanlarda hakim bir ideoloji haline gelen ulusçuluğun Türk unsuruna geçmesi 19. yüzyılın sonu 20. yüzyılın başı gibi olmuştur. Türk dilinin sadeleştirilmesi, milli iktisat, milli edebiyat ve Türk tarihi ve kültürünün Osmanlı öncesi öneminin vurgulanması ilkeleri çerçevesinde önem kazanmıştır. Süleyman Seyfi Ögün, **Modernleşme, Milliyetçilik ve Türkiye**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1995, s. 163; Şükrü Hanioğlu, "Osmanlılık", **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C. IV, İletişim Yayınları, İstanbul, 1986, s. 1394.

ulusu” tanımlaması içinde yer alamayacaklardır. Fiilen kabul gören bu görüşün resmen açıklanması ise daha sonraki tarihlerde olacaktır.

Devletle yavaş yavaş bağların kopmasına istinaden, Osmanlı İmparatorluğu’nda ilk tehcir olayı yaşanmıştır. 1914 yılında Rumların Ege bölgesinden kıyılara gönderilmesi ile yaşanan bu göç olayı hiçbir çatışma olmadan gerçekleştiği ve Rumların göç esnasında çok rahat olmaları ve ölümlerin olmaması²⁹⁵ gibi unsurların neticesinde çok fazla üzerinde tartışılır bir konu olmamıştır. Aynı zamanda, gayrimüslimlerin ayrılıkçı hareketler içinde olması ve işgal güçleriyle işbirliğine gitmesi, gayrimüslimlere yönelik reformların sürekli dış güçlerin teşvikiyle gündeme gelmesi de gayrimüslimlerin dış güçlerin maşası olarak kodlanmasını beraberinde getirmektedir.²⁹⁶

Osmanlı İmparatorluğu, azınlıklarına gösterdiği hoşgörü nedeniyle Hıristiyan Ortodoks halkın dini ve ahlakı eğitimine karışmamış ve bu konuları kiliseye bırakmıştır. Dil ve din ile ilgili olarak önceleri ilköğrenim yapılırken zaman içerisinde yüksek okullar açılmış böylece Osmanlı İmparatorluğu’nun birçok yerinde kiliselerin kontrolünde Yunan fikrinin önemli faaliyet merkezleri oluşturulmuştur.

2. TÜRK ULUSLAŞMA SÜRECİ VE RUM AZINLIK

Türkiye’deki azınlık rejimine, bu rejime tabi olan kişiler açısından bakıldığında, devletin resmi olarak kabul ettiği azınlıklar tablosu ile uluslararası standartların uygulanması sonucu ortaya çıkan tablo arasında büyük farklar olduğu görülmektedir. Azınlık kavramı ve azınlık hakları konusundaki hukuki ve siyasi tutumu gerek iç gerekse dış politika çerçevesinde büyük bir tekdüzelik sergileyen Türkiye’nin²⁹⁷ bugün azınlık olarak kabul ettiği kişiler Osmanlı’nın son zamanlarından itibaren bu statüde kabul edilmeye başlanmış din azınlıkları olan gayrimüslimlerdir. Bunların da hepsi azınlık olarak kabul edilmemekte ve yalnızca

---

²⁹⁵ Cemal Kutay, **Celal Bayar’ın Yazmadığı ve Yazmayacağı Üç Devirden Hakikatler**, Alioğlu Yayınevi, İstanbul, 1982, s. 53.

²⁹⁶ Ayşe Kadioğlu, “Vatandaşlığın Ulustan Arındırılması: Türkiye Örneği,” **Vatandaşlığın Dönüşümü: Üyelikten Haklara**, Metis Yayınları, İstanbul, 2008, s. 36–39.

²⁹⁷ Emre Öktem, “Türkiye’deki Gayrimüslim Cemaatlerin Durumu”, **Seminer Raporları: Türkiye ve Avrupa’da İslam, Devlet ve Modern Toplum**, Konrad Adenauer Stiftung Yayını, Ankara, 2005, s.169.

üç tarihsel gayrimüslim grup²⁹⁸ (Ermeniler, Museviler ve Rumlar) bu statü içerisine alınmaktadır. Bunun dışında kalan her Türk vatandaşı azınlık değil, aksine çoğunluğun eşit bir parçası olarak ele alınmıştır. Bunun üç sebebi vardır: Tarihsel sebep, grupların etnik veya dilsel değil din ve mezhep temeline göre tanımlanması anlamına gelen “millet sistemi”; siyasal sebep, Hıristiyan grupların Avrupa ülkeleri tarafından koruma altına alınmış olmasının onları çoğunluk açısından “öteki” haline getirmesi, ideolojik sebep ise 1923’te kurulan Cumhuriyet’in de dağılabileceği korkusundan doğan tahammülsüzlüktür.

Türkiye Cumhuriyeti bu modeli ile yirminci yüzyıl boyunca uyum içinde varlığını sürdürmüştür. Anadolu’da yaşayan yetmiş milyon civarında insanın, etnik kökenlerine bakarak, her birine azınlık hakkının tanınması, Türkiye Cumhuriyeti’nin ulusal toplum yapısının ortadan kalkması anlamına gelecektir. Bu üç azınlık dışında ülkesinde azınlıklar olup olmadığına karar verecek olan Türkiye Cumhuriyeti’dir.

2.1. Rumların “Gayrimüslim Azınlık” Statüsüne Geçişleri: Lozan Barış Antlaşması

Birinci Dünya Savaşı’nın sürdüğü yıllarda Rumların Osmanlı İmparatorluğunun yanında yer almamalarının bir sonucu olarak, savaş sonrası kurtuluş mücadelesi veren Türk liderler bu topluluğu “azınlık” kategorisi içinde değerlendirmeye başlamışlardır. Özellikle Osmanlılık üst kimliği ile bir arada tutabileceğini öngören devlet destekli bir ideolojinin uzantısı olarak gayrimüslimlerin Osmanlı Devletine zarar verebilecek faaliyetler içinde olmayacakları düşünülmüştür. Oysa ulusçuluğun büyük bir yaygınlık kazandığı bu dönemde imparatorluk içindeki Türk olmayan unsurların milli benliklerini dışarı vurarak taleplerde bulunmaları doğal bir süreçtir. Zaten devlet de hakim etnik topluluk olan Müslüman Türkler üzerine temellendirilmiştir.

---

²⁹⁸ Bugün Türkiye’de yaklaşık olarak 50.000 Ermeni, 27.000 Musevi ve 3.000 Rum asıllı azınlık yaşamaktadır. Şule Toktaş, “Citizenship and Minorities: A Historical Overview of Turkey’s Jewish Minority”, *Journal of Historical Sociology*, C.18, Sayı: 4, Aralık 2005, s. 96; Rıdvan Karluk, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, 8. b., Beta Yayınları, İstanbul, 2005, s. 877.

Kurtuluş Savaşının başlamasıyla birlikte gayrimüslimlerden artık ekalliyet (azınlık) olarak bahsedilmeye başlanacaktır. Kuruluş Savaşı ile Anadolu'ya giren yabancı devlet güçlerinin bu topraklardan çıkarılması mücadelesi başlamıştır.

Bu dönem içinde azınlıklarla ilgili ilk açıklama Erzurum Kongresi (23 Temmuz 1919–7 Ağustos 1919) aracılığıyla yapılmıştır. Kongrenin 3. maddesinde “*Her türlü işgal ve müdahale Rumluk, Ermenilik teşkili amacına yönelme sayılacağından birlikte savunma ve sosyal dengeyi bozacak surette, Hıristiyanlara yeni imtiyazlar verilmesi kabul edilmeyecektir*” ifadesi kullanılmıştır. 5. maddesinde ise “*Vatanımızda, öteden beri birlikte yaşadığımız Müslüman olmayan kimselerin, kanunlarla pekiştirilmiş müktesep haklarına tamimiyle uyarız. Mal, can ve ırzlarının korunması, esasen, dinimizin, ulusal geleneklerimizin ve yasalarımızın gereği olduğundan, bu esas, Kongremizin genel kanısı ile de sağlanmıştır*” şeklinde ifade edilmiştir.²⁹⁹

Kongre ayrıca, Hıristiyan azınlığa siyasi egemenlik ve sosyal dengelere aykırı ayrıcalıkların verilemeyeceğini karara bağlamıştır. Bu karar da Sivas Kongresi'nde gerekçelendirilmiştir. Buna göre, aynı vatan içinde birlikte yaşanan gayrimüslimlerin hukuksal eşitlikleri tamamen saklı olduğundan, siyasi egemenlik ve sosyal dengeyi bozucu ayrıcalıklara sahip olamazlardı.³⁰⁰

Türkiye'nin bir ulus devlet olarak toprak bütünlüğü, ulusal ve siyasi sınırları 29 Ekim 1923'ten önce, 24 Temmuz 1923'te bir uluslararası anlaşmayla, Lozan Barış Antlaşması'yla ortaya çıkmıştır.³⁰¹ Lozan teknik bir anlaşma olmanın ötesinde yeni kurulacak devletin modern ve laik bir devlet olarak Osmanlı'dan farklı bir yöne çevrileceğinin açık bir göstergesidir. Antlaşma aynı zamanda yeni cumhuriyetin vatandaşlık tanımına dair de işaretler sunmuş, gayrimüslimlerin yeni kurulacak devletteki statüsünü belirleyen ilk belge olarak önem kazanmıştır. Lozan Konferansı'nın Türkiye için önemi, sadece İtilaf Devletleri ile ilgili sorunların giderilmesi değildir. Bununla birlikte, Osmanlı İmparatorluğu'nun Batılı devletlerle olan ilişkilerinde yüzyıllardır devam eden sorunların giderilmesi, bağımsızlık

²⁹⁹ Mahmut Goloğlu, **Erzurum Kongresi**, Nuve Matbaası, Ankara, 1968, s. 110.

³⁰⁰ Fahri Çoker, **Türk Parlamento Tarihi**, C. 1, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1994, s. 11.

³⁰¹ Ahmet İçduygu, Özlem Kaygusuz, “The Politics of Citizenship by Drawing Borders: Foreign Policy and the Construction of National Citizenship Identity in Turkey,” **Middle Eastern Studies**, Vol.40 (6), November 2004, s. 29.

mücadelesi veren Türkiye'nin yeniden oluşturulması amacının dünya kamuoyunca kabul edilmesi anlamındadır.³⁰²

2.1.1. Lozan Barış Antlaşması'nda Gayrimüslim Azınlıkların Statüsü

Yunanlıların 1922 yılında Anadolu'da yenilgiye uğratılmalarının ardından, İtilaf Devletleri yeni bir savaşın başlamasını önlemek amacıyla ilgili tarafları konferansa katılmaya davet etmiştir. 1 Kasım 1922'de Saltanatın kaldırılmasıyla, 22 Kasım 1922'de konferansa sadece Büyük Millet Meclisi katılmıştır.

Konferansta birinci dönemde, Trakya, Musul, Azınlıklar Sorunu ile iktisadi ve mali konularla kapitülasyonlar tartışılmaya başlanmıştır. Ancak bu konular üzerinde ciddi görüş ayrılıklarından dolayı Konferans Şubat 1923'te kesintiye uğramıştır. Ardından Türk tarafının görüşleri büyük ölçüde kabul edilerek 23 Nisan 1923'te Konferansın ikinci dönemi başlatılmıştır.³⁰³

Azınlıklar meselesinin, konferansın iç tüzüğünün 5. maddesi gereğince "Azınlıklar ve Yabancılar Komisyonu" tarafından ele alınması gerekirken, konu ilk olarak 12 Aralık 1922'de Lord Curzon'un başkanlık ettiği "Arazi ve Askerlik Komisyonu"nda görüşülmüştür.³⁰⁴ Görüşmelerde Türk tarafı azınlıkların askerlik hizmetinden istisna edilemeyeceğini, Patrikhanenin ortadan kaldırılmasını ve mübadele kapsamının İstanbul'daki Rumları da içerecek şekilde genişletilmesini önermiştir. Askerlik konusunda Türk tezi kabul edilmişse de, Mübadele ve Patrikhane konusunda Türk tarafının talepleri reddedilmiştir. Müttefiklerin ve Yunan heyetinin, Patrikhanenin siyasi ve idari nitelikteki işlerle ilgilenmeyeceği ve yalnızca dini vasfının devam edeceğinin sözünü vermeleri üzerine konu hakkında bir düzenlemeye gidilmemiştir.³⁰⁵

Buna göre, 38. maddede azınlıkların dolaşım ve göç etme özgürlükleri, 39. maddede yurttaşlık hakları ve buna bağlı olarak siyasi haklardan yararlanma, kamu

---

³⁰² Aptülahat Akşin, **Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s. 126.

³⁰³ Konferanstaki görüşmelerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Salahi R. Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II**, 2. b., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, ss. 290–357.

³⁰⁴ Hikmet Öksüz, "Lozan'da Azınlıklar Meselesi", **Türk Yurdu**, Sayı: 122, Ekim 1997, s. 88.

³⁰⁵ Maddeler için bkz. Ek 2; Çev: Seha Meray, **Lozan Barış Konferansı: Tutanaklar, Belgeler, Takım I, Cilt 1**, Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1969, s. 199.

hizmet ve görevlerine kabul edilmede sınırlama olmaması ve “herhangi bir Türk uyruğunun, gerek özel, gerekse ticaret ilişkilerinde, din, basın ya da her çeşit yayın konularıyla açık toplantılarında, dilediği bir dili kullanmasına karşı hiçbir kısıtlama” getirmemesi öngörülmüştür.

40. maddede “ Müslüman olmayan azınlıklara mensup Türk uyrukları, hem hukuk bakımından hem uygulamada, öteki Türk uyruklarıyla aynı işlemlerden ve aynı güvencelerden yararlanacaklardır. Özellikle, giderlerini kendileri ödemek üzere, her türlü hayır kurumlarıyla, dinsel ve sosyal kurumlar, her türlü okullar ve buna benzer öğretim ve eğitim kurumları kurmak, yönetmek ve denetlemek ve buralarda kendi dillerini serbestçe kullanmak ve dinsel ayinlerini serbestçe yapmak konularında eşit hakka sahip olacaklardır” denilmiştir.

41. maddede ise, “genel eğitim konusunda, Türk Hükümeti, Müslüman olmayan uyrukların önemli bir oranda oturmakta oldukları il ve ilçelerde, bu Türk uyruklarının çocuklarına ilkokullarda ana dilleriyle öğretimde bulunulmasını sağlamak bakımından, uygun düşen kolaylıkları gösterecektir. Bu hüküm Türk hükümetinin, söz konusu okullarda Türk dilinin öğrenimini zorunlu kılmasına engel olmayacaktır” şeklindeki bir düzenleme ile azınlık mensuplarının eğitim ve öğretim konusu ele alınmıştır. Devam eden maddelerde ise azınlıkların dini özgürlükleri güvence altına alınmıştır.³⁰⁶

42. maddesi ile de Medeni hukuka ilişkin azınlıklara tanınan haklar gayrimüslimlerin kendi örf ve adetlerine göre düzenlenmesi kararı taahhüt altına alınmıştır. Buna göre gayrimüslimlerin medeni hukuka dair sorunlarının sözcüsü olacak azınlık temsilcilerinden oluşan bir komisyon kurulacaktır. Herhangi bir anlaşmazlık olursa da Avrupa hukukçuları arasından seçilecek bir hakem devreye girecektir. Ayrıca Türk hükümeti gayrimüslim azınlıklara ait kilise, mezarlık gibi dini kurumlarına tam bir koruma sağlamayı üstlenmiştir. Aynı zamanda 42. maddenin 3. fıkrasıyla azınlıkların Türkiye’deki mevcut vakıflarına, dini ve hayır kurumlarına her türlü kolaylığı sağlayacağını taahhüt altına almıştır.³⁰⁷ Ancak 1. ve 2. fıkrası Medeni Kanununun kabulüyle geçerliliğini yitirmiştir. Böylece

³⁰⁶ Meray , **Lozan Barış Konferansı : Tutanaklar, Belgeler, Takım II,Cilt 2**, s. 11.

³⁰⁷ Eryılmaz,**a.g.e.**, s. 209.

Patrikhanelerin dünya işlerinde ve azınlıkların şahsi muamelelerinde hiçbir yetkileri kalmamıştır.³⁰⁸

43. maddesi gereğince, Türkiye'deki gayrimüslim azınlıkların, dini inanışlarına uymayan veya dini ayinlerinin ihlaline sebep olan herhangi bir muamelenin yerine getirilmesine mecbur tutulmayacakları hükme bağlanmıştır. Bu maddeye göre, aynı zamanda, azınlıkların hafta tatillerinde yani dini ibadet ve dinlenme günlerinde mahkemelerde isbat-ı vücut etmekten veya herhangi bir kanuni muameleyi icradan kaçınmamalarından dolayı hiçbir hakları hükümsüz olmayacaktır.

Lozan Antlaşması'nın azınlıklarla ilgili düzenlemelerinden de anlaşılacağı üzere, gayrimüslim toplulukların, Osmanlı İmparatorluğu döneminde din, dil, eğitim vb. konularda sahip oldukları imtiyazları devam ettirilmiştir. Bu açıdan Lozan Antlaşması'nın azınlıklarla ilgili hükümleri ile Osmanlı Millet Sistemi'nin öngördüğü esaslar arasında bir farklılık olmamıştır. Ancak, Millet Sistemi içinde bütün dini azınlıklar bu haklardan faydalanabilmişken, Lozan ilkelerine göre bu haklar sadece Rum, Ermeni ve Yahudilere tanınmıştır. Dolayısıyla, Türkiye Cumhuriyeti'nde bahsi geçen azınlıklar dışında kalan dini topluluklar hakkında bir düzenlemeye gidilmemiştir.

Azınlıkların yurttaşlık konumunu etkilemesi açısından diğer önemli bir düzenleme de 1926 tarihli Medeni Kanun'dur. Medeni Kanunun Türkiye'de çeşitli din ve mezhepteki insanları bir millet halinde eşit haklarla kaynaştırmakta önemli bir rolü vardır. Türk vatandaşlığı, merkezi üniter bir devlet hayatının temel olgusu bu sayede gerçekleşmiştir.³⁰⁹

Türkiye'de azınlık statüsü tanınan gayrimüslim topluluklar, yani Müslümanlığın dışında bir başka dini benimseyen dini cemaatlerin, uluslararası azınlık hukukuna göre her türlü hakları tanınmaktadır. Özellikle, bugün şiddetli bir tartışma konusu yapılan kültürel haklar açısından konuya bakıldığında, Türkiye'de bu dinsel azınlıklara her türlü kültürel hakkın tanındığı görülmektedir. Bu din

---

³⁰⁸<http://www.kultur.gov.tr/TR/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFF657B96472CD89203F6E3036611F52BD1>.

³⁰⁹Halil İnalçık, "Büyük Devrim: Hilafetin Kaldırılması ve Laikleşme", **Doğu Batı**, Sayı: 3, 1998, s. 73.

grupları, kendi ibadet yerlerini serbestçe açabilmekte ve her türlü din ayini için yine özgür biçimde kullanabilmektedirler. Kendi okullarında serbestçe kendi dillerinde eğitim yapabilmektedirler. Kendi kültürleri açısından önemli günlerde yaptıkları etkinliklerini sürdürebilmektedirler. Hepsinin kendi dillerinde ve kendi kültürlerini sürdüren gazete ve dergileri özgürce yayınlanabilmektedir. Uluslararası hukuk ve Birleşmiş Milletler kararları doğrultusunda Lozan Antlaşması'na uygun olarak kültürel haklar dinsel azınlıklara tanınmakta ve devlet güvencesi ile bunlar yerine getirilmektedir. Batılı ülkeler, Türkiye'nin bu hoşgörüsünü, kararlı biçimde görmezden gelmektedirler.

2.2. Patrikhane Sorunu

Rum Azınlığın ve Patrikhane'nin Türkiye ile yaşadığı sorunların temelinde yukarıda da ayrıntılı olarak belirtildiği gibi Osmanlı İmparatorluğu'ndaki imtiyazlara yeniden kavuşma istekleri yatmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde ve Kurtuluş Savaşı sırasında Rum azınlığın diğer devletlerle yaptığı işbirliği ve yurt içinde Kurtuluş Savaşı'nın başarısızlığa uğraması için gösterdiği çabalar Türk halkı için unutulmaz gerçeklerdir.

Patrikhane'ye verilen imtiyazlar Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile ortadan kalkmıştır. Patrikhane, Osmanlı Dönemi'ndeki ayrıcalıklarına yeniden kavuşabilmek için Türkiye'yi uluslararası arenada şikayet ederek baskı altına almaya çalışmaktadır. Patrikhane düşmanca faaliyetlerini özellikle Mondros Mütarekesi'nden sonra açıkça uygulamaya başlamıştır. Rum Azınlık tarafından İstanbul'da ve genel olarak Türkiye'de gerçekleştirilen faaliyetler Fener Rum Patrikhanesi'nden yönetilmiştir. Patrikhane, başta siyasi faaliyetler olmak üzere, terör örgütlerinin teşkilatlandırılması, çetelerin desteklenmesi, gösterilerin düzenlenmesi, kültürel çalışmaların yönetilmesi ve propagandanın yaygınlaştırılması gibi işler yapan bir kuruluş durumundadır.

Ayrıcalıkların bir daha verilmeyişinin sebepleri Lozan Barış Antlaşması'ndan önce, Lozan'da ve Lozan'dan sonra Rum Azınlığın ve Patrikhane'nin faaliyetleri incelendiğinde daha iyi anlaşılabilir.

2.2.1. Lozan Barış Antlaşması'ndan Önce Patrikhane

İstanbul'un fethiyle Patrikhane için de yeni bir dönem başlamıştır. Patrikhane, II. Mahmut zamanında ortaya çıkan "Patras Vakası"ndan³¹⁰ beri Türk Devletini içten yıkmak için birtakım planlar peşinde olmuştur.

Fransız İhtilali'nin yarattığı milliyetçilik akımı ile birlikte 19. yüzyıl Patrikhanenin siyasi faaliyetlerinin arttığı dönem olmuştur. Bu tarihlerde ulusçu ideoloji, hemen her etnik topluluğu ciddi şekilde etkilemiş, bu çerçevede ulusçu talepler de ivme kazanmıştır. Yunan bağımsızlık hareketi Fener Rum Patrikhanesi'ni de etkilemiş³¹¹ ve Patrikhanenin Yunanistan'ın emellerine hizmet eden bir kuruluş haline geldiği düşünülmüştür.³¹² Patrikhane'nin, Megali İdea'nın altyapısını oluşturduğu da apaçık ortadadır. 1918–1922 arasında Patrikhane de Yunan yayılcı politikasının yörüngesine girmiştir.³¹³ 1919'da İzmir'in Yunanistan tarafından işgaliyle de Patrikhane'nin artık açıkça Yunanistan'ın yanında olduğu ortaya çıkmıştır.³¹⁴

Gerçekte, Patrikhane Osmanlı Hakimiyeti altında faaliyet göstermeye başladığı andan itibaren hep Bizans'ın canlandırılması hayali peşinde koşmuştur.³¹⁵ Dolayısıyla, Patrikhanenin savaşın diğer tarafında yer alan Yunanistan yanlısı hareket etmesinin nedenleri irdelenirken, hem "ırkdaşlık" unsurunun, hem de o yıllarda oldukça yaygın bir kanı haline gelmiş İmparatorluğun parçalanacağı beklentisinin Rumları da "pastadan pay alma", kendi ulusal devletlerini kurma veya Yunanistan'la belirli bölgeler dahilinde birleşebilme amacına yöneltmiş olabileceğinin gözden kaçırılmaması gerekmektedir. En sonunda da Patrikhane bu

³¹⁰ 19. yüzyıldaki bir Rum ayaklanmasıdır. Avrupa devletlerinin ve Rusya'nın Osmanlı Devletini içeriden yıkabilmek için gösterdikleri faaliyetlerinden biridir. 12 Şubat 1821'de Avrupa devletlerinin Helen hayranlığı, Rusya'nın Ortodoksluk faaliyetleri neticesinde meydana gelmiştir. Bilgi için bkz. Mısıroğlu, **a.g.e.**, c. I, s. 299.

³¹¹ Murat Belge, "Tarih Boyunca Fener Rum Patrikhanesi", **Birikim**, Sayı: 71–72, Mart-Nisan 1995, s. 163.

³¹² Ali Güler, "Yunan Gizli Teşkilatları-Patrikhane", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Sayı: 32, Ekim 1987, ss. 64–65.

³¹³ Bilge Umar, **İzmir'de Yunanlıların Son Günleri**, Bilgi Yayınları, Ankara, 1974, s. 111.

³¹⁴ Yorgo Benlisoy, Elçin Macar, **Fener Patrikhanesi**, Ayraç Yayınevi, Ankara, 1996, s. 46; Engin Berber, **Sancılı Yıllar: İzmir 1918–1922 Mütareke ve Yunan İşgali Döneminde İzmir Sancağı**, Ayraç Yayınları, Ankara, 1997, s. 86.

³¹⁵ Sadi Somuncuoğlu, **İstanbul'da Yeni Roma İmparatorluğu**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004, s. 27.

tavriyla Türk topraklarından söküp atılması gereken bir fesat yuvası ve hain olarak anılmaya başlanarak Lozan'a taşınmıştır.³¹⁶

Fener Patrikhanesi'nin olumsuz yöndeki faaliyetlerinden birisi de Pontus Cemiyeti'dir. Pontus Cemiyeti, Yunanistan Hükümeti'nin Anadolu'yu işgal edememesi ihtimalleri üzerine kurulmuştur. Pavlidis, 1956 yılında Atina'da yayınlanan "Pontus Cumhuriyeti Nasıl ve Niçin Başarıya Ulaşamadı" isimli eserinde Pontus'un sınırları konusunda; "Pontus Rus hududundan başlar Trabzon ve Sivas vilayetlerinin tamamını ve Kastamonu vilayetinin bir kısmını içine alarak, Karadeniz kıyısı boyunca Sinop ötesine kadar uzanır. Bütün Pontus 70.000 kilometre karelik bir sahayı kaplar"³¹⁷ şeklinde bilgi vermiştir.

Patrikhanenin düşüncesine bir örnek teşkil etmesi için Patrik Dorotheos'in 14 Şubat 1920'de, Loyd George'a yazdığı mektubu yazmakta yarar vardır. Bu mektup Rum azınlığın Türkler hakkındaki düşüncesini açıkça ifade etmektedir. Mektupta; *"Türklerin kötü idaresi devam ediyor. İstanbul hiçbir zaman ne kültür ne de nüfus olarak Türk olmamıştır. Müslümanlar için değil, fakat Yunanlılar için mukaddes bir şehirdir. Kuvvetlerin Türkleri İstanbul'dan atmaması bir zaaf telakki edilecektir. Halbuki İstanbul Yunanistan'la kuvvetli bir bağla bağlanmazsa Yunanlıların arzuları hiçbir vakit yerine getirilmemiş olacaktır. Türkler boğazları müdafaa edemedi. Halbuki Yunanlılar milletlerarası bir rejimde ve kuvvetlerinde menfaatlerini koruyarak müdafaa edebilir. Bütün bu sebeplerden vatanla birleştirilmelidir. Bunu boğazların milletlerarası olması şartıyla en iyi çözüm yolu olarak teklif ediyoruz. Biz İstanbul'a self determinasyon ve kuvvetlerin menfaatlerini garanti ediyoruz. Bu kabul edilemez ise İstanbul'un mandasını da almaya razıyız. Artık yeniden dünyaya gelen Yunanistan, Türk mayasını kabul edemez. İstanbul'dan Türk Hükümeti ve Sultanı atılmalıdır. Sulh konferansının en adil hareketi, doğudaki cinayetlerin yeniden tekrarına mani olmaktır, medeniyetin ve sulhun haklarını vermesidir"*³¹⁸ ifadeleri yer almıştır.

³¹⁶ Rauf Orbay'ın Hatıraları Yakın Tarihimiz, C:1, İstanbul, 1962, s. 113

³¹⁷ Ali Güler, Rakamlarla Türkiye'de Azınlıklar, Elektronik Basım Yayın, Ankara, 2001, s. 129.

³¹⁸ Erol Ulubelen, İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye, Aytaç Kitabevi, İstanbul, 1967, ss. 236-237.

2.2.2. Lozan Barış Antlaşması'nda Patrikhane

Patrikhane meselesi³¹⁹ Lozan Konferansı'nda ayrı bir mesele olarak değil, Nüfus Mübadelesi Alt komisyonunun ek üçüncü maddesi görüşülürken gündeme gelmiştir.³²⁰ Lozan'a katılan Türk heyeti büyük bir manevi baskı altında toplantılara katılmıştır. Çünkü Büyük Millet Meclisi Patrikhane'nin sınırlarımız dışına çıkarılmasını ve bu konuda taviz verilmemesini istemekteydiler. Türk delegasyonu da görüşmelerde Patrikhane'nin yurt dışına çıkması konusunda ısrar etmiştir. Görüşmelere katılan devletler Patrikhane konusunda tek bir Müslüman devletin karşısına birleşerek çıkmışlardır. Görüşmeler sırasında Türkiye'yi destekleyen Alman ve Fransız Gazeteleri Patrikhane gündeme gelince bir anda Türkiye aleyhtarı yazılar yayınlamaya başlamışlardır. Türk tarafı genel ve ikili görüşmelerde Patrikhane'nin Osmanlı Devleti aleyhine nasıl çalıştığını, patriğin imtiyazlarını nasıl kötü kullandığını anlatmışlar ve Türkiye sınırlarının dışına çıkarılması gerektiğini ısrarla savunmuşlardır.³²¹

Türkiye, Atatürk'ün de dediği gibi bir fesat ocağı haline gelen Patrikhane'nin kesinlikle Türk topraklarından çıkarılmasını istemiştir. Bu konuda halk, gazeteler ve hükümet tam bir mutabakat içerisinde olmuşlardır. Ancak Türk Heyeti, bu isteğe direnen İngiliz Heyeti Başkanı Lord Curzon başta olmak üzere Venizelos ve diğer batılı ülkelerin temsilcilerinin ve ABD'nin çok sert muhalefetiyle karşılaşmıştır. Ancak yine de Patrikhane'nin dünya işlerine el atması, siyasi işlerle uğraşması, nihayet "devlet içinde devlet" statüsünü kazanmak istemesi ve böyle bir çalışma göstermiş olması nedeniyle, Yeni Türkiye'nin kuruluşunda sorun olmuş bu faktörü etkisiz hale getirme azmindeydiler. Bu sebeple Patrikhane'nin kaldırılması ya da sınır dışı edilmesi hususunda çok ısrar etmişlerdir.³²²

---

³¹⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Rıza Nur-Joseph C. Grew, **Lozan Barış Konferansı'nın Perde Arkası (1922-1923)**, Der. Ö. Andaç Uğurlu, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2003, s. 412.

³²⁰ Meray, **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar Belgeler**, , **Takım I, C. 1**, s.334.

³²¹ Sami Emirhan, **Fener Rum Patrikhanesinin Dünü Bugünü Yarını**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1995, s. 21

³²² Ali Güler, **Yakın Tarihimizde Pontus Meselesi ve Rum-Yunan Terör Örgütleri**, Ankara, 1995, s. 124; Mısıroğlu, **a.g.e.**, c. III, s. 327.

Lozan'da tartışmalar yüzünden müzakerelerin kesilme tehlikesi baş gösterince Lord Curzon; “Eğer Patrikhane'nin bir tahrik öbeği olduğu doğru ise, bu Patrikhane'nin siyasi imtiyazlarını değiştirmek ve kaldırmak için sebep olabilir. Ama Patrik'in ruhani ve kiliseye ait imtiyazlarını kaldırmaya sebep olamaz. Eğer din ve kilise salâhiyetleri yok olursa medeniyet dünyasının vicdanı kanar”³²³ şeklinde bir fikir beyan etmiştir. Hem katılan bütün devletlerin muhalefeti ve baskısı, hem de İngiltere baş delegesi Lord Curzon'un kesin tavrı nedeniyle Türk Heyeti esneklik göstermek zorunda kalmıştır.

Bu arada Venizelos; “...Yunanistan temsilci heyetinin, Türk Hükümeti Lord Curzon'un teklifine katılırsa, şimdiki patriğin çekilmesini kolaylaştıracak biçimde davranmaya hazır olduğunu” da sözlerine eklemiştir.³²⁴

Lozan Barış Görüşmeleri'nde Patrikhane'nin milli sınırlar dışına çıkarılması için Türk Delegasyonu tarafından büyük bir gayret gösterilmesine rağmen, o günkü şartlarda bu mümkün olmamıştır. Başta İngiltere ve Yunanistan olmak üzere konferansa katılan tüm tarafların delegelerinin Patrikhane'nin sadece Türkiye'de kalan Rumların dini işleri ile ilgileneceği, idari ve siyasi faaliyetlerde bulunmayacağı, Patrikhane'nin bir Türk Kuruluşu, Patriğin de Türk Kanunlarına tabi bir kişi olacağı doğrultusundaki taahhütleri üzerine Türkiye'de kalmasına izin verilmiştir. Baş delege İsmet Paşa da, bu konuda taraf devletlerin vermiş oldukları sözleri “sözlü senet” olarak kabul ettiğini bildirmiştir. Ancak, bu taahhütler sadece Lozan'ın müzakere zabıtlarında kalmış, antlaşma metninde Patrikhane ile ilgili özel bir hüküm yer almamıştır. Buna mukabil, Patrikhane'nin bir “Türk Kuruluşu” olduğu ifadesi; Türkiye'nin, Patrikhane'yi Türkiye Cumhuriyeti uyruklu İstanbul Rum Azınlığına yönelik dini faaliyet gösteren bir makam olarak kabul ettiği anlamını taşımaktadır. Nitekim başta Patrik olmak üzere, tüm Patrikhane görevlilerinin Türkiye Cumhuriyeti uyruklu kişiler olmaları zorunluluğu bu anlayışın açık ifadesidir. Bu bağlamda, Patrikhane'nin statüsü hususunda Türkiye'de resmi ve gayri resmi hiçbir çevrede tartışma yoktur ve Patrikhane, Laik Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin anayasal güvencesi altında özgür bir ortamda faaliyet göstermektedir.

---

³²³ Ertan Köse, **Yunanistan ve Bitmeyen Kin**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 198.

³²⁴ **A.e.**, s. 199.

Patrikhane İstanbul'daki Rum cemaatinin resmi temsilcisi olmadığı gibi bu cemaat ile Türk resmi makamları arasında sözcülük, aracılık gibi işleri de yapamaz.

Patrik ve Patrikhane'ye bağlı görevliler; Rum azınlığa mensup birer fert olarak Lozan Antlaşması'nın azınlıkların himayesine dair hükümlerinden faydalanmaktadırlar. Yani bu kişiler, anayasamızdaki temel hak ve hürriyetler hususunda Türk tebaası Müslümanlardan farklı hükümlere tabi tutulmazlar. Bu kişiler; bir Türk resmi kuruluşunun memuru olarak da sıfatlarına ilişkin Türk Kanunları'na tabidirler. Bu nedenle, görevlerini herhangi bir şekilde kötüye kullanmaları durumunda veya Türk Devleti'nin şahsiyetine karşı işleyebilecekleri herhangi bir suç halinde Türk Ceza Kanunu'nun öngördüğü yaptırımlar uygulanacaktır.

Lozan Görüşmeleri'nde verilen taahhütler çerçevesinde belirlenen statüye göre, Fener Patrikhanesi; siyasi ve idari görev ve imtiyazları bulunmayan, sadece İstanbul Rum Azınlığı'na yönelik dini faaliyet gösteren, Türk Yasaları'na tabi "Dini bir kuruluştur". Bu sebeple, "Ekümenik" vasfı da yoktur. Ayrıca Patrikhane'nin Türk Medeni Hukuku'na göre "Tüzel kişiliği" de bulunmamaktadır. Varlığını ve faaliyetlerini İstanbul'da Fener semtinde kurulu Aya Yorgi Kilisesi ve Manastırı Vakfı'nın binalarında "Misafir olarak" sürdürmektedir. Patrikhane'nin, Medeni Kanun'un gerçek ve tüzel kişilere tanıdığı okul, vakıf, dernek gibi kuruluşları kurmak, yönetmek gayrimenkul sahibi olmak haklarından yararlanması da mümkün değildir. Diğer taraftan, Patrikhane, Rum Azınlık üzerinde Osmanlı millet sisteminin bahşettiği "Millet" veya "Cemaat" önderliğine benzer bir konuma da sahip değildir. Zira Anayasa'mızın Laiklik ve Vatandaşlar arasındaki eşitlik ilkesi buna imkan tanımamaktadır.

Patrikhane'nin İstanbul'da kalması, Yunanistan için bitmeyen bir hesabın uzantısıdır. Türkiye için ise, "yerel kilise" halinde tutulacak Patrikhane'nin yıkıcı faaliyetlerinin engellenmesi için alınması gereken bir tedbirdir.³²⁵ Lozan Antlaşması ile statüsü belirlenen Fener Rum Patrikhanesi, Cumhuriyet'in kurulmasıyla tarihindeki en pasif duruma düşmüştür.

---

³²⁵ Ahmet Taşgetiren, "Patrikhane Nereye Koşuyor?", **Zaman**, 27 Ekim 1995, s.2.

Lozan Patrikhane meselesi kapanışı demektir. Buradan da anlaşılacağı üzere Patriklik sadece din işleriyle ilgili meselelerde yetkili olmak üzere İstanbul'da bırakılmıştır. Ancak Türkiye “belirtilen şartlar içinde ve garantilere dayanarak” İstanbul'da bıraktığı Patrikhaneyi hiç kontrolü altına alamamış ve bir Türk kurumu gibi Patrikhane, Lozan Antlaşması ile elde ettiği İstanbul'da yaşama hakkını kısa sürede teşkilatlanarak siyasi bir varlık haline dönüştürmüştür.

Sonuç olarak Fener Patrikhanesi, İstanbul'daki Rumların özel kiliselerinden ibarettir. Bu ve buna benzer kiliselerle kurumlar ve içindeki personelin çalışması Türk kanunlarına bağlıdır. Esasen başta, Patrik olmak üzere diğer papazlar ve dini kişiler, Türk tabiiyetindedirler ve böyle olmak zorundadırlar. Bundan böyle bu kurumların devletçe denetlenmesi, kapatılması ya da yurt dışına çıkarılması yolundaki kararlar hiçbir yabancı devleti ilgilendirmez.³²⁶

Patrikhane'nin hedefi ekümeniklik kavramı ile tüzel kişilik kazanmaya çalışmaktadır. Bu kavram ile tüzel kişiliği bulunmadığından, sahip olamadığı İstanbul'daki Rumlara ait okullar, hastaneler, vakıflar ve dernekler gibi kuruluşlara hak iddia edebilecek, hibe yöntemiyle elde ettiği taşınmaz mallara da yasal olarak sahip olabilecektir. Diğer hedefi ise ekümeniklik ile Laik Türkiye Cumhuriyeti'nde ikinci bir Vatikan statüsüne kavuşma isteğidir. Ülkemizdeki yapılanmada konumu Müftü düzeyinde olan Rum Patriği'nin başka ülkelerde devlet başkanı töreniyle karşılanıyor olması bu isteğinin gerçekleştiğinin göstergesi olup, üzerinde durulması ve önlem alınması gereken önemli bir konudur.

Fener Patrikleri, günümüzde Türkiye Cumhuriyeti yasaları çerçevesinde idari açıdan, Eyüp Kaymakamlığı'na, Fatih Savcılığı'na ve İstanbul Valiliği'ne bağlıdırlar. Buna göre patriğin Türkiye Cumhuriyeti Devleti içindeki en yüksek dereceli muhatabı İstanbul Valisi'dir.

---

³²⁶ Adnan Sofuoğlu, **Fener Rum Patrikhanesi ve Siyasi Faaliyetleri**, Turan Yayıncılık, İstanbul, 1996 s. 140.

2.3. Heybeliada Ruhban Okulu'nun Kuruluşu ve Hukuki Durumu

Heybeliada Ruhban Okulu meselesi, kendisini uluslararası arenada ifade etmeye çalışan ve bazı kapıları aralama çabası içerisinde bulunan Türkiye'nin netleştirmesi gereken önemli konulardan biridir. Okulun kapatılmasından bugüne, Patrikhane bu konuyu her vesilede uluslararası kamuoyunun gündemine taşımış ve Türkiye'nin iç hukukuna müdahalelere neden olan bir baskı unsuruna dönüştürmüştür. Önceleri Türkiye'de bulunan ve Lozan'la korunan Gayrimüslim azınlıkların, eğitim ihtiyacını karşılamak amacı ile bir eğitim kurumu olarak varlığını sürdüren okul, zamanla Patrikhane'nin ekümenik yapısı sonucu farklı yapılanmalara gitmiş, tamamen devlet denetim ve kontrolünden çıkarak özerk bir yapıya sahip olmak istemiştir.

Heybeliada Ruhban Okulu, Ortodoks dünyasının en stratejik kurumu konumundadır. Dünya Ortodokslarının dini ve siyasi açıdan kontrol edilip yönlendirilmesi, bu okuldan Patrikhane ideolojisine bağlı din adamlarının yetiştirilmesine bağlıdır. Ulusçu hareketlerin 19. yüzyıl başlarında artmasıyla Ortodokslar arasındaki dini birliğin korunması ve teolojik konularda türdeşliğin sağlanması amacıyla çözüm arayışına giren Patrikhane, bir ilahiyat okulunun açılması çalışmalarına başlamıştır. Ortodokslar arasında teolojik konular, kurallar ve ibadet şekli açısından birlik sağlamak amacıyla Heybeliada'da, 1 Ekim 1844 tarihinde, Osmanlı İmparatorluğu çatısı altında 13 milyon 730 bin Ortodoks yaşarken Heybeliada Ruhban Okulu Patrikhane'ye bağlı olarak kurulmuş ve bu okul Ortodoks dünyasında da “*elit okul*” olarak nitelendirilmiştir.³²⁷

Okul, Fener Patrikhanesi'nin yetki alanındadır. Okul müdürü, metropolitler arasından atanmaktadır ve aynı zamanda Ayia Triada Manastırı'nın da sorumlusudur.³²⁸ Okulda patrikler ve Rum cemiyetinin bağışlarıyla kurulan zengin bir kütüphane oluşturulmuş, eğitim için bazı kitaplar da Patrikhane Kütüphanesi'nden getirilmiştir.

³²⁷ Figen Atalay, “Ruhban Okulu'nun Sessiz Bekleyişi”, **Cumhuriyet**, 10 Mayıs 1994, s.12.

³²⁸ Benlisoy ve Macar, **a.g.e.**, s. 67.

Heybeliada Ruhban Okulu faaliyette bulunduğu 127 yıl içinde toplam 930 mezun vermiş, bunlardan 343'ü piskopos olmuş ve Piskoposlardan 12'si patriklik makamına kadar yükselmiştir.³²⁹ 2762 sayılı Vakıflar Kanunu Muvakkat Maddesi'ne göre 1936 yılında beyannamesi verilmiş olan Heybeliada Ruhban Okulu Vakfı'nın yöneticileri ve kurucusu, yine adı geçen Nizamnamenin aynı maddelerine istinaden Sen Sinod Meclisince papazlar arasından seçilmişlerdir.³³⁰ Mezun olan 930 öğrencinin 255'i, 1950–1969 arasında eğitimlerini tamamlamıştır. Bunların da sadece 38'i Rum asıllı Türk vatandaşıdır. Yine bu dönemde 162'si Yunan uyruklu olmak üzere toplam 187 yabancı öğrenci mezun olmuştur.³³¹

Okul, 1919'da Akademi statüsüne dönüştürülmüş, Akademi süresi; önce beş, sonra dört yıl olarak tespit edilmiştir. 1921–1922 öğretim yılı başında okula kaydolmak üzere sadece bir öğrenci müracaat edince okulun Akademi statüsüne son verilmiş, 1922–1923 öğretim yılında da Akademi öğrencilerinin tamamı mezun edilmiştir.

Ruhban Okulu, açılışından 1923 yılına kadar Yüksek Ortodoks Teoloji Okulu adını taşımıştır. Yedi sınıfı bulunan okulun ilk dört sınıfında liselerde okutulan bütün Fen dersleri, son üç sınıfında da Ortodoks Teoloji Bilimleri okutulmuştur. İhtisas sınıflarında, 1937 yılına kadar yalnız Türkçe dersi okutulurken bu tarihten itibaren Maarif Vekilliği'nin onayıyla kültür derslerinden Tarih, Coğrafya, Sosyoloji dersleri de okutulmaya başlanmıştır.

Bu okulda eğitim, şu dört ana aşamadan geçmiştir;

- 1844–1919 tarihleri arasında dört yıl ortaokul ve üç yıl teoloji eğitimi,
- 1919–1923 tarihleri arasında orta öğretimsiz beş yıllık teoloji eğitimi yapılmış,
- 1923–1951 tarihleri arasında birinci dönemdeki uygulamaya dönülmüş,

³²⁹ Sofuoğlu, a.g.e., s. 67.

³³⁰ Emre Özyılmaz, **Heybeliada Ruhban Okulu**, Tamga Yayıncılık, Ankara, 2000, s. 77

³³¹ Elçin Macar, <http://www.bianet.org/2005/04/01/57923.htm#Okulun%20tarihçesi>, 01.04.2005.

- 1951–1971 tarihleri arasında ise dört yıl lise ve üç yıl teoloji eğitimi yapılmıştır.³³²

Kurulduğu günden itibaren “Yunanlılık” emellerine hizmet eden bir eğitim kurumu halinde faaliyette bulunmuştur. Dünya Ortodoks Kilisesinin birçok ruhanilerini yetiştirmiş olan bu okul, bünyesindeki yabancı öğretmenler vasıtasıyla ve bizzat Patrik’ten aldığı direktiflerle faaliyetlerini yürütmüştür³³³ ve mezunlarına ifrat derecesinde “Helenlik Ruhü” aşılarmıştır. Makarios da dahil buradan mezun olan bir çok papaz, İmparatorluk içinde Yunan bağımsızlığı için çalışmış ve çarpışmışlardır.³³⁴ Bunlarla beraber, okulda Yunanistan’dan bazı kişilerin katılımlarıyla Pan-Ortodoks ve Pan-Hıristiyan toplantılarının tertiplendiği de görülmüştür. Okul, yurt dışından gelen misafirlere ev sahipliği yapmış ve bazen de bu okulu kendisine ait özel bir ikametgah olarak kullanmıştır. Yunan elçilik mensupları ile okulda hükümetin izni alınmadan görüşmeler yapılmıştır. Etkin bir denetim olmaması sebebiyle, eğitim-öğretim işlerine tahsis edilmiş olan okul, farklı amaçlar için de kullanılan bir yer olarak faaliyet göstermiştir.

Fener Rum Patrikhanesi tarafından Heybeliada Ruhban Okulu’na yabancı öğretmen ve yurt dışından öğrenci getirilmesi konusunda, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri nezdinde birçok defa girişimlerde bulunulmuştur. 1947’de Patrikhane’nin yapmış olduğu girişim ve istekler, 26 Ekim 1949’da toplanan Hükümet Komisyonu tarafından; “Heybeliada Ruhban Okulu’nun yabancı uyruklu talebeyi okutmaya değil münhasıran Türkiye’deki azınlık için din ve kilise adamı yetiştirmeye mahsus bir müessesedir.” kararı gerekçesiyle reddedilmiştir. Ancak 1950 seçimleri sırasında Patrikhane’nin isteklerine o sıralarda İstanbul’da 100 bin civarında Rum’un yaşaması göz önünde bulundurularak Demokrat Parti tarafından bir söz verilmiş ve iktidara geldiklerinde de Başbakan Adnan Menderes’in bakanlığa talimatı ile okula çok sayıda yabancı öğrenci gelmeye başlamıştır. Oysa Lozan Antlaşması’nın “ekalliyetlerin himayesi”ne dair hükümlerin gereği Türkiye’deki

---

³³² Alexis Alexandris, **The Greek Minority Of İstanbul And Greek-Turkish Relations**, Center for Asia Minor Studies, Athens, Appendix C, 1992, s. 236.

³³³ Özyılmaz, **a.g.e.**, s. 60.

³³⁴ Ali Güler, **Dünden Bugüne Yunan-Rum Terörü**, Ocak Yayınları, Ankara, 1999, s. 60.

azınlık eğitim-öğretim kurumlarının amacı, sadece azınlığın ihtiyaçlarına cevap vermektir.³³⁵

1950 – 1960 yılları hem Patrikhane'nin hem de Ruhban Okulu'nun Türk milli politikaları ve Lozan'da oluşturulan hukuki statünün aksine bazı faaliyetlere girişmişler ve bu bakımdan zamanın Türk hükümetlerinden de birtakım tavizler elde etmişlerdir. Türkiye Cumhuriyeti, 1950 yılında Ruhban Okulu'na yabancı öğrenci alınmasına da izin vermiştir. Ancak bu iyi niyetin istismar edilmesi üzerine, 1964 yılında bu uygulamadan vazgeçilmiştir.

Dönemin dış siyasi gelişmeleri ve uluslararası güç dengelerinde ön plana çıkan Fener Rum Patrikhanesi ve Patrik Athinagoras, Heybeliada Ruhban Okulu'yla ilgili önemli atılımlara başlamıştır. Heybeliada Ruhban Okulu'nun, Teoloji Okulu olarak derecelendirilmesi, Milli Eğitim Bakanlığı'nın 8 Aralık 1950 tarih ve 9127/7 ile 2601 sayılı emri ile uygun görülmüştür. Bu emir üzerine 25 Eylül 1951 tarih ve 151 sayılı karar ile Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Dairesi, "Rum Rahipler Okulu Yönetmeliği"ni onaylamıştır.³³⁶ Bu yönetmelik ile "yüksek okula daha çok sayıda yabancı öğrenci alınabileceği" İstanbul Valiliği'ne bildirilmiştir. Savaş ve casusluk faaliyetleri gerekçe gösterilerek 1939'da yasaklanmış olan yabancı öğrenci alma işi, böylece serbest bırakılmıştır. 1957'de Kıbrıs nedeniyle Türk-Yunan ilişkileri bozulmaya başlayınca Türkiye Cumhuriyeti bu uygulamayı yasaklamıştır.

127 yıl Patrikhane'nin kendisine tahsis ettiği ödenekle yaşatılan Heybeliada Ruhban Okulu, Anayasa Mahkemesi'nin "Özel Yüksek Okulların Devletleştirilmesi" şeklinde ortaya çıkan yasal uygulama hakkındaki 12 Ocak 1971 tarih ve 1971-3 sayılı kararından sonra kapanmış³³⁷ ve okul, Rum Azınlığın eğitim yapmasını sağlamak amacıyla, günümüzde Özel Rum Erkek Lisesi olarak faaliyetini sürdürmekte, ancak öğrenci bulmakta zorluk çekmektedir.

---

³³⁵ Köse, a.g.e., s.226.

³³⁶ Özyılmaz, a.g.e., s. 78.

³³⁷ Nuray Mert, **Radikal**, 15 Temmuz 2004.

Kararın bir özelliği de yüksek okulların Milli Eğitim'e bağlanmasıdır. Patrikhane kararın uygulanmasını beklemeden teoloji bölümünü kapatarak kararı protesto etmiştir.³³⁸

1971'de kendiliğinden kapatılmasının ardından Heybeliada Ruhban Okulu'nu yeniden açılması için çeşitli çabalar içine girilmiş ve buna gerekçe olarak da "din adamı yetiştirmek" gösterilmiştir. Halbuki okulun yeniden faaliyete geçirilmek istenmesindeki gaye, Fener Rum Patrikhanesi'nin "Ekümeniklik (Evrensellik)" iddialarına dayanarak oluşturulmasıdır.

Anayasa Mahkemesi Kararı'na bağlanmış kesin bir hüküm vardır ki, bu; din farkı gözetmeksizin bütün vatandaşlar için geçerlidir: "Türkiye'de din eğitimi alanında hangi derecede ve türde olursa olsun, özel eğitim kurumu açılmaz.". Lozan ve diğer uluslararası belgeler, azınlıklar için imtiyaz değil bütün vatandaşlar için eşit haklar tanımlarlar. Din görevlilerinin özel okullarda değil devlet okullarında yetiştirilmesi; Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Anayasa Mahkemesi Kararı, Yüksek Öğretim Kurumları Kanunu ve Milli Eğitim Temel Kanunu ile düzenlenmiş devlet politikasıdır. Bu nedenle, Patrikhane'nin iddia ettiği insan haklarına ve Anayasa'ya aykırılık, gerçek dışıdır.

Patrikhane, eğitim ve öğretim faaliyetlerinin en önemli bölümünü oluşturan Heybeliada Ruhban Okulu'nun tekrar açılması için ilgili makamlar nezdinde ve yurt dışı bazı platformlarda sürekli girişimlerde bulunarak bir takım hukuki ve idari yolları denemiştir, hala da denemeye devam etmektedir.

1998 yılında Aralık ayında, Vakıflar Genel Müdürlüğü "Türk Devleti aleyhinde propaganda ve yolsuzluklar yaptığı" gerekçesiyle Heybeliada Ruhban Okulu Yönetim Kurulu'nu feshetmiştir. Fener Patrikhanesi başta Selanik Teoloji Fakültesi olmak üzere ilahiyat eğitimi veren birçok okulda, elemanlarına gerekli dini eğitimi aldırılmaktadır. Dünyanın her yerinde bu tür okullar açma imkanı da mevcuttur. Buna rağmen ısrarla bu konuda şunları istemektedir:

---

³³⁸ Ömer Erbil, "Bir Okulun Hikayesi", **Zaman**, 8 Ekim 1995, s.17

- Heybeliada Ruhban Okulu açılmalıdır ve dünyanın her tarafından öğrenci alabilmelidir.
- Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin bu okul üzerinde hiçbir şekilde denetim hakkı olmamalıdır.
- Patrik ve kendine bağlı metropolitlerde T.C. vatandaşı olma şartı kaldırılmalıdır.³³⁹

Oysa bunları isterken başta Selanik Teoloji Fakültesi olmak üzere birçok yerde hatta 60 yıldan bu yana ABD'de bile Ruhban Okulu bulunmaktadır. Buralardan din adamı yetiştirilmektedir. Maksat din adamı ihtiyacı ise bu okullar Türkiye'de cemaati bile olmayan Patrikhane için fazladır. Ayrıca Patrikhane'nin Ruhban Okulu ile ilgili planları sadece öğrenci ihtiyacını gidermek kadar masumane olmadığı için Türkiye dışındaki Ruhban Okulları'ndan hiç bahsetmemektedir. Bu durum Patriğin yurt dışında ki kiliseleri ve dolayısıyla o kiliselerin bulunduğu ülkeleri kontrol etmek amacıyla, kendisi tarafından amaçlarına hizmet edebilecek din adamları yetiştirmek istemesini ortaya çıkarmaktadır.³⁴⁰

Sonuç olarak, Heybeliada Ruhban Okulu'nun kapatılması kesinlikle bilinçli bir şekilde karşı hareket olarak algılanmamalıdır. Olaya bir yargı kararı olarak bakılması gerekir. O dönemde bu okulların kapatılmasıyla Türkiye'deki laik sistemin korunması hedeflenmiştir. Türk mevzuatı, özel okullarda dini ve askeri eğitime izin vermediği için 1971'de tüm özel okullarla beraber Ruhban Okulu da kapatılmıştır. Buna dayanak olan kanun³⁴¹, sadece Azınlık vatandaşlarımızı değil bütün vatandaşları kapsayan bir kanun olduğunun unutulmaması gerekir. Eğer Ruhban Okulu'na özel haklar tanınırsa, diğer vatandaşlarımızın da istekleri göz ardı edilemez. Bu insan hakları açısından ele alınıyorsa o zaman, Yunanistan'da yaşayan Türk'lerin de haklarının verilmesi gerekir.

Fener Rum Patrikhanesi başta Selanik Teoloji Fakültesi olmak üzere ilahiyat eğitimi veren birçok Ortodoks ülkede bulunan okulda, elemanlarına gerekli dini

---

³³⁹ M. Necati Özfatura, "Patrikhane'nin Ekümeniklik Hayali", **Türkiye**, 9 Kasım 2000, s. 11.

³⁴⁰ Köse, **a.g.e.**, s. 238.

³⁴¹ Anayasa Mahkemesi'nin "Özel Yüksek Okulların Devletleştirilmesi" hakkındaki 12 Ocak 1971 tarih ve 1971-3 sayılı kararı

eğitimi aldırmaktadır. Bu ¼lkelerde bu t¼r okullar açma imkanı da mevcuttur. Buna rağmen ısrarlı olarak bu okullar mevcut değilmiş gibi bu okullardan hiç bahsetmemekte din adamı sıkıntılarını gidermek gerekçesiyle Heybeliada Ruhban Okulu'nun açılmasını masumane bir kılıf altına gizlemektedir. Maksat din adamı ihtiyaı ise T¼rkiye'de yeteri kadar cemaati olmadığı için başta Yunanistan ve Rusya ile sıkıntılar yaşayan Patrikhane için yeterli olduğu bilinmektedir. buradan anlaşılmaktadır ki Patrikhane'nin Ruhban Okulu ile ilgili istekleri gerçeği yansıtılmamaktadır. Sadece din adamı ihtiyaını karşılama d¼ř¼ncesi fazla iyimser olmayı gerektirmektedir.

T¼rkiye'ye Rum azınlık ve Patrikhane konusunda uygulanan uluslararası baskılar T¼rkiye'nin bu konuda kararlı bir politikasının olmamasının nedenidir. Bu kararsızlığı oşar şoyale ¼zetlemiřtir;

“T.C. idarecilerinin patrikhaneye karşı davranışlarını şoyale ¼zetlemem m¼mk¼nd¼r. Dostluk devrinde Lozan Antlaşması çiğnenerek ve T.C. Kanunları bir tarafa itilerek tavizler, imtiyazlar dağıtmak! Buhanlı devirlerde de bu imtiyaz ve tavizleri geri almak!... İmtiyazlar dağıtıldığında bunları gayet normal bulan d¼nya kamuoyu, bunlar geri alındığında, Yunanistan'ın ve diğer kiliselerin giriştikleri kampanyalarla aleyhimize kışkırtılmış, T¼rkiye k¼t¼ bir tutum içinde g¼sterilmiřtir”.³⁴²

T¼rk Milli Eğitiminin Genel ve Temel İlkeleri 1973 Milli Eğitim Temel Kanunu ve 1981 Y¼ksek¼đretim Kanunu ile belirlenmiştir. Okul programlarının bu genel amaç ve temel ilkelere uygun olarak geliştirilmesi zorunludur. Manastır yaşamı içinde, Patrikhane y¼netim ve denetimi altında, Patrik ikametgahı ile aynı çatı altında bir eğitim kurumu T¼rk Milli Eğitimi'nin Genel Amaç ve Temel ilkelerine tamamıyla aykırıdır.

---

³⁴² ¼mer Sami oşar, “Patrikhane Dosyası”, **H¼rriyet**, 20 Ağustos 1976, s. 22.

2.4. Azınlık Vakıfları Sorunu³⁴³

Bir müessese olarak vakıf, tarihi derinliği, hukuki karmaşıklığı, gerçekleştirdiği sosyal hizmetleri, şark ve İslam Medeniyetinin gelişmesine yaptığı katkılarıyla hayatın her alanında varlığı hissedilen bir sosyal siyaset kurumu³⁴⁴ olmakla Türk toplumunun iç içe olduğu kurumlardan biridir. Vakıfla ilgili olarak, “özel mülkiyete konu olan bir hakkın arzu ve irade ile toplum yararına tahsis edilmesinden ibarettir” şeklinde tanım yapılabilir.³⁴⁵ Vakıf, insanla beraber mevcut olan karşılıklı dayanışma ve başkasına iyilik yapma duygusunu, hukuki statüye kavuşturan ve ona süreklilik kavramı sağlayan, milletlerin sahip bulunduğu manevi güç ve değerlerin tanımlanmasına yardımcı tüzel kişiliğe sahip demokratik, sivil bir toplum kuruluşudur.³⁴⁶

Vakıf, başlangıçta bireysel ve toplumsal ihtiyaçların karşılanması amacıyla ortaya çıkmışsa da daha sonra toplum hayatında meydana gelen değişime ve gelişmelere uygun olarak, içinde bulunduğu toplumların sosyo-kültürel yapısı, ekonomik imkanları ve kabiliyetleri oranında değişmiş ve gelişmiştir.

Türk Medeni Kanunu'nun Ekim 1926'da yürürlüğe girişiyle kanunda vakıflarla ilgili önemli düzenlemelere yer verilmiştir. Burada, yeni kurulacak vakıfların eski hukukla ilişkisi kesilmekte hatta müessesenin mahiyeti büyük ölçüde aynı olmakla birlikte adı “*vakıf*” olarak değil, “*tesis*”³⁴⁷ olarak değiştirilmiştir. Ancak zaman içinde “*tesis*” tabirinin “*vakıf*” tabirine dönüştürülmesi gerektiği daha çok kabul görecekti, bu nedenle 1967 yılında 903 sayılı Vakıflar Kanunu³⁴⁸ ile eski kanun değiştirilerek “*tesis*” terimi yerine yeniden “*vakıf*” terimi getirilecektir.

³⁴³ Türkiye'deki Rum azınlık vakıfları için bkz. Ek-5.

³⁴⁴ Nazif Öztürk, **Azınlık Vakıfları**, Altınküre Yayınları, Ankara, 2003, s. 1.

³⁴⁵ M. Hidayet Vahapoğlu, **a.g.e.**, s. 133.

³⁴⁶ Öztürk, **a.g.e.**, s. 11.

³⁴⁷ Tesis, sözlük anlamıyla kurmak, temelleştirmek, ortaya çıkarmak, kurum, kuruluş demektir. 1926 yılında yürürlüğe giren Medeni Kanun'un 73. maddesinde “Tesis; bir malın muayyen bir maksada tahsisi” olarak tanımlanmıştır. Bkz. Yay. Haz. İsmail Parlatur, **T. D. K. Sözlüğü**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994, s. 753.

³⁴⁸ Kanun Metni için bkz.

http://www.diyantevakfi.org.tr/images/mevzuat_genelge/vakiflarlailgili/vakiflarlailgilimevzuat/A-turkmedenikanunuhukmunegorekurulanvakiflarlailgilimevzuat/1b.pdf

Medeni Kanun'un yürürlüğe girmesinden sonra kurulacak vakıfların, Medeni Kanun hükümlerine tabi olacağı, Medeni Kanun'un yürürlüğe girmesinden önce kurulmuş vakıflar için "ayrıca bir Tatbikat Kanunu" çıkarılacağı belirtilmiştir.³⁴⁹ 864 sayılı Tatbikat Kanunu'nun ilgili maddesi uyarınca 1929 yılında bir taslak hazırlanmış ve görüşmeler sonucunda "Vakıflar Kanunu" adıyla 2762 sayı ile 5 Haziran 1935'de kabul edilip 1936 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu yasa ile eski vakıfların hukuki esasları düzenlenmiştir. Yapılan bu hukuki düzenlemeden sonra Cumhuriyet döneminde vakıflar, eski ve yeni vakıflar olarak ikiye ayrılmıştır.³⁵⁰ Medeni Kanun'un yürürlüğe girişinden önce kurulmuş vakıflar olan azınlık vakıflarının, Medeni Kanunun kabul ettiği ölçülere gelişleri 2762 sayılı Vakıflar Kanunu³⁵¹ hükümlerince 1936 yılında verdikleri ve vakfiyeleri olarak kabul edilen beyannameleri ile mümkün olmuştur.

Vakıflar Yasası ya da Azınlık Vakıfları Yasası, 1936 yılında Türkiye'de azınlık vakıflarının mülk edinmelerine engelleme getirmesi ile ilgili yasadır. Yasa, vakıfların yönetimi, faaliyetleri ve denetimine, yurt içi ve yurt dışındaki vakıf taşınır ve taşınmaz eski eserlerin tescili, muhafazası, onarımı ve yaşatılmasına, vakıf varlıklarının ekonomik şekilde işletilmesi ve değerlendirilmesinin sağlanmasına ilişkin usul ve esasların belirlenmesi; Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün kuruluşu ile Genel Müdürlüğün teşkilat, görev, yetki ve sorumluluklarının düzenlenmesi amacıyla hazırlanmıştır.

Lozan Antlaşması'na göre azınlık vakıflarına el konulması sakıncalı bulunmuş, buna istinaden de "cemaatlerce yönetilen azınlık vakıflarının Vakıflar

---

³⁴⁹ Öztürk, **a.g.e.**, s. 44.

³⁵⁰ "Eski vakıflar arasında yer alan mazbut vakıflar doğrudan Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından temsil ve idare edilmekte, mülhak vakıflar ise mütevellileri tarafından yönetilmekte ancak Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün murakabe ve kontrolünde bulunmaktadır. Seçilmiş yönetim kurulları tarafından idare edilen cemaat(azınlık) ve esnaf vakıfları mülhak vakıflar kategorisinden sayılmaktadır. Türk Medeni Kanunu ve değişikliklerine göre mahkeme kararı ile kurulan, kendi idari organları tarafından yönetilen, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün devlet adına teftiş ve denetimini yaptığı özel statülü vakıflara da Yeni Vakıflar adı verilmektedir" Bkz. Öztürk, **a.g.e.**, s.45.

³⁵¹ "2762 Sayılı Vakıflar Kanunu", Kanun metni için bkz.

<http://obydb.meb.gov.tr/dosyalar/mevzuat%20adobe/2762%20sayılı%20vakıflar%20kanunu.pdf>

Genel Müdürlüğünün denetimi altında, mütevellileri tarafından gözetilip yönetileceğine” ilişkin hüküm konmuştur.³⁵²

2762 sayılı Vakıflar Kanunu’nda, azınlık vakıflarını yönetecek yönetim ve temsil organlarının cemaatleri tarafından seçilmesi hakkının verilmesi ile diğer vakıflar açısından farklılık oluşmuştur. Bu farklılığın kaldırılması ve denetlenme esaslarının tespiti için öncelikle 3513 sayılı, daha sonra da 5404 sayılı kanunlarla değişiklik yapılmış, son değişiklikle Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından denetleneceği hükmü konmuştur.

Azınlık vakıflarının vakfiyelerinde mal edinebileceklerine dair bir hüküm bulunmamaktadır. Dolayısıyla azınlık vakıflarının vasiyet, bağış, hibe veya diğer yollarla 1936 yılında beyannamelerinde gösterdiklerinin dışında bir mal sahibi olmaları mümkün değildir. Ancak gerçek hayatta durum böyle değildir.

Vakıflar konusunda son durum şu şekilde seyir izlemiştir: 5737 sayılı "Vakıflar Kanunu"³⁵³ Cumhurbaşkanı Abdullah Gül tarafından onaylanmıştır. 27 Şubat 2008 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanarak son hali ile yürürlüğe girmiştir. Yeni durumda, yabancılar Türkiye’de mütakabiliyet esasına göre yeni vakıf kurabilecekler ve Vakıflar Genel Müdürlüğü’ne beyanda bulunmak şartıyla şube ve temsilcilik açabilecekler.

Kanunla, yabancılar Türkiye’de mütakabiliyet esasına göre yeni vakıf kurabileceklerdir. Yeni vakıfların kuruluşunda, amaçlarına göre ayrılan asgari mal varlığı, her yıl Vakıflar Meclisine bildirilecektir. Yeni vakıflar, vakıf senetlerinde yazılı amaçlarını gerçekleştirmek üzere, Vakıflar Genel Müdürlüğüne beyanda bulunmak şartıyla şube ve temsilcilik açabileceklerdir.

Yasa üzerine birçok tartışma yaşanmıştır. Azınlıkların Türkiye’den büyük talepleri olmayacağı, çünkü 1936 yılında devletin, ülkede yaşayan azınlıklar (Rum,

---

³⁵² Hasan Güneri, “Azınlık Vakıflarının İncelenmesi”, **Vakıflar Dergisi**, Sayı: 10, Ankara, 1973, s. 96.

³⁵³ Kanun metni için bkz. “5737 sayılı Vakıflar Kanunu”, **Resmi Gazete**, <http://rega.basbakanlik.gov.tr/eskiler/2008/02/20080227-2.htm>, , 27 Şubat 2008.

Ermeni, Yahudi vs...) tarafından kurulmuş vakıflara bir çağrıda bulunarak, sahip oldukları tüm taşınmazları beyan etmelerini istendiği halde -vakıfların istedikleri taşınmazı edinme hakları olduğu halde- 1974 yılına kadar hiç talep gelmediği görüşü gibi olumlu görüşler bulunmakla beraber; olumsuz görüşler de söz konusudur. Bunlar ise;

- Azınlıkların eski malları üzerinde hak iddia edecekler.
- Vakıflar konusunun Lozan Antlaşması ile belirlenmiş bir madde olduğu ve Lozan'ın da anayasanın temelini oluşturduğu görüşünü savunanlar.
- Mütakabiliyet esasında Türkiye'nin ekonomik gücü nedeniyle, diğer ülkelerde yabancılar kadar taşınmaz edineme gibi nedenlerle zararlı çıkacaktır.
- Azınlıklara ait dini vakıfların Lozan ile el konulan bütün mal varlıkları kendilerine iade edilecektir.
- Azınlık vakıfları, içerde ve dışarıda şube açabilecek, üye kaydedecek, dışardan fon aktarabilecek ve sınırsız mal edinebileceklerdir.
- Beyanda bulunma koşuluyla ülkenin her yerinde şube açabilecek ve bağış toplayabilecek.
- Yasada siyasete engel bir madde olmadığı için, yurt genelinde açılacak şubelerde siyaset yapılabilirlerdir.
- Vakıflar, dernek statüsünde olmadığı için hiç bir zaman üye kaydedemezler. Vakıf senedi ile kurulur ve idare edilir. Bunun başka modeli yoktur. Ama yasa ile dernek ve benzeri vakıflar üye kaydedebileceklerdir.
- Fener patrikhanesi, bugüne kadar çok tartışılan "Ekümen" olma haklarını elde edecek yani bir bakıma kendi başına bir devlet olacaktır.

Sonuç itibariyle, Osmanlı döneminde kurulmuş gayrimüslim vakıflar, Cumhuriyet döneminde oluşturulan azınlık vakıfları ve yabancı vakıflar birbirine karıştırılmaktadır. Her ne kadar pek çoğunun temeli Osmanlı dönemi vakıflarına dayanıyorsa da, azınlık vakıfları 1936 beyannamesiyle oluşturulmuştur. Lozan Antlaşması ile de bu kurumları güvence altına alınmıştır. Halen Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan -azınlık hakkına sahip- azınlıklar ise Türk Medeni Kanunu'na göre -diğer Türk vatandaşları gibi- vakıf kurabilmekte ve vakıflarının amaçları doğrultusunda faaliyetlerde bulunabilmektedirler.

2.5. Askerlik ve Kamu Hizmetlerinde Azınlıklar

Gayrimüslimlerin askerliği sorunu, Tanzimat Dönemi ile başlamaktadır. 1839'a kadar, "cizye" ödeyerek askerlik hizmetinden istisna edilmişlerdir. Tanzimat Fermanı, bütün tebaa için eşitlik öngörünce, zimmilerin de Müslümanlar gibi askere alınması zorunluluğu doğmuştur. Buna istinaden 1847 yılında Rumlar, ilk defa deniz kuvvetlerinde askerlik hizmetine çağırılmışlardır. Ancak gayrimüslimlerin isteksizliğine karşılık bu uygulamadan vazgeçilmiştir.³⁵⁴ Buna müteakip Islahat Fermanı'ndan sonra Cizye Vergisi de kaldırılmış, gayrimüslimlerin askere alınacağı kararlaştırılsa da uygulamada bu başarılı olamamıştır.

Gayrimüslimler askerlik hizmetini ekonomik menfaatleri yolunda bir engel olarak görmüşlerdir. Bu tepki üzerine devlet "Bedel-i Askeri" olarak anılan müdafaa vergisi koymuş ve gayrimüslimlerin askerlikten muaf olacaklarını ilan etmiştir.³⁵⁵

Bu uygulama 1908'e kadar devam edebilmiştir. Çünkü II. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle, din ve mezhep ayrımı yapılmadan herkesin askere alınacağı karara bağlanmıştır.³⁵⁶ Fakat yine gayrimüslimlerden gelen tepkiler üzerine "bedel-i nakdi" sistemi benimsenmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nda yine gayrimüslimlerin savaşa katılmaları ciddi şekilde düşünülmüş, ancak uyum problemi doğacağı gerekçesiyle oluşturulan "Amele Taburları"nda geri cephelerde kullanılmışlardır.³⁵⁷

Cumhuriyet döneminde de azınlıklar subay olarak görevlendirilmemişlerdir. Bu tedbirin alınmasında iki önemli neden düşünebiliriz. Birincisi ordu, toplumsallaştırmada önemli bir görev yüklenmiştir ve dolayısıyla azınlıkların ordunun üst kademelerinde görev almaları uygun görülmemiştir. İkincisi de, azınlıklara güvenilmemiştir. Özellikle kriz dönemlerinde ve savaş halinde, ya da ihtimalinin olduğu durumlarda, bu güvensizlik ciddi şekilde ortaya çıkmaktaydı.

Konuyla ilgili ilk problem, Mondros Mütarekesi'nin ardından yaşanmıştır. İtilaf devletlerinin baskısıyla, Hıristiyanların askere alınması engellenmiştir. Ancak

---

³⁵⁴ Eryılmaz, **a.g.e.**, s. 98.

³⁵⁵ Ali Güler, **Türkiye'deki Gayrimüslimler**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1996, s. 69.

³⁵⁶ Eryılmaz, **a.g.e.**, s. 101.

³⁵⁷ Güler, **Türkiye'deki Gayrimüslimler**, s. 71.

Yunan işgaliyle Hıristiyan halk, Türkler aleyhine silahlandırılmaya başlanmıştır. Bu durum karşısında, 15 Aralık 1920’de gayrimüslimlerin geri hizmette de olsa kullanılmak üzere askere alınmaları karara bağlanmıştır.

Tek Parti Dönemi’nde 1940’lara kadar düzenli olarak askere alınan azınlıklarla ilk sorun 1939’daki uygulama ile yaşanmıştır. Buna göre, azınlıkların silahlı eğitim görmeleri yasaklanmıştır ve Türk subayların emrinde emireri olarak veya hizmetli statüsünde askerlik hizmetlerini yerine getirmeleri kararlaştırılmıştır. Buna ilaveten Cumhuriyet döneminde azınlıkların kamu hizmetine alınmaları da neredeyse tamamen durdurulmuştur. Oysa Lozan Antlaşması’nın 39. maddesi gereğince “din, inanç ya da mezhep ayrılığı, hiçbir Türk uyruğunun, yurttaşlık haklarıyla siyasal haklardan yararlanmasına, özellikle kamu hizmet ve görevlerine kabul edilme, yükseltme, onurlanma ya da çeşitli mesleklerde ve iş kollarında çalışma bakımından bir engel sayılmayacaktır”³⁵⁸ kuralı getirilmiştir. Bu kural fiilen hiç uygulanmamıştır.

2.6. Siyasal Katılma³⁵⁹ ve Azınlıklar

Azınlıkların Cumhuriyet dönemindeki siyasal alanda katılımları oldukça sınırlı olmuştur. Bunun nedeni ulus-devlet olma sürecinde, “farklılıklar” a kamusal alanda izin verilmeyişidir. Cumhuriyet döneminde ulus egemenliği prensibi ilan edilmiş olmasına rağmen, siyasal sistemin oluşum ve işleyişine katılımı sağlayacak kurum ve yöntemler sınırlandırılmıştır. Bu nedenle, tek katılma yöntemi siyasal partiler ve bu çerçevede de seçimler olmuştur.³⁶⁰

1950 yılına kadar siyasal katılımın tek yolu “oy verme”, tek Parti de Cumhuriyet Halk Partisidir. Bu dönemde muhalif örgütlenmelere izin verilmediği

---

³⁵⁸ Madde için bkz. Ek 2.

³⁵⁹ Bireyin, hükümetin oluşturulmasında ve aldığı siyasal kararları uygulamak için giriştiği faaliyetleri etkilemeye yönelik eylemlerinden oluşmaktadır. Bilgi için bkz. Ersin Kalaycıoğlu, “Türkiye’de Siyasal Katılma ve Değişim”, Der. Artun Ünsal, **75 Yılda Tebaa’dan Yurttaş’a Doğru**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 233.

³⁶⁰ Süheyl Batum, “Devlet-Toplum İlişkileri Çerçevesinde Cumhuriyet Dönemi Anayasaları”, Der. Artun Ünsal, **75 Yılda Tebaa’dan Yurttaş’a Doğru**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 109.

gibi muhalif partilerde ya hızla kapatılmış³⁶¹ ya da bir demene aracı olarak kullanılmıştır.

Osmanlı Devletinde ise durum farklıdır. Osmanlı Devleti bir imparatorlukta ve farklı unsurlarıyla bir arada ayakta kalmaktan başka bir yolu yoktu. Tanzimat sonrası gayrimüslimler meclis özelliği taşıyan bütün birimlerde temsil edilmişlerdir.

1908 Seçim Kanunu'na göre, din ve mezhep farkı gözetilmeksizin Osmanlı uyruğunda bulunan herkesin seçme hakkına sahip olduğu ifade edilmekteydi. Daha sonra ise seçimlere Müslüman olmayanların katılmaması kuralı getirildi.³⁶² Böylece ilk mecliste hiçbir gayrimüslim mebus yer almamıştır. Zaten Kurtuluş Savaşı koşulları da bunu gerektiriyordu. 1935 yılına kadar hiçbir azınlık mensubu Türk parlamentolarında görev almamıştır.

Lozan Antlaşması'nın 39. maddesi³⁶³ gereği verilen yükümlülük 1935 yılından itibaren kısmen uygulanmış olmakla birlikte, daha uzun yıllar siyasal katılımın Müslümanlarla sınırlandırılması anlayışı hakim olmuştur.

2.7. Eğitimin Ulusallaştırılması ve Azınlıklar

Uluslaşma sürecinde toplumun homojen olması amaçlanır ve eğitim de bu homojenleştirmeyi gerçekleştirecek en önemli araçlardan biri olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla, farklılıkların, uyum içinde bir arada olması değil, belirlenen üst değerler çerçevesinde zaman içinde erimesi beklenmektedir. Eğitim, hem bu farklılıkların ortadan kaldırılmasına hizmet edecek bir araç, hem de ulusal bilinci oluşturmada katalizör görevi yapacak bir etken olarak algılanmaktadır.

---

³⁶¹ Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası 1924 yılında Kazım Karabekir, Rauf Bey ve Fuat Paşa'nın öncülüğünde kurulmuştur. Ancak kısa süre sonra Şeyh Said İsyanıyla gerekçesi olduğu ileri sürülerek kapatılmıştır. Çetin Özek, **100 Soruda Türkiye'de Gerici Akımlar**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1968, s. 88.

³⁶² Çoker, **a.g.e.**, s. 38.

³⁶³ Madde için bkz. Ek 2.

Türkiye açısından bakıldığında eğitimin ulusal birliğe katkısının anlaşılması ve bu yönde politikalar üretilmesi sürecinin başlangıcı da Osmanlı İmparatorluğu'na kadar uzanmaktadır.

Bilindiği gibi, Osmanlı Devleti, 18. yüzyılda geri kalmış olduğunu idrak etmeye başlamıştır. Tanzimat'la birlikte bu durumu aşabilme yolları aranmış ve böylece merkezileşme olgusuna büyük bir önem atfedilmiştir. Dolayısıyla, Osmanlı Devleti nazarında eğitim, bir kamu görevi olarak algılanmaya başlanmıştır.³⁶⁴ Zaten, merkezileşme zorunluluğu birtakım mekanizmaların kurulmasını gerektirmiştir.

Tanzimat'ın getirmiş olduğu eşitlik ilkesi gereği, bütün "milletlerin yararlanabileceği eğitim/okul ihtiyacı kendini hissettirmiştir. Islahat Fermanında eğitime yer verilmesi, devletin bu yönde bir amacı olduğunun ifadesidir. Gerçi Fermana, Osmanlı imparatorluğu sınırları dahilinde bulunan bütün "millet"lerin okul açmalarına izin verilmiş, ama bunun yanında devletin askeri okulu ve mülkiyesi de bütün tebaaya açık hale getiriliyordu ve bundan önemlisi de eğitim, padişah tarafından seçilecek Meclis-i Maarifin denetimi altına alınmıştır. 1857'de de Maarifi Umumiye Nezareti kurularak, devletin eğitimi merkezi bir denetime alma isteği iyice belirginleşmiştir.

II. Abdülhamid döneminde de eğitim sisteminin bütün İmparatorluğa yaygınlaştırılması sağlanmıştır. II. Meşrutiyetten sonra ise, eğitimin ulusallaştırılması çalışmaları hızlandırılmış, ilköğretim parasız ve zorunlu hale getirildi ve öğretimin birleştirilmesi yolunda adımlar atılmıştır.³⁶⁵

Gayrimüslim okullarda ulusçuluk ideolojisinin yaygınlaşması 18. ve 19. yüzyıllarda olmuştur. Cemaat okulları Osmanlı yönetimince denetlenmemiş, kiliseler ve hahamhaneler mezhep işlerinde olduğu gibi, eğitim işlerinde de oldukça serbest hareket edebilmişlerdir. Yanı sıra, cemaatlerin idare ettiği bu okullar da hem ulusal

---

³⁶⁴ Vahapoğlu, a.g.e., s. 80.

³⁶⁵ İlham Tekeli, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Eğitim İstemindeki Değişmeler", **Tanzimattan Cumhuriyete Ansiklopedisi**, C. II, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, ss. 465-474.

dil çalışmaları yapılmış, hem de öğrenciler ulusal bağımsızlık yolunda eğitilmişlerdir. Bu konuda en başarılı unsur Rumlar olmuştur.³⁶⁶

Osmanlı yönetimi gayrimüslim okulları denetim altına almayı başaramamıştır. Birinci Dünya Savaşına kadar da devletin bu okullara müdahalesi neredeyse hiç olmamıştır. Tek Parti dönemine girildiğinde eğitimde ciddi şekilde düzenlemeler olmuştur. Dönemin hükümetleri bu konuda tam anlamıyla Kemalist ideoloji doğrultusunda hareket etmişler ve azınlık okullarına da bu yönde müdahale etmişlerdir. Lozan Antlaşması'nın 40 ve 41. maddeleri³⁶⁷ gereğince verilen haklar bu maddelerle sınırlı kalmamıştır.

Azınlık okullarına devlet müdahalesi 1920'li yıllarda başlamıştır. 3 Mart 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile ülke içindeki bütün okullar Maarif Vekaleti'ne bağlanmıştır. Kanunun hemen ardından yayınlanan bir genelgeyle, azınlık okullarının uyaracağı kurallar tespit edilmiştir. Buna göre, sözü geçen okullarda, dini esasa dayalı eğitim ve din propagandası yapılmayacak, okul binalarında dini semboller işaretler bulunmayacak ve okul kitaplarındaki Hıristiyan din büyüklerinin resimleri çıkarılacaktır. Maarif Vekaleti'nin azınlık okullarıyla ilişkili bir diğer uygulaması Türkçe dersinin zorunlu hale getirilmesidir. Buna ek olarak, Tarih, Coğrafya ve Yurt Bilgisi dersleri de Bakanlığın tayin edeceği öğretmenler tarafından verilmesi yolunda girişimlerde bulunulmuştur.³⁶⁸

Bunun yanı sıra, bütün azınlık okullarında görev yapacak öğretmenlerin ana dillerinin Türkçe olması öngörülmüş ve bu öğretmenler Türkçe sınavına tabi tutulmuşlar, başarılı olamayanların görevine ise son verilmiştir.³⁶⁹ Bu öğretmenlerin seçiminde oldukça titiz davranılmıştır. Ayrıca 1937 yılında her azınlık okuluna bir müdür yardımcısı atanmasıyla Türkçe eğitim konusunda denetime devam edilmiştir.

“İlk Dereceli Ecnebi Mekteplerinde Türkçe, Tarih, Coğrafya, Yurt Bilgisi Dersleri Gösterecek Muallimlerin İntihap, Tayin, Tebdil ve Tasfiye Şartları

---

³⁶⁶ **A.m.**, ss. 460–462.

³⁶⁷ Maddeler için bkz. Ek. 2.

³⁶⁸ Vahapoğlu, **a.g.e.**, s. 151.

³⁶⁹ Bu konuda bkz., Rıfat N. Bali, “Cumhuriyet Döneminde Azınlıklar Politikası”, **Birikim**, Kasım 1998, sayı 115, s. 81.

Hakkında Rehber”in üç maddesi³⁷⁰ konuyu açıklığa kavuşturması açısından oldukça iyi bir örnektir.

Türkiye’de ecnebi ve ekalliyet mekteplerinde Türkçe, Tarih, Coğrafya, Yurt Bilgisi dersleri gösterecek olan Türk muallimler resmi ilk mekteplerde muallimlik yapmak sıfat ve salahiyetini haiz kimseler arasından seçilir. Bu arada muallim mektebi mezunları tercih edilir.

Muallim mektebi mezunlarından dereceleri iyi veya pekiyi olanlar, isterlerse, bir sene bu mekteplerde istihdam olunurlar. Muvaffakiyetleri takdirinde bu müddet iki seneye de çıkabilir. Bu müddetler terfi kıdemine mahsup edilir. Bu mekteplerde halen iş gören muallimlerimizden, resmi mekteplerde hocalık yapmaya menşei, liyakatı ve yaşı müsait olmadığı tahakkuk edenler, aranan mesleki vasıfları haiz muallimlerle değiştirilecektir.

2.8. Dil Sorunu ve Azınlıklar

Türk dili³⁷¹, Osmanlı Devleti’nde resmi imparatorluk diliydi ve Tanzimat Dönemi’ne kadar da, dilin toplumdaki bütün unsurlara yayılması konusunda oldukça ihmalkar davranılmıştır. Türkçe bilmek yönetici sınıf için zorunluymışken, reaya için böyle bir zorunluluk hiç düşünülmemiştir. Bunun temel nedeni de, Osmanlı yönetim sisteminin devlet ile birey arasındaki ilişkileri asgari düzeye indirmiş olmasıdır. Çünkü bireyin devletle ilişkisi eyalet yöneticileri gibi araçlar ya da milletbaşları vasıtasıyla sağlanıyor ve dolayısıyla halkın Türkçe bilmesi gerekli görülmüştür.³⁷²

³⁷⁰ Maddelerin tamamı için bkz. **Kurun**, 5 Nisan 1935, s. 6.

³⁷¹ Dil, insan deneyiminin, topluluktan topluluğa değişen biçimlerde, anlamsal bir içerikle sessel bir anlatım kapsayan birimlere, başka bir deyişle anlam birimlerine ayrıştırılmasını sağlayan bildirişim aracıdır. Ayrıca düşünce duygu ve isteklerin, bir toplumda ses ve anlam yönünden ortak olan öğeler ve kurallardan yararlanılarak başkalarına aktarılmasını sağlayan çok yönlü ve gelişmiş bir dizgedir. Savaş Çoban, **Azınlıklar ve Dil**, Su Yayınları, İstanbul, 2005, s. 19.

³⁷² David Kushner, **Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu**, Çev: Serdar Türer-Rekin Ertem- Fahri Erdem, Kervan Yayınları, İstanbul, 1979, s. 141.

Tanzimat'la birlikte dil önemli bir unsur haline dönüşmüştür.³⁷³ Birey-devlet ilişkileri açısından yeni bir döneme girilmişti ve bu şartlar altında halkın da Türkçeyi bilmesi zorunlu hale gelmiştir. Reformların halka anlatılması ve halkın da bu reformları anlayabilmesinde en önemli sorun Türkçenin bilinmemesi olmuştur. Ayrıca Tanzimat sonrası gelişen Osmanlılık siyasetinin başarıya ulaşabilmesi için de “ortak dil” unsuru büyük bir önem teşkil etmiştir. Ancak yine de konuya dair ciddi bir gelişme sağlanamamıştır.³⁷⁴

1876 tarihli Kanun-i Esasi ile dil konusunda yeni bir döneme girilmiştir. Çünkü Kanun-i Esasi'nin 18. maddesine göre, Türkçe devletin resmi dili olarak ilan edilmiştir.³⁷⁵ Osmanlı yönetimi çeşitli uygulamalarda (gayrimüslim okullarında Türkçenin zorunlu hale getirilmesi, 1877 yılında çıkarılan Belediye Yasası ile Belediye Meclisine üye olacakların Türkçe bilmesi şartının konması³⁷⁶, bütün ecnebi kuruluşlarda Türkçe kullanılmasının kanunla düzenlenmesi gibi) Türkçenin yaygınlaşması amacı üzerinde ısrarla durmuştur.

II. Meşrutiyet sonrası, Türkçe kelimelerin yeniden canlanması gereği üzerinde durulmuştur. Meşrutiyet sonrası dönemde Türkçe, Türkiye'yi ilgilendiren çeşitli sorunların, bunların ideolojik yansımaları olan sorunsalların bir parçası olmuştur. Uluslaşma, uygarlaşma gibi temel sorunsallar dil konusunda belirli tavırları da zorunlu olarak içermeye başlamışlardır.³⁷⁷

Ulusal bir dilin oluşması Cumhuriyet için de oldukça önemli bir olguydu. Çünkü ulusal kimlik bilinci gelişmemiş bir toplumun, ulusal birliğinin sağlanmasında en önemli araçlardan bir dildi.³⁷⁸ 1920'li yıllarda Arapça ve Farsça kelimelerin okul müfredatlarından çıkarılması sağlanmış, yabancı kökenli kelimeler yerine “Türk” kökenli kelimeler konmuştur. 1928 Harf İnkılabı ile de söz konusu hedeflerin gerçekleştirilebilmesi için önemli bir adım atılmıştır.

---

³⁷³ Enver Ziya Karal, “Tanzimat'tan Sonra Türk Dili Sorunu” **Tanzimattan Cumhuriyete Ansiklopedisi**, C. II, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 141.

³⁷⁴ Kushner, **a.g.e.**, s. 142.

³⁷⁵ Suna Kili, **Türk Anayasaları**, 2. b., Tekin Yayınevi, İstanbul, 1982, s. 11.

³⁷⁶ Şerafettin Turan, **Atatürk ve Ulusal Dil**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1981, s. 13.

³⁷⁷ Murat Belge, “Türk Dilinde Gelişmeler”, **Tanzimattan Cumhuriyete Ansiklopedisi**, C. II, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, ss. 2589–2591.

³⁷⁸ Belge, “**Türk Dilinde Gelişmeler**”, s. 2597.

1930'lu yıllarda da Türk Dili Tetkik Cemiyeti (1932) aracılığıyla “öz Türkçe”ye yönelik çalışmalara gidilmiştir. 1930'larda azınlıklardan da Türkçe konuşmaları beklenmiştir. “Vatandaş Türkçe Konuş” kampanyalarında da azınlıklar hedef alınmıştır. 1940'lara gelindiğinde ise bu baskılar ancak azalabilmiştir. Bu politikalar sonucu azınlıklar anadillerinin yanında resmi dil olan Türkçeyi konuşmaya başlamışlardır.

3. AZINLIKLARI ETKİLEYEN ÖNEMLİ DÜZENLEMELER VE OLAYLAR

3.1. 1923 Nüfus Mübadelesi

Balkan Savaşları'ndan sonra, Yunanistan ile Osmanlı Devleti arasında ciddi sorunlar yaşanmaya başlanmıştır. Araya giren yabancı devletlerin de tahrikleri sonucu, Türk ve Rum toplulukların İmparatorluk sınırları dahilinde bir arada yaşaması artık imkansız hale gelmiştir. Dolayısıyla, Birinci Dünya Savaşı yıllarında iki ülke arasında bir nüfus değişimi zorunluluğu hissedilmiştir.³⁷⁹ Ancak, her iki ülkenin de ahali değişimine yönelik isteğine rağmen, savaş koşullarında bu düşünce pratiğe aktarılamamıştır.

Bununla birlikte, Kurtuluş Savaşı'nın hemen ardından Türkiye Rumlarının büyük bir bölümü Anadolu'yu terk etmiştir. Öncelikle Batı Anadolu ve Marmara kentlerinden, ardından da Doğu Trakya ve Karadeniz kentlerinden³⁸⁰ çok sayıda Rum Yunanistan'a göç etmiştir. Bu göçlerle yaklaşık bir milyon Rum Türkiye topraklarından ayrılmıştır.³⁸¹ Bu nedenle mübadele konusu olacak Rumların sayısı oldukça azalmıştır.

---

³⁷⁹ Mahmut H. Şakiroğlu, “Lozan Konferansı Sonrasında Kabul Edilen Türk-Yunan Ahali Değişimine Ait Tarihi Notlar”, **Yusuf Hikmet Bayur'a Armağan**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1985, s. 228.

³⁸⁰ Rumların Karadeniz kentlerinden ayrılmalarında, TBMM Hükümetinin, Pontus ideali yolunda oldukları gerekçesiyle yer değişikliği yoluna gitmesinin yarattığı baskı önemli bir nedendir. Bilgi için bkz. **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, C. III, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayını, Ankara, 1954, s. 33.

³⁸¹ Arı, **a.g.e.**, s. 7.

İmzalanan 1923 Nüfus Mübadelesi Sözleşmenin birinci maddesine göre, “Türk topraklarında yerleşmiş Rum Ortodoks dininden Türk uyrukları ile Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyrukları, 1 Mayıs 1923 tarihinden itibaren, zorunlu”³⁸² mübadeleye tabi tutulacaklardır.

Maddeden anlaşılacağı gibi, mübadeleye konu olan ahali için temel alınan esas, mensup oldukları dindir.³⁸³ Zira Yunanistan'a göç ettirilen Karaman Rumları Hıristiyan olmakla beraber, çoğu Rumca bilmiyordu ve dilleri de Grek yazısıyla yazdıkları Türkçeydi. Benzer şekilde, Yunanistan'dan Türkiye'ye gelen Müslüman Türkler de çok az Türkçe biliyor veya birçoğu hiç Türkçe bilmiyordu. Rumca'yı da eski Türkçe yazıyla yazıyorlardı.³⁸⁴

Sözleşmenin ikinci maddesinde ise, mübadeleden istisna edilenler belirtilmektedir. Buna göre, “İstanbul'da oturan Rumlar" ile "Batı Trakya'da oturan Müslümanlar”³⁸⁵ ahali değişimi kapsamı dışında tutulacaklardı. Sözleşme gereği istisna edilenlerin dışında, mübadele kapsamına alınmamak için Türk Hükümetine başvuran Rumlar da olmuştur. Ülkenin güney kesimlerinde yaşayan Rumların bir kısmı, Fener Patrikhanesine bağlı olmadıklarını ve Antakya ve Kudüs Patrikliklerine bağlı olduklarını ileri sürmelerine ve Arnavut asıllı olduklarını iddia eden Rumlar da bu durumu Hükümete bildirmiş olmalarına rağmen -ve bu iddialarında haklı oldukları halde- mübadeleye tabi tutulmuşlardır.³⁸⁶

Bununla birlikte, evlilik ve özel nedenlerle mübadele kapsamına alınmayan Rumlar da olmuştur. 30 Ocak 1923 tarihli Mübadele Sözleşmesinden önce, Müslümanlığı kabul edip evlilik yapmış olanlar artık “Rum Ortodoks” sayılmayacaklarından göçe tabi tutulmayacaklardı. Sözleşme öncesinde evlendiği halde nüfus kayıtlarına bu bilginin geçirilmiş olmadığı anlaşılan Rum asıllı kadınların durumunun ne olacağı konusu üzerine yapılan itirazlardan sonra da Hükümet, 27 Aralık 1924'te aldığı bir kararla, Sözleşmenin imza edildiği tarihten önce Müslümanlığı kabul

---

³⁸² Madde için bkz. İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, s. 177.

³⁸³ Din Cumhuriyet'in ilk yıllarında önemli bir unsurdur.

³⁸⁴ Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Çev. Metin Kıratlı, 7. b. , Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1998, s. 352.

³⁸⁵ Madde için bkz. İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, s. 177.

³⁸⁶ Şakiroğlu, **a.g.m.**, s. 232.

ederek veya etmeyerek evlenmiş olan kadınların da mübadeleye tabi tutulmayacağını ilan etmiştir. Ayrıca, Mübadele Sözleşmesinden önce, mübadeleye tabi bölgelerden İstanbul'a gelerek gayri-Müslim erkeklerle evlenen Rum Ortodoks kadınlar da, evlilik kayıtlarını sözü edilen tarihten önce yaptırmış olmaları koşuluyla mübadeleden istisna edildiler. Özel nedenlerle mübadele kapsamına alınmayanlar ise, Kurtuluş Savaşı'nda Türk Hükümetine yardımı dokunanlar olmuştur.³⁸⁷

Rumların ülke içinde kalmalarından dolayı kaygı duyulmuştur. Duyulan kaygının kaynağındaki en önemli unsur ise, Megali İdea ülküsünün Türkiye'yi sürekli rahatsız edeceği fikridir. Bu nedenle, mübadelenin gerçekleştirilecek olması Megali İdea'nın sonu anlamına gelecekti. Mübadele, ilgili unsurlar için de birtakım kaygıların sonu anlamına gelmekteydi. Türkiye'de yaşayan Rumlar, Kurtuluş Savaşı sonrası, devletin kendilerine karşı takınacağı tavır konusunda endişeliydiler. Dolayısıyla, göç etmek suretiyle bu endişelerinde de arınmış olacaklardı.³⁸⁸

Türk Hükümeti mübadele konusunda hazırlıklı değildi; çünkü Türkiye'ye göçen Türklerin iskanı konusunda birçok sorun yaşanmaktaydı. İskan konusunda yaşanan sorunların bir den çok nedeni vardı. Türkiye, 1919–1922 yılları arasında savaş alanı olmuş ve savaşın sonunda binlerce kişi evsiz kalmıştı. Evsiz kalan çok sayıda insanın yerleştirilmesi için bile uygun bölgeler mevcut değildi. Ayrıca, Anadolu Rumlarının ülkeyi terk etmesiyle, Rumeli göçmenlerin gelmesi arasında yaklaşık bir yıllık zaman farkı vardı. Mübadele Sözleşmesi imzalanmadan bir yıl önce Rumların büyük bir bölümü Anadolu'yu terk etmişlerdi. Rumeli Müslümanları ise, geldiklerinde tam bir hayal kırıklığına uğradılar. Zira, arada geçen bir yıllık süre içinde Rum ev ve malları, Ankara'da nüfuzu bulunan yerel eşraf, yüksek rütbeli devlet memurları ve savaş sırasında evleri yanıp yıkılan halk tarafından işgal edilmişti. Bunlara ek olarak, Türkiye'den giden Rumlarla Yunanistan'dan gelen Türkler arasında ciddi toplumsal köken farklılıklarının bulunması ayrı bir sorun teşkil ediyordu, zira şehirli Rumların yerine gelenlerin çoğu köy kökenliydi.³⁸⁹

---

³⁸⁷ Hikmet Öksüz, "Türk Rum Nüfus Mübadelesinin Sebep ve Bazı İstisnaları", **Atatürk Araştırma Merkezi**, Sayı: 48, 2000, s. 760.

³⁸⁸ Şakiroğlu, **a.g.m.**, s. 227.

³⁸⁹ Ayhan Aktar, "Türkleştirme Politikaları", **Tarih ve Toplum**, Sayı: 156, Aralık 1996, s. 46.

Mübadeleinin, Türkiye açısından çok önemli sonuçları vardır. İlk olarak, Osmanlı İmparatorluğu döneminde başlayan azınlıkların Türkiye topraklarından ayrılması sürecinin en önemli aşamalarından biridir. Zaten, Mübadele sonrası, azınlıkların ülke dışına büyük miktarlarda göçü neredeyse durmuş daha doğrusu tamamlanmıştır. İkinci olarak da Mübadele, etnik türdeşlik amacına yönelmiş bir ulus-devlet için elbette birçok katkı sağlamıştır.

3.2. 1927 Tarihli 1151 Sayılı Yasa

Lozan Antlaşması'nın 14. Maddesine göre, Türk egemenliği altında kalan İmroz ve Bozcaada, yerel yönetim ile can ve mal güvenliği bakımından, Müslüman olmayan yerli halka gerekli bütün güvenceyi sağlayan, yerel unsurlardan kurulu bir özel yönetim örgütünden yararlanacaktır. Bu adalarda düzenin korunması, bu öngörülen yerel yönetim örgütünün aracılığıyla yerli halktan seçilmiş ve bu örgütün emrinde bulunan bir polis kuvvetince sağlanacaktır.³⁹⁰

Dolayısıyla, Lozan'ın 14. maddesi ile nüfuslarının neredeyse tamamını Rumların oluşturduğu İmroz ve Bozcaada'ya teritoryal bir özerklik verilmektedir. Ayrıca bu iki adanın halkı *etabli* kabul edilerek mübadeleye de tabi olmamışlardır. Fakat 1923'te Lozan'da verilen bu özerklik hiçbir zaman uygulanmadığı gibi, 1927'den itibaren uygulanan politikalar ve çıkarılan yasalarla da devlet doğrudan olmasa da dolaylı olarak adaların halkını göçe zorlamıştır.

Bu bağlamda göze çarpan ilk örnek 1927'de çıkarılan 1151 sayılı yasanın 14. maddesidir. Bu maddeyle İmroz ve Bozcaada'daki Rum okullarında okul saatleri dahilinde Rumca tedrisat yasaklanmıştır. Sonradan bu okullar Milli Eğitim Bakanlığı'nın 29.7.1964 tarihli 2690 sayılı kararıyla kapatılmış, mülkleri de

---

³⁹⁰ 14. Md. : “Türkiye hakimiyeti altında kalan İmroz ve Bozca adaları idarei mahalliyeye ile eşhas ve emvalin himayesi hususunda gayri musluni ahali mahalliyeye her türlü teminatı bahşeden anasırı mahalliyeden mürekkep bir teşkilâtı mahsusai idariyeye nail olacaktır. Salifüzzikir adalarda emniyet ve asayiş balâda mezkûr idarei mahalliyeye marifetile ahali mahalliyeye meyanından alınan ve idarei mahalliyenin emri tahtında bulunan bir heyeti zabıta vasıtasile temin edilecektir. Rum ve Türk ahalinin mübadelesine dair Yunanistan ile Türkiye arasında aktedilmiş veya aktedilecek ahkâm İmroz ve Bozca adaları ahalisine kabili tatbik olmayacaktır.”

25.9.1964 tarihli 701–16/0–41156 sayılı kararla mahalli idarelere devredilmiştir. Bu uygulamalar Lozan'ın 14. maddesini ihlal etmektedir.³⁹¹

Ayrıca yasanın 14. maddesi Türkçeyi zorunlu dil haline getirmiştir. Lozan'ın gayrimüslimlere, giderlerini ödeyerek her türlü kurum kurmak, yönetmek ve denetlemek, buralarda kendi dillerini kullanmak ve ayinlerini yapmak konusunda eşit hak tanıyan 40. maddesini ve önemli bir oranda oturdukları il ve ilçelerde, anadillerinde öğretim yapabilmeleri için gayrimüslimlere çeşitli bütçelerden pay alma hakkı tanıyan 41. maddesini de ihlal etmektedir.

1950'de Türk-Yunan ilişkilerinin yeniden dostluk havasına bürünmesiyle birlikte, 1151 sayılı yasanın 14. maddesi değiştirilerek, Batı Trakya'da açılan Celal Bayar Lisesi'ne karşılık İmroz'da da bir Rum ortaokulu açılmıştır. Fakat Yunanistan ile yine ilişkilerin seyrine uygun bir biçimde bu okul 1964'te kapatılacak ve Lozan'ın ihlali tekrarlanacaktır.³⁹² Rum nüfusun tarlalarının kamulaştırılması da yine bu tarihte başlamış, askeri havaalanı, yarı açık cezaevi ve devlet üretim çiftliği inşası da bu kamulaştırmanın nedeni olarak sunulmuştur. Ayrıca aynı tarihte balıkçılık da yasaklanmıştır. Adadaki Rum vakıf mallarına da 1960'ların sonundan itibaren 1936 Beyannamesi nedeniyle el konulmaya başlanmıştır.³⁹³ Özetle, 1964'ten itibaren diğer Rum vatandaşlar gibi İmroz ve Bozcaada'daki Rumlar da Türk-Yunan ilişkilerinin seyrine göre şekillenen bir azınlık söyleminin öznesi olacaklardır.

Bu adalara Karadeniz bölgesinden getirilerek yerleştirilen Müslüman nüfus³⁹⁴ ile de özerk yerel yönetimin bir anlamı kalmamış; iki adadaki Rum vatandaşların sayısı giderek azalmıştır. Yine adanın üç ovası kamulaştırılarak devlet üretim çiftliği açılmıştır. 1970'de İmroz ismi değiştirilerek adaya Gökçeada isminin verilmesi de

---

³⁹¹ Baskın Oran, **Lozan İhlalleri: Türkiye ile Yunanistan Açısından Karşılaştırmalı Bir İnceleme**, SAEMK Yayınları, Ankara, 1999.

³⁹² 502 sayılı yasa ile 1151 sayılı yasanın 14. maddesi yeniden yürürlüğe girmiştir.

³⁹³ Giorgchos Tsimouris, "Reconstructing « home » among the « enemy » : the Greeks of Gökseada (İmros) after Lozan," **Balkanologie**, Vol. 5 (1–2), December 2001, <http://balkanologie.revues.org/index727.html>

³⁹⁴ Selver Özözen Kahraman, "Geçmişten Günümüze Gökçeada'da Yerleşmelerin Dağılımında Etkili Olan Faktörler," **Coğrafya Dergisi**, Sayı 14, 2005, s. 36–37.

yürütülen millileştirme politikasının bir parçasıdır. 1934’te her iki adadaki toplam Rum nüfusu 8200 kişiyi bulurken³⁹⁵, günümüzde bu sayı 500’lere inmiştir.³⁹⁶

3.3. Varlık Vergisi

Varlık Vergisi uygulamasına gidilme nedeninin tam olarak anlaşılabilmesi için dönemin şartlarının çok iyi değerlendirmesi gerekir. Öncelikle söylenmesi gereken, ülkenin ciddi bir ekonomik darboğaz içinde olduğudur ve savaş döneminde elde edilen olağanüstü kazançların vergilendirilmesi yoluyla çıkılması amaçlanmıştır.

1908’de İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin ekonomik, kültürel ve siyasal bir proje olarak ortaya koyduğu “Türkleştirme” politikası, milli iktisat yaklaşımı doğrultusunda bir “milli burjuva” sınıfının yaratılmasını gerekli kılmaktaydı.³⁹⁷ Milli mücadele dönemiyle birlikte kurulan yeni Türk-Ulus devleti, kendisinden önceki siyasal birikimden ve düşünce hareketlerinden esinlenerek Cumhuriyet döneminde de özellikle ekonomi alanında İttihat ve Terakki birikimini değerlendirme düşüncesi içerisinde olmuştur. Devlet merkezli modernleşme projesinin cumhuriyetin sivil ve askeri bürokrasisi tarafından aynen devam ettirilmesi neticesinde homojen bir ulus yaratabilmenin ön koşulu olarak; iktisadi alanda bir Osmanlı kalıntısı gibi görülen azınlıklara yönelik olarak farklı ekonomik ve siyasal projeler devreye girmiştir.

Bu süreçte, “Tek dil, tek ülkü- tek hars” söylemi, 1920’lerin ortalarından itibaren Türkiye’deki azınlıkları Türkleştirme projesinin sloganı haline gelmiş ve çok geçmeden bu teorik söylem pratik alanda da uygulanmaya başlamıştır.³⁹⁸ Bunun ilk işareti 1927’de Türk Ocakları tarafından ortaya atılan “Vatandaş Türkçe Konuş!” kampanyasıdır. Bu kampanya Türkiye’de yaşayan azınlıkları “millileştirme politikasının” başlangıç noktasıdır.

³⁹⁵ Alexis Alexandris, **The Greek Minority of Istanbul and Greek-Turkish Relations, 1918–1974**, Center for Asia Minor Studies, Athens, 1992, s. 143.

³⁹⁶ Ayşe Hür, “Lozan’ı çok severiz ama...,” **Radikal**, 27.11.2005

³⁹⁷ Özellikle II.Meşrutiyet dönemindeki milli iktisat yaklaşımları için bkz., Zafer Toprak, **Milli İktisat – Milli Burjuvazi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara, 1982; Enver Ziya Karal, “Tanzimat’tan Sonra Türk Dili Sorunu” **Tanzimattan Cumhuriyete Ansiklopedisi**, C. II, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 141.

³⁹⁸ Bu konuda bkz., Rifat N. Bali, **a.g.m.**, s. 80.

1931’de CHP, devletçiliği ekonomi politikası olarak benimsemişse de, devletçilik özellikle Atatürk’ün ölümünün ardından başlayan İnönü iktidarı döneminde savaş yıllarına da denk düşecek bir şekilde ekonomiyi hakim olacaktır.³⁹⁹ Savaş, ekonomik hayatın her alanına devlet müdahalesini getirmektedir ve devlet müdahaleleri 1940 Milli Korunma Kanunu⁴⁰⁰ ile meşru kılınmıştır. Hükümet ilk dönem fiyatları kontrol altında tutarak enflasyonla mücadeleye etmeye çalışmışsa da, mal darlığını aşamamış ve karaborsayı önleyememiştir. Sonunda fiyat denetiminden vazgeçilmiş ama bu politika ile de 1930’ların ikinci yarısına dek yükselme gösteren gayrisafi milli hasıla düşüşe geçmiştir. Karaborsa ve devlet müdahalesinin biçimlendirdiği bu ortamdan istifade eden büyük çiftçiler, tüccarlar ve devlet ihaleleri ile ruhsat işlerini yürüten memurlar bu yıllarda önemli karlar sağlamıştır. İthalat gayrimüslim azınlıkların elinde olduğu için karaborsaya hakim olan gayrimüslimlerin mali durumu da gelişmiştir.⁴⁰¹ Milli Korunma Kanunu’nun kabulü ile Varlık Vergisi’ne gidilen süreçte ilk aşama tamamlanmıştır. Amaç, azınlıkları ekonomik hayattan uzaklaştırmak ve yerine Türk unsurunu geçirmektir.

Fiyatların serbest bırakılması ve ardından yükselmesi ise devletin masraflarını artırmıştır. 1942 başlarında artan giderleri karşılamak için savaş sayesinde elde edilen olağanüstü kazançları vergilendirme fikri tartışılmaktadır. Basında da mal darlığından ve bu ortamdan yararlandıkları belirtilen gayrimüslimlerden şikâyet edilmeye başlanmıştır. Bir kez daha gayrimüslimlerin ekonomik refahı onları hedef haline getirmektedir.

1930’larda yükselen ırkçılığın devam etkisi ve 1941’de Türkiye ve Almanya arasında imzalanan Dostluk ve Saldırmazlık Anlaşması’nın ardından Almanya ile gelişen ilişkiler verginin çıkarılması için dönemin hükümetine cesaret veren unsurlardır. Üstelik savaş da dış dünyanın Türkiye’ye yönelik yoğun ilgisini azaltmıştır.

---

³⁹⁹ Erich Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, 2. b., İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, ss. 286–288.

⁴⁰⁰ Kanun ihtikarın önlenmesi, beslenme sorununun önüne geçilmesi ve ordunun ihtiyaçlarının karşılanması yolunda düzenlemeler içeriyordu. Rıdvan Akar, **Aşkale Yolcuları**, 2. b., Belge Yayınları, İstanbul, 2000, s. 24. Kanun metni için bkz.

<http://www.sanayi.gov.tr/Files/Mevzuat/milli-korunma-kanunu-20042010134407.pdf>

⁴⁰¹ Faik Ökte, **Varlık Vergisi Faciası**, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, 1951, s. 34.

Varlık vergisi işte böyle bir sürecin sonunda ortaya çıkacaktır.⁴⁰² Varlık Vergisi sadece iktisadi değil, siyasi ve kültürel bakımlardan da önemli bir uygulama olmuştur.⁴⁰³

Bu sırada 1942 Temmuz ayında, Başbakan Refik Saydam'ın ölümü üzerine Varlık Vergisi fikrinin sahibi Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu Başbakan olur. Başbakan Şükrü Saraçoğlu, 5 Ağustos 1942'de okuduğu hükümet programında “*Biz Türk'üz, Türkçüyüz ve daima Türkçü kalacağız. Biz ne sarayın, ne sermayenin, ne de sınıfların saltanatını istiyoruz. İstedığımız sadece Türk milletinin hakimiyetidir*” diyerek yeni hükümetin sosyal politikasını açıklamıştır. Bu süreç zarfında, yeni bir vergi konacağından haberdar olan gayrimüslimler Saraçoğlu'nu ziyaret ederek, devlete gerekli parayı kendi aralarında toplayabileceklerini iletmişlerdir. Fakat Saraçoğlu, devletin vatandaşlarını vergilendirebilecek bir mekanizmaya sahip olduğunu belirterek, Osmanlı millet sistemini anımsatan bu teklifi reddetmiştir.⁴⁰⁴

Saraçoğlu, 11 Kasım 1942'de, TBMM'de ekonomik durumu ele aldığı konuşmasında Varlık Vergisi'ni ayrıntılı olarak tanıtmıştır. Aynı günün öğlen oturumunda vergi TBMM onayından geçirilmiştir⁴⁰⁵ ve ertesi gün Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.⁴⁰⁶

Saraçoğlu'nun TBMM'de yaptığı konuşmada eksik ve asıl önemli olan nokta ise, iki gün önce basına kapalı olarak yapılan CHP grup toplantısında gizlidir. Saraçoğlu bu toplantıda Varlık Vergisi'ni, Türk piyasasını Türklerin eline verecek bir devrim kanunu olarak nitelendirmiştir.⁴⁰⁷ Varlık Vergisi'nin tahsilatının bittiği gün, “bu memleket tarafından gösterilen misafirperverlikten faydalanarak zengin oldukları halde, ona karşı nazik anda vazifeleri yapmaktan kaçacak kimseler hakkında bu kanun, bütün şiddetiyle tatbik edilecektir” diyerek de Saraçoğlu kanunun şiddetini açıkça belirtmiştir.⁴⁰⁸ Gayrimüslimler yine “misafir”dir.

---

⁴⁰² Ayhan Aktar, “Varlık Vergisi Sırasında Gayrimenkul Satışları, İstanbul Tapu Kayıtlarının Analizi”, **Toplumsal Tarih**, Sayı: 69, Eylül 1999, s. 10.

⁴⁰³ Ayhan Aktar, “Varlık Vergisinin Hikayesi”, **Toplumsal Tarih** Ocak 2004, Sayı: 121, s. 82.

⁴⁰⁴ Aktar, “Varlık Vergisi ve İstanbul”, s. 104.

⁴⁰⁵ Varlık Vergisinin tam metni için bkz. Ek 4.

⁴⁰⁶ Ökte, **a. g. e.**, s. 52.

⁴⁰⁷ Faik Ahmet Barutçu, **Siyasi Anılar 1939–1954**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1977, s. 263.

⁴⁰⁸ Rıdvan Akar, **Varlık Vergisi, Tek Parti Rejiminde Azınlık Karşıtı Politika Örneği**, Belge Yayınları, İstanbul, 1992, s. 61.

Kanun maddelerini kısaca inceleyecek olursak, 4305 sayılı Varlık Vergisi Hakkında Kanun'un ilk maddesi, bir defaya mahsus olmak üzere, servet ve kazanç sahiplerinin servetleri ve olağanüstü kazançları üzerinden vergi alınacağına dairdir.⁴⁰⁹ 7. maddede öngörülen ve mahallin en büyük mülki amirinin öncülüğünde oluşturulacak komisyonların, vergiyi tespit süreleri 9. maddede 15 gün ile sınırlanmaktadır. Üstelik 11.maddede de “Komisyon kararları nihai ve kati mahiyette olup bunlara karşı idari ve adli kaza mercilerinde dava” açıklamayacağı belirtilmiştir. 12. maddede mükelleflerin, tahakkuk eden vergiyi 15 gün içinde ödeme zorundadır. Bu süre içinde vergiyi ödeyemeyenlerin gayrimenkul ve menkullerinin satışa çıkarılacağı ve buna rağmen bir ay içinde borçlarını ödeyemeyen mükelleflerin de “memleketin herhangi bir yerinde bedeni kabiliyetlerine göre askeri mahiyeti haiz olmayan umumi hizmetlerde veya belediye hizmetlerinde” çalıştırılacakları ifade edilmektedir.⁴¹⁰ 14. madde ile de, mükellefin eşinin, kendisiyle oturan usul ve fününun menkul ve gayrimenkulünün bu verginin teminatını teşkil ettiği belirtilmektedir.

Bu vergi kapsamında en ağır vergiyi verenler gayrimüslimler olmuştur.⁴¹¹ Aslında, gayrimüslimlerin çoğunlukta olmasının yadırganır tarafı yoktur. Çünkü ülkenin ticari faaliyetlerinde önemli bir yere sahiplerdir ve vergilendirmede birinci sırayı almaları gayet doğaldır. Ancak sorun, takdir edilen vergilerdeki oransızlık ve haksızlıktır. Zira verginin tarh edilme usulleri tamamen gayri kanuni ve keyfi yöntemlerle yapılmaktaydı.

Varlık Vergisi'nin merkezi İstanbul'dur. İstanbul ticaret burjuvazisinin merkezidir, ekonomik ve toplumsal farklılaşmanın en açık şekilde hissedildiği, gayrimüslim azınlıkların en yoğun olarak bulunduğu şehirdir. Varlık Vergisi aslında hedef bir kitle için düşünülmüş ve bu kitlenin dışında kalanların vergilendirilmesi anlamsız olmuştur.⁴¹² Hedef kitlenin bir ay içinde vergi sorumluluğunu yerine getirmedikleri takdirde gidecekleri çalışma kampı ise Aşkale'dir. İlk 15 günlük süre içinde mükelleflerden vergilerini nakden ödemeleri istenmiştir. Tahsil sırasında,

⁴⁰⁹ Ökte, a. g. e. , s. 195.

⁴¹⁰ **Resmi Gazete**, Sayı: 5255, 12 Kasım 1942, ss. 3965–3966.

⁴¹¹ Arzu Kılıçdere, “İzmir’de 6–7 Eylül Olaylar”ı, **Toplumsal Tarih**, Şubat 2000, Sayı: 74, C. 13 s. 35.

⁴¹² A. Başer Kafaoglu, **Varlık Vergisi Gerçeği**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2005, s. 59.

siyasal ilişkiler ve siyasal nüfuz aracılığıyla, çeşitli kurum ve şahısların vergilerinde indirimler yapılmıştır. Bu indirimler, hem gayrimüslim hem de Müslüman mükellefler için söz konusu olmuştur.⁴¹³

İndirimden faydalananların sayısı oldukça azdır. Vergilerini ödeyemeyenlerin gayrimenkullerine el konulmuş ve değerlerinin çok altında satışa çıkarılmıştır. Satışa çıkardan bu gayrimenkullerin tamamı azınlıklara aittir. Aşkale'ye gidecekler için de16 maddelik bir Çalıştırma Talimatnamesi⁴¹⁴ düzenlenmiştir. Buna göre, çalıştırılmak üzere Aşkale'ye gidecek olanlar madde l'de açıklanmıştır:

“Madde 1- Varlık Vergisi Kanunu mucibince vergi tarh cetvellerinin asıldığı tarihten itibaren bir ay içinde borcunu ödemeyenler hakkında çalışma mecburiyetinin tatbikine esas olmak üzere mahallin en büyük memurluğunca bu gibilerin adlarını ve soy adlarını, iş adreslerini ve bilindiği takdirde ikamet adreslerini ve vergilerinde ödemedikleri miktarı gösteren cetveller hazırlanır. Bu mükellefler aşağıda yazdı sıraya göre şevke tabi tutulur:

1- Varlık Vergisi borcuna mukabil, hiçbir tediyede bulunmamış olanlar.

2-Vergisini kısmen ödemiş olmakla beraber, haczi kabil mallarını kaçırmış olanlar.

3-Menkul malını kaçırmadığı ve borcunu ödemek hususunda iyi niyet gösterdiği anlaşılanlar.

4-Münhasırların gayrimenkullerden dolayı mükellef tutulmuş bulunanlar.”

Talimatname gereğince, çok sayıda olmak üzere ve sadece azınlık mensubu mükellefler Aşkale'deki Çalışma Kampı'na götürülmüştür.⁴¹⁵ Talimatnamede 55 yaşın üzerindeki fiilen çalışmaları ve hastalık nedeniyle çalışamaz durumda olanlar konusunda istisnalar getirilmiş olmasına rağmen, bu kurallara uyulmamıştır. Resmi verilere göre toplama merkezlerinde tam 2057 kişi kampa alınmıştır ve kamptaki yükümlülerin 1869'u İstanbul'dandır. Aşkale'ye gönderilen 1400 gayrimüslim vatandaştan da 1299'u İstanbulludur.⁴¹⁶ Gönderilenler, İran-Trabzon transit yolunda kar temizlemiş, Erzurum-Sivas yolunda toprak kazıp taş kırmışlardır. Yaşlılık ve hastalık gibi nedenlerin dışında ölüm olmamış, gidenler işkence ve dayak

⁴¹³ Akar, a.g.e., s. 106.

⁴¹⁴ İkdâm, no: 1238, 13 İkinci kanun 1943

⁴¹⁵ Akar, a.g.e., s. 114.

⁴¹⁶ Cemil Koçak,, “Kemalist Milliyetçiliğin Bulanık Suları,” **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 4 / Milliyetçilik**, Der. Tanıl Bora, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 541.

gibi kötü muamele ile karşılaşmamıştır. Zorunlu çalışma, Eylül 1943'den itibaren gevşetilmiş ve mükelleflerin bir kısmı Sivrihisar'a gönderilmiştir.⁴¹⁷

Alınan karar gereği vergi olarak toplanan 350 milyon liranın yüzde 75'i azınlıklardan alınmıştır.⁴¹⁸ Varlık Vergisi uygulamaları sonrasında birçok Gayrimüslim artık eski ekonomik ve toplumsal seviyesinde olamamış ve birçoğu ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır.

Görüldüğü gibi Varlık Vergisi'nin doğmasına neden olan şartlar irdelenmemiştir. Hükümetin, içinde bulunulan ekonomik durumdan bir sorumluluğunun olabileceği konusu ise hiç dikkate alınmamıştır. Bunun yanı sıra, verginin doğurabileceği iktisadi sonuçlar da tamamen tahmine dayalı ve analizden yoksun bir şekilde yapılmıştır.

Varlık Vergisi'nin olumlu hiçbir sonucu olmamıştır. Ülkenin ekonomik ve mali durumunda herhangi bir iyileşme de görülmemiştir. Vergi, uygulama aşamasında, azınlıklara yönelik bir politika haline gelmiştir. Varlık Vergisi, ticari hayatta önemli bir yer edinmiş olan azınlıkları bu alandan uzaklaştırma amacına yönelmiştir.⁴¹⁹

3.4. 6–7 Eylül Olayları

1946'da parlamenter demokrasiye geçen Türkiye'de 1950 yılında Demokrat Parti'nin iktidara gelişi ile birlikte, II. Meşrutiyet döneminden itibaren sürdürülen "Türkleştirme" politikalarında bir farklılık gözlemlenmemiştir. DP, ekonomide bütün liberal söylemlerine rağmen, Lozan Antlaşması çerçevesinde İstanbul ve çevresinde oturan Rum nüfusunu, elindeki sermaye gücünü millileştirmeyi planlamıştır.

---

⁴¹⁷ Akar, **a.g.e.**, s. 71.

⁴¹⁸ Kılıçdere, **a.g.m.**, s. 35.

⁴¹⁹ Ökte, **a.g.e.**, s. 38.

1950'li yıllara gelindiğinde Türk Yunan ilişkileri sıcak gelişmelerle başlamıştır.⁴²⁰ 1952'de önce Yunan kralı Pavlos'un Ankara'ya, sonra da Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın yaptığı Atina ziyaretinde eski düşman yeni müttefik olan iki ülkede dostluk rüzgarları estirmiştir. Atina'dan sonra Selanik'e giden Bayar, orada da halk tarafından içten bir sevgiyle karşılanmıştır.

Ancak bu yakınlaşma kısa sürmüştü, Yunanistan 1951'de Kıbrıs'ı kendi topraklarına katmak için büyük bir atağa geçmiş, Adada örgütlenmeye, konu ile ilgili uluslararası temaslara başlamıştır. Yunanistan Başbakanı Sofokles Venizelos 16 Şubat 1951 tarihinde "Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhak edilmesi gerektiğini"⁴²¹ söyleyerek Yunanistan'ın ada ile ilgili politikasını bir kez daha ortaya koymuştur. Venizelos'un bu demeci Türk kamuoyunda ve özellikle basınında büyük tepkilere yol açmıştır.

1953'den itibaren Rumlar Kıbrıs'ın Yunanistan'a katılmasını amaçlayan şiddet eylemlerine başlamıştır. Artık adanın duvarlarında yeni bir slogan yerleşmiştir: "Enosis"⁴²² 16 Ağustos 1954'te Türkiye ve İngiltere'nin karşı çıkmasına rağmen Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 19 ret, 11 çekimsere karşı 36 oyla Yunanistan'ın getirdiği Kıbrıs meselesini gündeme almaya karar vermiştir. Ancak siyasal komisyon, 8 çekimsere karşı 50 oyla Yunanistan'ın başvurusunun BM Genel Kurul gündemine alınmamasını kararlaştırmıştır.

Yunanistan, BM'de istediği sonucu alamayınca, Kıbrıs'ta Grivas'ın önderlik ettiği terör eylemlerine hız vermiştir. Grivas'ın kurduğu EOKA⁴²³ (Kıbrıs

---

⁴²⁰ Dia Anagnostou, "Deepening Democracy or Defending the Nation? The Europeanisation of Minority Right and greek Citizenship", **Routledge Taylor&Francis Group**, West European Politics, Vol.28, No:2 March 2005, s. 338.

⁴²¹ Aydın Olgun, "**Kıbrıs'ın Anatomisi 4 Devir 4 Lider**", Ağaç-İş Matbaası, Ankara, 1975, s. 12.

⁴²² "Enosis" birleşme anlamına gelmektedir. Kıbrıs'ın Yunanistan ile birleşmesi dileğinde kullanılan bir terimdir. Yunanistan ve Rumlar arasında benimsenen "Enosis" Megali İdea düşüncesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail, **a.g.e.**, s. 5; Sabahattin İsmail, **150 Soruda Kıbrıs Sorunu**, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1998, s. 6.

⁴²³ Yunanca adı, Ethniki Organosis Kypriou Agoniston'dur. Kıbrıslıların Milli Mücadele Örgütü anlamına gelmektedir. Yunanistan'ın Kıbrıs'ta kurduğu bir örgüttür. Kıbrıs Rumlarının Enosis amacını gerçekleştirmeyi hızlandırmak için İngiliz sömürmesine karşı kurulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Rauf Denктаş, **The Office of the Turkish Republic of Northern Cyprus**, New York, 1988, s. 22.

Mücadelesi Ulusal Örgütü) adlı terör örgütü, Enosis için Kıbrıs'ta önce İngiliz'lere, ardından Türklere karşı silahlı saldırılara başlamıştır.⁴²⁴

1955 yılından önce Kıbrıs meselesi, Türkiye ile Yunanistan arasında ciddi bir ihtilaf konusu olarak gündeme gelmemiştir. Bu dönemde mesele, daha çok iki ülke basın ve kamuoyları arasında bir polemik meselesidir. 1955 öncesinde Türk Hükümetleri Kıbrıs'a ilişkin çekingen bir tavır içinde kalmışlardır. NATO'ya girildiği (1952), Balkan İttifakı'nın imzalandığı (1953), Ortadoğu'da da Bağdat Paktı ile ilgili sorunların yaşandığı bir dönemde, Demokrat Parti Hükümeti kendisini Kıbrıs'la ilgili bir sürtüşmenin içinde bulmak istememiştir. Hükümet hem 9 Eylül 1953 hem de 9 Eylül 1954 tarihlerinde düzenlenmek istenen Kıbrıs mitinglerine müsaade etmemiştir. 1955 yılı ise, Kıbrıs meselesi uluslararası bir mesele haline geldiği ve Türkiye'nin taraf olmak durumunda kaldığı bir yıldır. Adadaki Rumlar sürekli olarak Türklere karşı terör hareketlerinde bulunup, olaylar çıkarmaya başlamışlardır. Bu gelişmeler özellikle Türkiye'de gazetelerin yaptığı haberler nedeniyle toplum içinde büyük infiale yol açmıştır. 20 yıl sürecek gerginliğin temelleri böylece atılmıştır.

Kıbrıs'ın elden gittiğini gören Türkiye artık işi ciddiye alacaktır. Hürriyet gazetesinin ateşlediği "Kıbrıs Türktür" davasıyla sorun milli sorun haline gelmiştir. 1954 Eylülünde "Kıbrıs Türktür" sloganı bir derneğin adına dönüşecek, başına da Hürriyet gazetesinden Hikmet Bil getirilecektir.

Menderes "Liman Lokantası"nda "Kıbrıs asla Yunanlıların olmayacaktır" açıklamasını yapmış ve Menderes bu konuşması ile Yunanistan'ın Osmanlı İmparatorluğu'ndan ve daha sonra Türkiye'den topraklar alarak kurmayı planladığı Büyük Yunanistan hayaline (Megali İdea) Kıbrıs'ı da dahil edemeyeceğini açıkça ifade etmiştir. Bundan sonra politika değişerek Kıbrıs'a sahip çıkılmış ve Türkiye'nin Kıbrıs politikasının sertleştireceğinin işaretleri verilmiştir. Türkiye'nin en yetkili ağzından yapılan bu konuşma, 1930'dan beri ilk kez Yunanistan'la dostluk havasına gölge düşürebilecek anıları dile getirmesi bakımından çok büyük önem taşımaktadır. Yüzyıllar içinde oluşmuş olan acı hatıraların hatırlanması toplumların

---

⁴²⁴ Yıldırım, a.g.e., s. 173.

kanlarını depreştirmiştir. Bu konuşmanın içeriği Türk toplumu tarafından genel bir destek görmüş, hatta muhalefet partileri tarafından da olumlu karşılanmıştır. Ülkede artık şovenist bir dalga esmeye başlamış ve birçok dernek ve teşkilat organize bir şekilde Kıbrıs konusunda girişimler ve eylemler yapmaya başlamıştır.

Kıbrıs konusunda yapılan bu konuşma daha önce hiç olmadığı kadar sert ve kararlı olmuş, tüm dünyaya Türkiye'nin kararlılığını gösteren bu konuşma Kıbrıs Türkleri tarafından memnuniyetle karşılanırken, Yunanistan'da şaşkınlık yaratmıştır. Bu konuşma bir anlamda Yunanistan için bir ihtar, İngiltere için bir ikaz olmuştur.⁴²⁵

3.4.1. 6–7 Eylül Olaylarının Başlaması

İngiltere, sömürgecilik anlayışı ile tarihte birçok toplumu etkileyerek derinden izler bırakmıştır. 1930'lu yılların başında dünya ekonomik krizinin etkileri Ada'ya da yansımış ve birçok kişinin işsiz kalmasına neden olmuştur. Bu durum Rumlar'ın İngiliz'lere karşı tepkilerini ortaya koymalarıyla sonuçlanmıştır. İngiliz Hükümeti de bu durumda böl ve yönet politikasını gündeme getirmiştir. Böylece İngiliz'lere karşı yapılan bağımsızlık hareketinin yönü değişerek Rumlar ve Türkler arasında iç savaş haline dönüşmüştür.

İkinci Dünya Savaşı sonrası de-kolonizasyon (sömürgecilik tasviyesi) süreciyle İngiltere “üzerinde güneşin batmadığı” koca bir imparatorluğu kaybetmiştir. Dev bir imparatorluktan “224.022” km karelik (Türkiye yüzölçümünün yüzde 27'si) bir ülke konumuna düşmüştür. Artık Büyük Britanya [Great Britain] unvanı içi boş bir ifadeden ibaret kalmıştır. İngiltere'nin AET'ye girmek istemesinde bu tatminsizliğe kısmen çare olacak şekilde, bir büyük ortaklığın üyesi olma arzusunun da etkili olduğu söylenebilir. İngiltere'nin bedeli ne olursa olsun Kıbrıs'taki iki büyük üssünü (Ağrotur ve Dikelya üsleri) elde tutma çabaları da aynı türden “imparatorluk sonrası dönemde prestij arama ve bulma kaygısı ve amacıyla” açıklanabilmektedir.⁴²⁶

⁴²⁵ Ahmet Gazioğlu, **İngiliz İdaresinde Kıbrıs 1878–1960**, Cilt 1, Ekin Basımevi, İstanbul, 1960, s. 87.

⁴²⁶ Mehmet Hasgüler, **Kıbrıs'da Enosis ve Taksim Politikalarının Sonu**, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2000, s. 49.

1950'lerin başında bir İngiliz sömürgesi olan Kıbrıs'ta Rum-Ortodoks halkın Yunanistan ile bütünleşme isteği, İngiliz Hükümeti'ni 29 Ağustos–7 Eylül arasında Londra'da Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin katıldığı bir konferans düzenlemeye sevk etmiştir. Böylece ilk Kıbrıs Konferansı 29 Ağustos 1955'te, Londra'nın ünlü Lancaster House'unda Türkiye'den Zorlu'nun, Yunanistan'dan Stefanopulos'un, İngiltere'den Macmillan'ın katılımı ile açılmıştır. Yunanistan Kıbrıs konusunu Birleşmiş Milletler'in gündemine götürmeyi planlarken, İngiltere Hükümeti Kıbrıs'ın uluslararası bir platforma taşınmasını engellemek isteğindedir. Konferansla hedeflenen, sorunun 'İngiltere ve Yunanistan'ın değil, Türkiye ile Yunanistan'ın gündemi olduğunun ispatlanmasıdır. Yunanistan'ın pozisyonu dönemin yaygın argümanlarına uygundu: Kıbrıs halkı kendi kaderini belirleme (self-determinasyon) hakkına sahip olmalı, adada bu amaçla bir halkoylaması yapılmalı ve İngiltere kendi hakimiyetine son vermelidir.

Türkiye'nin savunduğu tez Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü tarafından "Kıbrıs'ta statüko devam etmeli, ama Britanya ille adadan çekilecekse, Adayı Lozan Antlaşması'nın ruhuna uygun olarak asıl sahibi Türkiye'ye iade etmelidir." şeklinde olmuştur. Bu tez Yunan-Rum tarafının çok sert tepkisine yol açmıştır. Macmillan "İngiliz hakimiyeti altında muhtariyet" önerisini öne sürmüş ise de bu, taraflarca kabul görmemiştir.

Konferansın son gününde Stefanopulos'un "Bu şartlarda kalkıp gideriz" demesi ile hava büsbütün gerginleşmiştir.⁴²⁷ Olayların patlak verdiği 6 Eylül'de de Londra'daki konferans dağılmıştır.

Londra Konferansı'nda çözüme yönelik herhangi bir gelişme yaşanmamıştır. Yunanistan'ın da konferansın bu netice ile dağılmasını istediğinin göstergesi Rum EOKA yeraltı lideri Dighenis yaptığı konuşmada ortaya konmuştur. Dighenis, "Londra konuşmalarının bu neticeye varacağından zerre kadar şüphe etmiyorduk."⁷⁰ diyerek çözümsüzlüğü desteklemiştir. Bu açıklamanın arkasındaki neden, İngiltere ve Türkiye'nin Ada'nın Yunanistan'a verilmesini kabul etmeyeceği, bunun ancak silahlı mücadele ile çözüme ulaşabileceği düşüncesidir.

⁴²⁷ Sami Kohen, "50 Yıl Sonra", *Milliyet*, 6 Eylül 2005, s. 20.

İşte böyle gergin bir ortamda Atatürk'ün Selanik'teki evinin bombalandığına dair haber bu gerginliğin fiziksel şiddete dönüşmesi için kafi gelmiştir. Sadece binanın camları kırılmıştır, ama patlama, tam da Kıbrıs'ın kaynadığı, Londra'da görüşmelerin sürdüğü, kitlelerin “Kıbrıs Türk'tür, Türk kalacaktır” sloganıyla yola döküldüğü günlere denk gelmiştir.⁴²⁸ Bombalama haberi öğleden sonra Türkiye'ye ulaştığında Celal Bayar ve Menderes “Hacı Abdullah Efendi Lokantası”nda yemektedirler. Haber Başbakan'ın talimatıyla saat 13.00'da radyodan duyurulmuştur.⁴²⁹ “*Selanik'te Aziz Atatürk'ün doğduğu evle Türk Konsoloslugu arasında bomba patlamış, hasara uğramıştır*”⁴³⁰ şeklinde duyurulmuştur.

İstanbul'da bulunan Bayar ve Menderes Florya köşküden ayrılmış, Ankara'ya dönmek üzere Haydarpaşa'ya doğru yola çıkmışlardır. Tünelden İstiklal caddesine doğru yürüyüş başlamıştır. Havanın kararmaya başlamasıyla üniversite öğrencilerinin yerini öfkeli kalabalıklar almıştır. Azınlıklara ait mağazaların yan yana dizildiği İstiklal Caddesi açık hedef olmuştur. 6 Eylül akşamı saat 19.00'da göstericilerin sayısı artmıştır. Elleri Türk bayrakları Atatürk resimleri, İstanbul Ekspres gazetesinin nüshaları, önlerinde ise polisler vardır.

Bu bombalama hadisesini protesto için başlayan gösteriler, birkaç saat içinde özellikle gayrimüslimlere yönelik bir tahrip hareketine dönüşmüştür. Ertesi sabaha dek süren bu eylemlerde İstanbul ve İzmir'de pek çok dükkan ve ev, ayrıca okul ve ibadethane gibi kamu binaları tahrip edilmiş, mezarlıklar saldırıya uğramıştır.⁴³¹

Kalabalık önce mağaza vitrinlerini yağmalamış, daha sonra içeride ne varsa yağmalamışlardır. Tüneldeki tüm gazete buraları, Taksim'deki Yunan havayolları bürosu saldırıya uğramış, kontrol edilmesi imkansız bir kalabalık oluşmuştur. Saldırı İstanbul dışında İzmir'e ve İskenderun'a da sıçramıştır. İzmir'de konsolosluk binasıyla Rum kilisesi tamamen yıkılmıştır. 2 Yunan motoru batırılmış, İskenderun'da bir kilise dinamitlenmiştir. İstanbul'da değişik semtlerde 80 kilisenin 70'i tahrip edilmiş, 29'u yakılmış, din görevlileri saldırıya uğramış, mezarlıklar

⁴²⁸ Can Dündar, “Atatürk'ün Evini Bombalamadım”, **Sabah**, 7 Eylül 2002, s. 15.

⁴²⁹ Yahya Koçoğlu, **Azınlık Gençleri Anlatıyor**, Metis Yayınları, İstanbul, 2001, s. 25–31.

⁴³⁰ “İstanbul Ekspres”, 6 Eylül 1955.

⁴³¹ Orhan Türker, “6–7 Eylül Olaylarının İstanbul Rum Basınındaki Yankıları”, **Tarih ve Toplum**, Sayı: 177, Eylül 1998, s. 141.

tahrip edilmiştir. 200 kişilik bir grup motorla büyük adaya gidip kilise ve okulları tahrip etmiştir. Terör havası herkesi öyle korkutmuştu ki kimi azınlıklarla birlikte Müslüman dükkan sahipleri de Türk bayrağı asarak veya vitrine “burası Müslüman mağazasıdır” diye yazarak saldırıdan kurtulmaya çalışmıştır. Kimi Müslümanlarsa Hıristiyan komşularını korumak için seferber olmuştur.⁴³²

Olayın çığırından çıkması üzerine İzmir Valisi Başbakan’a ve Cumhurbaşkanına olayı bildirmiş, bunun üzerine Bayar ve Menderes Sapanca’da trenden inip arabayla İstanbul’a dönmüştür.⁴³³ Vali Fahrettin Kerim Gökay olayların sorumlusu olarak Hikmet Bil’i tutuklatmıştır.

Gece yarısına doğru İstanbul ve İzmir’de sıkıyönetim ilan edilmiş, askere vur emri verilmiş, buna rağmen olaylar yatıştırılamamıştır. Vali Gökay Galata Köprüsünü açıp şehri ikiye bölerek şehri savunmak istemiştir. Gece sona ererken, geride 3 ölü, 500 yaralı kalmıştır.⁴³⁴ Yağmaya karışan 5000 kişi gözaltına alınmış; 80 ibadet yeri, 5000’e yakın dükkan, 2600 ev, 60 okul tahrip edilmiştir.⁴³⁵ Azınlıklara ait binaların yandığı Beyoğlu’na, itfaiye çok geç gelmiştir. 5 saat içinde sadece binlerce ev ve işyeri değil onlarla birlikte yüzlerce yıllık bir arada yaşama kültürü de yerle bir edilmiştir.⁴³⁶

6–7 Eylül olayları iç ve dış basında geniş yer bulmuştur. 7 Eylül 1955 tarihli Akşam Gazetesi’nin ön sayfasında olayın meydana geliş nedeni şöyle aktarılmıştır: “*Kıbrıs meselesi etrafında cereyan eden hadiseler dolayısı ile aylardan beri umumi efkarda hasıl olan şiddetli heyecana inzimamen Selanik’te aziz Atatürk’ün evine ve konsolosluğumuza karşı tertiplenen suikast, kısmen maksatlı ve hainane, kısmen de idrak ve şuurundan mahrum tahrikçilerin de tesiri ile büyük kitlelerin vücuda getirdikleri nümayiş hareketlerine sebep olmuş ve bu hal bilhassa İstanbul’da*

---

⁴³² Dilek Güven, **Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları Bağlamında 6–7 Eylül Olayları**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2005, s. 23.

⁴³³ Güven, **a.g.e.**, s. 30.

⁴³⁴ Rıdvan Akar, “İki yıllık gecikme: 6–7 Eylül 1955”, **Toplumsal Tarih**, Eylül 2003, s. 92.

⁴³⁵ Dilek Güven “6–7 Eylül Olayları”, **Radikal Gazetesi**, 6 Eylül 2005,

<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=163380>

⁴³⁶ Olaylar sırasında meydana gelen hasar ve yapılan yardımlar hakkında bkz., Uygur Kocabaşoğlu , “6-7 Eylül Olaylarından Sonra “Hasar Tespit Çalışmaları” Üzerine Birkaç Ayrıntı”, **Toplumsal Tarih**, Eylül 2000, Sayı 81, s. 45.

gecenin geç saatlerine kadar devam etmiştir. Bu esnada büyük ekseriyeti Rum vatandaşlarımıza ait olmak üzere dükkan ve mağazalara girilmek suretiyle büyük tahribat yapılmış olduğunu en derin teessür ve teessüflerimizle ifade etmek isteriz.

Denilebilir ki dün gece İstanbul ve memleket esas itibarı ile ağır bir komünist tertip ve tahrikine ve ağır bir darbeye maruz kalmıştır. İstanbul dün tarihin kaydettiği heyecanlı günlerinden birini daha yaşamış, Selanik'te Atatürk'ün doğduğu eve yapılan tecavüzün hıncını almak üzere binlerce insan harekete geçmiştir. Saat 17.00'de başlayıp gece yarısı hükümetin ilan ettiği örfi idare üzerine ancak saat 2.30'da sona ermiştir.

Hadise, Selanik'te Atatürk'ün doğduğu eve bomba atıldığı haberinin İstanbul'da duyulması ile başlamış, semt semt gençliğin ve halkın ayaklanarak Rum Kiliselerine doğru gidişleri ile bir anda bütün şehre yayılmıştır.

Kalabalık önce Taksim'de Aya Triada Kilisesi önünde toplanmış, bu esnada bir Rum manavının bayrak asmamış olduğu dikkati çekmiş ve bu dükkan tahrip edilmiştir.”⁴³⁷

Vatan Gazetesi'nde ise olayların başlaması şöyle aktarılmıştır: “Selanik'te büyük Atatürk'ün doğduğu evle, Türk Konsoloshanesi'nin bombalandığı haberi dün şehrimizde kısa zamanda yayılarak büyük bir teessür uyandırmıştır.

Selanik hadisesinin yansıması kısa zamanda bir heyecan ve gösteri haline dönüşmüştür. Bir yandan tahriklerle kızıştırılan topluluk, Taksim Meydanı'ndan muhtelif yönlere dağılarak Rum dükkanlarını tahrip etmeğe başlamış ve gittikçe büyüyen küteller halinde Taksim'den İstiklal Caddesi, Bankalar, Galata Köprüsü ve Eminönü tarikiyle Sirkeci'ye kadar inerek buradan da Sultanhamam ve Tahtakale'ye yayılmışlardır”.⁴³⁸

Zarar konusunda gazetelerde çıkan haberler birbirini tutmamaktadır. Haberlerin birbirini tutmaması ve rakamların yüksek olması olaydan çok kısa bir süre sonra gerçek rakamlar belirlenmeden tahmini rakamların verilmesinden

⁴³⁷ “Vatandaşların Maruz Kaldığı Zararlar Telafi ve Tazmin Edilecek”, **Akşam**, 7 Eylül 1955, s. 1.

⁴³⁸ “İstanbul'da Bazı Tahrip ve Yağmalar Oldu”, **Vatan**, 7 Eylül 1955, s. 1.

kaynaklanmaktadır. Maddi zararın yazıldığı kadar yüksek rakamlar olmadığı da, tespit çalışmaları bittiğinde ortaya çıkmıştır.

9 Eylül 1955 tarihli Akşam Gazetesi'nde "Tahminlere göre zarar iki milyar liraya yakındır. Zarar görenlere yardım edilmesi için bir de komite kurulacaktır. Cumhurbaşkanı veya başbakanın riyasetinde kurulacak olan bu komite geniş bir yardım toplama kampanyasına girişecektir. Hükümetin gösterdiği ilgi ve zararların tazmin edileceği hakkındaki beyanlar piyasada memnunlukla karşılanmıştır"⁴³⁹ şeklinde bir haber yer almıştır.

Olaylardaki zararlara bakıldığında saldırılar sonucunda, 73 kilise, 8 ayazma, 3 manastır, 5538 ev ve mağaza tahrip edilmiştir.⁴⁴⁰ Amerika Birleşik Devletleri'nin Ankara Büyükelçiliği 228 numaralı raporuna göre, 6-7 Eylül Olaylarında 73 kilise, 8 mezarlık, 26 okul, 1004 ev, 4.212 dükkân ve mağaza, 21 fabrika, 12 otel, 97 restoran ve 23 depo harabeye çevrilmiştir.⁴⁴¹ Yunan Enformasyon Servisi'ne göre ise, özel mülkün ve dini kurumların uğradığı zararın toplamı 165 milyon TL (60 milyon dolar) olup, 1004 ev, 4348 dükkân, 27 eczane ve laboratuvar, 21 imalathane, 110 restoran, kafe ve otel, Şişli ve Kınalı'daki büyük Yunan mezarlıkları zarar görmüştür.⁴⁴² Başka bir kaynağa göre de 4.214 ev, 1.004 işyeri, 73 kilise, 1 sinagog, 2 manastır, 26 okul ile aralarında fabrika, otel, bar vb. yerlerin bulunduğu 5.317 tesis saldırıya uğramıştır. Özet olarak İstanbul'daki 36.000 işyerinden 3.900 ü yıkılmış ya da yağmalanmıştır⁴⁴³ Görüldüğü gibi zarara uğrayan yerlerin miktarı bilgi kaynaklarına göre değişiklikler gösterebilmektedir. Ne kadar farklı olsa da zararın büyüklüğü ortadadır.

Burada önemli olan konu zararın azlığı veya çokluğundan ziyade ülke ekonomisine vurduğu darbedir. Provokatif eylemlerde insanlar, galeyana gelerek yapmış olduklarından ötürü sonrasında pişmanlık doğurabilecek sonuçlarla karşılaşabilirler. Zira 6-7 Eylül olayları'nda da görüldüğü gibi, zararı yine halkın

---

⁴³⁹ "Zararların Tazmini İçin Hükümet Tedbir Alıyor", **Akşam**, 9 Eylül 1955, s. 1.

⁴⁴⁰ Kılıçdere, **a.g.m.**, s. 38.

⁴⁴¹ Murat Metin Hakkı, **Kıbrıs Çıkmazı**, Emre Yayınları, İstanbul, 2006, s. 27.

⁴⁴² Kılıçdere, **a.g.m.**, s. 38.

⁴⁴³ Güven, **a.g.e.**, s. 48-49.

kendisi karşılamıştır. Dolayısıyla olaylarda hedef kitle olarak seçilen Rum azınlığın malları değil, milli servetin yağmalandığı söylenebilir.

3.4.2. 6–7 Eylül Olaylarının Sonuçları

Olaylar üzerine İstanbul’da sıkıyönetim ilan edilmiştir. İstanbul, Ankara ve İzmir’de sıkıyönetimin 6 ay sürmesi kararlaştırılmıştır. Fakat Bakanlar Kurulu, sıkıyönetimin ilanından 3 ay 10 gün sonra aldığı bir kararla Ankara ve İzmir’de sıkıyönetimi kaldırmıştır. Bakanlar Kurulu’nun bu kararı, TBMM’nin 19.12.1955 tarihinde yaptığı toplantıda görüşülmüş ve üzerinde tartışma yapılmadan onaylanmıştır. İstanbul’da ise sıkıyönetim 6 aylık süreni bitiminden sonra da uzatılmış ve 7 Haziran 1956’da sona ermiştir.⁴⁴⁴ 7 Eylül günü çıkan gazeteler de İstanbul’da sıkıyönetim ilan edildiğini duyuran yorumsuz manşetlerle çıkmıştır. Günün ilk ışıklarıyla tanklar Galatasaray Lisesi’nin önüne yerleşmiş, silahlı kuvvetler yağmalanan mallardan asfaltı görünmez hale gelen İstiklal caddesini kontrol altına almıştır.

İhmalin faturası İçişleri Bakanı Namık Gedik’e ve orduda İstanbul’dan sorumlu 3. komutana çıkarılmıştır. 7 Eylül tarihli hükümet bildirisinden olaylardan komünist tertibi diye söz edilmiştir. Hükümete göre olayların kaynağı, Kıbrıs sorununun gerek Yunanistan’da gerekse Türkiye’de yol açtığı aşırı kışkırtılmış vatanseverlikte aranmalıydı. Kıbrıslı Türklere karşı bir kıyımın gerçekleştirileceğine dair dedikodular, ortamın gerilmesine katkıda bulunmuş, neticede “caniyane” unsurların etkisiyle gerçek bir kaosa dönüşmüş ve buna bağlı olarak özellikler gençler arasında duygu patlamasına yol açmıştır. Aralarından Kemal Tahir ve Aziz Nesin’in de bulunduğu 45 solcu tutuklanmıştır.⁴⁴⁵

İstanbul Ekspres’in dönemin en önemli akşam gazetesi olduğunu belirten Sipahioğlu, 6–7 Eylül olayları konusunda mesleki reflekslerle hareket ettiğinin altını çizmiştir: “Atatürk’ün evine bomba atıldığı haberini atlayamazdım. Olayları

---

⁴⁴⁴ Zafer Üskül, **Siyaset ve Asker, Cumhuriyet Döneminde Sıkıyönetim Uygulamaları**, Afa Yayınları, İstanbul, 1989, s. 82.

⁴⁴⁵ Kansu Şarman, “Komünistler Yapmıştır Yakalayın”, **Popüler Tarih**, Eylül 2000, Hulusi Dosdoğru, **6/7 Eylül Olayları**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1993, s. 30.

gördükten sonra ‘Keşke haberi vermeseydik’ diye içimden geçirdim, ama bugün olsa gazetecilik adına yine aynı şeyi yaparım.”. Gazetenin patronu Mithat Perin’in Menderes’e yakın olduğunu, fakat kendisinin böyle bir ilişkisi bulunmadığını ifade etmiştir.⁴⁴⁶

13 Eylül 1955 günü Büyük Millet Meclisi’nde Başvekil Yardımcısı Fuat Köprülü olaylarla ilgili açıklama yapmıştır. Köprülü konuşmasında muhalefet sözcülerinin aynı görüşü ifade eden açıklamalarda bulduklarını ve Hükümetin olayları desteklediği yönündeki imaları üzüntüyle karşıladığını ifade etmiştir. Köprülü, “*Hükümetin böyle bir hadisenin vuku bulacağından haberi vardı. Fakat gününü, saatini tayinde yanıldık, bir baskına maruz kaldık*” demiştir.⁴⁴⁷

Bütün yayınlarda Atatürk’ün evine bomba atan kişi olarak adı geçtiği halde hep suskun kalmış olan Oktay Engin⁴⁴⁸ olaydan sonra “bombacıyı azmettirme” iddiasıyla tutuklanmış, Selanik’te bir kısmı hücrede geçen 9 ay 20 günün sonunda tutuksuz yargılanmak üzere salıverilmiştir. O da kaçıp Türkiye’ye gelmiştir. Olaylarda tertip olmadığına, bombayı muhtemelen Ata’nın evi civarında oturan fanatik göçmenlerin koyduğuna, sonra da hükümetçe izin verilen bir protesto gösterisinin çığırından çıktığına inanmakta, “kendisinin kurban seçildiğini” söylemektedir.⁴⁴⁹

6–7 Eylül olaylarından sonra hükümetin ve yöneticilerin Rumların tüm maddi zararlarını tazmin etmesi üzerine, İstanbul’daki Rum toplumu ve Yunan vatandaşları yerlerinde kalmayı tercih etmişler, hatta gelen ilk seçimlerde Demokrat Parti’ye desteklerini sürdürmüşlerdir.

6–7 Eylül 1955 olaylarından 8 sene 3 ay sonra 1963 yılı aralık ayında patlak veren Kıbrıs sorunu ile birlikte devlet politikasının Rumlara ve Yunanlılara karşı sertleşmesi sonucu ünlü “1964 Kararnamesi” ile İstanbul’da yaşamakta olan Yunan

---

⁴⁴⁶ Emre Soncan, “Sipahioğlu: 6–7 Eylül Olaylarını Menderes’le Tertiplediğimiz Yalan”, **Zaman**, 6 Eylül 2005, s. 3.

⁴⁴⁷ “Örfi İdare 3 Vilayette 6 Ay Devam Edecek”, **Akşam**, 13 Eylül 1955, s. 2.

⁴⁴⁸ 1953’ten beri Selanik’tedir. Gümülcine’deki Yunan lisesinden mezundur. Türkiye’den burslu bir hukuk öğrencisi olarak gelmiştir.

⁴⁴⁹ Can Dündar, “Atatürk’ün Evini Bombalamadım”, **Sabah**, 7 Eylül 2002, s. 15.

vatandaşları kısa süre içinde sınır dışı edilmişlerdir. Yunanlılarla akrabalık ve ilişkileri içinde bulunan Türk vatandaşı Rumların da kendileri için artık İstanbul'da bir gelecek kalmadığı düşüncesi ile yurtdışına doğru hızla artan göçleri yine 1964 sonrasına rastlamaktadır.⁴⁵⁰

6-7 Eylül olayları olarak tarihe geçen bu hadise ile ilgili olarak 1956 yılında açılan davalar yargılanan solcularla Kıbrıs Türk'tür Derneği'nin beraatıyla sonuçlanmıştır. Olayın asıl failleri aradan geçen yarım asıra rağmen hala ortaya çıkarılamamıştır.

6-7 Eylül olayları 27 Mayıs 1960 hükümet darbesi sonrasında yeniden gündeme gelmiştir.⁴⁵¹ İhtilalden bir hafta sonra Fuat Köprülü bir demeç verip olayların Zorlu'nun ilhamıyla Menderes ve Gedik tarafından tertiplendiğini öne sürmüştür. Menderes ile yolları ayrılan Köprülü'nün bu ifadesi Yassıada'daki 6-7 Eylül olayları davasına dayanak olmuştur. 20 oturum süren mahkemede olayları tertiplemek için örgüt kurmaktan yargılanan Bayar'a savcı 6-7 Eylül emrini kimin verdiğini sormuştur.

Dava sonucunda Menderes ve Zorlu Rum vatandaşların kamu haklarını ortadan kaldırmayı hedefleyen bir cemiyet kurmak ve Türk vatandaşlarını Rumların mallarını tahrip için harekete geçirmekten 6'şar yıl hapis cezasına çaptırılmıştır.⁴⁵² Diğer sanıklarsa beraat etmişlerdir. Beraat edenlerden Oktay Engin bugün de olayların tertip olmadığını kendiliğinden geliştigiğine inanmaktadır. Oktay Engin sonraki günlerde İçişleri Bakanlığına girip çeşitli illerde emniyet müdürlüğü yapmış, valiliğe kadar yükselmiştir.

Olaylardan sonra İçişleri Bakanı Namık Gedik 27 Mayıs'ta Harp Okulunda pencereden atlayarak ölmüştür. Yassıada'da mahkum olup yargılananlardan

---

⁴⁵⁰ Orhan Türker, "6-7 Eylül Olaylarının İstanbul Rum Basınındaki Yankıları", **Tarih ve Toplum**, Sayı:177, Eylül 1998, s. 142.

⁴⁵¹ Mahmut İhsan Özgen, **Devlet Adamlığı ve Devlet Yönetiminde Esaslar**, İnsanlık Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 131.

⁴⁵² Akar, **a.g.m.**, s. 93; Mehmet Akif Demirer, **6 Eylül 1955/Yassıada 6-7 Eylül Davası**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1995.

Menderes ve Zorlu idam edilmiştir. Hikmet Bil'in adıyla Kıbrıs'ta bir sokağa verilmiştir.

Olayların mağdurlarına gelince, yağmalanan azınlıklara ait dükkanlar bir süre sonra hepsi siyaha boyalı olarak yeniden açılmıştır. Olayda 5000 yurttaş 70 milyon lira zarar gördüğünü beyan etmiştir. Demokrat Parti hükümeti zarara uğrayıp tescil ettirenlere toplam 60 milyon Türk Lirası civarında tazminat ödemiştir.

Saldırıların ardından, Türkiye Cumhuriyeti'ndeki Rumların ekonomideki etkisi zayıflamaya başlamış ve Türklerin sermayeye hakim olması hızlanmıştır. Ancak 6-7 Eylül olaylarının asıl en can alıcı sonucu, azınlıkların İstanbul'u terk etmeye başlaması olmuştur. İstanbul'da 1955'te yaklaşık 100.000 olan Rum nüfusu 2000'lere gelindiğinde 2500'e kadar gerilemiştir. Böylelikle homojen bir Türk ekonomisi yaratma hayali de kısmen gerçekleşmiştir. Yaşanan olaylar ülke içinde büyük maddi ve manevi zarar yarattığı kadar dış politikada da Türkiye'yi olumsuz etkilemiştir. Özellikle Londra Konferansı kesintiye uğramış ve Kıbrıs konusu çözümsüz kalmıştır. Kısacası 6-7 Eylül olayları Kıbrıs'a destek olmak ve Atina'ya gözdağı vermek için toplumsal bir mitingle bilerek ateşlenmiş bir kıvılcımın beklenmedik sonuçlara dönüşmüştür.

6-7 Eylül 1955 Olayları, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde yaşanan ve belgelerin yaşanılan dönemde veya sonrasında yok edildiği şüpheleri bulunan olaylardan birisidir. Üzerinden yaklaşık 55 yıl geçmesine rağmen olayların çıkışı ve sebebi hakkında net arşiv bilgileri bulunamamıştır.

3.5. Kıbrıs Olayları

Kıbrıs sorunu, Türk-Yunan ilişkilerinin önemli bir parçası olup, her iki taraf da geçmiş seneler içinde oluşmuş olan yenilgi ve zaferlerini, keder ve ümitlerini, öfkeleri ile ideallerini beraberlerinde Kıbrıs meselesine taşımışlardır. Kıbrıs, Türkler ve Yunanlılar arasındaki etnik mücadelenin bir parçası olarak da meydana çıkmış ve halen devam etmektedir.⁴⁵³ Türkiye, Lozan Antlaşması ile Kıbrıs'ın İngiliz egemenliğine geçmiş olduğunu ve ada üzerinde herhangi bir hak talep etmeyeceğini

---

⁴⁵³ Volkan, Itzkowitz, a.g.e., s. 163.

kabul etmiştir. Böylece Türkiye, II. Dünya Savaşı sonuna kadar Kıbrıs'la ilgili İngiltere ve Yunanistan ile bir sorun çıkartmamaya özen göstermiş; sadece adadaki gelişmeleri uzaktan izlemiştir. Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasından sonra, kurulan yeni Cumhuriyeti yerleştirme mücadelesine giren ve dış politikada barış gereksinimi duyan Türkiye, Kıbrıs açısından statükocu bir politika izlemiş ve yaşanan gelişmelere ilgi göstermemiştir.

Kıbrıs olaylarına giriş yapmadan önce Kıbrıs'ın dünya tarihinde iki ülke arasında neden hep sorun teşkil ettiğini daha iyi anlayabilmek adına Kıbrıs'ın konumu ve iki ülke açısından önemi hakkında bilgi vermekte yarar vardır.

3.5.1. Kıbrıs'ın Konumu ve Önemi

Yunanistan'a 900 km, Suriye'ye 98 km, Mısır'a 384 km ve Türkiye'ye 71 km mesafedeki Kıbrıs, 9.251km² lik yüzölçümü ile Akdeniz'in üçüncü büyük adasıdır.⁴⁵⁴ Bu konumu itibariyle, Avrupa'dan Ortadoğu'ya oradan Süveyş kanalı ile Çin, Hindistan ve diğer Uzak Doğu ülkelerine uzanan ticaret yollarını kontrol altında tutan stratejik bir konuma sahiptir. En yakın Akdeniz adası Girit'ten 555km. uzakta olarak, Anadolu'nun güney sahillerini, Süveyş kanalını ve Ortadoğu'yu kontrol eden Kıbrıs, bu önemli konumu dolayısıyla her zaman ilgi çekmiştir.⁴⁵⁵

Coğrafi konumu nedeniyle Kıbrıs, tarih boyunca bölgedeki güç dengeleri ile medeniyetlerin, kültür ve ticaretin, çeşitli dil ve dinlerin etkisi altında kalmıştır. Böylece hem zaman zaman bölgedeki çeşitli rekabetin, siyasi ve askeri üstünlük kavgalarının yer aldığı bir alan, hem de üç kıta medeniyetlerinin kesiştiği bir kavşak noktası olarak Asya Avrupa ve Mısır uygarlıklarının buluşup kaynaştığı bir ülke olmuştur. Ancak tüm bu özellikler, yine de Kıbrıs'ta milli bir toplum veya bir "Kıbrıs milleti" oluşması imkanlarını sağlayamamıştır. Kıbrıs, uzun tarihi boyunca ve son zamanlara kadar hep bölgede en güçlü olanın egemenliği altına girmiş ve yönetilmiştir.

⁴⁵⁴ İsmail Bozkurt, "Kıbrıs'ın Tarihi'ne Kısa Bir Bakış", **AB ve Kıbrıs Bugünü ve Geleceği**, Der. İrfan Kaya Ülger Ertan Efegil, Gündoğan Yayınları, İstanbul, 2002, s. 33.

⁴⁵⁵ Veli Yılmaz, **Siyasi Tarih**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 438.

Asya, Afrika ve Avrupa'nın arasında adeta bir eklem durumunda olan Kıbrıs için tarih boyunca çeşitli mücadelelerin yapılmasının en önde gelen nedeni, Kıbrıs'ın jeopolitik ve jeostratejik değerinin öneminden kaynaklanmaktadır. Kıbrıs, coğrafi konumu itibariyle Doğu Akdeniz'in takriben ortasına yakın bir yerde bulunmakta ve bu konumu ile bu bölgenin kontrol altında tutulmasında etkili olmaktadır. Kıbrıs, dünyanın en zengin petrol rezervlerine sahip olan Ortadoğu üzerinde kontrol kurmaya ve bu bölgeye el atmaya imkan veren Doğu Akdeniz'deki konumu ile jeostratejik önemini devam ettirmektedir.

Bunun yanı sıra Kıbrıs, coğrafi konum itibariyle Yunanistan'ın güvenliği açısından Türkiye ile aynı öneme sahip değildir. Yunanistan'a saldırmak isteyen bir devletin Kıbrıs'a sahip olması ve Kıbrıs'ı hareket üssü olarak kullanmasının Kıbrıs'ın Yunanistan'a uzaklığından dolayı hiçbir yararı yoktur. Yunanistan'ın Kıbrıs'a olan ilgisi, güvenliğini sağlamaktan ziyade Kıbrıs'ın Megali İdea fikri çerçevesinde yayılcılık emellerinin hedeflerinden birisi olmasından kaynaklanmaktadır.

3.5.2. Kıbrıs Adası'nın Tarihi

Tarihsel gelişim sürecine baktığımızda Kıbrıs Adası'nın ilginç bir özelliği karşımıza çıkmaktadır. Kıbrıs, tarih boyunca kendi toprakları üzerinde egemenlik hakkına sahip bir devlet tarafından hemen hemen hiç yönetilmemiş, her zaman dışarıdan yönetilen bir ada olmuştur. 1571'de Osmanlı topraklarına katılana kadar; Fenikeliler, Asurlular, Persler, Mısır ve Roma İmparatorluğu gibi çeşitli imparatorlukların işgaline uğramıştır. Osmanlı İmparatorluğu adayı fethettikten sonra, adada Katolik ve Ortodoksların varlığını güven altına alarak Anadolu'dan getirdiği Türkleri adaya yerleştirmiş ve Kıbrıs'ı bir Türk yurdu yapmıştır.

Kıbrıs'ın Türk topraklarına katılmasından sonra kurulan; sosyal, ekonomik ve siyasi yönden sağlam temellere dayanan; Ada'nın barış ve refah yuvası olmasını amaçlayan yeni idare, özellikle yerli Hıristiyan halkın maddi ve manevi yönden kalkınmasına önem vermiştir. Kıbrıs'ta oluşturulan bu yapı ve sağlanan imkanlar, Ada'da yaşayan halk tarafından hoşnutlukla karşılanmış ve Ada'da, 19. yüzyılın

başına kadar, devlete karşı önemli bir hareket olmamıştır.⁴⁵⁶ Osmanlı Devleti'nin genel zayıflama sürecine paralel olarak, Kıbrıs'ta kurulan düzen de sarsılmaya başlamıştır. Kapitülasyonların Kıbrıs için de geçerli olması, yabancı uyrukluların ve bunların temsilcilerinin ayrıcalıklardan yararlanmaya başlamaları, Kıbrıs'ta çözülmeye yol açmış ve Osmanlı Devleti'ndeki Rum burjuvazisinin temellerini attığı Yunan milliyetçiliğinin de yükselmesiyle, kurulmuş olan düzen, bozulmaya yüz tutmuştur.⁴⁵⁷

19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin yaşadığı hızlı zayıflama ve gerileme, askeri başarısızlıkları da beraberinde getirmiş ve bunun bir sonucu olarak, İmparatorluk, 1877–78 Osmanlı-Rus savaşında zor duruma düşmüş ve ancak kendi çıkarları açısından Rusları durdurmak gerektiğine inanan İngilizlerin desteğiyle bu durumdan kurtulmuştur. İngilizler bu durumundan istifade etmeyi ihmal etmemişler ve bu destek karşılığında İngiliz askerlerinin üslenmesi için Kıbrıs'ın İngiltere'ye verilmesini istemişlerdir. İngiltere'nin desteğini alabilmek için Osmanlı Kıbrıs'ın İngiltere'ye kiralama şeklinde verilmesini kabul etmiştir. 4 Haziran 1878 tarihinde yapılan Osmanlı ve İngiliz savunma anlaşmasına göre doğuda oluşabilecek Rus tehlikesine karşı İngiliz desteği alınmış ve buna karşılık Hıristiyan tebaaya ıslahat sözü ve İngilizlere Kıbrıs'ın idaresi verilmiştir.⁴⁵⁸ Bu anlaşmanın devamınca 1 Temmuz'da daha açıklayıcı maddeler içeren bir ek anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmada bazı hukuki durumlar açıklanmış, adanın kira bedeli belirtilmiş ve en önemlisi Ruslar işgal ettikleri yerleri Osmanlı'ya geri verilerse 4 Haziran 1878 tarihli anlaşmanın feshedileceği ilan edilmiştir. Ancak bir kiralama durumu olmasına rağmen, İngiltere adaya yerleşir yerleşmez sanki Kıbrıs İngiliz İmparatorluğunun bir parçasıymış gibi hareket etmiş, 1914'te Osmanlı'nın Almanya yanında savaşa girmesi üzerine de adayı ilhak etmiştir. İngilizlerin egemen olduğu bu dönemde, Rumlar daha etkin olmuşlar ve Yunanistan ile ilişkilerini yoğunlaştırmışlardır.⁴⁵⁹

---

⁴⁵⁶ Rıfat Uçarol, **1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Anlaşması (Ada'nın İngiltere'ye Devri)**, s. 15.

⁴⁵⁷ Uğur Uzer-Mehmet Cengiz, **Kıbrıs Sorunu**, Ankara Barosu, Ankara, 2002, s. 10–11.

⁴⁵⁸ Vehbi Zeki Serter–Ozan Zeki Fikretoğlu, **Kıbrıs Türk Mücadele Tarihi (1878–1988)**, Lefkoşa, 1988, s. 5.

⁴⁵⁹ Kudret Özersay, **Kıbrıs Sorunu Hukuksal Bir İnceleme**, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2002, s. 2.

Bu bağlamda adada Türk kimliği yok edilmeye çalışılırken İngiliz ve Rum kimliği ön plana çıkarılmıştır. Türkler üzerinde eğitim ve din alanında kültürel baskılar ile özellikle vakıf malları konusunda da ekonomik baskılar uygulanmıştır. Ancak hukuksal olarak Kıbrıs Lozan anlaşmasına kadar İngilizlere ait olmamıştır.⁴⁶⁰

Türkiye Lozan Antlaşması ile adanın İngiltere'ye bırakılmasını kabul etmiştir. Burada önemle belirtilmesi gereken bir husus ise Lozan Antlaşmasında yer alan bir madde ile adanın statüsünde meydana gelebilecek değişikliklerde Türkiye'nin söz sahibi olmasıdır.⁴⁶¹ Ancak bu durum adadaki Türklerin durumunu zorlaştırmıştır. Çünkü Türkleri adadan ayrılmaya zorlayan maddeler Lozan'a konmuştur. Ancak yine de Lozan'a rağmen adada hatırı sayılır bir Türk nüfusu kalmıştır.

Lozan Barış Antlaşması'ndan sonra ikinci plana itilmiş gibi gözükse de Kıbrıs Türkiye için önemini hiç kaybetmemiştir. Kıbrıs'ın Türkiye için önemi, en başta, adada aynı soydan gelen, aynı kültürü, aynı dili paylaştığı Kıbrıs Türk Halkının yaşamasından kaynaklanmaktadır. Bunun yanında Doğu Akdeniz'in en kilit noktasında bulunan Kıbrıs, Türkiye'nin Güney sahillerinin güvenliği açısından çok önemli bir stratejik konuma sahiptir. Ege Denizi'nde Yunanistan'a verilen adalarla kuşatılmış bulunan Türkiye'nin, tek açık olan sahil kapıları güneydedir. Bu sahillerin karşısında ise Kıbrıs bulunmaktadır. Kıbrıs'ın Türkiye'ye düşman bir ülke elinde olması halinde Anadolu'nun bütün ikmal yollarının kapatılmış olacağı ve Türkiye'nin kendi güvenliğinin tehlikeye gireceği açıktır.⁴⁶²

3.5.3. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kurulması

Fiilen 1878'de ve resmen 1923'te İngiliz idaresi altına giren Kıbrıs'ta, 1925-1959 yılları arasında Rumlar, Ada'nın statüsünü değiştirmek için çeşitli teşebbüslerde bulunmuşlardır. Dünyada başka bir örneği olmayan, kendine özgü bir Cumhuriyet'i oluşturmak için Paris'te 1958 yılı Aralık ayı ortalarında yapılan NATO

⁴⁶⁰ Erol Manisalı, **Dünden Bugüne Kıbrıs**, Yeni Gün Yayıncılık, İstanbul, 2000, s. 16.

⁴⁶¹ Gazioğlu, **a.g.e.**, s. 9-16; Volkan, Itzkowitz, **a.g.e.**, s. 159-169 ; Yılmaz, **a.g.e.**, s. 438- 440; Kamuran Görün, **Dış İlişkiler ve Türk Politikası**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1983, ss. 379-380.

⁴⁶² İsmail, **150 Soruda Kıbrıs Sorunu**, s. 49.

toplantılarına katılan Türkiye, Yunanistan ve İngiltere Dışişleri Bakanları, 18 Aralık 1958'de Kıbrıs meselesini görüşmek üzere bir toplantı yapmışlardır. Toplantıdan sonra Yunanistan Dışişleri Bakanı Averoff, Kıbrıs meselesinde bir hayli ilerleme kaydedildiğini ve Yunanistan'ın Enosis talebini ileri sürmesinin söz konusu olmadığını basına açıklamıştır.⁴⁶³

Toplantıya katılan Türkiye Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, Paris'ten Ankara'ya dönerken Londra'ya uğramış ve orada, Kıbrıs Türk Toplum temsilcileri Fazıl Küçük ve Rauf Denktaş ile görüşerek kendilerine bağımsız bir Kıbrıs devletinin kurulacağını bildirmiştir. Kıbrıs Türk Toplum temsilcileri Fazıl Küçük ve Rauf Denktaş, Türkiye Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'ya, ancak Türkiye'nin garantisi altında olması ve Kıbrıs'ta Türk Toplumunun güvenliğini korumak üzere bir miktar Türk askerinin bulunması halinde devletin kurulmasına razı olabileceklerini söylemişlerdir.⁴⁶⁴ Türkiye ve Yunanistan Dışişleri Bakanları, 20 Ocak 1959'da Paris'te tekrar buluşarak Kıbrıs meselesini ele almışlardır. Paris'te yapılan bu görüşmeleri, Zürih'te yapılan görüşmeler takip etmiştir.⁴⁶⁵

Türkiye Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Yunanistan Dışişleri Bakanı Averoff, 5 Şubat 1959'da İsviçre'nin Zürih kentinde Kıbrıs meselesi için görüşmelere başlamışlardır. Bu görüşmelerde Kıbrıs'ta bağımsız bir Cumhuriyet yönetiminin kurulması ve bu yönetim içinde Kıbrıs Türk ve Rum toplumlarının haklarının ne olacağı enine boyuna tartışılmıştır. Türkiye Başbakanı Adnan Menderes ve Yunanistan Başbakanı Konstantin Karamanlis'in de katıldığı birkaç toplantıdan sonra nihai çözüm şekli tespit edilmiştir. Bu nihai çözüm şeklini içeren *Zürih Antlaşması*, 11 Şubat 1959'da Türkiye Başbakanı Adnan Menderes ve Yunanistan Başbakanı Konstantin Karamanlis tarafından Zürih'te imzalanmıştır. *Zürih Antlaşması*, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin temel yapısını açıklayan kuruluş

---

⁴⁶³ Sevin Toluner, **Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletlerarası Hukuk**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1977, s. 71.

⁴⁶⁴ Sebahattin İsmail, **Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Doğuşu-Çöküşü ve Unutulan Yıllar**, K.K.T.C. Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, Lefkoşe, 1992, s. 24.

⁴⁶⁵ Gazioğlu, **a.g.e.**, s. 180.

antlaşması ile bu antlaşmaya ek olan Garanti ve İttifak Antlaşmaları'ndan oluşmaktadır.⁴⁶⁶

Zürih Antlaşması'nın İngiltere ile Kıbrıs Türk ve Rum toplumları tarafından da onaylanması gerekmektedir. Zaten İngiltere bir süre önce, Türkiye ve Yunanistan'ın kabul edecekleri bir çözüm şekline itiraz etmeyeceğini bildirmiştir. Fakat İngiltere'nin onayı alınmadan Kıbrıs'la ilgili bir antlaşmayı uygulamaya koymak mümkün değildi. Ayrıca Kıbrıs'taki iki toplumun da Kıbrıs'ın geleceğini tayin eden bir antlaşma üzerinde söz sahibi olmaları zorunluydu. Bunun üzerine taraflar, Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan Zürih Antlaşması'nı görüşmek üzere Londra'da toplanmıştır. Bu görüşmeler sonunda, Zürih Antlaşması ilk önce Türkiye Başbakanı Adnan Menderes, Yunanistan Başbakanı Konstantin Karamanlis ve İngiltere Başbakanı Harold Mac Millan tarafından 19 Şubat 1959'da imzalanmıştır. Daha sonra bu antlaşmaya Kıbrıs Türk Toplum Başkanı Fazıl Küçük ile Kıbrıs Rum Toplum Başkanı Makarios'un ayrı ayrı yaptıkları kabul beyanları eklenmiş ve böylece Londra Antlaşması oluşmuştur.⁴⁶⁷

Ancak Zürih ve Londra Antlaşmaları'na rağmen Kıbrıs, henüz üzerinde iki topluluğun yaşadığı İngiltere'ye ait bir toprak niteliğinden kurtulamamış bulunmaktaydı. Ortada halen bir Kıbrıs Cumhuriyeti mevcut değildi. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulması ve yönetimin bu cumhuriyete devri ile ilgili gerekli düzenlemelerin yapılması için 1959 yılı Mart ayı başlarında Zürih ve Londra Antlaşmaları'nın VIII. Bölümünün 2. maddesinin a, b, ve c bentleri uyarınca;

- Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Anayasa tasarısını hazırlayacak olan ve Kıbrıslı Türklerden Rauf Denktaş, Kıbrıslı Rumlardan Glafkos Klerides, Türkiye'den Prof. Dr. Nihat Erim, Yunanistan'dan Prof. Dr. Tsatsos ve tarafsız gözlemci olarak İsviçre'den Prof. Dr. Marcel Bridel'in bulunduğu,

---

⁴⁶⁶ Murat Sarıca, Erdoğan Teziç, **Kıbrıs Sorunu**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1975, s. 12.

⁴⁶⁷ Nazım Güvenç, **Kıbrıs Sorunu Yunanistan ve Türkiye**, Çağdaş Politika Yayınları, İstanbul, 1984, s. 125; Hüseyin Metin, **Kıbrıs'ın Tarihine Toplu Bakış**, Halkın Sesi Basımevi, Lefkoşe, 1959, s. 210.

- Yönetimin Kıbrıs Cumhuriyeti'ne devrini hazırlayacak olan ve İngiltere'nin Kıbrıs Valisi Hugh Foot, Kıbrıs Türk Toplum Lideri Dr. Fazıl Küçük ve Kıbrıs Rum Toplum Lideri Başpiskopos Makarios'un bulunduğu,
- Özellikle Kıbrıs'taki İngiliz üsleri, ekonomik ve mali yardım, tabiiyet sorunları ile İngilizlere Kıbrıs'ta gösterilecek kolaylıklar konularında ilgili devletlerin hükümetlerine sunulmak üzere tasarılar hazırlayacak olan ve Türkiye, İngiltere, Yunanistan ile Kıbrıs'taki Türk ve Rum toplumlarının birer temsilcisinin bulunduğu üç komisyon oluşturulmuştur.⁴⁶⁸

Büyük bir gizlilik içinde sürdürülen Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasa tasarısı üzerinde, zaman zaman Lefkoşe'de ve zaman zaman da Lozan'da yapılan toplantılarla 6 Nisan 1960'ta tamamlanabilmiş ve 6 Temmuz 1960'ta son değişiklikler yapılarak kabul edilmiştir.⁴⁶⁹ Türk Cumhurbaşkanı Yardımcısına 3 Aralık 1959'da yapılan büyük bir törenle Dr. Fazıl Küçük getirilmiştir. Diğer taraftan Rumlar arasından Cumhurbaşkanlığı için Başpiskopos Makarios aynı gün büyük bir törenle Cumhurbaşkanı ilan edilmiştir.⁴⁷⁰ 16 Ağustos 1960'ta Anayasası'nın yürürlüğe girmesiyle de Kıbrıs Cumhuriyeti resmen ilan edilmiştir.⁴⁷¹

Kıbrıs Cumhuriyeti, iki eşit toplumun; Rumların ve Türklerin ortak kuruculuğu esasına dayanmaktadır. Egemenlik, iki topluma birlikte devredilmektedir. Bu cumhuriyetin yaşayabilmesi için, her şeyden önce ortakların iyi niyetine, birbirlerinin haklarına saygı göstermelerine ihtiyaç vardı. Kıbrıs Türk toplumu, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşunu Kıbrıs meselesinin nihai çözümü olarak görmüş ve kendisine düşen görevi samimiyetle yerine getirmiştir. Ancak Kıbrıs Rum toplumu, hiçbir zaman dürüst hareket etmemiştir. Kıbrıs Türk toplumunun anayasa ve antlaşmalarla sahip bulunduğu haklardan istifade etmesini önlemek için elinden gelen her şeyi yapmıştır. En önemlisi başta Cumhurbaşkanı Makarios olmak üzere, Rum toplumunun ileri gelenleri, Enosis için mücadeleye devam edeceklerini, bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'ni Enosis için bir sıçrama tahtası olarak

---

⁴⁶⁸ Arif Hasan Tahsin, **Geçmişten Geleceğe Bir Kıbrıs Hikayesi**, , Işık Kitabevi, Lefkoşe, 1999, s. 126

⁴⁶⁹ Gazioğlu, **a.g.e.**, s. 208.

⁴⁷⁰ Tahsin, **a.g.e.**, s. 127.

⁴⁷¹ Sema Sezer-Banu Terzioğlu, "Tarihçe ve Kıbrıs Sorunu Kronolojisi", **Avrasya Dosyası, Kıbrıs Özel**, Sonbahar 2004, C. 10, Sayı: 3, s. 339.

kullanacaklarını, nihai hedefin Enosis olduğunu yaptıkları çeşitli açıklamalarla ifade etmişlerdir.⁴⁷²

3.5.4. Kanlı Noel Olayları

Kıbrıs sorunu, tarafların anlaşmaları ve Anayasa'nın hazırlanarak yürürlüğe girmesi ile çözüme kavuşmuş ancak Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasından kısa bir süre sonra, Rum tarafı eliyle, yeniden bir sorun halini almaya başlamıştır. Daha önce aralarında silahlı çatışmaların olduğu iki toplumun, ortak bir yönetim altında yaşamasının ilk etaptaki zorlukları dışında; Rum tarafı, Kıbrıs Cumhuriyeti'ni kuran antlaşmaları temelinden değiştirmeye yönelik faaliyetlerde bulunmaya başlamıştır. Ayrı Türk belediyeleri kurulması, devlet görevlerine Türklerin % 30 oranında alınması, Türk Cumhurbaşkanı Yardımcısı'nın veto hakkını kullanması gibi konularda Rumlar anlaşmazlık çıkarmışlardır. 30 Kasım 1963'te Kıbrıslı Rumların lideri Makarios, Kıbrıs Anayasası'nın 13 maddesinin değiştirilmesine yönelik teklifini, Türk tarafına ve diğer garantör devletlere iletmiştir. Kıbrıslı Türkleri, azınlık statüsüne indirgeyen ve Türk tarafının haklarının ve buna ilişkin hükümlerin değiştirilmesini içeren bu değişiklik paketi, Türkiye ve Kıbrıslı Türkler tarafından reddedilmiştir.⁴⁷³ Böylece, Kıbrıs Cumhuriyeti'ni, "Enosis" yolunda bir sıçrama tahtası olarak gören Makarios ve Rum tarafı, üç yıllık bir "bekleme ve hazırlanma" döneminden sonra, uzlaşma ortamını, yeniden soruna dönüştürmüştür.⁴⁷⁴ Değişiklik teklifinin reddi üzerine, Türklerin Kıbrıs'tan atılmasını ve yok edilmesini öngören "Akritas Planı" uygulamaya konmuştur.

Akritas Planı⁴⁷⁵ uyarınca da Kanlı Noel Olayları, 20/21 Aralık 1963 gecesi başlatılmıştır. Aynı gece Lefkoşa'nın Tahtakale semtindeki evlerine gitmekte olan

---

⁴⁷² Pierre Oberling, **Kıbrıs Faciası**, Çev: Fahir Armaoğlu, Cilt: LIV, Sayı:210, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1990, ss. 826–827; Rauf Denктаş, **Kıbrıs Girit Olmasın**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004, s. 121.

⁴⁷³ A. Suat Bilge, "Kıbrıs Uyuşmazlığı", **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919–1965)**, Ankara, 1969, s. 400–403

⁴⁷⁴ Ahmet Zeki Bulunç, "Kıbrıs Uyuşmazlığının Kökleri ve Uyuşmazlığın Çözüm Yolu", **Avrasya Dosyası, Kıbrıs Özel**, Sonbahar 2004, C. 10, Sayı: 3, s. 155.

⁴⁷⁵ Akritas Planı'nın temel amacı; Zürih ve Londra Antlaşmaları'ndan kurtularak Enosis yolunu açmak, Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'nı değiştirerek Türkleri basit bir azınlık haline indirgemek, bu değişikliklere karşı çıktıkları takdirde, Kıbrıslı Türkleri derhal ve zor kullanarak, fakat dış müdahalelere de fırsat vermeyecek ölçüler içinde dağıtmak ve ezmek, eğer çatışmalar yaygınlaşır ve

bir grup Türk'ün otomobillerine açılan ateş sonucunda Zeki Halil ve Cemaliye Emirali adlı iki Türk ölmüş, dört Türk de yaralanmıştır. 21 Aralık 1963'te bu saldırıyı kınamak için Lefkoşa Türk Lisesi bahçesinde toplanan Türk öğrencilerin üzerine EOKA mensubu Rum polisler tarafından açılan ateş sonucunda iki Türk öğrenci yaralanmıştır. Bununla da kalmayan Rumlar, adı geçen tarihte Lefkoşa'daki Atatürk büstüne saldırmışlardır. Bir gün sonra da Lefkoşa'daki Türk Büyükelçilik binası ile Cumhurbaşkanı Yardımcısı Fazıl Küçük'ün ikametgahına ateş açılmıştır.⁴⁷⁶

Rum saldırılarının asıl hedefi Lefkoşa olmuştur. Rumlar, Lefkoşa'ya hakim olmakla bütün Kıbrıs'a hakim olacaklarını sanmışlardır. Bunun için de kendilerine en büyük engeli Lefkoşa'ya bağlı Küçük Kaymaklı kasabasını görmüşlerdir. 1960 nüfus sayımına göre kasabada 5126 Türk, 1133 Rum yaşamaktaydı. Küçük Kaymaklı'da yaşayan Türklere karşı Rum saldırısı 22 Aralık 1963'te başlamıştır. 23 Aralık 1963'ten itibaren yeni takviye alan Rum saldırganların başına EOKA mensubu Nikos Sampson geçmiştir. Rum saldırısı karşısında Türk Mücahitleri, kasabada yaşayan Türklerin büyük bölümünü Lefkoşa'nın güvenli bölgelerine sevk etmişlerdir. Geride kalanlar ise vahşice katledilmiştir.⁴⁷⁷ Kıbrıs Türkleri devleti olmayan bir toplum haline getirilmek istenmiş, her türlü devlet hizmetinden yoksun bırakılmıştır.

Bu gelişmeler üzerine Türkiye, 23 Aralık 1963'te İngiltere ve Yunanistan'a çağrıda bulunmuş ve Rum saldırılarının önlenmesi için birlikte harekete geçilmesini istemiştir. Türkiye'nin bu teşebbüsü üzerine, 24 Aralık 1963'te Lefkoşa'da Türkiye, Yunanistan ve İngiltere adına ortak bir bildiri yayınlanarak ateş kesilmesi istenmiştir. Bu bildiriye rağmen Rumlar, Lefkoşa ve diğer bölgelerde yaşayan Türklere karşı saldırılarına devam etmişlerdir.⁴⁷⁸

Rum saldırılarının devam etmesi üzerine Türkiye, garantörlük hakkını tek başına kullanmaya karar vermiştir. Kıbrıs'taki Türk Alayı, 25 Aralık 1963'te garnizonundan ayrılarak gerekli mevzilere yerleştirilmiştir. Bu sırada Türk Hava

---

uzarsa, ani bir planla Kıbrıslı Türkleri derhal yok etmek ve Enosis'i ilan etmektir. Gazioğlu, **a.g.e.**, s. 161; İsmail, **150 Soruda Kıbrıs Sorunu**, s. 72.

⁴⁷⁶ Mehmet Bahadır, **Kıbrıs'ta Katliamlar**, Cilt: I, Rüstem Kitabevi, Lefkoşe: 2002, s. 107–108.

⁴⁷⁷ Harry Scott Gibbons, **Kıbrıs'ta Soykırım**, Çev: Erol Fehim, Özyurt Matbaası, Ankara, 2003, ss. 141–142;

⁴⁷⁸ Kemal Savcı, **Özgürlüğün Zaferi Kıbrıs**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1976, ss. 79–80.

Kuvvetleri'ne bağılı savaş uçakları da Lefkoşa üzerinde ihtar uçuşlarına başlamıştır. Türkiye'nin Kıbrıs'taki duruma tek başına müdahale etmesi zerine Yunanistan ve İngiltere, Türkiye ile birlikte müdahale etmeye karar vermiştir. İngiliz General Peter Young komutasında oluşturulan l barışı koruma kuvveti 27 Aralık 1963'te görevine başlamıştır.⁴⁷⁹

İngiliz Sömürgeler Bakanı Duncan Sandys, başkanlığında Lefkoşa'da 30 Aralık 1963'te toplanan ve Kıbrıs Türk ve Rum Temsilcileri ile Türk ve Yunan Bykelileri ve Kıbrıs'taki İngiliz, Türk ve Yunan birlikleri komutanlarının katıldıkları komisyon, Lefkoşa'da karşılıklı ateşkesin uygulanacağı “yeşil hattı” belirlemişlerdir. Bu hat Lefkoşa'nın Türk ve Rum kesimlerini birbirinden ayıran bir hattı ve yeşil bir kalemle çizildiği için adına “yeşil hat” denilmiştir. Uygulamada, “yeşil hat” Kıbrıs'ta iki ayrı yönetimin fiilen kurulmasının başlangıcı olmuştur. Silah zoru ile hükümeti tamamen ele geçirmiş olan Cumhurbaşkanı Makarios ve Kıbrıslı Rumlar, artık Kıbrıslı Türklerin haklarını yok saymaya başlamıştır. Türk Bakanlar ve Milletvekilleri ile 4.000 Türk memur işlerinden kovulmuştur. Bakanlar Kurulu ve Temsilciler Meclisi tamamen Kıbrıslı Rumların eline geçmiştir. Bunun sonunda Türk yöneticiler ve memurlar ancak kendi kesimlerinde görevlerini sürdürmek mecburiyetinde kalmışlardır.⁴⁸⁰

Cumhurbaşkanı Makarios, 1 Ocak 1964'te Garanti ve İttifak Antlaşmaları'nı feshettiğini bildirmiştir. Ancak İngiliz Sömürgeler Bakanı Duncan Sandys'in, antlaşmaların tek taraflı feshedilemeyeceğini, söz konusu antlaşmaların tek taraflı fеше elverişli olmadığını hatırlatması zerine, Cumhurbaşkanı Makarios dönüş yaparak, antlaşmaları feshetmediğini, antlaşmaların müsait yollardan feshinin samimi arzuları olduğunu bildirmek zorunda kalmıştır.⁴⁸¹

Bunun zerine Türkiye 13 şubat 1964'te Güvenlik Konseyi'ne başvurmuştur. Güvenlik Konseyi de 4 Mart 1964 tarihinde bir karar almıştır. Bu kararla, Kıbrıs'ta durumu kötüleştiren davranışlardan kaçınılması, bu amaçla da bir BM Barış Gücü

---

⁴⁷⁹ Abdulhaluk ay, **Kıbrıs'ta Kanlı Noel- 1963**, Türk kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1989, s. 75.

⁴⁸⁰ **A.e.**, 76; Sarıca, **a.g.e.**, s. 56.

⁴⁸¹ Savcı, **a.g.e.**, ss. 80–81.

kurulması ve bir arabulucunun tayini istenirken “Kıbrıs Hükümeti”⁴⁸²’nden şiddet ve kan dökülmesini önleyecek her türlü tedbiri alması istenmiştir. Buna istinaden 26 Mart 1964 tarihinde ilk birlikler adaya çıkmıştır. Ancak zorlama yetkisi olmayan bu Barış gücü tamamen etkisiz kalmıştır.

Diğer taraftan 20/21 Aralık 1963 gecesi başlayan Kanlı Noel Olayları, Türkiye’de büyük bir tepkiye yol açmıştır. Türk gençliğinin temsilcileri, 22 Aralık 1963’te basın toplantısı yaparak ve bildirimler yayımlayarak Kanlı Noel Olaylarını protesto etmiştir. Türkiye Milli Talebe Federasyonu Genel Başkanı Nafiz Duru ile Milli Türk Talebe Birliği Genel Başkanı Yüksel Çengel, 22 Aralık 1963’te birlikte yaptıkları basın toplantısında Cumhurbaşkanı Makarios’u Türk düşmanı ilan etmiştir. Yayınladıkları ortak bildirimde; Kıbrıs’ta cereyan eden son hadiseler karşısında Türk yüksek öğrenim gençliğinin sabrının taşmış olduğunu ve Cumhurbaşkanı Makarios’un açıkça EOKA’ya liderlik ettiğini belirtmişlerdir.⁴⁸³

Türk yüksek öğrenim gençliği, 24 Aralık 1963’te İstanbul’da düzenlediği Kıbrıs Mitinginde, Kanlı Noel Olayları’nı ve bunları yaratanları şiddetle protesto etmiştir. Binlerce yüksek öğrenim öğrencisinin katıldığı miting saat 15.00’da İstanbul Üniversitesi bahçesindeki Atatürk Anıtı önünde, Kıbrıs şehitlerine yapılan 3 dakikalık saygı duruşu ile başlamıştır. Dolmabahçe yoluyla gelen Teknik Üniversite ve Teknik Okul öğrencilerinin İstanbul Üniversitesine girmesiyle tüm öğrenciler hep bir ağızdan İstiklal Marşı’nı söylemiştir. Ayrıca Diyarbakır, Kırşehir, İzmir ve Konya’da da yüksek öğrenim gençliğinin düzenlediği Kıbrıs Mitinglerinde Kanlı Noel Olayları ve bunları yaratanlar protesto edilmiştir.⁴⁸⁴

Kıbrıs Anayasa Yüksek Mahkemesi eski başkanı Prof. Dr. Ernst Forsthoff, Kanlı Noel Olayları ile ilgili olarak, 27 Aralık 1963 tarihinde Die Welt Gazetesine ve 30 Aralık 1963 tarihinde ise United Press International Ajansına yaptığı

---

⁴⁸² Bu ifade yasadışı Rum yönetiminin dünyaca Kıbrıs hükümeti olarak tanınmasını sağlamıştır. Türkiye de gerek Kıbrıs’ta Türk kanı akıtılmasını önlemek amacıyla bir an önce ateşkes olmasını sağlamak, gerekse Güvenlik Konseyi üyelerinin kendisine Rumları yasal hükümet olarak tanımayacakları şekilde verdikleri güvenceye dayanarak bu karara olumlu oy vermiştir. İsmail, **150 Soruda Kıbrıs Sorunu**, s. 87.

⁴⁸³ **Hürriyet Gazetesi**, 23 Aralık 1963, s. 1.

⁴⁸⁴ **Hürriyet Gazetesi**, 25 Aralık 1963, s. 1; **Cumhuriyet Gazetesi**, 25 Aralık 1963, s. 1; **Tercüman Gazetesi**, 25 Aralık 1963, s. 1.

açıklamalarda; Cumhurbaşkanı Makarios'u yaşanan olaylardan sorumlu tutmuştur. Makarios'un amacının, Kıbrıs Türk toplumunu anayasal haklarından mahrum bırakmak olduğunu söylemiştir.⁴⁸⁵

Öte taraftan Kıbrıs'taki Rum vahşetinin kötü yüzü, 13 Ocak 1964'de Ayvasıl köyünde ortaya çıkarılan toplu mezarda daha da açıklık kazanmıştır. Bu toplu mezardan, 120 Türk'ün yaşadığı Ayvasıl'dan Yılmazköy'e gidebilenler dışında köyde kalanlardan savunmasız 21 Türk'ün cansız bedeni ortaya çıkarılmıştır. Rumlar tarafından kurşuna dizilen ve toplu halde gömülen 21 Türk'ün cansız bedenlerinden, katliamın ateşkesin kabulünden sonra gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Toplu mezar İngiliz askerleri, St. John Ambulans örgütü temsilcileri, yerli ve yabancı basın mensupları önünde açılmıştır. Toplu mezar açılırken orada hazır bulunan 3 Rum gazeteci, yabancı gazetecilerin bu barbarlık ve vahşet örneğini görüntülemelerini engellemek istedilerse de başarılı olamamışlardır. Böylece o feci görüntüler tüm dünya kamuoyuna yansıtılmıştır.⁴⁸⁶

1964 yılında Ada Türklerine karşı yapılan katliamların artması üzerine Türk Hükümeti, Ada'ya müdahale kararı almıştır. Müdahale tarihi olarak da 6 Haziran düşünülmüştür. Dönemin Başbakanı İnönü, 4 Haziran Bakanı Johnson'un İnönü'ye gönderdiği mektupla bu müdahale ertelenmiştir. Bu mektup, Türk siyasi hayatında bir bomba etkisi yaratmıştır.⁴⁸⁷ Bu mektupta;

- Türkiye, Garanti Antlaşmasını tam işletmeden Kıbrıs'a müdahale kararı almıştır. Türkiye henüz müdahale hakkını kullanamaz.
- Türkiye tarafından Kıbrıs'a yapılacak askeri bir müdahale, kendisini Sovyetler Birliği ile bir çatışma durumuna sokabilir. Türkiye NATO'lu müttefiklerine danışmadan, onların rızasını almadan böyle bir harekete giriştiğine göre, acaba NATO'nun Türkiye'yi savunma yükümlülüğü var mıdır? Türkiye bu hususu herhalde düşünmedi.

---

⁴⁸⁵ Denктаş, **Kıbrıs Girit Olması**, s. 124.

⁴⁸⁶ Bahadır, **a.g.e.**, s. 277; Gibbons, **a.g.e.**, s. 178; Gazioğlu, **a.g.e.**, ss. 491–492; **Cumhuriyet Gazetesi**, 14 Ocak 1964, s. 1; **Hürriyet Gazetesi**, 14 Ocak 1964, s. 1; **Tercüman Gazetesi**, 14 Ocak 1964, s. 1.

⁴⁸⁷ Rasim Koç, **1950–1954 Kıbrıs Basınında Kıbrıs Olayları**, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2006, s. 110.

- Türkiye ile Amerika arasında mevcut 12 Temmuz 1947 tarihli antlaşmanın 4. maddesine göre, Türkiye Amerika'nın vermiş olduğu silahları Kıbrıs'a müdahalede kullanamaz. Çünkü bu silahlar Türkiye'ye savunma amaçlı verilmiştir.
- Ayrıntılı görüşmeler için Türkiye Başbakanı Washington'a gelirse, Başkan Johnson bundan memnun olacaktır.” denmekteydi.⁴⁸⁸

Türkiye Başbakanı İsmet İnönü, Amerika Başkanı Johnson'ın mektubuna 13 Haziran 1964'de cevap vermiştir. Başbakan İsmet İnönü cevabında;

- Mektubun “gerek yazılış tarzı gerek muhtevası” Amerika'nın Türkiye gibi bir müttefiki için “hayal kırıcı” olmuştur.
- Bu son teşebbüs ile birlikte 1963 sonundan beri Kıbrıs'a askeri müdahale ihtiyacı dördüncüdür ve Türkiye bu işin başından beri Amerika ile danışma halinde bulunmuştur.
- Kıbrıs Rum Hükümeti açıkça silahlanmaya başlamış, anayasa dışı faaliyetlere girişmiş, Türklere karşı “zulmünü” arttırmış ve bütün bunlar Yunanistan tarafından kendisinin imzaladığı milletlerarası antlaşmalara aykırı olduğu halde desteklenmiş, lakin Türkiye'nin bütün uyarılarına rağmen Amerika bir şey yapmamıştır.
- Birbirlerine karşı antlaşmalardan doğan zorunluluklarını, yükümlülüklerini, istediği zaman reddeden devletler arasında bir ittifaktan söz edilebilir mi?
- NATO müttefiklerinde herhangi birine yapılacak saldırı, saldırgan tarafından tabiatı ile daima haklı gösterilmeye çalışılacaktır. NATO'nun bünyesi saldırganın iddialarına kapılacak kadar zayıf ise, tedaviye muhtaç demektir.
- Türkiye'nin anlayışına göre, NATO, saldırıya uğrayan bir üyeye derhal yardımı mecburi kılmaktadır. Üyelerin takdirine bırakılan husus, yardımın mahiyeti ve genişliğidir.” demektedir.⁴⁸⁹

---

⁴⁸⁸ Toluner, **a.g.e.**, s. 117.

⁴⁸⁹ Toluner, **a.g.e.**, s. 118; Sarıca, **a.g.e.**, s. 72.

Başbakan İsmet İnönü, 14 Haziran 1964'te yaptığı açıklamada; Kıbrıs meselesinin sulh yolu ile halli için Türkiye'nin her türlü çareye başvurduğunu ve şimdiki halde bir süre aynı tutumunu devam ettireceğini belirterek meselenin tesirinin Kıbrıs içinde kalmayacak kadar vahim olduğunu ifade etmiştir.⁴⁹⁰

3.5.5. 1974 Barış Harekatı

1968–1974 yılları arasında, iki taraf arasında barışın sağlanmasına ve düzenin kurulmasına yönelik, ilgili bütün tarafların katıldığı çeşitli girişimlerde bulunulmuşsa da bu faaliyetler sonuçsuz kalmıştır. 15 Temmuz 1974 tarihinde, Yunan Cuntası'nın desteğini alan Nikos Sampson, Makarios'a karşı bir darbe gerçekleştirmiş ve iktidarı ele geçirmiştir.⁴⁹¹ Bunun üzerine Türkiye, İngiltere, ABD ve SSCB ile temaslara geçerek tepkisini ortaya koymuş, darbecilerin Ada'dan çekilmesini ve Ada'nın bağımsızlığının garanti edilmesini talep etmiştir. Bu girişimlerinden sonuç alamayan Türkiye, Garanti Antlaşması'nın 4. maddesine dayanarak, 20 Temmuz 1974 tarihinde Kıbrıs'a müdahale etmiştir.

22 Temmuz'da Girne'yi ele geçiren Türk birlikleri, aynı akşam BM Güvenlik Konseyi'nin ateşkes kararına uyararak ilerleyişini durdurmuştur. Bu müdahalenin ardından Yunanistan'daki cunta yıkıldığı gibi, Ada'daki Sampson yönetimi de sona ermiştir.⁴⁹² Ateşkesin ardından, 25–30 Temmuz 1974 tarihleri arasında Birinci Cenevre Konferansı toplanmıştır. Bu konferans neticesinde, 1959–1960 Antlaşmaları'nın yürürlükte olduğu ve Türkiye'nin müdahalesinin, bu antlaşmalardan kaynaklandığı kabul edilmiştir. 8–12 Ağustos 1974 tarihleri arasında, Kıbrıs'ta anayasal düzenin kurulması amacıyla toplanan İkinci Cenevre Konferansı'nda, Rum ve Yunan tarafının olumsuz tavrı sebebiyle, bir sonuç alınamamıştır. Oyalama taktiği izlendiğini düşünen Türkiye, 14 Ağustos 1974'te ikinci kez Ada'ya müdahale ederek, Kıbrıslı Türklere yaşanabilir bir alanı kontrol altına almış ve 16 Ağustos'ta da ateşkes ilan etmiştir.⁴⁹³

---

⁴⁹⁰ *Hürriyet Gazetesi*, 15 Haziran 1964, s. 7.

⁴⁹¹ Sezer-Terzioğlu, *a.g.m.*, s. 340.

⁴⁹² Süleyman Özmen, *Avrasya'nın Kırılma Noktası Kıbrıs*, IQ Yayınları, İstanbul, 2005, s. 290.

⁴⁹³ Sezer-Terzioğlu, *a.g.m.*, s. 88.

Bu müdahale, hem Türk dış politikası, hem Türk-Yunan ilişkileri, hem de Kıbrıs sorunu açısından bir dönüm noktası olmuştur. Gerek ABD, gerekse AB ile olan ilişkilerde, günümüze kadar devam edecek olan bir Kıbrıs sorunu yaşanmaya başlamıştır. Fiilen ikiye bölünmüş olan Ada, hukuki çözüm sağlanamamış olması sebebiyle, o tarihten sonra sürekli olarak uluslararası kamuoyunun gündeminde yer almıştır.⁴⁹⁴

Türkiye'nin adaya müdahalesi tamamen savunma ve barış için gerçekleştirilmiştir. Çünkü adada Türk halkına karşı acımasız bir kıyım söz konusu olmuştur. Birinci Barış Harekatı, bir savaş ilanı değildir. Bu hareket zaten uluslararası antlaşmaya göre var olan bir hakkın kullanılması, meşruluğun savunulmasıdır. Garanti Antlaşması'nın 4. maddesi antlaşma hükümlerine riayetsizlik halinde müşterek veya anlaşarak hareket etmek mümkün olmadığı takdirde garanti veren üç devletten her birine bu antlaşma ile ihdas edilen nizamı yeniden kurmak amacıyla harekete geçme hakkını vermektedir. Türk Silahlı Kuvvetleri de bu amaçla, aynı zamanda Doğu Akdeniz'de muhtemel bir patlamayı önlemek, o zamana dek Türkiye'nin barış için ödediği yüklü faturalara son vermek amacıyla harekete geçmiştir.⁴⁹⁵ Türk hükümeti de aldığı hareket kararıyla verdiği sözü tutan, imzasına ve kendisine saygılı bir devletin hükümeti olduğunu göstermiş, hukuksal düzen içinde hukuksal düzenin koruyucusu olarak hareket etmiştir.⁴⁹⁶

Türk Deniz, Kara ve Hava Kuvvetlerinin ortak bir eseri olan Birinci Barış Harekatı, tam bir “ders kitabı” örneğidir.⁴⁹⁷ Başarılı bir hareket olmuştur. Bu başarı sadece askeri değil aynı zamanda bir politik koordinasyon içinde olmuştur. Birinci Barış Harekatı, hiçbir zaman bir hava harekatı olarak ortaya çıkmamıştır. Hava harekatı sadece destek harekatı olmuştur. Türk Hava Kuvvetleri, bunu başarı ile yürütmüştür.⁴⁹⁸

---

⁴⁹⁴ Melek Fırat, “1960–1980 Yunanistan’la İlişkiler”, **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Der. Baskın ORAN, C: I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 749.

⁴⁹⁵ Ecvet Güresin, “Haklıyız”, **Hürriyet Gazetesi**, 21 Temmuz 1974, s. 5.

⁴⁹⁶ Hicri Fişek, “Türkiye Kıbrıs’a Verdiği Sözü Tuttu”, **Milliyet Gazetesi**, 25 Temmuz 1974, s. 2.

⁴⁹⁷ Mehmet Altay Köymen, “Türk Ordusu ve Kıbrıs”, **Tercüman Gazetesi**, 12 Ağustos 1974, s. 2.

⁴⁹⁸ **Hürriyet Gazetesi**, 6 Ağustos 1974, “İngiliz Daily Telegraph Gazetesi’nin Askeri Yazarı Tuğgeneral Donaldson’ın Harekat İle İlgili Değerlendirmeleri”, s. 9.

Türkiye'nin davranışı maceracı değildir. Hiçbir devlet, teminat verildiği halde kendi soydaşlarının gözler önünde imhasına rıza gösteremezdi. Kıbrıs'ta ilgili diğer devletler çıkarları, birkaç yüz veya bir görevlisi ve turistinin güvenliği için telaşa düşerken, o toprağın insanı olan Türklerin doğal haklarının ve güvenliklerinin Türkiye tarafından korunmasını hiçbir kimse kınayamazdı.⁴⁹⁹

3.5.6. KTFD ve KKTC'nin Kurulması

Türkiye'nin Ada'ya müdahalesi sonrasında, Ada'da yeni bir dönem başlamıştır. Yunanistan ve Rum tarafının tarihi hedeflerine son verilen müdahale ile Kıbrıslı Türkler, Türkiye'nin fiili ve etkin güvencesi altına girmişlerdir. Can güvenliklerinin yanında, siyasi, iktisadi ve kültürel güvenlikleri de sağlanmıştır. Öte yandan dünya kamuoyu da Ada'da iki toplumun, yani Türk ve Rum toplumunun olduğunu kabul etmeye başlamıştır.⁵⁰⁰ Ada'daki özgürlük ortamının yarattığı etki ile Kıbrıslı Türklerin; siyasi, idari, ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamak ve ileride kurulacak iki kesimli bir devlete zemin hazırlamak amacıyla 13 Şubat 1975'te, Kıbrıs Türk Federe Devleti kurulmuştur.⁵⁰¹

KTFD'nin yaptığı ilk işlerden biri, 2 Mayıs 1975 tarihli yönetmeliğe dayanarak, işgücü açığının kapatılması amacıyla Türkiye'den, ilk aşamada 40.000 göçmen getirilmesi olmuştur. Kıbrıs'ın nüfus yapısını da değiştiren bu karar, Rumlar tarafından tepkiyle karşılanmıştır. KTFD'nin kurulmasından sonra, Ada'daki nüfus yapısı ile ilgili ikinci önemli olay da yapılan nüfus mübadelesi olmuştur. 31 Temmuz – 2 Ağustos 1975 tarihleri arasında imzalanan anlaşma ile Ada'nın güneyinde yaşayan Türkler, kuzeye; kuzeyde yaşayan Rumlar da güneye geçebilecekti. BM'nin aracılığıyla gerçekleşen bu mübadele ile iki toplumlu ve iki kesimli, federal bir yapı mümkün hale gelmiştir.⁵⁰² Yapılan bu nüfus aktarması ile de Kıbrıslı Türkler, tarihte ilk kez, bütün nüfusları ile birlikte, sınırları belli olan bir bölgede toplanma ve korunma imkanına kavuşmuşlardır.⁵⁰³

⁴⁹⁹ Sezai Orkunt, "Son Olaylar ve Kıbrıs", **Tercüman Gazetesi**, 19 Ağustos 1974, s. 2.

⁵⁰⁰ Erol Manisalı, **Avrupa Kışkırcısında Kıbrıs**, Derin Yayınları, İstanbul, 2003, ss. 58–59.

⁵⁰¹ Ahmet Aydoğdu, **Kıbrıs Sorunu, Çözüm Arayışları, "Annan Planı ve Referandum Süreci"**, Ankara, 2005, s. 151.

⁵⁰² Hüner Tuncer, **Kıbrıs Sarmalı, Nasıl Bir Çözüm?**, Ümit Yayınları, Ankara, 2005, s. 114.

⁵⁰³ Uzer-Cengiz, **a.g.e.**, s. 51.

1977–1979 ve 1980–1983 yılları arasında devam eden toplumlararası görüşmelerden, bir sonuç alınamamıştır. BM'nin de gündeminde yer almasına rağmen Kıbrıs sorunu, çözümsüz kalmaya devam etmiştir. Türk tarafı iki toplumlu, iki bölgeci bir federasyon istemekte; “Enosis”e yol açacak çözüme karşı çıkmakta; Türk Silahlı Kuvvetleri'nin, Kıbrıslı Türklerin can ve mal güvenliği açısından Ada'da kalmaya devam etmesini talep etmekte ve Kıbrıs Türk toplumunun, Rum denetimi altına girmesine itiraz etmekteydi. Buna karşılık Rum tarafı ise Kıbrıslı Türklerin, Kıbrıslı Rumların içinde bir halk olduğunu; Kıbrıslı Türklerin azınlık olarak kabul edilmesi gerektiğini ve bu sebeple Türk halkının self-determinasyon hakkının olmadığını ileri sürmekteydi. Bu süreçte, BM'nin 13 Mayıs 1983 tarihli kararı, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin kurulmasına yol açmıştır. Bu kararda Rumların, Ada'nın tamamında egemenlik ve denetim hakkı olduğu vurgulanmış ve Ada'dan, işgalci güç olarak nitelenen Türk birliklerinin çekilmesi istenmiştir. Bu karar, KTFD ve Türkiye tarafından reddedilmiş ve KTFD Meclisi, 17 Haziran 1983 tarihli bir bildiriyle, Kıbrıs Türkü'nün self-determinasyon hakkı olduğunu ilan etmiştir.⁵⁰⁴

BM'nin söz konusu kararı, Rumların Ada'nın tamamı üzerinde egemen olduğunun kabul edilmesi anlamına gelmektedir. Bu da Rum tarafının, anlaşmaya yanaşmamasına sebep olmuştur. Bunun üzerine KTFD Meclisi, başka bir çaresi kalmadığı için 15 Kasım 1983'te, KKTC'yi ilan etmiştir. Oluşturulan KKTC Kurucu Meclisi'nin yaptığı çalışmalar neticesinde ortaya çıkan KKTC Anayasası, 5 Mayıs 1985'te referandumla kabul edilmiş ve 9 Haziran 1985'te yapılan seçimle Rauf Denktaş, ilk Cumhurbaşkanı olmuştur.⁵⁰⁵ Fiili durumun, hukukileşmesi olan KKTC'nin kurulmasına ilk tepki, Türkiye'den gelmiştir. Türkiye aynı gün, KKTC'yi tanıdığını ilan etmiştir. KKTC'nin ilanına ilk olumsuz tepkiler, doğal olarak Kıbrıslı Rumlardan ve Yunanistan'dan gelmiştir. Alınan bu karar, Rumlar ve Yunanistan tarafından “yasa dışı ve kabul edilemez” olarak nitelendirilmiştir. Yunanistan, 16 Kasım 1983'te, Türkiye'ye protesto notası vermiştir. KKTC'nin kuruluşunun ilan edilmesi, BM tarafından da olumsuz karşılanmıştır. 18 Kasım 1983 tarihli ve 541

---

⁵⁰⁴ Tuncer, **a.g.e.**, s. 115.

⁵⁰⁵ Özmen, **a.g.e.**, s. 295.

sayılı kararla BM Güvenlik Konseyi, KKTC'nin ilanını, hukuken geçersiz kabul ettiğini ve bu kararın geri alınması gerektiğini beyan etmiştir.

Tüm bu yaşananlara istinaden, azınlık ve azınlık hakları kavramının uluslararası sözleşmelerde nasıl düzenlendiği ve Türkiye Cumhuriyeti açısından ne ifade ettiğinin bilinmesinde yarar vardır.

4. AZINLIK HAKLARINA İLİŞKİN TÜRKİYE'NİN TARAF OLDUĞU BEYNELMİNEL SÖZLEŞMELER

Türkiye BM, AK ve AGİT'e üye ve bu çerçevede çok sayıda uluslararası sözleşmeye taraf bir devlettir. İnsan hakları ve temel özgürlüklerin korunması ile ilgili önemli sayıda uluslararası sözleşmeyi imzalamıştır. Türkiye'nin azınlık haklarına ilişkin uluslararası sözleşmelerde olan katılım durumu hakkında bilgi vermekte yarar vardır. Türkiye imzaladığı uluslararası sözleşmelere şu çekinceyi koymaktadır:

“Türkiye Cumhuriyeti, Sözleşme'nin xxx maddesini, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın ve 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Antlaşması ve Ek'lerinin ilgili hükümlerine ve usullerine göre uygulama hakkını saklı tutar”.⁵⁰⁶

4.1. Birleşmiş Milletler Örgütü Kapsamında Yapılan Düzenlemeler

BM Antlaşması'nın⁵⁰⁷ 1, 13, 62 ve 76. maddeleri örgütün azınlıkların korunmasını artık negatif haklarla sınırlı tuttuğunu ilan etmesi bakımından önemlidir. Bu maddeler ile ırk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı gözetilmeksizin insan haklarına ve temel hak ve özgürlüklere saygı duyulması şartı koşulmuş ve azınlıklara ayrımcılık yasağı getirilmiştir. Ancak doğrudan azınlıklarla ilgili bir hüküm bulunmamakla

⁵⁰⁶ Türkiye Sözleşmeleri imzalarken pek çok devletin de yaptığı gibi “TC Anayasası ve Lozan Barış Antlaşması hükümlerine ve ruhuna uygun olarak yorumlama hakkını saklı tutmaktadır. İnanç, **a.g.e.**, s. 45.

⁵⁰⁷ BM Antlaşması, Madde: 1 “*ekonomik, sosyal, kültürel veya insani nitelikli uluslararası problemleri çözümlenerek ve ırk, cinsiyet, dil veya din ayrımı yapmaksızın herkesin insan hakları ve temel özgürlüklerine saygıyı geliştirerek ve teşvik ederek uluslararası işbirliğini sağlamak*”, antlaşma maddeleri için bkz. <http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhak/pdf01/3-30.pdf>; Antlaşmanın tam metni için bkz. http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/chart_turkce.pdf. Ayıntılı bilgi için Songül Atak, “Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Sözleşmelerinde Öngörülen Denetim Yöntemleri”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 5, sayı: 16, ss. 86-99, www.e-sosder.com.

birlikte azınlıkların kimliklerini korunmasını destekleyecek veya teşvik edecek ayrıcalıklardan da bahsedilmemiştir.⁵⁰⁸ Türkiye Antlaşmayı Milletlerarası Adalet Divanı Statüsü'yle birlikte 15 Ağustos 1945'te onaylamıştır. 4801 Sayılı Onay Kanunu 24 Ağustos 1945 gün ve 6902 Sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır.

BM İnsan Haklar Evrensel Bildirgesi⁵⁰⁹ ise BM Genel Kurulu'nun 10 Aralık 1948 tarih ve 217 A(III) sayılı kararıyla ilan edilmiştir. 6 Nisan 1949 tarih ve 9119 Sayılı Bakanlar Kurulu ile 27 Mayıs 1949 tarih ve 7217 Sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır. Bu bildirmede azınlıklar açısından önemli olan temel hak ve özgürlüklerin yanı sıra din hürriyetine ve öğretim hakkına vurgu yapılmıştır. Genelde kişisel, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel haklarla ilgili düzenlemeler içermektedir. Azınlıkların korunması konusu ise 2, 3, 16 ve 23(2)'üncü maddelerde yer alan ayrımcılığın önlenmesi kapsamında ele alınmış, doğrudan bir düzenleme yapılmamıştır.

Bu çerçevede yapılan diğer antlaşmalar; Türkiye'nin 23 Mart 1950'de onaylayıp 5630 Sayılı Onay Kanunu ile 29 Mart 1950 gün ve 7469 Sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 1948 tarihli "*Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi*"⁵¹⁰ ile 1969 tarihinde yürürlüğe giren "*İrk Ayrımının Bütün Biçimleriyle Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme*"dir. Sözleşmenin 1'inci ve 4'üncü maddeleri azınlıklarla ilgili maddelerdir. Bu sözleşmede azınlık kavramına yer verilmemekle birlikte, ırk, renk, soy, ulusal ya da etnik köken bakımından vatandaşlar arasında eşitlik vurgulanmaktadır. Diğer sözleşmeler ise doğrudan azınlıklara ilişkin herhangi bir hüküm içermemektedir.

BM çerçevesinde azınlıklar ile ilgili önemli hükümler taşıyan bir diğer sözleşme 23 Mart 1976 yılında yürürlüğe giren ***Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi***⁵¹¹dir. Türkiye sözleşmeyi, 15 Ağustos 2000 tarihinde onaylamıştır. İnsan hakları ve demokratikleşme konusunda evrensel bir norm olarak kabul edilen bu

---

⁵⁰⁸ Patrick Thornberry, "Ethnic Dimensions of International Human Rights", in **A Human Rights Agenda for the 21st Century**, Ed. Angel Hegary, Siobhan Leonard, Cavendish Publishing Limited, London, 1999, s. 357.

⁵⁰⁹ Antlaşmanın tam metni için bkz. http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/h_rights_turkce.pdf

⁵¹⁰ Sözleşmenin tam metni için bkz. <http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/33-36.pdf>

⁵¹¹ Sözleşmenin tam metni için bkz. http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/metin133.pdf

sözleşme, azınlık hakları konusunda ilk ve en önemli uluslararası dokümandır. Bu tarihe kadar, azınlık hakları sadece genel insan hakları kapsamında ele alınırken, bu belge ile azınlıkların fiziksel varlıkları tanınmıştır. Sözleşme, yaşama hakkı, kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı, işkence ve insanlık dışı muamelenin yasaklanması, gözaltına alındıktan sonra ve mahkemelerde kişinin sahip olduğu hakları vs. gibi klasik bireysel insan haklarını içermektedir. 53 maddeden oluşmakta, bireylere başvuru hakkı tanıyan ve ölüm cezasının kaldırılmasını amaçlayan iki ek protokolü bulunmaktadır. Sözleşme'nin 2, 4, 14, 20, 25 ve 26'ncı maddeleri dolaylı olarak azınlıkların korunması ile ilgilidir.⁵¹² Özellikle 27. madde azınlıklara doğrudan koruma sağlamaktadır:

27. madde: *“Etnik, dinsel veya dilsel azınlıkların bulunduğu bir Devlette, böyle bir azınlığa mensup bulunan kişiler grubun diğer üyeleri ile birlikte toplu olarak kendi kültürel haklarını kullanma, kendi dinlerinin gereği ibadeti etme ve uygulama veya kendi dillerini kullanma hakları engellenmez.”*

Bu madde uluslararası hukuk açısından evrensel bir standart oluşturarak bu konuda genel kabul görmüştür.⁵¹³ Bu maddenin dikkat çekici yönleri açısından Erol Kurubaş'ın yorumu şu şekildedir:

“Bunlardan ilki, üç tip azınlıktan söz edilmiş olmasıdır: Etnik, dinsel ve dilsel azınlıklar. Ulusal azınlıklara ise yer verilmemiştir. Çünkü “ulusal azınlıklar” terimi, büyük ölçüde Avrupa'nın azınlıklar sorununa işaret etmekte ve siyasal imalar taşımaktadır. Bundan başka “azınlıkların var olduğu devletler” ibaresiyle azınlıkların varlığı için devletlerin onları tanımalarının gerekmediği anlaşılmaktadır. Aynı madde de “azınlıklara mensup bireylerden” söz edilmektedir. Dolayısıyla burada grup haklarının yerine birey haklarına yer verilmektedir. Dördüncü olarak, “kendi gruplarının diğer üyeleriyle birlikte” ifadesi azınlıklara, grup olarak var olma hakkını tanımaktadır. Nihayet maddenin son ifadeleri bu azınlıklara verilen hakları sıralamaktadır. Buna göre, azınlıklara mensup bireyler kültürlerini yaşama, dinlerini ifade ve gereğini yerine getirme ve kendi dillerini kullanma hakkına

---

⁵¹² Gudmundur Alfredsson ve Erika Ferrer, **Minority Rights: A guide to United Nations Procedures and Institutions**, Minority Rights Group International, London, 1998, s. 6.

⁵¹³ Joanna Komieczna, “Minority Issues”, **Batory Foundation**, 01.10.2004, <http://www.batory.org.pl/doc/k2.pdf>, s. 3.

sahiptirler. Ayrıca, “yoksun bırakılmazlar” ifadesi ile dolaylı da olsa taraf devletlere yükümlülük getirilmekte ve yukarıda sayılan hakların negatif niteliğine işaret edilmektedir.”⁵¹⁴

Diğer bir sözleşme ise 3 Ocak 1976’da yürürlüğe girmiş ve Türkiye tarafından 15 Ağustos 2010 tarihinde imzalanmış **BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesidir**.⁵¹⁵ Sözleşme özellikle çalışma, öğrenim, eğitim haklarıyla sosyal güvenlik sağlık vb konulardaki bakım, geçim ve beslenme hakkı, giyim ve barınma hakkı ve buna paralel olarak sendikal örgütlenme hakkı vs. gibi bireylerin sosyal haklarını ve bunlarla bağlantılı olarak devletlerin yükümlülüklerini içermektedir.

Ayrıca Türkiye, “Her Türü Irk Ayrımcılığının Önlenmesi Sözleşmesi”ni⁵¹⁶, “Çocuk Hakları Sözleşmesi”ni⁵¹⁷ ve “Kadınlara Karşı Ayrımcılığının Bütün Biçimleriyle Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme”ni⁵¹⁸ imzalamıştır. Türkiye, “Çocuk Hakları Sözleşmesi”ni azınlıklara mensup çocukların anadilde eğitim görme hakkını tanımak istemediği için, 17, 29 ve 30. maddelerine çekince koyarak imzalamış ve ancak 27 Ocak 1995’te yürürlüğe koymuştur.

Özet olarak belirtmek gerekirse; Soğuk Savaş dönemine kadar Birleşmiş Milletlerin azınlıkların korunmasına yönelik faaliyetleri, KSHS dışında, yeterli olmamış ve daha çok ayrımcılığın önlenmesi kapsamında dolaylı olarak yürütülmüştür. Soğuk Savaş sonrasında ise değişen siyasi duruma paralel olarak doğrudan azınlıklara yönelik düzenlemeler yapıldığı görülmektedir.

---

⁵¹⁴ Kurubaş, **a.g.e.**, ss. 50–51.

⁵¹⁵ Sözleşmenin tam metni için bkz. http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/metin134.pdf

⁵¹⁶ Sözleşmenin tam metni için bkz. http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/metin135.pdf

⁵¹⁷ Sözleşmenin tam metni için bkz. http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/metin132.pdf

⁵¹⁸ Sözleşmenin tam metni için bkz. http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/metin136.pdf

4.2. Avrupa Konseyi Kapsamında Yapılan Düzenlemeler

Avrupa Konseyi, Avrupa’da barışı, iş birliğini ve bölgesel birliği gerçekleştirmek ve evrensel insan haklarının bölgede uygulanmasını sağlamak amacıyla 5 Mayıs 1949 tarihinde kurulmuştur. Konseyin kuruluş statüsünde azınlıklarla ilgili bir hüküm yer almamaktadır. Avrupa Konseyi çerçevesinde azınlık hakları konusunda yapılan düzenlemeler de BM çerçevesinde yapılanlara paralel olarak insan hakları bağlamında ele alınmıştır.

Avrupa Konseyi tarafından kabul edilen temel insan hakları belgesi **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesidir**.⁵¹⁹ 20 Mart 1950’de Roma’da imzalanan Sözleşme, 3 Eylül 1952’de yürürlüğe girmiştir. Türkiye de Sözleşmeyi 18 Mayıs 1954’de onaylamıştır ve 19 Mart 1954 tarihinde 8662 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanmıştır. Sözleşme’nin 14. Maddesi ‘ayırım gözetmeme’ ilkesini düzenlemektedir ve bu açıdan azınlıklar bakımından önemlidir. Sözleşme, din, dil, renk, köken, ulusal azınlığa mensubiyet gibi sebeplerle insanlar arasında ayırım gözetilmesini yasaklamaktadır ve insan haklarının korunup geliştirilmesi hususuna atıf yapmaktadır. Bunun dışında, Sözleşme’de azınlıklara ilişkin haklara yer verilmemiştir.⁵²⁰ Sözleşme ile insan hakları uluslararası düzeyde güvence altına alınmıştır. Sözleşmenin getirdiği “devletlerarası başvuru” ve “ bireysel başvuru” yoluyla sözleşmeye taraf devletler ve bireysel başvuru hakkına sahip olanlar sözleşmeye taraf olan bir devlete karşı, sözleşmede bulunan hak ve özgürlükleri ihlal ettiği gerekçesi ile Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne dava açma hakkına sahiptirler. Ayrıca sözleşmede 9. madde ile din ve vicdan özgürlüğüne de vurgu yapılmıştır.

Azınlıklara ilişkin diğer bir belge ise; 1 Mart 1998’de yürürlüğe giren “*Bölgesel veya Azınlık Dilleri Avrupa Şartı*”dır.⁵²¹ Avrupa Bölgesel ve Azınlık Dilleri Şartı’nın amacı, “*Azınlık dillerinin bir kültürel zenginlik ifadesi olarak kabul edilerek, akit devletlerin bu alandaki politikalarını, yasa ve uygulamalarını belirli*

⁵¹⁹ Sözleşme metni için bkz. http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/aihs_01.html

⁵²⁰ Sözleşmenin yorumu için bkz. Feyyaz Gölcük-A.Şeref Gözübüyük, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması**, 2. b., Turhan Kitapevi, Ankara, 1998.

⁵²¹ Sözleşmenin metni için bkz. İnanç, **a.g.e.**, ss. 87–109.

ilkelere dayandırmalarını sağlamaktır".⁵²² Bu şart, bir yandan Avrupa kültürel mirasını ve geleneklerini geliştirmek ve sürdürmek, öte yandan özel ve kamusal yaşamda bölgesel ya da azınlık dillerini kullanma hakkının yaygın ve devredilmez biçimde tanınmasına saygı göstermek için kabul edilmiştir. Diller şartı ile bölgesel ve azınlık dillerini, belirli bir bölgeye ait olmayan dilleri ve daha az yaygın olarak kullanılan geleneksel dilleri, Şartın kapsamına almak ve resmi dillerin lehçeleri ile yakın zamanda gerçekleşen göçmen hareketleriyle bağlantılı olan dilleri ise bu kapsamın dışında bırakmaktadır.⁵²³ Türkiye bu şartı onaylamamıştır.

Avrupa Konseyi çerçevesinde hazırlanan ve 1 Şubat 1998 tarihinden beri yürürlükte olan bir diğer sözleşme, "*Ulusal Azınlıkların Korunması Hakkındaki Çerçeve Sözleşmesi*"dir.⁵²⁴ Azınlık hakları konusunda önemli hükümler içermektedir. Türkiye, Konsey üyesi sıfatıyla hazırlık çalışmalarına katılmış fakat sözleşmeyi imzalamamıştır. Sözleşme, sadece ulusal azınlıkların korumasına ilişkin ilk çok taraflı ve devletler tarafından iç hukukta yasal düzenlemelerle adapte edildiği nispette bağlayıcı bir sözleşmedir. Sözleşme çerçeve niteliğinde olduğundan iç hukukta yasal düzenlemeler haline getirilmedikçe geçerliliği yoktur.⁵²⁵ Ayrıca genelde kültür hakları düzenlemektedir.

---

⁵²² Şeref Ünal, **Temel Hak ve Özgürlükler ve İnsan Hakları Hukuku**, Yetkin Basım Yayım ve Dağıtım A.Ş., Ankara, 1997, s. 154.

⁵²³ Soner Karagül, "Avrupa Bölgesel ve Azınlıklar Dilleri Şartı", **Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi Antlaşmalarında Avrupa Konseyi**, Birleşik Yayınları, İzmir, 2004, ss.152–157.

⁵²⁴ Sözleşmenin tam metni için bkz. http://www.avrupakonseyi.org.tr/antlasma/aas_157.htm

⁵²⁵ Naz Çavuşoğlu, "Azınlık Hakları: Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme", **Türkiye'de İnsan Hakları**, Der. Oya Çitçi, TODAİE Yayınları, Ankara, 2000, s. 97.

4.3. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı⁵²⁶ Kapsamında Yapılan Düzenlemeler

1990'da Doğu Bloğunun dağılmaya başlamasıyla özellikle Orta ve Doğu Avrupa'da sürekli istikrarsızlık unsuru olan azınlıklar, Avrupa'nın güvenliğini ilgilendiren temel bir konu olarak AGİT'in gündemine girmiştir.⁵²⁷ Azınlıklara eşitlik sağlanması kapsamında, azınlıkların etnik, kültürel, dilsel ve dinsel kimliklerinin tanınması, koruyup geliştirilmesi bağlamında bazı temel belgelerden söz edebiliriz.

AGİT'in 1975'te kabul ettiği *Helsinki Nihai Senedi*'nde ulusal azınlıkların temel hak ve hürriyetlerine saygı gösterilmesi gerektiği belirtilmiştir. Helsinki Nihai Senedi Sözleşme'nin VII. İlkesi, insan hakları ile farklı ulusal toplulukların kültürel haklarını güvence altına alan uluslararası bir belgedir.⁵²⁸ VIII. İlkesi de "*Halkların hak eşitliği ve kendi kaderlerini tayin hakkını*" tanımaktadır. Helsinki Nihai Senedi, Soğuk Savaş döneminde doğu ve batı blokları arasında bir yumuşama belgesi niteliğindedir. Senedin amacı; sınırların ihlal edilmezliği ve devletlerin toprak bütünlükleri esaslarına bağlı kalınarak, Avrupa'da karşılıklı güven anlayışının güçlendirilmesine, barış ortamına elverişli şartların geliştirilmesine, demokrasi ve insan haklarının zemin kazanmasına katkıda bulunmaktır. Türkiye de taraftardır.

Senet'in 7'nci Bölüm 4'üncü paragrafında azınlıklarla ilgili hususlar yer almaktadır. Senet'te azınlıklar, genel yaklaşıma uygun olarak, gruba mensup bireyler olarak değerlendirilmiş ve Senet'i imzalayan devletler; ülkelerinde bulunan azınlıkların yasalar önünde eşitlik hakkına saygı göstermeyi, insan haklarından ve temel özgürlüklerden etkin biçimde tümüyle yararlanmalarını sağlamayı ve yasal haklarını korumayı taahhüt etmişlerdir.⁵²⁹

---

⁵²⁶ 1992 yılında yapılan Helsinki Zirvesi ile kurumsallaşma sürecine giren Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK), 1994 yılındaki Budapeşte Zirvesi'nde bugünkü statüsünü kazanarak, "Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT)"na dönüşmüştür.

⁵²⁷ Kurubaş, **a.g.e.**, s. 72.

⁵²⁸ Taraf devletler, siyasal, medeni, ekonomik, kültürel, sosyal hak ve özgürlükleri ve insana özgü haysiyet sonucu doğan ve onun özgür ve tam olarak gelişmesi için gerekli bulunan diğer hak ve özgürlükleri teşvik edip geliştireceklerini taahhüt etmişlerdir. Keza taraflar bu belge ile insan hak ve özgürlüklerine ırk, dil ve din ayırımı yapmaksızın saygı göstereceklerini kabul etmişlerdir.

⁵²⁹ Akgül, **a.g.e.**, s. 29.

1975 yılında Helsinki'de yapılan konferans sonunda kabul edilen güvenlik için temel prensipler ile güven ve güvenlik artırıcı önlemler, zaman içinde geliştirilerek 1990 yılında **Viyana Belgesi**⁵³⁰ adı altında toplanmıştır. İlk olarak; Türkiye'nin de iştirak ettiği 19–21 Kasım 1990 tarihleri arasında Paris'te yapılan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı zirvesinde; taraf devletlerin devlet ve hükümet başkanlarınca onaylanarak 1991 yılında yürürlüğe girmiştir. Viyana Belgesine daha sonraki süreç içerisinde 1992 ve 1994 yıllarında revizyonlar yapılmıştır. Halen 18–19 Kasım 1999 tarihlerinde İstanbul'da yapılan AGİT zirvesinde imzalanan 1999 yılı Viyana Belgesi yürürlüktedir. Viyana Belgesi'nin "Prensip" başlığını taşıyan bölümün 18'nci Maddesi ile Taraf devletlerin; *"Toprakları üzerindeki azınlıklara mensup kişilerin insan hakları ve temel özgürlüklerinin korunmasını sağlamak üzere, gerekli tüm yasal, idari, yargısal ve diğer önlemleri alacakları ve bağlı oldukları ilgili uluslar arası antlaşmaları uygulayacakları ve bu kişilere karşı herhangi bir ayrımcı muameleden kaçınacakları"* konusunda yükümlü oldukları belirtilmiştir. Ayrıca 19'ncü Madde ile de, taraf devletlerin ülkelerindeki azınlıkların etnik, kültürel, dil ve din kimliklerinin geliştirilmesi için gerekli şartları korumaları ve yaşatmaları konusunda gerekli önlemleri almaları gerektiği ifade edilmiştir.

AGİT'in 1990 yılında Danimarka'nın başkenti olan Kopenhag'da yaptığı zirve toplantısından sonra yayınlanan **Kopenhag Bildirisi (İnsani Boyut Konferansı Kopenhag Toplantı Belgesi)**⁵³¹ insan hakları alanına Kopenhag Kriterleri denilen ölçütleri getirmiştir. Demokrasi, hukukun üstünlüğünü ve insan hakları üzerine geliştirilen yeni kriterlerde en önemli özellik, bildirinin 30. ile 35. maddeleri arasında yer alan altı maddelik ulusal azınlıklar konusudur. Türkiye de taraftar olmuştur.

Belgeye göre, ulusal azınlık mensupları ana dillerini özel yaşamlarında özgürce kullanabilirler. Ulusal azınlık mensupları ulusal hukuka ters düşmeden kendi eğitim, kültür ve dini kuruluşlarını oluşturabilirler. Gene aynı doğrultuda dini faaliyetlerde bulunabilirler. Ulusal azınlık mensupları kendi aralarına herhangi bir engel olmadan bir araya gelebilirler ve etkinlikler yapabilirler. Kendi ana dillerinde

⁵³⁰ Viyana Kapanış Belgesi'nin tam metni için bkz.

<http://www.fas.org/nuke/control/osce/text/VIENN89E.htm>

⁵³¹ Belgenin metni için bkz. İnanç, a.g.e., ss. 113–118.

okuma ve eğitim haklarına sahiptirler. Ulusal azınlık mensupları sivil toplum kuruluşlarında özgürce çalışabilirler.

Kopenhag Belgesi, taraf devletlere ulusal azınlıkların kimliklerinin korunması ile ilgili görevler vermektedir. Azınlık mensupları diğer vatandaşlarla eşit olarak tüm haklardan da yararlanacaklardır. Azınlık dillerinin gerekli olduğu yerlerde kullanılması sağlanacaktır. Azınlık mensupları etnik kimliklerini koruyarak kamu işlerinde görev yapabilecektir.

Türkiye, Kopenhag Belgesi'nin kabulünden sonra, Yunanistan yapmış olduğu gibi, Yürütme Sekreterliği'ne gönderdiği bildirimde burada yer alan "ulusal azınlık kavramının ancak ikili ve çok taraflı uluslararası belgelerle statüleri belirlenen grupları kapsadığını ve Kopenhag Belgesi düzenlemelerinin Anayasa ve iç mevzuata göre uygulanacağını" açıklamıştır. Burada Lozan Statüsü'ne atıf yapılmıştır.⁵³²

Doğu Avrupa'daki halk ayaklanmaları sonucu rejimlerin yıkılması sonucu 1990'da Paris'te ikinci kez AGİT zirvesi toplanmış ve *Yeni Avrupa İçin Paris Şartı*⁵³³ kabul edilmiştir. Şartta "azınlık" kavramı "ulusal" sıfatı ile nitelendirilmiştir ve Kopenhag Kriterlerinin tekrarı niteliği taşımaktadır. Ancak azınlık, ulusal azınlık veya etnik grup tanımları yapılmamıştır. Paris Şartı'nda ulusal azınlıkların etnik, kültürel, dilsel ve dinsel kimliklerinin korunacağı ve ulusal azınlıklara mensup kimselere ayırım yapılmayacağı, eşitlik ilkesine uygun olarak davranılacağı, ulusal azınlıkların durumlarının daha da iyileştirilmesi için azınlıklar hakkında uluslararası işbirliğinin geliştirilmesi kararlaştırılmış olmakla birlikte, büyük devletler (ABD, İngiltere ve Fransa) ulusal azınlıklar kavramına sıcak bakmamakta, Almanya desteklemektedir.⁵³⁴

---

⁵³² Güler, **Osmanlıdan Cumhuriyete Azınlıklar**, s. 250.

⁵³³ Şart metni için bkz. **Yeni Bir Avrupa İçin Paris Yasası**, Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, Ankara, 1990; ayrıca bkz. <http://www.belgenet.com/arsiv/parissarti.html>

⁵³⁴ Mehlika Aytaç, "İnsan Hakları Yönünden Türkiye'de Azınlıkların Hukuki Durumu", **Adalet Dergisi**, Sayı 1, T.C. Adalet Bakanlığı Yayınları, Ekim, 1999, ss. 43-51.

*Cenevre Raporu*⁵³⁵ ise biraz daha ileri giderek azınlıkların korunması için uygulanabilecek demokratik yollar arasında yerel ve özerk yönetimin yanı sıra bölgesel temelde özerklik ve bunun uygulanmadığı durumlarda ulusal azınlıkların özyönetiminin kurulabileceğini belirtmektedir. Raporun getirdiği en önemli yenilik ise her tür farklılığın zorunlu olarak ulusal azınlıkların ortaya çıkmasına yol açmayacağına kabul edilmiş olmasıdır.

Ayrıca, kamuoyunda AB uyum yasaları olarak bilinen 2001 yılının başlangıcından itibaren anayasa ve yasalarda yapılan değişiklikler ile insan hakları ve temel özgürlükleri alanında pek çok düzenleme mevcuttur. Ancak tez kapsamı dışında kaldığı için bu düzenlemelere yer verilmiştir.

---

⁵³⁵ Rapor metni için bkz. Gündüz, **a.g.e.**, ss. 589–595.

5. DEĞERLENDİRME

Lozan Antlaşması'nın yürürlüğe girmesinden sonra, Türkiye'de yaşayan Rumlar antlaşmanın öngördüğü haklardan geniş biçimde yararlanmışlardır. Ne var ki 1950'li yılların ortalarında patlak veren 6-7 Eylül olayları bu alanda önemli bir dönüşümü simgelemiştir. Söz konusu olayların ardından Türkiye'de yaşayan Rumların büyük bir kısmı ülkeyi terk etmiştir. Günümüzde büyük bölümü İstanbul'da olmak üzere Türkiye'de yaşayan Rumların sayısı beş bin civarındadır.

Türkiye'de Rum azınlığın sorunları, 1955 sonrasında spesifik olarak Fener Rum Patrikhanesi, Heybeliada Ruhban Okulu üzerinde yoğunlaşmıştır. Halen Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayan Rumlar, sosyo-ekonomik bakımdan ezilen, mağdur olan kategori içinde değillerdir. Aksine söz konusu azınlık mensupları, Türkiye ile Yunanistan arasında ilişkilerin ilerlemesi için çaba göstermektedir.

Türkiye-Yunanistan arasında gerilim ve anlaşmazlıkların tırmandığı dönemlerde bile Rumlara baskı yapıldığından söz edilemez. Türkiye'nin batı ile ilişkilerinde kaydedilen ilerlemeler çerçevesinde son yıllarda Rum vakıf mallarının ve arazilerinin geri verilmesi, dini eğitim kurumlarının açılması gündeme gelmektedir.

Türkiye ile Yunanistan arasında zaman zaman gerilime, çatışmaya neden olan Ege sorunları, Kıbrıs, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı Rum azınlıkları olumsuz yönde etkilemektedir. Gerilimin tırmandığı dönemlerde, zaman zaman milliyetçi dalgalanmalar Rum azınlıkta tedirginlik yaratmaktadır. 1974 yılında Kıbrıs Cumhuriyeti'ne yapılan müdahale sonrasında yaşananlar ve 1995 yılında patlak veren Kardak Krizi bu durumun en bilinen örnekleridir.

Türkiye'deki Rumlar uzun zamandan beri Türkiye'nin Batı ile ilişkilerinin düzelmesini, Yunanistan'la komşuluk ilişkilerinin gelişmesini desteklemektedirler. Bu tutumun gerisinde kendi konumlarını güçlendirme isteği yatmaktadır.

Netice olarak, 1923'ten günümüze Türkiye sınırları içerisinde yaşayan Rumlar bakımından kaydedilen gelişmelerin Batı Trakya Türklerine kıyasla daha az baskı şeklinde ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Türkiye'deki Rumlar en büyük travmayı 1955 yılında yaşamışlardır. O tarihten günümüze Rumların hayatını olumsuz yönde etkileyen aynı ölçüde ağır bir sorun yaşanmamıştır.

SONUÇ

Türkiye ile Yunanistan ilişkilerini etkileyen bir düzineye yakın sorun vardır. Bunların en başında Kıbrıs anlaşmazlığı gelmektedir. Özellikle 1963 yılında meydana gelen Kanlı Noel olayından günümüze Kıbrıs Sorunu iki taraf arasındaki ilişkilerde öne çıkmış ve belirleyici olmuştur. Diğer sorunları karasuları, kıta sahanlığı, hava sahası, FIR hattı, Ege adalarının silahlandırılması ve statüsü, Patrikhane olarak sıralamak mümkündür. Türkiye ile Yunanistan arasındaki savaş durumuna son veren Lozan Antlaşması, başka şeyler yanında her iki ülkede statüsü belirli azınlık gruplarının varlığını tescil etmiştir. Antlaşmaya göre, mübadele harici tutulan İstanbul'da ikamet eden Ortodoks dininden Rumlar ve Batı Trakya'da ikamet eden Müslümanlar azınlık kabul edilmiş, söz konusu azınlıkların sahip oldukları haklar antlaşma ayrıntılı biçimde tanımlanmıştır.

Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkiler, Lozan Antlaşması'ndan günümüze inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Bir dış tehdidin ortaya çıktığı ve her iki ülkeyi de olumsuz yönde etkilediği dönemlerde, örneğin 1930'lu yıllarda ve 1950'li yılların ilk yarısında, ilişkilere dostluk damga vururken, harici zamanlarda çatışma belirleyici olmuştur. Her iki ülkede yaşayan azınlıklara karşı izlenen resmi politika, bu genel havadan etkilenmiştir. Genel olarak ifade etmek gerekirse, dostluk döneminde azınlıkların beynelmilel antlaşmalarla belirlenen hakları devletler tarafından geniş biçimde tanınır ve uygulamaya aktırılırken, çatışma dönemlerinde haklar kısıtlanmış, azınlıklar baskı, sindirme ve kimi kez de şiddet ile karşı karşıya kalmışlardır. İkili ilişkilerde sorun yaşanan dönemlerde azınlıklar "içimizdeki yabancılar" olarak algılanmıştır. 6-7 Eylül olayları ve Yunanistan hükümetlerinin on yıllar boyu devam eden Batı Trakya Türk azınlığa karşı uygulamaları bu durumu teyit etmektedir. Dolayısıyla buradan çıkan netice şudur: Türk Yunan ilişkilerinde azınlıklar konusunu tek başına ele almak çoğu kez yanıltıcı olabilmektedir. Azınlıklara ilişkin sorunları, Türkiye ile Yunanistan arasındaki genel ilişkilerin bir yansıması veya uzantısı olarak analiz etmek gerekmektedir.

Azınlıkların iki ülke arasındaki ilişkilerde ne derece belirleyici olduğu ve iki ülke arasındaki sorunların azınlık sorunlarını ne ölçüde etkilediğini ortaya koyma

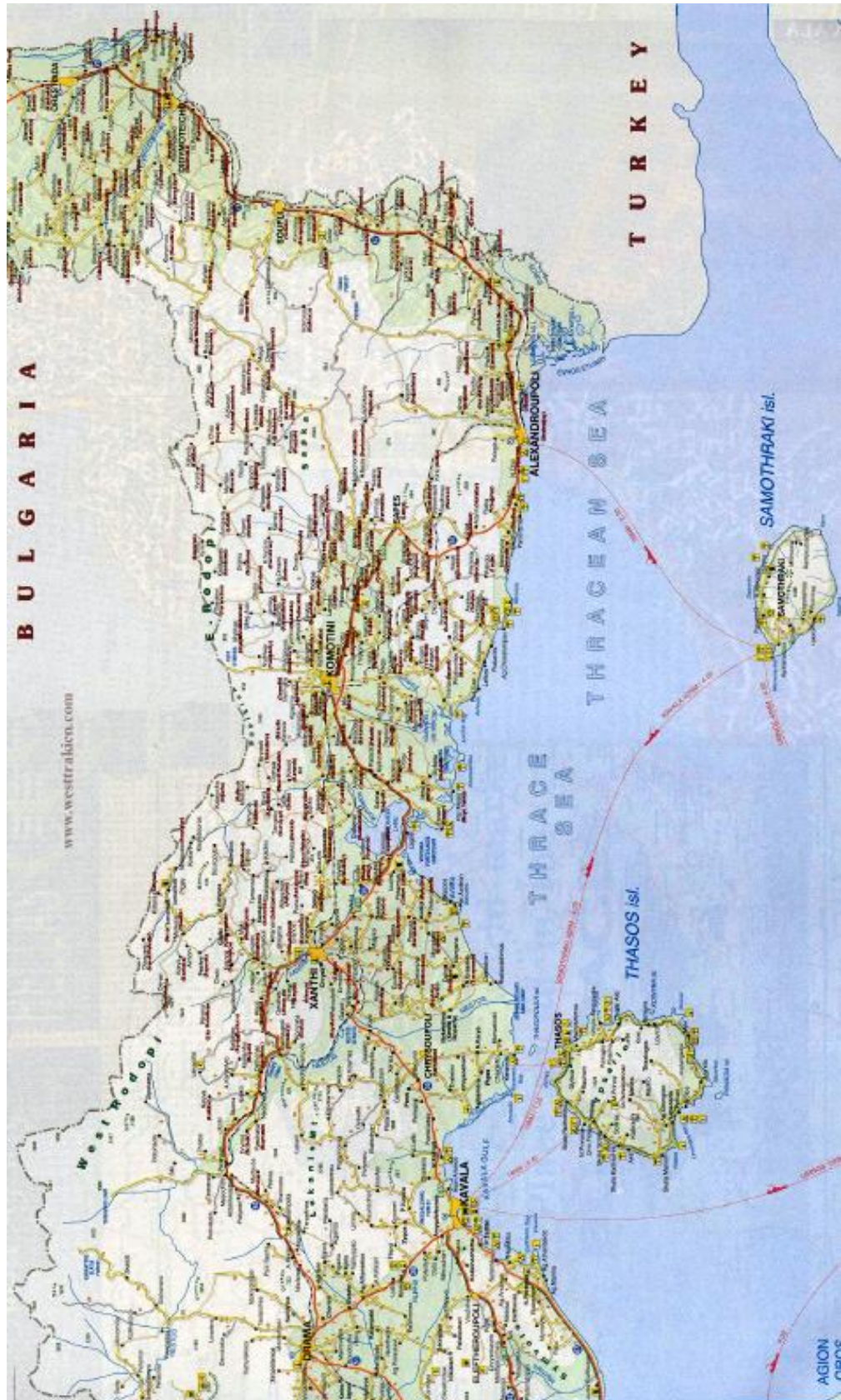
amacı güden bu çalışmada, sorunun Türkiye ile Yunanistan ilişkilerinin genel çerçevesi içerisinde ele alınması tespitine ilave olarak aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır. İkili ilişkilerde çatışma genel kural olarak varlığını korumuş ve tüm sorunlara damga vurmuştur. İşbirliği ise istisnai bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kuralı azınlıklara uyarladığımızda antlaşmalarla statüsü belirlenen azınlık haklarına devletlerin riayet etmediği sonucuna varıyoruz. Özellikle bu durum Yunanistan açısından çok belirgin hal almıştır. Batı Trakya’da yaşayan Müslüman Türklerin eğitim, mülkiyet, müftülük, medeni haklar ve vatandaşlıktan kaynaklanan diğer kazanımları sistemli biçimde ihlal edilmiştir. Türkiye’de yaşayan Rumların sayısı 1955 sonrasında olağanüstü ölçüde azaldığı için benzeri gelişmeler Türkiye’de yaşanmamış, bakiye kalan Rumların sosyal statülerine uygun hayatları resmi müdahale ile karşı karşıya kalmamıştır. Bu çerçevede Türkiye’de en çok dikkati çeken ihlal Heybeliada Ruhban Okulu’nun kapatılması olmuştur.

Bu çalışmanın bir diğer bulgusu, tarafların ikili ilişkilerinde yaşanan gerilimin doğrudan azınlıkları etkilediği, çoğu kez azınlıklar üzerinde resmi baskıya dönüştüğü tespitidir. Gerçekten de gerek 1963’den günümüze Kıbrıs Sorunu’nda yaşanan gerginlikler, gerek Ege Denizi’ndeki anlaşmazlıklar etkisini azınlıklar üzerinde göstermiş, azınlıkların temel hak ve özgürlükleri, gerilimli dönemlerde belirgin biçimde sınırlandırılmış ve ihlal edilmiştir.

Türkiye ve Yunanistan 1990’lı yılların sonuna kadar ikili ilişkilerinde birbirlerinin yaklaşımlarını gözetken ve ona göre tavır/tutum belirleyen rasyonel aktör rolü oynamışlardır. Bu çerçevede her iki tarafa yarar sağlayabilecek tekliflere dahi kuşku ile yaklaşmış; ilişkiler uzun yıllar boyunca “sıfır toplamlı oyun modeli”ne uyumlu bir seyir takip etmiştir. Her iki tarafın da kazanabileceği ilişki biçimi ancak 1990’ların sonunda Türkiye-AB ilişkilerinin tam üyelik hedefine yönelmesi ve Yunanistan’ın bu konuda yaklaşımını değiştirmesiyle mümkün olabilmıştır. 1990’lı yıllara kadar ikili ilişkiler, genel olarak ifade etmek gerekirse, bir tarafın kaybı öteki tarafın kazancı modeline uyarlık göstermiş ve azınlıklar konusu da bu genel yaklaşımın istisnası olmamıştır. 1990’lı yıllarda ise işbirliği ve diyalog, başka alanlarda olduğu gibi azınlıklar mevzuunda yeni bir dönemin kapısını aralamıştır. Bir adım daha ileri giderek şunu söylemek mümkündür. Günümüzde azınlıklar üzerine

de olumlu şekilde yansıyan ikili ilişkilerdeki normalleşme, 1930'lu yıllarda ve 1950'lerin ilk yarısında yaşananlardan farklı olarak bir dış tehdidin varlığına dayanmamaktadır. Uluslararası siyasal sistemdeki değişiklikler, tarafları aralarında azınlıkların da bulunduğu ikili sorunları konusunda işbirliğine yönlendirmiştir. Bununla birlikte, bu çalışmanın üzerinde yoğunlaştığı 1990'a kadar olan dönemde tarafların azınlık sorunlarına ilişkin yaklaşımı çatışma ve uzlaşmazlık yaklaşımının etkisi altında şekillenmiştir.

EK-I
BATI TRAKYA HARİTASI

EK-II

LOZAN ANTLAŞMASI'NDA AZINLIKLARIN KORUNMASI

Madde 37: Türkiye, 38'inci maddeden 44'üncü maddeye kadar olan maddelerin kapsadığı hükümlerin temel yasalar olarak tanınmasını ve hiçbir kanunun, hiçbir yönetmeliğin (tüzüğün) ve hiçbir resmi işlemin bu hükümlere aykırı ya da bunlarla çelişir olmamasını ve hiçbir kanun, hiçbir yönetmelik (tüzük) ve hiçbir resmi işlemin söz konusu hükümlerden üstün sayılmamasını yükümlenir.

Madde 38: Türk hükümeti, Türkiye'de oturan herkesin, doğum, bir ulusal topluluktan olma, dil, soy ya da din ayrımı yapmaksızın, hayatlarını ve özgürlüklerini korumayı tarh ve eksiksiz olarak sağlamayı yükümlenir.

Türkiye'de oturan herkes, her inancın, dinin ya da mezhebin, kamu düzeni ve ahlâk kurallarıyla çatışmayan gereklerini, ister açıkta isterse özel olarak, serbestçe yerine getirme hakkına sahip olacaktır,

Müslüman-olmayan azınlıklar, bütün Türk uyruklarına uygulanan ve Türk hükümetince, ulusal savunma amacıyla ya da kamu düzeninin korunması için, ülkenin tümü ya da bir parçası üzerinde alınabilecek tedbirler saklı kalmak şartıyla, dolaşım ve göç etme özgürlüklerinden tam olarak yararlanacaklardır.

Madde 39: Müslüman-olmayan azınlıklara mensup Türk uyrukları, Müslümanların yararlandıkları aynı yurttaşlık haklarıyla siyasal haklardan yararlanacaklardır.

Türkiye'de oturan herkes, din ayrımı gözetilmeksizin, kanun önünde eşit olacaktır.

Din, inanç ya da mezhep ayrılığı, hiçbir Türk uyruğunun, yurttaşlık haklarıyla siyasal haklarından yararlanmasına, özellikle kamu hizmet ve görevlerine kabul edilme, yükseltme, onurlanma ya da çeşitli mesleklerde ve iş kollarında çalışma bakımından, bir engel sayılmayacaktır.

Herhangi bir Türk uyruğunun, gerek özel gerekse ticaret ilişkilerinde, din, basın ya da her çeşit yayın konularıyla açık toplantılarında, dilediği bir dili kullanmasına karşı hiçbir kısıtlama konulmayacaktır.

Devletin resmi dili bulunmasına rağmen, Türkçeden başka bir dil konuşan Türk uyruklarına, mahkemelerde kendi dillerini sözlü olarak kullanabilmeleri bakımından uygun düşen kolaylıklar sağlanacaktır,

Madde 40: Müslüman-olmayan azınlıklara mensup Türk uyrukları, hem hukuk bakımından hem de uygulamada, öteki Türk uyruklarıyla aynı işlemlerden ve aynı güvencelerden yararlanacaklardır. Özellikle, giderlerini kendileri ödemek üzere, her türlü hayır kurumlarıyla, dinsel ve sosyal kurumlar, her türlü okullar ve buna benzer buna benzer öğretim ve eğitim kurumları kurmak, yönetmek ve denetlemek ve buralarda kendi dillerini serbestçe kullanmak ve dinsel ayinlerini serbestçe yapmak konularında eşit hakka sahip olacaklardır.

Madde 41: Genel eğitim konusunda, Türk hükümeti, Müslüman olmayan uyrukların önemli bir oranda oturmakta oldukları il ve ilçelerde, bu Türk uyruklarının çocuklarına ilkokullarda ana dilleriyle öğretimde bulunulmasını sağlamak bakımından, uygun düşen kolaylıkları gösterecektir. Bu hüküm, Türk hükümetinin, söz konusu okullarda Türk dilinin öğrenimini zorunlu kılmasına engel olmayacaktır.

Müslüman-olmayan azınlıklara mensup Türk uyruklarının önemli bir oranda buldukları il ve ilçelerde, söz konusu azınlıklar, devlet bütçesi, belediye bütçesi ya da öteki bütçelerce, eğitim, din ya da hayır işlerine genel gelirlerden sağlanabilecek paralardan yararlanmaya ve pay ayrılmasına hak gözetirliğe uygun Ölçülerde katılacaklardır.

Bu paralar ilgili kurumların yetkili temsilcilerine teslim edilecektir.

Madde 42: Türk hükümeti, Müslüman-olmayan azınlıkların aile durumlarıyla kişisel durumları konusunda, bu sorunların, söz konusu azınlıkların gelenek ve göreneklere uyarınca çözümlenmesine elverecek bütün tedbirleri almağı kabul eder.

Bu tedbirler, Türk hükümetiyle ilgili azınlıklardan her birinin eşit sayıda temsilcilerinden kurulu özel Komisyonlarca düzenlenecektir. Anlaşmazlık çıkarsa, Türk Hükümetiyle Milletler Cemiyeti Meclisi, Avrupalı hukukçular arasından birlikte seçecekleri bir üst-hakem atayacaklardır.

Türk hükümeti, söz konusu azınlıklara ait kiliselere, havralara, mezarlıkları ve öteki din kurumlarına tam bir koruma sağlamayı yükümlenir. Bu azınlıkla Türkiye'deki vakıflarına, din ve hayır işleri kurumlarına her türlü kolaylat ve izinler sağlanacak ve Türk hükümeti, yeniden din ve hayır kurumları kurulması için, bu nitelikteki öteki özel kurumlara sağlanmış gerekli kolaylıkları hiçbirini esirgemeyecektir.

Madde 43: Müslüman-olmayan azınlıklara mensup Türk uyrukları, inançlarına yada dinsel ayinlerine aykırı herhangi bir davranışta bulunmaya zorlanacakları gibi, batta tatili günlerinde mahkemelerde hazır bulunmamaları yada kanunun öngördüğü herhangi bir işlemi yerine getirmemeleri yüzünden haklarını yitirmeyeceklerdir.

Bununla birlikte bu hüküm, söz konusu Türk uyruklarını, kamu düzeninin korunması için, öteki Türk uyruklarına yükletilen yükümler dışında tutar anlamına gelmeyecektir.

Madde 44: Türkiye bu kesimin bundan önceki maddelerindeki hükümlerin, Türkiye'nin Müslüman olmayan azınlıklarıyla ilgili olduğu ölçüde, uluslar arası nitelikte yükümler meydana getirmelerini ve Milletler Cemiyeti'nin güvencesi altında konulmalarını kabul eder.

Bu hükümler, Milletler Cemiyeti Meclisi'nin çoğunluca uygun bulunmadıkça, değiştirilemeyecektir. İngiliz İmparatorluğu, Fransa, İtalya ve Japon Hükümetleri, Milletler Meclisi Cemiyeti'nin çoğunluğunca razı olunacak herhangi bir değişikliği reddetmemegi işbu anlaşma uyarınca kabul ederler.

Türkiye, Milletler Cemiyeti Meclisi üyelerinden her birinin, bu hükümlerden herhangi birine aykırı herhangi bir davranışı ya da böyle bir davranışta bulunma tehlikesini Meclise sunmaya yetkili

olacağını ve Meclisin, duruma göre, uygun ve etkili sayacağı yolda davranabileceğini ve gerekli göreceği yönergeleri verebileceğini kabul eder.

Türkiye, bundan başka, bu maddelere ilişkin olarak hukuk bakımından ya da uygulamada, Türk hükümetiyle imzacı öteki devletlerden herhangi biri ya da Milletler Cemiyeti Meclisi'ne üye herhangi bir başka devlet arasında görüş ayrılığı çıkarsa, bu anlaşmazlığın, Milletler Cemiyeti Misakı'nın 14. maddesi uyarınca uluslar arası nitelikte sayılmasını kabul eder. Türk Hükümeti, böyle bir anlaşmazlığın, öteki taraf isterse, Milletlerarası Daimi Adalet Divanına götürülmesini kabul eder. Divanın kararı kesin ve Milletler Cemiyeti Misakı'nın 13. maddesi uyarınca verilmiş bir karar gücünde ve değerinde olacaktır.

Madde 45: Bu kesimdeki hükümlerle, Türkiye'nin Müslüman olmayan azınlıklarına tanınmış olan haklar, Yunanistan'ca da kendi ülkesinde bulunan Müslüman azınlığa tanınmıştır.

(Kaynak: Lozan Barış Konferansı Tutanaklar, Belgeler, çev. Seha L. Meray, 2. takım, 2. cilt, AÜSBF Yayınları, Ankara, 1973, ss. 10-14)

EK-III

TÜRK VE RUM NÜFUS MÜBADELESİNE İLİŞKİN SÖZLEŞME VE PROTOKOL

İmza Tarihi: 30 Ocak 1923

Madde 1: Türk topraklarında yerleşmiş Rum Ortodoks dininden Türk uyrukları ile, Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyruklarının, 1 Mayıs 1923 tarihinden başlayarak, zorunlu mübadelesine girişilecektir.

Bu kimselerden hiçbiri, Türk hükümetinin izni olmadıkça Türkiye'ye, ya da Yunan hükümetinin izni olmadıkça Yunanistan'a dönerek orada yerleşmeyecektir.

Madde 2: Birinci maddede öngörülen mübadele:

- a) İstanbul'da oturan Rumlar,
- b) Batı Trakya'da oturan Müslümanları kapsamayacaktır.

1912 Yasası ile sınırlandırıldığı biçimde İstanbul Belediye sınırları içinde 30 Ekim 1918 gününden önce yerleşmiş bulunan tüm Rumlar, İstanbul'da oturan Rumlar sayılacaktır.

1913 Bükreş Antlaşmasının saptamış olduğu sınır çizgisinin doğusundaki bölgeye yerleşmiş tüm Müslümanlar, Batı Trakya'da oturan Müslümanlar sayılacaklardır.

Madde 3: Karşılıklı olarak, üzerindeki Rum ve Türk nüfusu mübadele edilecek olan toprakları 18 Ekim 1912 tarihinden sonra bırakıp gitmiş olan Rumlar ve Müslümanlar 1. maddede öngörülen mübadelenin kapsamına girer sayılacaklardır.

İşbu Sözleşmede kullanılan "göçmen" terimi, 18 Ekim 1912 tarihinden sonra göç etmesi gereken ya da göç etmiş bulunan tüm gerçek ya da tüzel kişileri kapsamaktadır.

Madde 4: Aileleri Türk ülkesini daha önce bırakıp gitmiş olup da kendileri Türkiye'de alıkonulmuş bulunan Rum halkından vücutça sağlam erkekler, işbu Sözleşme uyarınca, Yunanistan'a gönderilecek ilk kafileyi oluşturacaktır.

Madde 5: İşbu Sözleşmenin 9. ve 10. maddelerindeki çekinceler saklı kalmak üzere, bu Sözleşme uyarınca yapılacak mübadele yüzünden, Türkiye'deki kumların ya da Yunanistan'daki Türklerin mülkiyet haklarına ve alacaklarına hiçbir zarar verilmeyecektir.

Madde 6: Mübadele edilecek halklara mensup bir kimsenin, hangi nedenle olursa olsun, gidişine hiçbir engel çıkartılmayacaktır. Bir göçmenin, kesinleşmiş bir hapis cezası bulunduğu, henüz kesinleşmemiş bir cezaya çarptırıldığı, ya da adisine karşı ceza kovuşturması yürütüldüğü durumlarda, söz konusu göçmen, cezasını çekmek ya da yargılanmak üzere, kendisine karşı koyuşturmada bulunan ülkenin makamlarınca, gideceği ülkenin makamlarına teslim edilecektir.

Madde 7: Göçmenler bırakıp gideceği ülkenin uyrukluğunu yitirecekler ve vardıkları ülkenin topraklarına ayak bastıkları anda, bu ülkenin uyrukluğunu edinmiş sayılacaklar.

İki ülkeden birini ya da ötekini daha önce bırakıp gitmiş olan ve henüz yeni bir uyrukluğun edinmemiş bulunan göçmenler, bu yeni uyrukluğunu, işbu Sözleşmenin imzası tarihinde edinmiş olacaklardır.

Madde 8: Göçmenler, her çeşit taşınır mallarını yanlarında götürmekte ya da bunları taşıttırmakta serbest olacaklar ve bu yüzden kendilerinden çıkış ya da giriş ya da başka herhangi bir vergialınmayacaktır.

Bunun gibi, işbu Sözleşme uyarınca, bağıtlı Devletlerden birinin ülkesini bırakıp gidecek her topluluk (cemaat, communaute) üyesinin (camiler, tekkeler, medreseler, kiliseler, manastırlar, okullar, hastaneler, ortaklıklar, dernekler, tüzel kişiler ya da ne çeşit olursa olsun başka tesisler personelini kapsamak üzere) kendi topluluklarına ait taşınır malları yanlarında serbestçe götürmek ya da taşıtırmak hakkı olacaktır.

11. Maddede öngörülen Karma Komisyonların tavsiyesi üzerine, her iki ülke makamlarınca, taşıma işlerinde en geniş kolaylıklar sağlanacaktır.

Taşınır malların tümünü ya da bir kısmını yanlarında götüremeyecek olan göçmenler, bunları, oldukları yerde bırakabileceklerdir. Bu durumda, yerel makamlar, bırakılan taşınır malların dökümünü (envanterini) ve değerini, ilgili göçmenin gözleri önünde saptamakla görevli olacaklardır. Göçmenin bırakacağı taşınır malların çizelgesini ve değerini gösteren tutanaklar dört nüsha olarak düzenlenecek ve bunlardan biri yerel makamlarca saklanacak, ikincisi, 9ncü Maddede öngörülen tasfiye işlemine esas alınmak üzere 11nci Maddede öngörülen Karma Komisyona sunulacak, üçüncüsü göç edilecek ülkenin Hükümetine, dördüncüsü de göçmene verilecektir.

Madde 9: 8. Maddede öngörülen göçmenlerin ve toplulukların kent ve köylerdeki taşınmaz mallarıyla, bu göçmenlerin ya da toplulukların bırakmış oldukları taşınır mallar, 11 nci Maddede öngörülen Karma Komisyonca, aşağıdaki hükümler uyarınca tasfiye edilecektir.

Zorunlu mübadele uygulanacak bölgelerde bulunan ve mübadele uygulanmayacak bir bölgede yerleşmiş toplulukların din ya da hayır kurumlarına ait olan mallar da, aynı şartlar içinde, tasfiye edilecektir.

Madde 10: Bağıtlı Tarafların ülkelerini daha önceden bırakıp gitmiş olan ve işbu Sözleşmenin 3. Maddesi uyarınca nüfus (halkların) mübadelesinin kapsamına girer sayılan kimselere ait taşınır ya da taşınmaz malların tasfiyesi, 9. Madde uyarınca, Türkiye ile Yunanistan'da 18 Ekim 1912 tarihinden bu yana yürürlüğe konmuş kanunlarla her çeşit yönetmeliklere (tüzüklere) göre ya da başka herhangi bir zorunlu (müsadere), zorunlu satış, v.b. gibi, işbu mallar üzerindeki mülkiyet hakkını herhangi bir yoldan kısıtlayıcı nitelikte hiçbir tedbire konu olmaksızın yürütülecektir. İşbu Madde ile 9. Maddede öngörülen mallar, bu çeşit bir tedbire konu olurlarsa, bu mallara 11 Maddede öngörülen Komisyonca, bu tedbirler uygulanmamışçasına, değer biçilecektir.

Kamulaştırılmış mallara gelince, Karma Komisyon, her iki ülkede mübadele kapsamına girecek kimselere ait olup da, mübadele uygulanacak topraklarda bulunan ve 18 Ekim 1912 den sonra kamulaştırılmış olan bu mallara yeniden değer biçecektir. Komisyon, bir zarar verilmiş olduğunu görürse, bu zararı mal sahiplerinin yararına onaracak bir zarar-giderim (tazminat) saptayacaktır. Bu zarar-giderim tutarı, mal sahiplerinin alacak hesabına ve kamulaştırılan ülke Hükümetinin borç hesabına geçirecektir.

8. ve 9. Maddelerde göz önünde tutulan kimseler, şu ya da bu yoldan, yararlanmadan yoksun bırakıldıkları malların gelirlerini elde edememişlerse, bu gelirlerin tutarlarının kendilerine geri verilmesi, savaş öncesi ortalama gelir esas alınarak ve Karma Komisyonca saptanacak yol ve yöntemler uyarınca, sağlanacaktır.

Yunanistan'daki Vakıf mallarının ve bunlardan doğan hak ve çıkarların, ve Türkiye'de Rumlara ait benzer tesislerin tasfiyesine girişirken, 11. Maddede öngörülen Karma Komisyon, bu tesislerin ve bunlarla ilgili bulunan özel kişilerin haklarını ve çıkarlarını tam olarak korumak amacıyla, daha önce yapılmış Antlaşmalarda kabul edilmiş ilkelerden esinlenecektir.

11. Maddede öngörülen Karma Komisyon, bu hükümleri uygulamakla görevli olacaktır.

Madde 11: İşbu Sözleşmenin yürürlüğe girişinden başlayarak bir aylık bir süre içinde, Bağıtlı Yüksek Tarafların her birinden dört ve 1914-1918 savaşına katılmamış Devletlerin uyrukları arasından Milletler Cemiyeti Meclisince seçilecek üç üyeden oluşan ve Türkiye'de ya da Yunanistan'da toplanacak olan bir Karma Komisyon kurulacaktır. Komisyonun Başkanlığını, tarafsız üç üyeden her biri sıra ile yapacaktır.

Karma Komisyon, gerekli göreceği yerlerde, bir Türk ve bir Yunanlı üye ile, Karma Komisyonca atanacak tarafsız bir Başkandan oluşacak ve Karma Komisyona bağlı olarak çalışacak alt-komisyonlar kurmaya yetkili olacaktır. Karma Komisyon, alt-komisyonlara verilecek yetkileri kendisi saptayacaktır.

Madde 12: Karma Komisyon, işbu Sözleşmede öngörülen göçü denetlemek ve kolaylaştırmak ve 8. Madde ile 9. Maddede öngörülen taşınır ve taşınmaz malların tasfiyesine girişmekle yetkili olacaktır.

Karma Komisyon, göçün ve yukarıda belirtilen tasfiyenin yol ve yöntemlerini saptayacaktır. Karma Komisyon, genel olarak, işbu Sözleşmenin uygulanmasında gerekli göreceği tedbirleri almağa ve bu Sözleşme yüzünden ortaya çıkabilecek bütün sorunları karara bağlamaya tam yetkili olacaktır. Karma Komisyon kararları oy çokluğu ile alınacaktır.

Tasfiye edilecek mallara, haklara ve çıkarlara ilişkin bütün itirazlar Karma Komisyonca kesin olarak karara bağlanacaktır.

Madde 13: Karma Komisyon, ilgilileri dinledikten ya da dinlemeğe gereği gibi çağırıdıktan sonra, işbu Sözleşme uyarınca tasfiye edilmesi gereken taşınmaz mallara değer biçme işlemine girişmek için tam yetkili olacaktır.

Tasfiye olunacak mallara değer biçilmesinde, bunların altın para ile olan değeri esas alınacaktır.

Madde 14: Komisyon, ilgili mal sahibine, elinden alınan ve bulunduğu ülkenin Hükümeti emrinde kalacak olan mallardan dolayı borçlu kalınan para tutarını belirten bir bildiri belgesi verecektir.

Bu bildiri belgeleri esas alınarak borçlu kalınan para tutarları, tasfiyenin yapılacağı ülke Hükümetinin, göçmenin mensup olduğu Hükümete karşı bir borcu olacaktır. Göçmenin, ilke olarak, göç ettiği ülkede, kendisine borçlu bulunulan paraların karşılığında, ayrıldığı ülkede bırakmış olacağı mallarla aynı değer ve aynı nitelikte, mal alması gerekecektir.

Yukarıda belirtilen biçimde bildiri belgeleri esası üzerinden, her iki Hükümetçe ödenmesi gereken paraların hesabı, her altı ayda bir çıkartılacaktır.

Tasfiye işlemi tamamlandığı zaman, karşılıklı borçlar biri birine eşit çıkarsa, bununla ilgili hesaplar denkleştirilmiş (takas ve mahsup edilmiş) olacaktır. Bu denkleştirme işleminden sonra, Hükümetlerden biri ötekine borçlu kalırsa, bu borç peşin para ile ödenecektir. Borçlu Hükümet, bu ödeme işine süre tanımamasını isterse, yıllık en çok üç taksitte ödenmek şartıyla, Komisyon bu süreyi ona tanyabilecektir. Komisyon, bu süre içinde ödenmesi gereken faizleri de saptayacaktır.

Ödenecek para oldukça önemli ise ve daha uzun sürelerin tanınmasını gerektirmekteyse, borçlu Hükümet, borçlu olduğu paranın yüzde yirmisine kadar Karma Komisyonca saptanacak bir parayı peşin olarak ödeyecek, geri kalan borç için de, Karma Komisyonca saptanacak oranda faizli ve yirmi yıllık bir süre içinde anaparaya çevrilebilecek (amortise edilecek) borçlanma bonoları (istikraz tahvilleri) çıkarabilecektir. Borçlu Hükümet, bu borç için, Komisyonca kabul edilecek sağlancalar (rehinler) gösterecektir. Bu sağlancalar, Yunanistan'da Uluslar arası Komisyonca, İstanbul'da Devlet Borcu (Düyun-u Umumiye) Meclisince yönetilecek ve gelirleri toplanacaktır. Bu sağlancalar konusunda anlaşmaya varılamazsa, Milletler Cemiyeti Meclisi bunları saptamaya yetkili olacaktır.

Madde 15: Göçü kolaylaştırmak amacıyla, ilgili Devletlerce, Karma Komisyonun saptayacağı şartlarla, Komisyona öndelik (avans) olarak ödemedede bulunacaktır.

Madde 16: Türkiye ve Yunanistan Hükümetleri, işbu Sözleşme uyarınca, ülkelerini bırakıp gidecek olan kimselere yapılacak bildirimlerle, bu kimselerin varış ülkesine taşınmak üzere

yönelecekleri limanlara ilişkin bütün sorunlar üzerinde, 11. Maddede öngörülen Karma Komisyonla anlaşmaya varacaklardır.

Bağıtlı Taraflar, mübadele edilecek halklara, gidişleri için konmuş tarihten önce yurtlarını bırakıp gitmelerine yol açacak, ya da mallarını ellerinden çıkartmak üzere doğrudan ya da dolaylı hiçbir baskıda bulunmamayı karşılıklı olarak yükümlenirler. Bağıtlı Taraflar, ülkeyi bırakıp giden ya da gidecek olan göçmenleri hiçbir vergiye ya da olağanüstü bir resme bağlamamayı yükümlenirler. 2 nci Madde uyarınca mübadele dışı bırakılacak bölgelerde oturanların, bu bölgelerde kalmak ya da oralara yeniden dönmek haklarıyla, Türkiye ve Yunanistan'da özgürlüklerinden ve mülkiyet haklarından serbestçe yararlanmalarına hiçbir engel çıkartılmayacaktır. Bu hüküm, mübadele dışı bırakılacak söz konusu bölgelerde oturanların mallarını başkalarına geçirmelerine ve bu kimselerden Türkiye'yi ya da Yunanistan'ı kendi istekleriyle bırakıp gitmek isteyeceklerin gidişine engel olma vesilesi olarak öne sürülemeyecektir.

Madde 17: Karma Komisyon çalışmaları ve işlerin yürütülmesi için gerekli giderler, Komisyonca saptanacak oranlar içinde, ilgili Hükümetlerce karşılanacaktır.

Madde 18: Bağıtlı Taraflar, işbu Sözleşmenin uygulanmasını sağlamak üzere, yasalarında gerekli değişiklikleri yapmağı yükümlenirler.

Madde 19: İşbu Sözleşme, Bağıtlı Yüksek Taraflar bakımından, Türkiye ile yapılacak Barış Antlaşmasının bir parçasıymış gibi, aynı güç ve aynı değerde sayılacaktır. İşbu Sözleşme, söz konusu Antlaşmanın Bağıtlı Yüksek Taraflardan her ikisince onaylanmasından hemen sonra yürürlüğe girecektir.

Bu hükümlere olan inançla, yetki belgelerinin, karşılıklı olarak, usulüne uygun olduğu görülmüş ve aşağıda imzaları bulunan tam yetkili temsilciler, işbu sözleşmeyi imzalamışlardır.

EK-IV

VARLIK VERGİSİ KANUNU

Kanun No: 4305

Kanun Tarihi: 11 Kasım 1942

1. VERGİNİN MEVZUU

Madde 1: Servet ve kazanç sahiplerinin servetleri ve fevkalade kazançları üzerinden alınmak ve bir defaya mahsus olmak üzere (varlık vergisi) adıyla bir mükellefiyet tesis edilmiştir.

Madde 2: Varlık vergisi aşağıda yazılı zümrelere dahil olan hakiki ve hükmi şahıslardan alınır:

A) 2395 ve 2728 sayılı kanunlarla ek ve tadilleri mucibince mükellef bulunanlar;

B) Büyük çiftçiler (Büyük çiftçiden maksat, işinin idaresine ve vüsatine halel getirmeksizin bu mükellefiyeti ifa edebilecekleri bu kanunda yazılı komisyonlarca tespit edilenlerdir);

C) Uhdelerinde bulunan binaların ve hisseli ise hissedarlarının hisselerine düşen bir yıllık gayrisafi iradı yekunu 2 500 liradan ve arsalarının vergide mukayyet kıymetleri 5 000 liradan yukarı bulunan ve bu miktarların tenzilinden sonra mütebaki irat ve kıymetlerle bu vergiyi verebileceği komisyonlarca kararlaştırılanlar;

D) 1939 senesinden beri 2395 veya 2728 sayılı kanunlar mucibince vergiye tabi bir iş ve teşebbüsle uğraştığı halde bu kanunun neşri tarihinde işini terk, devir veya tasfiye etmiş bulunanlar;

E) Meslekleri tacir, komisyoncu, tellal veya simsar olmadığı halde 1939 senesinden beri velev bir defaya mahsus olsa bile ticari muamelelere tavassut ederek komisyon veyahut tavassut mukabili olarak her ne nam ile olursa olsun para veya ayniyet almış olanlar.

Madde 3: İkinci maddede yazılı mükellefiyet zümrelerinden iki veya daha ziyadesine dahil olanlar bu zümrelerin her birinde ayrı ayrı mükellef tutulurlar.

Umumi, mülhak ve hususi bütçelerle belediye bütçelerinden ve 3659 numaralı kanuna tabi müesseselerden tahsisat, maaş ve ücret alanlarla kadroya müsteniden yevmiye ile istihdam edilenler yalnız bu maaş, tahsisat, ücret ve yevmiyelerinden dolayı ikinci maddenin A fıkrasındaki mükellefiyete tabi değildirler.

Madde 4: 1837 sayılı Bina vergisi kanununun 3 . ve 1833 sayılı Arazi vergisi kanununun 2. maddesinde sayılı bina ve arsa sahipleri, ikinci maddenin (C) fıkrasında yazılı mükellefiyetten muaf tutulur.

Madde 5: Vergi, hakiki ve hükmi şahıslar namlarına tarh olunur ve eshamlı ve eshamsız şirketlerde hisseye bakılmaksızın şirketlerin menkul ve gayrimenkul varlığının tamamı üzerinden alınır.

2. VERGİNİN MİKTARI

Madde 6: Yedinci maddede yazılı komisyonlar, ikinci maddede yazılı mükelleflerin mükellefiyet derecelerini her mükellef namına 1941 yılında ve ticaretini terk, devir veya tasfiye etmiş olanlar için terk, devir veya tasfiyeye takaddüm eden son yılda tarh edilmiş veya tahakkuk ettirilmiş vergi miktarlarını; çiftçilerde mükellefin zirai vaziyetini ve gayrimenkul sahiplerinin de irat ve vergi kıymeti miktarlarını gözden geçirmekle beraber bunlarla mukayyet olmaksızın edinecekleri kanaate göre takdir ve tespit ederler. Ancak 2395 sayılı kanunun 11. maddesi hükmü dairesinde kazanç beyannamelerine bilanço raptetmek mecburiyetinde bulunan anonim, komandit, limitet ve sermayesi üzerinden kazanç dağıtan kooperatif şirketlerin vergileri, 1941 takvim yılına veya ticari yılına ve ticarethanelerini terk, devir ve tasfiye etmiş olanlar da terk, devir ve tasfiyeye takaddüm eden son seneye ait safi kazancının yüzde ellisinden aşağı ve anonim şirketlerde yüzde yetmişinden yukarı olamaz.

İkinci maddenin (B) fıkrasında yazılı çiftçilerin mükellefiyetleri de varlıklarının yüzde beşini geçemez.

3. VERGİNİN TARHI

Madde 7: İkinci maddede yazılı servet ve kazanç sahiplerinin mükellefiyet derecelerini tespit etmek üzere her vilayet ve kaza merkezinde mahallin en büyük mülkiye memurunun reisliği altında en büyük mal memurundan ve ticaret odalarıyla belediyelerce kendi azaları arasından seçilecek ikişer azadan müteşekkil bir ve icabına göre müteaddit komisyon kurulur. Ticaret odası bulunmayan yerlerde; bu odanın seçeceği azalar yerine belediyece, hariçten ticaret ve ziraattan anlayanlar arasından iki aza seçilir.

En büyük mülkiye ve maliye memurları bu komisyonlarda bizzat bulunmakla mükelleftirler. Ancak birden fazla komisyon kurulan yerlerde tensip edecekleri memurları tevkil edebilirler ve kendilerinde icabına göre istedikleri komisyonlarda bulunabilirler.

Komisyonların büyük çiftçileri tespit için varacağı toplantılarda ticaret odası yerine ziraat odalarının kendi azalan arasından ve bulunmayan yerlerde belediyelerce hariçten ve ziraattan anlayanlar arasından seçilecek iki aza komisyona, iştirak eder.

Komisyon kararları ekseriyetle verilir, reylerde müsavat halinde reisin bulunduğu taraf tercih edilir.

Madde 8: Komisyonlar, şirketlerin mükellefiyetlerini tespit ettikleri sırada şeriklerini de servetleri derecesini ve fevkalade kazançlarını, araştırarak bunların da mükellefiyetlerini takdir ederler.

Madde 9: Komisyonlar, muhtelif zümrelerin mükellefiyet derecelerini tespit için on beş gün içinde intaç ile mükelleftirler. Bu müddet zarfında işini bitiremeyen komisyonların memur olmayan azası değiştirilerek yerlerine son mebus intihabında müntehibi sani olanlar arasından belediye reislerince seçilecek dörder zat alınmak suretiyle komisyonların azası tamamlanır.

Madde 10: Mükelleflerin tespiti sırasında komisyonlarca unutulmuş olanların isimleri komisyonların dağılmasından itibaren en geç iki ay içinde varidat dairelerince tespit olunarak 7. madde hükmü dairesinde yeniden teşkil edilecek komisyonlara bildirilir. Komisyonlar azami, on beş gün içinde bu mükelleflerin vergi miktarlarını kararlaştırmağa mecburdurlar.

3. VERGİNİN TEBLİĞ VE TAHSİLİ

Madde 11: Komisyon kararları, şehir ve kasabalarda varidat dairelerinin kapılarına ve köylerde münasip mahallere, listeler yapıştirılmak suretiyle ilan ve tebliğ olunur. . Listelerin asıldığı, gündelik gazete çıkan yerlerde gazetelerle ve gündelik gazete çıkmayan mahallerde belediye tellalları marifetiyle halka ayrıca haber verilir.

Komisyon kararları nihai ve katı mahiyette olup bunlara karşı idari ve adli kaza mercilerinde dava açılmaz. Ancak bir mükellef namına aynı mükellefiyet mevzuundan dolayı mükerrer vergi tarh edilmiş olduğu takdirde bunlardan en yüksek olanı ipka edilerek diğerleri tarhiyatı yapan komisyonların vazife gördüğü mahallerin en büyük mal memuru tarafından mükelleflerin müracaatı üzerine silinir.

Madde 12: Mükellefler vergilerini, talik tarihinden itibaren on beş gün içinde mal sandığına yatırmağa mecburdurlar.

On beş günlük müddetin geçmesini beklemeden mahallin büyük mal memuru, lüzum gördüğü mükelleflerin menkul ve gayrimenkul mallarıyla alacak, hak ve menfaatlerinin ihtiyaten hazine karar verebilir.

On beş günlük müddet içinde yatırılmayan vergilerin, Tahsili emval kanununa tevfikan tahsiline tevessü edilmekle beraber vergi miktarına müddetin dolmasından itibaren birinci hafta için yüzde bir ve ikinci hafta için yüzde iki zammolunur.

Talik tarihinden itibaren bir ay zarfında borçlarını ödemeyen mükellefler borçlarını tamamen ödeyinceye kadar memleketin herhangi bir yerinde bedeni kabiliyetlerine göre askeri mahiyeti haiz olmayan umumi hizmetlerde veya belediye hizmetlerinde çalıştırılırlar. Ancak üçüncü maddenin son

fikrasında yazılı olanlardan ikinci maddedeki mükellefiyete tabi bulunanlarla kadınların ve elli beş yaşını mütecevaz erkeklerin borçları hakkında Tahsili emval kanunu tatbik edilmekle beraber bunlar çalışma mükellefiyetine tabi tutulmayabilirler. Bu fıkra hükmüne göre çalıştırılanlara verilecek ücretin yarısı borçlarına mahsup olunur.

Çalışma mecburiyetinin tatbik tarzı Hükümetçe hazırlanacak bir talimatname ile tayin olunur.

Birinci fıkrada yazılı on beş günlük müddet içinde vergilerini vermeyen mükellefler, aynı müddet zarfında vergileri miktarınca Hazine bono ve tahvilatı veya banka teminat mektubu tevdi ettikleri takdirde bu mükellefler hakkında Tahsili emval kanununun ve çalışma mecburiyetinin tatbiki bir ay müddetle geri bırakılabilir.

Madde 13: Kolektif ve komandit şirketlere ait vergilerin icabı halinde ortakların ve komanditlerin şahsi mallarından istifası hususunda da Tahsili emval kanunu hükümleri tatbik olunmakla beraber ortak ve komanditeler çalışma mecburiyetine de tabi tutulabilirler ve on ikinci maddenin ikinci fıkrası hükmü bunlar hakkında da tatbik olunur.

Bu madde ile on ikinci maddede yazılı karar ve muameleler kati olup bunlara karşı idari ve adli kaza mercilerinde dava açılmaz.

Madde 14: Varlık vergisiyle mükellef tutulanların ikametgahlarında, gerek kendilerine ve gerek karı veya kocalarına veya kendileriyle birlikte oturan usul ve furuğiyile kardeşlerine ait dükkan, mağaza, depo, ambar, fabrika ve imalathanelerde veya bunlara benzer yerlerde bulunan bütün menkul mallarla tapuda veya vergide bunlardan herhangi biri namına kayıtlı olan gayrimenkul mallar bu kanun mucibince alınacak vergi ve zamların kanuni teminatı hükmünde olup bu malların satılmasında da Tahsili emval kanunu hükümleri tatbik olunur. Verginin teminatını teşkil eden bu mallardan mükellefin kendisine veya karı ve kocasına ait olanlar hariç olmak üzere diğer mallar üzerine komisyonlarca verginin takdir ve tespiti tarihinden itibaren bir sene zarfında ayrıca haciz konmadığı takdirde bu mallar üzerindeki teminat hükmü sona erer. Mükelleflerin zilyetliği altında veya yukarıda yazılı mahallerde bulunan menkul mallara müteallik satış, temlik ve rehin iddiaları muteber sayılmaz ve bu nevi mallar hakkında dermeyan olunacak istihkak iddiaları dinlenemez.

Bu kanunun neşrinden mukaddem başlamış olan ve bir ilama veya bu hüküm ve kuvvette noterlikçe tanzim edilmiş mukaddem tarihli resmi bir senede müstenit olmayarak yapılmış bulunan takip neticesinde icra dairelerince konulmuş olan ihtiyati ve icrai hacizler bu teminat hükmüne halel vermez. Bu hacizler ancak vergi alacağının tahsilinden sonra bir bakiye kaldığı takdirde bu kısım hakkında infaz olunur.

Gayrimenkullerin satışında bunların varlık vergisi mükellefiyeti ile ilişkisi olmadığı alakalı varidat dairesince tasdik edilmedikçe tapu daireleri tescil yapamaz. Yapılan tesciller hükümsüz sayılır.

6. MÜRURUZAMAN

Madde 15: 9 ve 10. maddelerde yazılı müddet ve şartlar içinde tarh edilmeyen vergiler, bu müddetler geçtikten sonra yeniden tarh ve tahsil edilemez.

Bu kanun mucibince tahakkuk ettirilmiş olan vergiler 1943 mali yılından itibaren beş yıl sonra tahsil olunamaz. Verginin tahsili için yapılacak her nevi takip muameleleri, müruruzamanı keser.

7. MERİYET MADDELERİ

Madde 16: Bu kanun neşri tarihinden muteberdir.

Madde 17: Bu kanunun hükümlerini yürütmeğe İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

(Kaynak: Resmi Gazete, Sayı: 5255, 12 Kasım 1942, ss. 3965–3966)

EK-V

RUM VAKIFLARININ LİSTESİ

1. Beykoz Aya Paraşkevi Rum Ortodoks Kilisesi
2. Büyükkada Panayia Aya Dimitri Profiti İlya Rum Ortodoks Kilisesi ve Mektebi Vakfi
3. Heybeliada Aya Triada Tepe Manasatırı Vakfi
4. Heybeliada Aya Nikola Rum Ortodoks Vakf
5. Heybeliada Rum Ruhban Okulu Vakfi
6. Kınalıada Panayia Rum Ortodoks Kilisesi Vakfi
7. Burgazada Aya Yorgi Karipi Manasatırı
8. Burgazada Aya Yani Rum Ortodoks Kilisesi ve Mektebi Vakfi
9. Fener Maraşlı Rum İlkokulu Vakfi
10. Fener Yoakimion Rum Kız Lisesi Vakfi
11. Fener Rum Erkek Lisesi Vakfi
12. Feriköy 12. Apostol Rum Ortodoks Kilisesi ve Mektebi Vakfi
13. Fener Tekfursaray Panayia Hançerli Rum Ortodoks Kilisesi Vakfi
14. Fener Vlahsaray Panayia Rum Ortodoks Kilisesi Vakfi
15. Fener Meryemana Rum Ortodoks (Kanlı) Kilisesi Vakfi
16. Kurtuluş Aya Tanaş Aya Dimitri Aya Lefter Rum Ortodoks Kilisesi ve Mektebi Vakfi
17. Beyoğlu Rum Ortodoks Kilisesleri ve Mektepleri Vakfi
18. Beşiktaş Cihannüma Rum Ortodoks Kilisesi Vakfi
19. Beşiktaş Panayia Rum Ortodoks Kilisesi Vakfi
20. Yenimahalle Aya Yani Rum Ortodoks Kilisesi Vakfi
21. Bebek Aya Haralambos Rum Ortodoks Kilisesi Vakfi
22. Çengelköy Aya yorgi Rum Ortodoks Kilisesi Vakfi
23. Fatih Eğrikapı Panayia Rum Ortodoks Kilisesi Vakfi
24. Aksaray Langa Aya Todorı Rum Ortodoks Kilisesi
25. Ayvansaray Aya Dimitri, Aya Vlaharne Rum Ortodoks Kilisesi ve Mektebi Vakfi
26. Üsküdar Profiti Uya Rum Ortodoks Kilisesi ve Mektebi Vakfi
27. Arnavutköy Aya Atrati Taksiarhi Rum Ortodoks Kilisesi Vakfi
28. Yeşilköy Aya İstebanos Rum Ortodoks Kilisesi Vakfi
29. Altı Mermer Panayia Rum Ortodoks Kilisesi Vakfi
30. Cibalı Aya Nikola Rum Ortodoks Kilisesi Vakfi
31. Kuzguncuk Aya Pandeliimon Rum Ortodoks Kilisesi
32. Kumkapı Aya Kiryaki Elpida Rum Ortodoks Kilisesleri Vakfi
33. Balat Aya Strati Rum Ortodoks Kilisesi Vakfi
34. Balat Panayia Balino Rum Ortodoks Kilisesi Vakfi
35. Zapion Rum Kız Lisesi
36. Sarmaşık Aya Dimitri Rum Ortodoks Kilisesi Vakfi
37. Topkapı Aya Nikola Rum Ortodoks Kilisesi Vakfi
38. Hasköy Aya Paraşkevi Rum Ortodoks Kilisesi Vakfi
39. Salmatomruk Panayia Rum Ortodoks Kilisesi Vakfi
40. Galata Rum İlkokulu Vakfi
41. Paşabahçe Aya Konstantin Rum Ortodoks Kilisesi vakfi
42. Ortaköy Aya Fokas Aya yorgi Rum Ortodoks Kilisesi Vakfi
43. Kuruçeşme Aya Dimitri Yani Rum Ortodoks Kilisesi Vakfi
44. Yeniköy Panayia Rum Ortodoks Kilisesi ve Mektebi Vakfi
45. Boyacık Panayia Evangelistra Rum Ortodoks Kilisesi Vakfi
46. Kadıköy Rum Ortodoks Kilisesleri ve Mektepleri Vakfi
47. Balıklı Rum Hastahanesi Vakfi
48. Büyükdere Aya Paraşkevi Rum Ortodoks Kilisesleri Vakfi
49. Bakırköy Aya Yorgi Aya Analipsiz Rum Ortodoks Kilisesleri ve Mektepleri Vakfi
50. Kandilli Metemorfosis Hz. İsa Rum Ortodoks Kilisesi Vakfi
51. Koca Mustafa Paşa Belgrat Kapı Panayia Rum Ortodoks Kilisesi Vakfi
52. Koca Mustafa Paşa Samatya Aya Nikola Rum Ortodoks Kilisesi Vakfi
53. Koca Mustafa Paşa Aya Yorgi Rum Ortodoks Kilisesi Vakfi
54. Samatya Aya Analipsiz Rum Ortodoks Kilisesi Vakfi

55. Koca Mustafa Paşa Samatya Konstantin Rum Ortodoks Kilisesi Vakfi
56. Samatya Aya Mina Rum Ortodoks Kilisesi Vakfi
57. Beyoğlu Yenişehir Evangelistra Rum Ortodoks Kilisesi Vakfi
58. 58. Fener Rum Patrikhanesi Avlusunda Aya Yorgi Rum Ortodoks Kilisesi Vakfi
59. Yeniköy Aya Nikola Rum Ortodoks Kilisesi Vakfi
60. Gökçeada Dereköy Aya Marina Rum Ortodoks Kilisesi Vakfi
61. Gökçeada Tepeköy Evangelismos Rum Ortodoks Kilisesi Vakfi
62. Gökçeada Zeytinliköy Aya Yorgi Rum Ortodoks Kilisesi Vakfi
63. Gökçeada Bademliköy Panayia Kimisiz Rum Ortodoks Kilisesi Vakfi
64. Bozcaada Kimisiz Teodoku Rum Ortodoks Kilisesi Vakfi
65. Gökçeada Merkez Panayia Rum Ortodoks Kilisesi Vakfi
66. Tarabya Aya Paraşkevi Rum Kilisesi ve ilk Rum Mektebi Vakfi
67. İstanbul- Kudsü Şerif Rum Patrikhanesine bağlı Yeniköy Aya Yorgi Manastırı ve Kilisesi Vakfi
68. Hatay - İskenderun Rum Ortodoks Taifesi Fukara Vakfi
69. Hatay - Antakya Rum Katolik Kilisesi Vakfi
70. Hatay- Altınözü Tokaçlı Yonta Köyü Rum Ortodoks Kilisesi Vakfi
71. Hatay - Samandağ Rum Ortodoks Kilisesi
72. Hatay - Arsuz Rum Ortodoks Kilisesi Vakfi
73. Hatay - Altınözü Sarılar Rum Ortodoks Kilisesi Vakfi
74. Hatay- Altınözü Tokaçlı Yonta Köyü Rum Ortodoks Kilisesi Vakfi

(Kaynak: Mustafa Alkan “Azınlık Vakıfları (Tarihi Arka Planı, Hukuki Yapısı ve İç Analizi)”, Akademik Bakış, Cilt 2, Sayı 4, Yaz 2009)

YARARLANILAN YAYINLAR

KİTAPLAR:

- AKAR, Rıdvan, **Aşkale Yolcuları**, 2. b., Belge Yayınları, İstanbul, 2000
- AKGÜL, Hüseyin, **Azınlık Kavramı: Azınlıklarla ilgili Düzenlemeler Azınlık Kavramı ile İlgili Temel Sorunlar ve Avrupa Birliği Ülkelerinde Azınlıklara Bakış**, Akademi Kitabevi, İzmir, 2003
- AKŞİN, Aptülahat, **Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991
- ALEXANDRİS, Alexis, **The Greek Minority Of İstanbul And Greek-Turkish Relations**, Center for Asia Minor Studies, Athens, 1992
- ALFREDSSON, Gudmundur ve FERRER Erika, **Minority Rights: A guide to United Nations Procedures and Institutions**, Minority Rights Group International, London, 1998
- ALTINDAL, Aytunç, **Türkiye ve Ortodokslar**, Anahtar Kitaplar, İstanbul, 1995
- ANAR, Erol, **Öte Kıyıda Yasayanlar Azınlıklar, Yerli Halklar ve Türkiye**, Belge Yayınları, İstanbul, 1997
- ARI, Tayyar, **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, 4. b., Alfa Yayınları, İstanbul, 2001
- ..... **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, 4. b., Alfa Yayınevi, İstanbul, 2005

- ARI, Kemal, **Büyük Mücadele Türkiye'ye Zorunlu Göçler (1923–1925)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995
- ARMAĞANOĞLU, Fahir, **Batı Trakya**, Alkım Yayınları, İstanbul, 1982
- ARSAVA, Ayşe Füsün, **Azınlık Kavramı Azınlık Haklarının Uluslararası ve Özellikle Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1993
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, C. III, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayını, Ankara, 1954
- ATEŞ, Toktamış, **Siyasal Tarih**, 3. b., Der Yayınları, İstanbul, 1994
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, **İkinci Adam (1884-1938)**, 6. b., Remzi Kitabevi, İstanbul, 1984
- AYDIN, M., Akif; “Gayr-ı Müslimler”, **Osmanlı Devleti Tarihi**, C. 2, İstanbul, 1999
- AYDINLI, Ahmet, **Batı Trakya Faciasının İç Yüzü**, Akın Yayınları, İstanbul, 1971
- BAGLEY, Tennent Harrington, **General Principles and Problems in The International Protection of Minorities**, Institut Universitaire de Haïtes Etudes Internationales, Geneve, 1950
- BAHADIR, Mehmet, **Kıbrıs'ta Katliamlar**, C: I, Rüstem Kitabevi, Lefkoşa, 2002
- BAŞAR, Cem, **Terör Dosyası ve Yunanistan C:I-II**, İNAF Uluslararası İlişkiler Ajansı Yayınları, İstanbul, 1993

- BARUTÇU, Faik Ahmet, **Siyasi Anılar 1939–1954**, Milliyet Yayınları İstanbul, 1977
- BENLİSOY, Yorgo, MACAR Elçin, **Fener Patrikhanesi**, Ayraç Yayınevi, Ankara, 1996
- BERBER, Engin, **Sancılı Yıllar: İzmir 1918–1922 Mütareke ve Yunan İşgali Döneminde İzmir Sancağı**, Ayraç Yayınları, Ankara, 1997
- BİLGİN, Ülkü, **Azınlık Hakları ve Türkiye**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2007
- BİRSEL, Cemil, **Lozan**, C. 2., Sosyal Yayınları, İstanbul, 1933
- BIYIKLIOĞLU, Tefik, **Trakya’da Milli Mücadele**, C. I., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1987
- BOZKURT, Gülnihal, **Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığı Altında Gayr-i Müslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumları (1890–1914)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989
- CANATAN, Kadir, **Avrupa’da Müslüman Azınlıklar**, İstanbul: İnsan Yayınları, 1995
- CEBECİOĞLU, Ethem, **Batı Trakya Türklerinin Yasam Savaşı**, Anka Yayınları, İstanbul, 1975
- CHATTERJEE, Partha, **Milliyetçi Düşünce ve Sömürge Dünyası**, Çev. Sami Oğuz, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996
- CIRITLI, H. Hüsnü, **Cumhuriyet Döneminde Eğitim**, Öncü Yayınları, İstanbul, 1983

- CİN, Turgay, **Yunanistan'daki Müslüman Türk Azınlığın Din ve Vicdan Özgürlüğü Sorunu (Başmüftülük ve Müftülükler)**, Seçkin Yayınları, Ankara, 2003
- CLOGG, Richard, **Modern Yunanistan Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997
- .....**Minorities in Greece Aspect of a Plural Society**, Hurst&Company, London, 2002
- ÇAVUŞOĞLU, Halim, **Balkanlarda Pomak Türkleri Tarih ve Sosyo-Kültürel Yapı**, KÖKSAV Yayınları, Ankara, 1993
- ÇAY, Abdulhaluk, **Kıbrıs'ta Kanlı Noel- 1963**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1989
- ÇELİK, Mehmet, **Fener Patrikhanesi'nin Ekümeniklik İddiasının Tarihi Seyri**, Akademi Kitabevi, İzmir, 2000
- ÇOBAN, Savaş, **Azınlıklar ve Dil**, Su Yayınları, İstanbul, 2005
- ÇOKER, Fahri, **Türk Parlamento Tarihi**, C. 1, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1994
- DEMİR, Ayşegül, **Ulusal Azınlıklar ve Avrupa Ulus Devlet Sistemi**, Donkişot Yayınları, İstanbul, 2001
- DEMİR, Ömer, Mustafa Acar, **Sosyal Bilimler Sözlüğü**, 2. b., Vadi Yayınları, Ankara, 1997
- DEMİRBAŞ, Bülent, **Batı Trakya Sorunu**, Arba Yayınları, İstanbul, 1996

DEMİRER, Mehmet Akif, **6 Eylül 1955/Yassıada 6–7 Eylül Davası**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1995

DENKTAŞ, Rauf, **The Office of the Turkish Republic of Northern Cyprus**, New York, 1988

.....**Kıbrıs Girit Olmasın**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004

DOSDOĞRU, Hulusi, **6/7 Eylül Olayları**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1993

EMİRHAN, Sami, **Fener Rum Patrikhanesinin Dünü Bugünü Yarını**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1995

ERİM, Nihat, **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri**, C.1, Ankara, 1953

ERYILMAZ, Bilal, **Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi**, Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1992

.....**Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi**, Risale Basın Yayınları, İstanbul, 1996

GAZİOĞLU, Ahmet, **İngiliz İdaresinde Kıbrıs 1878–1960**, C. 1, Ekin Basımevi, İstanbul, 1960

GELLNER, Ernest, **Uluslar ve Ulusçuluk**, Çev. Büşra Ersanlı Behar ve Günay Göksu Özdoğan, İnsan Yayınları, İstanbul, 1992

GEMALMAZ, M.Semih, **Ulusal üstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş**, 3. b., Beta Yayınları, İstanbul, 2001

GIBBONS, Harry Scott, **Kıbrıs'ta Soykırım**, Çev: Erol Fehim, Özyurt Matbaası, Ankara, 2003

- GOLOĞLU, Mahmut, **Erzurum Kongresi**, Nuve Matbaası, Ankara, 1968
- GORCE, La, **Çağlar Boyu Yunanlılar**, Yay. Haz. Doğu Araştırma Merkezi, Belge Yayınları, İstanbul, 1986
- GÖKBİLGİN, M., Tayyib, **Rumeli’de Yürükler, Tatarlar ve Evlad-ı Fatihan**, İstanbul, 1957
- GÖLCÜK, Feyyaz, GÖZÜBÜYÜK A.Şeref, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması**, , 2. b., Turhan Kitapevi, Ankara, 1998
- GÖNLÜBOL, Mehmet, **Milletlerarası Siyasi Teşkilatlanma**, 3. b. , Ankara, 1975
- ..... **Olaylarla Türk Dış Politikası**, Genişletilmiş 7. baskı, Alkım Kitabevi, Ankara, Yayınları, 1989
- GÖRÜN, Kamuran, **Dış İlişkiler ve Türk Politikası**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1983
- GÜLER, Ali, **Yakın Tarihimizde Pontus Meselesi ve Rum-Yunan Terör Örgütleri**, Ankara, 1995
- ..... **Türkiye’deki Gayrimüslimler**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1996
- ..... **XX. Yüzyıl Başlarının Askeri ve Stratejik Dengeleri İçinde Türkiye’deki Gayrimüslimler (Sosyo-Ekonomik Durum Analizi)**, Genkur Basımevi, Ankara, 1996
- ..... **Rakamlarla Türkiye’de Azınlıklar**, Elektronik Basım Yayın, Ankara, 2001

- .....**Osmanlıdan Cumhuriyete Azınlıklar**, TÜRKAR Türk Metal İş Sendikası Araştırma Bürosu, Ankara, 2003
- .....**Sorun Olan Yunanlılar ve Rumlar**, Türk Metal Sendikası Araştırma Dizisi, Ankara, 2007
- GÜNDÜZ, Aslan, **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Teşkilatlar Hakkında Temel Metinler**, 2. b., Beta Yayınları, İstanbul, 1994
- GÜVEN, Dilek, **Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları Bağlamında 6-7 Eylül Olayları**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2005
- GÜVENÇ, Nazım, **Kıbrıs Sorunu Yunanistan ve Türkiye**, Çağdaş Politika Yayınları, İstanbul, 1984
- HATİPOĞLU, M. Murat, **Yakın Tarihte Türkiye ve Yunanistan (1923-1954)**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1997
- .....**Yunanistan'da Etnik Gruplar ve Azınlıklar**, Stratejik Araştırma ve Etüdler Milli Komitesi, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1999
- HEKİMOĞLU, M., Mehmet, **Uluslararası İnsan Hakları Hukuku Açısından Azınlık Hakları ve Türkiye**, Detay Yayıncılık, Ankara, 2007
- HENRARD, Kristin, **Devising an Adequate System of Minority Protection**, Martinus Nijhoff Publishers, The Hague, 2000
- HERACLIDES, Alexis, **Yunanistan ve "Doğu'dan Gelen Tehlike" Türkiye: Türk- Yunan İlişkilerinde Çıkmazlar ve Çözüm Yolları**, Çev. Mihalis Vasilyadis ve Herkül Millas, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003

HOPKINS, F., Raymond, MANSBACH, W., Richard, **Structure and Process in International Politics**, Harper and Row, New York, 1973

HUTNIK, Nimmi, **Ethnic Minority Identity**, Clarendon Press, Oxford, 1991

İNALCIK, Halil, **Fatih Devri Üzerine Tetkikler ve Vesikalar I**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1954

İNANÇ, Zeri, **Uluslararası Belgelerde Azınlık Hakları**, Ütopya Yayınevi, Ankara, 2004

İNÖNÜ, İsmet, **Hatıralar**, 2. Kitap, Bilgi Yayınları, Ankara, 1987

İSMAİL, Sabahattin, **Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Doğuşu-Çöküşü ve Unutulan Yıllar**, K.K.T.C. Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, Lefkoşa, 1992

.....**150 Soruda Kıbrıs Sorunu**, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1998

.....**Kıbrıs Sorununun Kökleri: İngiliz Yönetiminde Türk Rum İlişkileri ve İlk Türk-Rum Kavgası**, Akdeniz Haber Ajansı Yayınları, İstanbul, 2000

.....**Kıbrıs'ta Yunan Sorunu (1821–2000)**, Akdeniz Haber Ajansı Yayınları, İstanbul, 2000

JANOWSKY, Oscar, **Nationalities and National Minorities**, The Macmillan Company, New York, 1945

KAFAOĞLU, A., Başer, **Varlık Vergisi Gerçeği**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2005

- KAPTAN, Eyüp, **Lozan Konferansı'nda Azınlık Sorunu**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2002
- KARAMAN, Hayreddin, **Mukayeseli İslam Hukuku**, C. III, İstanbul, 1986
- KARLUK, Rıdvan, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, 8. b., Beta Yayınları, İstanbul, 2005
- KAYA, Önder, **Tanzimat'tan Lozan'a Azınlıklar**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2005
- KENANOĞLU, Macit, **Osmanlı Millet Sistemi: Mit ve Gerçek**, Klasik Yayınları, İstanbul, 2004
- KİLİ, Suna, **Türk Anayasaları**, 2. b., Tekin Yayınevi, İstanbul, 1982
- KNUTSEN, L., Torbjörn, **A History of International Relations Theory: An Introduction**, Manchester University Press, Manchester, 1992
- KOCABAŞ, Süleyman, **Tarihte ve Günümüzde Türk-Yunan Mücadelesi**, Bayrak Yayınevi, İstanbul, 1984
- KOÇ, Rasim, **1950–1954 Kıbrıs Basımında Kıbrıs Olayları**, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2006
- KOÇOĞLU, Yahya, **Azınlık Gençleri Anlatıyor**, Metis Yayınları, İstanbul, 2001
- KOMASAWA, Iawao, **The Case of Turks in Western Thrace**, Tokyo, 1983
- KÖSE, Ertan, **Yunanistan ve Bitmeyen Kin**, 1. b., IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005

- KÖSOĞLU, Nevzat, **Türk Kimliği ve Türk Dünyası**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1996
- KURUBAŞ, Erol, **Asimilasyondan Tanınmaya Uluslararası Alanda Azınlık Sorunları ve Avrupa Yaklaşımı**, Asil Yayınları, Ankara, 2004
- KUSHNER, David, **Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu**, Çev: Serdar Türer-Rekin Ertem- Fahri Erdem, Kervan Yayınları, İstanbul, 1979
- KUTAY, Cemal, **Celal Bayar'ın Yazmadığı ve Yazmayacağı Üç Devirden Hakikatler**, Alioğlu Yayınevi, İstanbul, 1982
- LADAS, P., Stephen **The Exchange of Minorities: Bulgaria, Greece and Turkey**, New York, 1932
- LERNER, Natan, **Group Rights and Discrimination in International Law**, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht, 1991
- LEWIS, Bernard, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Çev. Metin Kıratlı, 7. b., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1998
- MANİSALI, Erol, **Dünden Bugüne Kıbrıs**, Yeni Gün Yayıncılık, İstanbul, 2000
- ..... **Avrupa Kışkacında Kıbrıs**, Derin Yayınları, İstanbul, 2003
- MCCRONE, David, **The Sociology of Nationalism**, Routledge, London, 1998
- MEGALOMMATIS, Cosmos, **Turkish-Greek Relations and The Balkans**, Cyprus Foundation, 2006
- MERAY, Seha (Çev.), **Lozan Barış Konferansı: Tutanaklar, Belgeler**, Takım I, C. 1, Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1969

- ..... **Lozan Barış Konferansı: Tutanaklar, Belgeler**, Takım II, C. 2, Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1973
- METİN, Hüseyin, **Kıbrıs'ın Tarihine Toplu Bakış**, Halkın Sesi Basımevi, Lefkoşa, 1959
- MİSİROĞLU, Kadir, **Lozan Zafer Mi Hezimet Mi?**, C. 1-2-3, Sebil Yayınları, İstanbul, 1992
- NICHOLSON, Michael, **Formal Theories in International Relations**, Cambridge University Press, Cambridge, 1990
- NUR, Dr. Rıza, **Hayat ve Hatıratım**, C. III, Altındağ Yayınları, İstanbul, 1968
- .....**Hayat ve Hatıratım II**, İşaret Yayınları, İstanbul, 1992
- NUR , Rıza - GREW Joseph C., **Lozan Barış Konferansı'nın Perde Arkası (1922-1923)**, Der. Ö. Andaç Uğurlu, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2003
- OBERLING, Pierre, **Kıbrıs Faciası**, Çev: Fahir Armaoğlu, C: LIV, Sayı: 210, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1990
- OLGUN, Aydın, **"Kıbrıs'ın Anatomisi 4 Devir 4 Lider"**, Ağaç-İş Matbaası, Ankara, 1975
- ORAN, Baskın, **Türk Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu**, 2.b., Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991
- ..... **Lozan İhlalleri: Türkiye ile Yunanistan Açısından Karşılaştırmalı Bir İnceleme**, SAEMK Yayınları, Ankara, 1999
- ..... **Küreselleşme ve Azınlıklar**, 4.b., İmaj Yayıncılık, Ankara, 2001

- .....**Türkiye’de Azınlıklar: Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İctihat, Uygulama**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004
- ORTAYLI, İlber, **Osmanlı Barışı**, Ufuk Kitapları Da Yayıncılık, İstanbul, 2004
- ÖĞÜN, Süleyman Seyfi, **Modernleşme, Milliyetçilik ve Türkiye**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1995
- ÖNDER, Ali Tayyar, **Türkiye’nin Etnik Yapısı**, Önerler Yayıncılık, Ankara, 1999
- ÖKTE, Faik, **Varlık Vergisi Faciası**, Nebioğlu Yayınları, İstanbul, 1951
- ÖZDEK, Yasemin, **Uluslararası Politika ve İnsan Hakları**, Öteki Yayınevi, Ankara, 2000
- ÖZEK, Çetin, **100 Soruda Türkiye’de Gerici Akımlar**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1968
- ÖZEL, Ahmet, **İslam Hukukunda Ülke Kavramı: Darulislam Darulharb**, İklim Yayınları, İstanbul, 1991
- ÖZERSAY, Kudret, **Kıbrıs Sorunu Hukuksal Bir İnceleme**, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2002
- ÖZGEN, Mahmut İhsan, **Devlet Adamlığı ve Devlet Yönetiminde Esaslar**, İnsanlık Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998
- ÖZKIRIMLI, Umut, **Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış**, , 3. b., Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2009
- ÖZMEN, Süleyman, Avrasya’nın **Kırılma Noktası Kıbrıs**, IQ Yayınları, İstanbul, 2005

- ÖZSOY, Osman, **Türkiye'nin İmaj Sorunu**, Alfa Yayınları, İstanbul, 1998
- ÖZTÜRK, Nazif, **Azınlık Vakıfları**, Altıncüce Yayınları, Ankara, 2003
- ÖZYILMAZ, Emre, **Heybeliada Ruhban Okulu**, Tamga Yayıncılık, Ankara, 2000
- PAKALIN, Mehmet Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C. 2, İstanbul, 1953
- PALLIS , Alexander Anastasius, **Yunanların Anadolu Macerası (1915–1922)**, Çev. Orhan Azizoğlu, Yapıkredi Yayınları, İstanbul, 1995
- PARLATIR, İsmail (Haz.) **T. D. K. Sözlüğü**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara: 1994
- POTYEMKİN, Vladimir, **Uluslararası İlişkiler Tarihi**, Çev. Atilla Tokatlı, C. 2, May Yayınları, İstanbul, 1978
- PREECE, Jennifer Jackson, **Ulusal Azınlıklar ve Avrupa Ulus-Devlet Sistemi**, Çev. Ayşegül Demir, Donkişot Yayınları, İstanbul, 2001
- RICH, Norman , **Great Power Diplomacy 1814-1914**, Mac Graw Hill Inc., New York, 1992
- Rauf Orbay'ın Hatıraları Yakın Tarihimiz**, C.1, İstanbul, 1962
- SANDER, Oral, **Siyasi Tarih**, C. 2., 6. b., İmge Kitabevi, Ankara, 1996
- SARICA, Murat, **Birinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Avrupa'da Barışı Kurma ve Sürdürme Çabaları (1919–1929)**, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1982

- SARICA, Murat, TEZİÇ Erdoğan, **Kıbrıs Sorunu**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1975
- SAVCI, Kemal, **Özgürlüğün Zaferi Kıbrıs**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1976
- SENCER, Muzaffer, **Belgelerle İnsan Hakları**, Beta Yayınları, İstanbul, 1988
- SERTER, Vehbi Zeki, FİKRETOĞLU Ozan Zeki, **Kıbrıs Türk Mücadele Tarihi (1878–1988)**, Lefkoşa, 1988
- SOFUOĞLU, Adnan, **Fener Rum Patrikhanesi ve Siyasi Faaliyetleri**, Turan Yayıncılık, İstanbul, 1996
- SOMUNCUOĞLU, Sadi, **İstanbul'da Yeni Roma İmparatorluğu**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004
- SONYEL, R., Salahi **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II**, 2. b., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991
- SOYKAN, T., Tankut, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslimler: Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Gayrimüslimlerin Hukuki Statüsü**, Ütopya Kitabevi, İstanbul, 2000
- SOYSAL, İsmail, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, (1920-1945), C.1, 2. b., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1983
- .....**Balkan Paktı (1934-1941)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1985
- SUN, Selim, **1897 Osmanlı-Yunan Harbi**, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1965
- ŞİMŞİR, N., Bilal, **Ege Sorunu: Belgeler (1912–1913)**, C. 1, Ankara, 1976

- TAHSİN, Arif Hasan, **Geçmişten Geleceğe Bir Kıbrıs Hikayesi**, , Işık Kitabevi, Lefkoşa, 1999
- TANÖR, Bülent, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, 2. b., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1998
- THORNBERRY, Patrick, **International Law and the Rights of Minorities**, Clarendon Press, Oxford, 1991
- TOLUNER, Sevin, **Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletlerarası Hukuk**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1977
- TOPRAK, Zafer, **Türkiye’de Milli İktisat**, Yurt Yayınları, Ankara, 1982
- .....**Milli İktisat – Milli Burjuvazi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara, 1995
- TUNCER, Hüner, **Kıbrıs Sarmalı, Nasıl Bir Çözüm?**, Ümit Yayınları, Ankara, 2005
- TURAN, Şerafettin, **Atatürk ve Ulusal Dil**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1981
- UÇAROL , Rıfat, **1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Anlaşması (Ada’nın İngiltere’ye Devri)**, 2. b., İstanbul, 1998
- .....**Siyasi Tarih (1789-1999)**, 5. b., Filiz Kitabevi, İstanbul, 2000
- ULUBELEN, Erol, **İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye**, Aytaç Kitabevi, İstanbul, 1967

- UMAR, Bilge, **İzmir’de Yunanlıların Son Günleri**, Bilgi Yayınları, Ankara, 1974
- UZER, Uğur, CENGİZ Mehmet, **Kıbrıs Sorunu**, Ankara Barosu, Ankara, 2002
- ÜLMAN, A., Haluk, **Birinci Dünya Savaşına Giden Yol**, 2. b., Ankara, 1973
- ÜNAL, Şeref, **Temel Hak ve Özgürlükler ve İnsan Hakları Hukuku**, Yetkin Basım Yayım ve Dağıtım A.Ş., Ankara, 1997
- ÜRER, Levent, **Azınlıklar ve Lozan Tartışmaları**, Derin Yayınları, İstanbul, 2003
- ÜSKÜL, Zafer, **Siyaset ve Asker, Cumhuriyet Döneminde Sıkıyönetim Uygulamaları**, Afa Yayınları, İstanbul, 1989
- ÜSTEL, Füsun, **Makbul Vatandaş”ın Peşinde: II. Meşruiyetin Bugüne Vatandaşlık Eğitimi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004
- VAHAPOĞLU, M., Hidayet, **Osmanlıdan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okulları Yönetimleri Açısından**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1997
- VOLKAN, D., Vamik, ITZKOWITZ Norman, **Türkler ve Yunanlılar: Çatışan Komşular**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2002
- YAVUZ, Ahmet, **Lozan Barış Konferansı Tutanakları**, Dışişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1968
- YAZ, Nadir, **Ağlayan Batı Trakya**, İstanbul, 1986
- Yeni Bir Avrupa İçin Paris Yasası**, Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, Ankara, 1990

YERASİMOS, Stefanos, **Milliyetler ve Sınırlar (Balkanlar, Kafkasya, Ortadoğu)**,
Çev. Şirin Tekeli, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994

YILDIRIM, Münir, **Yunanistan ve Ortodoks Kilisesi**, Aziz Andaç Yayınları,
Ankara, 2005

YILMAZ, Veli, **Siyasi Tarih**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul,
1998

ZURCHER Erich Jan, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, 2. b., İletişim Yayınları,
İstanbul, 1996

MAKALELER:

- AHMET, Işık Sadık “Batı Trakya’da Mevcut Durum”, **Dünü, Bugünü, Geleceği İle Batı Trakya Türklüğü**, Haz., Mustafa Kahramanyol, ATO-Türk Ocakları Genel Merkezi Yayınları, Ankara, 2003
- AKAR, Rıdvan, “İki yıllık gecikme: 6–7 Eylül 1955”, **Toplumsal Tarih**, Eylül 2003
- AKGÜN, Seçil, “Birkaç Amerikan Kaynağından Türk-Yunan Mübadelesi Sorunu”, **Üçüncü Askeri Tarih Semineri (Türk-Yunan İlişkileri)**, Ankara, 1986
- AKTAN, Gündüz, “Türk-Yunan Siyasi İlişkileri”, **Dünü, Bugünü, Geleceği ile Batı Trakya Türklüğü**, Haz., Mustafa Kahramanyol, ATO-Türk Ocakları Genel Merkezi Yayınları, Ankara, 2003
- AKTAR Ayhan, “Türkleştirme Politikaları”, **Tarih ve Toplum**, Sayı: 156, Aralık 1996
- .....“Varlık Vergisi ve İstanbul”, **Toplum ve Bilim**, Sayı: 71, 1996
- .....“Varlık Vergisi Sırasında Gayrimenkul Satışları, İstanbul Tapu Kayıtlarının Analizi”, **Toplumsal Tarih**, Sayı: 69, Eylül 1999
- .....“Varlık Vergisinin Hikayesi”, **Toplumsal Tarih**, Sayı: 121, Ocak 2004
- ALKAN, Mustafa Alkan “Azınlık Vakıfları (Tarihi Arka Planı, Hukuki Yapısı ve İç Analizi)”, **Akademik Bakış**, C. 2, Sayı: 4, Yaz 2009
- ALPKAYA, Gökçen, “Uluslararası İnsan Hakları Hukuku Bağlamında Azınlıklara İlişkin Bazı Gelişmeler”, **TODAIİE İnsan Hakları Yıllığı**, C. 14, 1992

- ANAGNOSTOU, Dia, “Deepening Democracy or Defending the Nation? The Europeanisation of Minority Right and greek Citizenship”, **Routledge Taylor&Francis Group**, West European Politics, Vol.28, No:2 March 2005
- ARAS, Damla, “Yunanistan’daki Slav-Makedon Azınlığı ve Sorunları”, **Makedonya Sorunu Düünden Bugüne**, Der., M. Murat Hatipoğlu, Ankara, 2002
- ARI, Kemal, “Kurtuluş Savaşı’nın Bitiminde Türkiye Dışına Yönelik Göçler ve Sonuçları”, **Beşinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri (Değişen Dünya Dengeleri İçinde Askeri ve Stratejik Açından Türkiye)**, C. I, ASAM Yayınları, Ankara, 1995
- ARSAVA, Ayşe Füsün, “Azınlık Hakları ve Bu Çerçeve Ortaya Çıkan Düzenlemeler”, **AÜSBF Dergisi**, C. 47, No.1–2, 1992
- ATALAY, Figen, “Ruhban Okulu’nun Sessiz Bekleyişi”, **Cumhuriyet**, 10 Mayıs 1994
- ATAMER, Nedim, “Batı Trakyalı Türkler Türkiye’ye Sesleniyor: Neden Batı Trakya’yı Ziyaret Etmiyorsunuz”, **Yeni Batı Trakya**, Sayı: 63, Haziran 1988
- ATAÖV, Türkkaya, “Azınlıklar Üzerine Bazı Düşünceler”, **AÜSBFD**, C. XLII, No: 1–4, Ocak-Aralık 1987
- AYDIN, M. Akif ; “Gayr-ı Müslimler”, **Osmanlı Devleti Tarihi**, C. 2, İstanbul, 1999
- AYMAN, Gülden, “Kardak Krizinin Türk-Yunan İlişkilerine Etkisi”, **Foreign Policy**, Yaz 1998

.....“Türkiye-Yunanistan: Bir Diğeri İçin Öteki Olmak”, **Görüş**, No: 37, Ekim-Kasım, 1998

AYTAÇ, Mehlika, “İnsan Hakları Yönünden Türkiye’de Azınlıkların Hukuki Durumu”, **Adalet Dergisi**, Sayı 1, T.C. Adalet Bakanlığı Yayınları, Ekim, 1999

Azınlıkça Dergisi, Sayı 2, Eylül 2004

BAHÇELİ, Tözün, “Türkiye’nin Yunanistan Politikası”, **Türkiye’nin Yeni Dünyası: Türk Dış Politikasının Değişen Dinamikleri**, Der., Alan Makovsky-Sabri Sayarı, Çev., Hür Güldü, Alfa Yayınları, İstanbul, 2002

BALİ, N., Rifat, “Cumhuriyet Döneminde Azınlıklar Politikası”, **Birikim**, Sayı: 115, Kasım 1998

BATUM, Süheyl, “Devlet-Toplum İlişkileri Çerçevesinde Cumhuriyet Dönemi Anayasaları”, Der. Artun Ünsal, **75 Yılda Tebaa’dan Yurttaş’a Doğru**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998

BELGE, Murat, “Yeni Birlik Biçimleri İhtiyacı ve Azınlıklar”, **Birikim**, Sayı: 71–72, Mart-Nisan 1995

.....“Tarih Boyunca Fener Rum Patrikhanesi”, **Birikim**, Sayı: 71–72, Mart-Nisan 1995

.....“Türk Dilinde Gelişmeler”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Ansiklopedisi**, C. II, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985

BİLGE, A., Suat, “Kıbrıs Uyuşmazlığı”, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919–1965)**, Ankara, 1969

BOZKURT, Gülnihal, “İslam Hukukunda Zimmilerin Hukuki Statüleri”,**Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.III, Sayı: 1, Ankara, 1987

.....“Türk Hukuk Tarihinde Azınlıklar,” **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Vol. 43 (1-4), 1993

BOZKURT, İsmail, “Kıbrıs’ın Tarihi’ne Kısa Bir Bakış”, **AB ve Kıbrıs Bugünü ve Geleceği**, Der. İrfan Kaya Ülger Ertan Efeğil, Gündoğan Yayınları, İstanbul, 2002

BULUNÇ, Ahmet Zeki, “Kıbrıs Uyuşmazlığının Kökleri ve Uyuşmazlığın Çözüm Yolu”, **Avrasya Dosyası, Kıbrıs Özel**, C. 10, Sayı: 3, Sonbahar 2004

BÜYÜKÇOLAK, K. Mehmet, “Yunanistan’ın Stratejik Analizi Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Yunanistan’ın Savunma Politikaları, Güvenlik Stratejileri, Askeri Doktrini ve Silahlı Kuvvetleri”, **Türkiye’nin Komşuları**, Der., Mustafa Türkeş ve İhan Uzgel, İmge Kitabevi, Ankara, 2002

COŞAR, Ömer Sami, “Patrikhane Dosyası”, **Hürriyet**, 20 Ağustos 1976

ÇAVUŞOĞLU, Naz, “Azınlık Nedir?”, **TODAİE İnsan Hakları Yıllığı**, C: 19-20, TODAİE Yayınları, Ankara, 1998

.....“Azınlık Hakları: Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme”, **Türkiye’de İnsan Hakları**, Der. Oya Çitçi, TODAİE Yayınları, Ankara, 2000

ÇEVİK, Abdülkadir, “Sovyet İmparatorluğu’nun Çöküşünden Sonra Türkiye: Psikolojik Bir Gözlem ve Değerlendirme”, **Sovyetler Birliği’ndeki Politik Değişim ve Yeni Etnik Yapılanma**, Der. A. Çevik- B. Ceyhun, Politik Psikoloji Yayınları, Ankara, 1993

- DEDE, Abdurrahim, **Rumeli’de Bırakılanlar (Batı Trakya Türkleri)**, İstanbul, 1975
- DELPÉRÉÉ, Francis, “Avrupa ve Azınlıklar”, Der. İbrahim Ö. Kaboğlu, **Kopenhag Kriterleri**, Doğa Basım Yayın, İstanbul, 2000
- DURAN, Hasan, ARIDEMİR Hakan, “Rum Azınlık Özelinde Türkiye’de Uygulanan Azınlıklar Rejimi”, **Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi**, C.1, Sayı: 4, 2005
- DUVAN, Ayşe Özkan, “Avrupa Birliği ve Azınlık Hakları”, **Avrasya Dosyası**, C. 10, Sayı: 2, 2004
- EMİN, Hülya, “Batı Trakya’da Türk Varlığı”, **Balkanlar’da Türk Kültürünün Dünü-Bugünü-Yarını Uluslararası Sempozyumu**, Bursa, 2002
- ERALP, Atila, “Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm-Realizm Tartışması”, Der. Atila Eralp, **Devlet Sistem ve Kimlik**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003
- ERCAN, Yavuz, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Gayrimüslimlerin Giyim, Mesken ve Davranış Hukuku”, **OTAM Dergisi**, C: I, Sayı:1, Haziran 1990
- EVİN, O., Ahmet, “The Future of Grek-Turkish Relations”, **Routledge Taylor&Francis Group**, Southeast European and Black Sea Studies, Vol. 5, No: 3, September 2005
- FIRAT, Melek, “Yunanistan’la İlişkiler”, **Türk Dış Politikası**, Der. Baskın Oran, C. II, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001

- .....“1960–1980 Yunanistan’la İlişkiler”, **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Der. Baskın Oran, C: I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005
- GAZİOĞLU, C., Ahmet, “Batı Trakya Kıbrıs ve Yunan Emelleri Batı Trakya Türklerinin Hukuk Savaşında Sadık Ahmet’in Yeri ve Önderliği”, **Uluslararası Batı Trakya Paneli**, Batı Trakya Türkleri Dayanışma Derneği İzmir Şubesi Yayınları, İzmir, 1996
- GILLESPIE, Simon, “Minorities, States and The International Systems”, **Politics**, C. 17, Sayı: 3, Eylül 1997
- GÖÇEK, F., Müge, “Türkiye’de Çoğunluk, Azınlık ve Kimlik Anlayışı”, **Türkiye’de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları**, Der: Ayhan Kaya ve Turgut Tarhanlı, TESEV Yayınları, İstanbul, 2006
- GÜLER, Ali, “Yunan Gizli Teşkilatları-Patrikhane”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Sayı: 32, Ekim 1987
- GÜNERİ, Hasan, “Azınlık Vakıflarının İncelenmesi”, **Vakıflar Dergisi**, Sayı: 10, Ankara, 1973
- HAKSES, Mehmet, “Batı Trakya’da Anaokulları”, **Batı Trakya’nın Sesi Dergisi**, Sayı:3, İstanbul, 1988
- HANİOĞLU, Şükrü, “Osmanlıcılık”, **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C. V, İletişim Yayınları, İstanbul, 1986
- HARTNEY, Michael, “Some Confusions Concerning Collective Rights”, Ed. Will Kymlicka, **The Rights of Minority Cultures**, Oxford University Press, 1995

- HEINZE, Eric, “The Construction and Contingency of the Minority Concept”, in **Minority and Group Rights in the New Millennium**, Ed. Deirdre Fottrell, Bill Bowring, Martinus Nijhoff Publishers, The Hague, 1999
- IFANTIS, Kostas, “Greece’s Turkish Dilemmas: There and Back Again...”, **Routledge Taylor&Francis Group**, Southeast European and Black Sea Studies, Vol.5, No: 3, September 2005
- İÇDUYGU, Ahmet, KAYGUSUZ Özlem, “The Politics of Citizenship by Drawing Borders: Foreign Policy and the Construction of National Citizenship Identity in Turkey,” **Middle Eastern Studies**, Vol.40 (6), November 2004
- İÇDUYGU, Ahmet - SONER B. Ali, “Turkish Minority Right Regime: Between Difference and Equality”, **Routledge Taylor&Francis Group**, Middle Eastern Studies, Vol. 42, No:3 May 2006
- İNALCIK, Halil, “Büyük Devrim: Hilafetin Kaldırılması ve Laikleşme”, **Doğu Batı**, Sayı: 3, 1998
- KADIOĞLU, Ayşe, “Vatandaşlığın Ulustan Arındırılması: Türkiye Örneği,” **Vatandaşlığın Dönüşümü: Üyelikten Haklara**, Metis Yayınları, İstanbul, 2008
- KAHRAMAN, Selver Özözen, “Geçmişten Günümüze Gökçeada’da Yerleşmelerin Dağılımında Etkili Olan Faktörler,” **Coğrafya Dergisi**, Sayı: 14, 2005
- KARAGÜL, Soner, “Avrupa Bölgesel ve Azınlıklar Dilleri Şartı”, **Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi Antlaşmalarında Avrupa Konseyi**, Birleşik Yayınları, İzmir, 2004

- KILIÇDERE, Arzu, “İzmir’de 6–7 Eylül Olayları”, **Toplumsal Tarih**, Cilt:13, Sayı: 74, Şubat 2000,
- KALAYCIOĞLU, Ersin, “Türkiye’de Siyasal Katılma ve Değişim”, Der. Artun Ünsal, **75 Yılda Tebaa’dan Yurttaş’a Doğru**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998
- KALELİOĞLU, Oğuz, “Türk-Yunan İlişkileri ve Megali İdea”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı 41, Mayıs 2008
- KARAGİL, Nevzat, “Batı Trakya”, **Yeni Batı Trakya Dergisi**, Sayı:1, İstanbul, 1983
- KARAL, Enver Ziya, “Tanzimat’tan Sonra Türk Dili Sorunu” **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Ansiklopedisi**, C. II, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985
- KATZ, Daniel, “Nationalism and Strategies of International Conflict Resolution”, Ed. Herbert C. Kelman, **International Behavior: A Social Psychological Analysis**, Holt, Rinehart and Winston, New York, 1965
- KAYAM, H., Cevahir, “Lozan Barış Antlaşması’na Göre Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Konunun T.B.M.M.’de Görüşülmesi”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. IX, Sayı: 27, Ankara, 1993
- KOCABAŞOĞLU, Uygur , “6–7 Eylül Olaylarından Sonra “Hasar Tespit Çalışmaları” Üzerine Birkaç Ayrıntı”, **Toplumsal Tarih**, Sayı 81, Eylül 2000
- KOÇAK, Cemil, “Kemalist Milliyetçiliğin Bulanık Suları,” **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce C. 4 / Milliyetçilik**, Der. Tanıl Bora, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002

KURUBAŞ, Erol, “Türk-Yunan İlişkilerinin Psikopolitiği ve Sorunların Çözümü Üzerine Düşünceler”, Der. İdris Bal, **21. Yüzyıl Eşiğinde Türk Dış Politikası**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001

..... “Türk-Yunan İlişkilerinde Neo Detant Dönemi ve İlişkilerin Geleceği”, **Türkiye-Yunanistan Eski Sorunlar, Yeni Arayışlar**, Der. Birgül Demirtaş Coşkun, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2002

KÜÇÜK, Cevdet, “Osmanlılarda Millet Sistemi ve Tanzimat”, Tanzimat’tan **Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, C. 4

..... “Osmanlı Devleti’nde Millet Sistemi”, **Osmanlı**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999

KÜÇÜKCAN, Bilgi, “Lozan Barış Antlaşması’na Göre Türkiye ile Yunanistan Arasında Gerçekleştirilen Zorunlu Nüfus Değişiminde Türkiye’ye Gelen Göçmenlerin Sorunları”, **Kocaeli Üniversitesi İktisadi Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 2, Kocaeli Üniversitesi Yayınları, Kocaeli, 1998

KÜTÜKOĞLU, S., Mübahat, “Yunan İsyanı Sırasında Anadolu ve Adalar Rumlarının Tutumları ve Sonuçları”, **Üçüncü Askeri Tarih Semineri: Türk-Yunan İlişkileri**, Ankara, 1986

MUSTAFA, H., Mustafa, “Dr. Sadık Ahmet’in Şahsında Yargılanan Batı Trakya Müslüman Türk Azınlığının Davası Süresiz Ertelendi”, **Batı Trakya’nın Sesi**, Sayı: 7–8, Aralık-Şubat 1988–1989

ORHONLU, Cengiz, “Yunanistan Türkleri”, **Türk Dünyası El Kitabı**, Ankara, 1976

- ÖKTEM, Emre, “Türkiye’deki Gayrimüslim Cemaatlerin Durumu”, **Seminer Raporları: Türkiye ve Avrupa’da İslam, Devlet ve Modern Toplum**, Konrad Adenauer Stiftung Yayını, Ankara, 2005
- REHMAN, Javaid, “Accommodating Religious Identities in an Islamic State: International Law, Freedom of Religion and the Rights of Religious Minorities” **International Journal on Minority and Group Rights**, Issue: 7, 2000
- SARIBAY, Ali Yaşar, “Dış Politika Kararlarını Belirlemede Psikolojik Etkenler ve Türkiye”, **Türk Dil Politikasının Analizi**, Der. Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, 2. b, İstanbul, 1998
- SEZER, Sema, TERZİOĞLU Banu, “Tarihçe ve Kıbrıs Sorunu Kronolojisi”, **Avrasya Dosyası, Kıbrıs Özel**, C. 10, Sayı: 3, Sonbahar 2004
- SIMON, W., Thomas, “Protecting Minorities in International Law”, **Pubblicazioni Centro Studi per la Pace**, January 29th, 2000
- ŞARMAN, Kansu, “*Komünistler Yapmıştır Yakalayın*”, **Popüler Tarih**, Eylül 2000
- ŞEKER, Mehmet, “Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre İhtida Etmenin Şartları”, **Diyanet İlmi Dergi**, C. 41, Sayı: 2, Ankara, 2005
- TANERİ, Aydın, “Dr. Sadık Ahmet”, **Yeni Batı Trakya**, Sayı:124, Ocak-Şubat 1994
- TEKELİ, İlham, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Eğitim İstemindeki Değişmeler”, **Tanzimattan Cumhuriyete Ansiklopedisi**, C. II, İletişim Yayınları, İstanbul
- THORNBERRY, Patrick , “International and European Standarts on Minority Rights”, **Hugh Miall, Minority Rights in Europe: Prospects for a**

Transnational Regime, Royal Institute of International Affairs,
Council on Foreign Relations Press, NewYork, 1994

..... “Ethnic Dimensions of International Human Rights”, in **A Human Rights Agenda for the 21st Century**, Ed. Angel Hegary, Siobhan Leonard, Cavendish Publishing Limited, London, 1999

TOKTAŞ, Şule, “Citizenship and Minorities: A Historical Overview of Turkey’s Jewish Minority”, **Journal of Historical Sociology**, C.18, Sayı: 4, Aralık 2005

TSITSELIKIS, Konstantinos, “The Legal Status Islam in Greece”, **Koninklijke Brill NV**, Leiden, 2004

TURHANLI, Turgut, “Kendi Kaderini Tayin Hakkı ya da ‘Öteki’nin İradesi”, Der. Faruk Sönmezoğlu, **Türk Dış Politikası Analizi**, Der Yayınları, İstanbul, 1994

TÜRKER, Orhan, “6–7 Eylül Olaylarının İstanbul Rum Basınındaki Yankıları”, **Tarih ve Toplum**, Sayı: 177, Eylül 1998

OKUTAN, M., Çağatay, “Teori ve Uluslararası Metinlerde Azınlık Tanımı”, **AÜSBFD**, C. 59, No: 2, Nisan-Haziran 2004

ÖKSÜZ Hikmet, “Lozan’da Azınlıklar Meselesi”, **Türk Yurdu**, Sayı: 122, Ekim 1997

..... “Türk Rum Nüfus Mübadelesinin Sebep ve Bazı İstisnaları”, **Atatürk Araştırma Merkezi**, Sayı: 48, 2000

ONSUNOĞLU, İbrahim, Batı Trakya Türkleri İnsanı Haklarını Almaya Kararlıdır”, **Yeni Batı Trakya**, Sayı:147, Ocak-Şubat 1998

- ORTAYLI, İlber, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Millet”, **Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C. 4., İletişim Yayınları, İstanbul
- ÖZKAN, Ayşe, “Yunanistan Türkleri: Batı Trakya’da Uygulanan Azınlık Hukuku”, **Balkan Türkleri Balkanlarda Türk Varlığı**, Der. Erhan Türbedar, ASAM Yayınları, Ankara, 2003
- ÖZÖNDER, M., Cihan, ÇAVUŞOĞLU, Halim “Balkanlar ve Batı Trakya Türklüğü”, **Yeni Türkiye Türk Dünyası**, Sayı: 16, Ankara, 1997
- ÖZTÜRK, Osman Metin, “Batı Trakya’da Muhtemel Çözümler”, **Milletten Azınlığa Yolculuk Dünü-Bugünü-Geleceği İle Batı Trakya Türklüğü**, Haz., Mustafa Kahramanyol, ATO-Türk Ocakları Genel Merkezi Yayınları, Ankara, 2003
- PRITSCH, Erich, “İslam’da Devlet Fikri”, Çev. Sabri Şakir Ansay, **Siyasal Bilgiler Okulu Dergisi**, C. 1, No:1, Ankara, 1943
- SARIBAY, Ali Yaşar, “Dış Politika Kararlarını Belirlemede Psikolojik Etkenler ve Türkiye”, **Türk Dil Politikasının Analizi**, Der. Faruk Sönmezoğlu, 2. b., Der Yayınları, İstanbul, 1998
- ŞAYLAN, Gencay, “Milliyetçilik İdeolojisi ve Türk Milliyetçiliği”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C. VII, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983
- ŞAKİROĞLU, H., Mahmut, “Lozan Konferansı Sonrasında Kabul Edilen Türk-Yunan Ahali Değişimine Ait Tarihi Notlar”, **Yusuf Hikmet Bayur’a Armağan**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1985
- ÜNAL, Tahsin, “Batı Trakya Türkleri”, **Türk Kültürü**, Sayı: 76, Ankara, 1979

- VIJAPUR, P., Abdulrahim, “International Protection of Minorities Right”, **International Studies**, Vol. 43, 2006
- YUMUL, Arus, “Azınlık Mı, Vatandaş Mı?,” **Türkiye’de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları**, Der. Ayhan Kaya, Turgut Tarhanlı, TESEV Yayınları, İstanbul, 2005
- YURDUSEV, A. Nuri, “Avrupa Kimliğinin Oluşumu ve Türk Kimliği”, **Türkiye ve Avrupa**, Der. Atilla Eralp, İmge Kitabevi, Ankara, 1997
- ZEYDAN, Abdü’l Kerim, “İslam Hukukuna Göre Zimmiler”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Çev. Hasan Güleç, Sayı: VIII, İzmir, 1994

İNTERNET SAYFALARI:

- ATAK Songül , “Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Sözleşmelerinde Öngörülen Denetim Yöntemleri”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, c. 5, sayı: 16 www.e-sosder.com
- “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi”
http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/aihs_01.html
- “1913 Atina Antlaşması ve 3 Numaralı Protokol”,
<http://trakya.ihh.org.tr/hukuk/atina.html>
- “BM Antlaşması”
http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/chart_turkce.pdf
- “ BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi”
http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/h_rights_turkce.pdf
- BOZKURT Gülnihal, “Türk Hukuk Tarihinde Azınlıklar”,
<http://auhf.ankara.edu.tr/dergiler/auhfd-arsiv/AUHF-1993-43-01-04/AUHF-1993-43-01-04-Bozkurt.pdf>
- “Çocuk Hakları Sözleşmesi”
http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/metin132.pdf
- “Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi”
http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/metin134.pdf
- “Federation of Western Thrace Turks in Europe”, OSCE: Human Dimension Implementation Meeting, Warsaw, 28 September-10 October 2008,
http://www.osce.org/documents/odihr/2008/10/33695_en.pdf

- GRIGORIADIS Ioannis N., “The Changing Role of the EU Factor in Greek-Turkish Relations”, **London School Of Economics And Political Science Hellenic Observatory 1st Phd Symposium On Modern Greece**, <http://www2.lse.ac.uk/europeanInstitute/research/hellenicObservatory/pdf/1stSymposium/GrigoriadisIoannis.pdf>
- GÜVEN Dilek, “6–7 Eylül Olayları”, **Radikal Gazetesi**, 6 Eylül 2005
<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=163380>
- “Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesine Dair Sözleşme”
http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/metin136.pdf
- “Her Türlü Irk Ayrımcılığının Tasfiye Edilmesine Dair Uluslararası Sözleşme”
http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/metin135.pdf
- “Human Rights Watch World Report 1999 – Greece”, Ocak 1999, Vol. 11, No. 1 (D)
<http://www.hrw.org/legacy/reports/1999/greece/index.htm>
- <http://www.kultur.gov.tr/TR/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFF657B96472CD89203F6E3036611F52BD1>
- <http://www.batitrakyalilar.com/dev/kronoloji/duzenleyen.asp>
- TANASE Ioana, “Defining National Minorities: Old Criteria and New Minorities”, Seminar Series “Citizenship and National Minorities in Europe”, **St. Antony’s College**, 02.10.2004,
<http://www.sant.ox.ac.uk/areastudies/Tanase.htm>
- “Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi”
http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/metin133.pdf

- KONIECZNA Joanna, “Minority Issues”, **Batory Foundation**, 01.10.2004,
<http://www.batory.org.pl/doc/k2.pdf>
- KURBAN Dilek, “TESEV Demokratikleşme Programı, Anayasal Vatandaşlık ve Azınlık Hakları: Vakıflar Kanunu İzleme Projesi” kapsamında TESEV için hazırlanan rapor, Aralık 2007
http://www.tesev.org.tr/UD_OBJS/PDF/DEMP/AH/TESEVVakiflarKanunuGorusu2007.pdf
- “Lozan Antlaşması”
<http://www.ttk.org.tr/index.php?Page=Sayfa&No=121>
- “1940 Milli Koruma Kanunu”
<http://www.sanayi.gov.tr/Files/Mevzuat/milli-korunma-kanunu-20042010134407.pdf>
- “Sadık Ahmet”
<http://www.westtrakien.com/batitrakya/sadikahmet/index.html>
- “Soykırım Suçunun Önlenmesine ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme”
<http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/33-36.pdf>
- TSİMOURİS Giorghos, “Reconstructing « home » among the « enemy » : the Greeks of Gökseada (Imvros) after Lozan,” **Balkanologie**, Vol. 5 (1-2), December 2001, <http://balkanologie.revues.org/index727.html>
- “Oyun Teorisi Hakkında Bilgiler”
<http://www.canaktan.org/ekonomi/oyun-teorisi/web-kaynaklar.htm>
- “Ulusal Azınlıkların Korunması Hakkındaki Çerçeve Sözleşmesi”
http://www.avrupakonseyi.org.tr/antlasma/aas_157.htm

- STIVACHTIS Yannis A. Living with Dilemmas: Greek-Turkish Relations at the Rise of the 21st Century;
http://www.bmlv.gv.at/pdf_pool/publikationen/03_jb00_25.pdf
- “Yeni Bir Avrupa İçin Paris Yasası”
<http://www.belgenet.com/arsiv/parissarti.html>
- “1955 Tarihli 3370 Sayılı Yunan Yurttaşlık Yasası”
<http://www.westtrakien.com/batitrakya/sorunlari/haklarininihlali.html>
- “2762 Sayılı Vakıflar Kanunu”
<http://obydb.meb.gov.tr/dosyalar/mevzuat%20adobe/2762%20sayılı%20vakiflar%20kanunu.pdf>
- “903 sayılı Vakıflar Kanunu”
http://www.diyantevakfi.org.tr/images/mevzuat_genelge/vakiflarlailgili/vakiflarlailgilimevzuat/Aturkmedenikanunuhukmunegorekurulanvakiflarlailgilimevzuat/1b.pdf
- “5737 sayılı Vakıflar Kanunu”, Resmi Gazete, 27 Şubat 2008
<http://rega.basbakanlik.gov.tr/eskiler/2008/02/20080227-2.htm>
- “Viyana Kapanış Belgesi”
<http://www.fas.org/nuke/control/osce/text/VIENN89E.htm>
- <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=41422&l=1>
- http://wwi.lib.byu.edu/index.php/Treaty_of_Lausanne

RAPORLAR:

- “Destroying Ethnic Identity-The Turks of Greece”, A Helsinki Watch Report, New York-Washington, 1990
- U.N., Study On The Rights Of Persons Belonging To Ethnic, Religious And Linguistic Minorities, New York, 1991
- U.S.A.D.’nin Arnavutluk’taki Yunan Azınlık Okulları konusundaki 6.4.1935 tarihli danışma görüşü: Seri A/B, 1935, No: 64

GAZETELER:

- **Akın**, 25 Kasım 1966
- **Akın**, 30 Ocak 1970
- **Akın**, 4 Mart 1973
- **Akın**, 11 Mart 1975.
- **Akın**, 4 Mart 1972
- “Örfi İdare 3 Vilayette 6 Ay Devam Edecek”, **Akşam**, 13 Eylül 1955
- “Vatandaşların Maruz Kaldığı Zararlar Telafi ve Tazmin Edilecek”, **Akşam**, 7 Eylül 1955
- “Zararların Tazmini İçin Hükümet Tedbir Alıyor”, **Akşam**, 9 Eylül 1955
- **Cumhuriyet Gazetesi**, 25 Aralık 1963
- **Cumhuriyet Gazetesi**, 14 Ocak 1964
- **Hürriyet Gazetesi**, 23 Aralık 1963
- **Hürriyet Gazetesi**, 25 Aralık 1963
- **Hürriyet Gazetesi**, 14 Ocak 1964
- **Hürriyet Gazetesi**, 15 Haziran 1964
- Ecvet Güresin, “Haklıyız”, **Hürriyet Gazetesi**, 21 Temmuz 1974
- **Hürriyet Gazetesi**, 6 Ağustos 1974 ,“İngiliz Daily Telegraph Gazetesi’nin Askeri Yazarı Tuğgeneral Donaldson’ın Harekat İle İlgili Değerlendirmeleri”
- **İstanbul Ekspres**, 6 Eylül 1955
- **İkdam**, No: 1238, 13 İkincikanun 1943
- **Kurun**, 5 Nisan 1935
- Hicri Fişek, “Türkiye Kıbrıs’a Verdiği Sözü Tuttu”, **Milliyet Gazetesi**, 25 Temmuz 1974
- Sami Kohen, “50 Yıl Sonra”, **Milliyet**, 6 Eylül 2005
- Ayşe Hür, “Lozan’ı çok severiz ama...,” **Radikal**, 27.11.2005
- **Resmi Gazete**, 15 Mart 1927, kanun no: 576
- **Resmi Gazete**, 1 Temmuz 1930, kanun no: 1534
- **Resmi Gazete**, 8 Ocak 1934, kanun no: 2599
- Can Dündar, “Atatürk’ün Evini Bombalamadım”, **Sabah**, 7 Eylül 2002
- **Trakya’nın Sesi**, 18 Eylül 1982

- **Tercüman Gazetesi**, 25 Aralık 1963
- **Tercüman Gazetesi**, 14 Ocak 1964
- Mehmet Altay Köymen, “Türk Ordusu ve Kıbrıs”, **Tercüman Gazetesi**, 12 Ağustos 1974
- Sezai Orkunt, “Son Olaylar ve Kıbrıs”, **Tercüman Gazetesi**, 19 Ağustos 1974
- Aydın Taneri, “Kara Kuvvetlerimiz”, **Tercüman Gazetesi**, 31 Temmuz 1974
- M. Necati Özfatura, “Patrikhane’nin Ekümeniklik Hayali”, **Türkiye**, 9 Kasım 2000
- “İstanbul’da Bazı Tahrip ve Yağmalar Oldu”, **Vatan**, 7 Eylül 1955
- “Ağa: Yunan Benden İntikam Aldı”, **Yeni Batı Trakya**, Sayı: 176, 2003
- “Batı Trakya’da Kültür Etkinlikleri”, **Yeni Batı Trakya**, s.177, 2003
- Davet ve Protesto”, **Yeni Batı Trakya**, Sayı:60, Mart 1988
- Ahmet Taşgetiren, “Patrikhane Nereye Koşuyor?”, **Zaman**, 27 Ekim
- Ömer Erbil, “Bir Okulun Hikayesi”, **Zaman**, 8 Ekim 1995
- Emre Soncan, “Sipahioğlu: 6–7 Eylül Olaylarını Menderes’le Tertiplediğimiz Yalan”, **Zaman**, 6 Eylül 2005

ÖZGEÇMİŞ

1982 Balıkesir doğumlu olan Hale Aytekin, ilköğrenimini Kastamonu/Küre Mehmet Akif Ersoy'da, lise eğitimini İstanbul/Pendik Süper Lisesi'nde tamamladıktan sonra Kocaeli Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünü 2005 yılında bitirmiştir. 2005 yılından beri Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim dalında Yüksek Lisans öğrencisidir.